

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

REVISTA ISTORICĂ

Fondator N. Iorga

Serie nouă, tomul XIX, 2008

Nr. 5 – 6

septembrie – decembrie

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL DE ISTORIE „N. IORGA”

COLEGIUL DE REDACȚIE

CORNELIA BODEA (*redactor șef*), NAGY PIENARU (*redactor responsabil*),
VIOREL ACHIM, ȘTEFAN ANDREESCU, VIOLETA BARBU, DANIELA
BUȘĂ, ILEANA CĂZAN, OVIDIU CRISTEA, IOAN CHIPER, GHEORGHE
LAZĂR, RALUCA TOMI, CRISTIAN VASILE

CONSILIUL ȘTIINȚIFIC INTERNAȚIONAL

LAURA BALLETTTO (*Italia*), MATEI CAZACU (*Franța*), DENNIS DELETANT (*Marea Britanie*),
FRANCESCO GUIDA (*Italia*), KONRAD GÜNDISCH (*Germania*), YUSUF HALAÇOĞLU (*Turcia*),
REBECCA HAYNES (*Marea Britanie*), HARALD HEPPNER (*Austria*), THEDE KAHL (*Austria*),
PAUL E. MICHELSON (*S.U.A.*), DUMITRU NASTASE (*Grecia*), K.V. NIKIFOROV (*Federația
Rusă*), DEMETER M. PEYFUSS (*Austria*), MANFRED STOY (*Austria*)

REDACȚIA:

NAGY PIENARU (*redactor responsabil*)
DANIELA FELICIA GHEORGHIȘ (*redactor*)
IOANA VOIA (*traducător*)
DOINA-RODICA ORGHIDAN (*tehnoredactor*)

EDITURA ACADEMIEI: *redactor*: ALIS ALEXĂ
tehnoredactor: DIANA RUSU

„REVISTA ISTORICĂ” apare de 6 ori pe an.
„REVISTA ISTORICĂ” is published in six issues per year.

Revista se poate procura de la:

All orders from abroad for publications of the Romanian Academy should be addressed to:

EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE, Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, București, România, 050711,
Tel. 4021-318 81 06, 4021-318 81 46; Fax 4021-318 24 44, E-mail: edacad@ear.ro

ORION PRESS IMPEX 2000 S.R.L., P.O. Box 77-19, sector 3, București, România,
Tel./Fax: 4021-610 67 65, 4021-210 67 87; Tel.: 031 104 46 68; E-mail: office@orionpress.ro

DEREX COM BUCUREȘTI, Tel. 4021-313 71 57, E-mail: derex.com@gmail.com

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in “Historical Abstracts” and “America: History and Life”.

Manuscrisele, cărțile și revistele pentru schimb, precum și orice
corespondență se vor trimite pe adresa redacției revistei:

„REVISTA ISTORICĂ”

B-dul Aviatorilor nr. 1, 011851 – București, Tel. (4)021 212.88.90
E-mail: revistaistorica@hotmail.com; revistaistorica@yahoo.com

© 2010, EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE
Calea 13 Septembrie nr. 13, sector 5, 050711 București, Tel. 4021-318 81 06, 4021-318 81 46,
Fax. 4021-318 24 44
E-mail: edacad@ear.ro
www.ear.ro

REVISTA ISTORICĂ

SERIE NOUĂ

TOMUL XIX, NR. 5–6

septembrie–decembrie 2008

S U M A R

FLUVII ȘI PORTURI

- CONSTANTIN ARDELEANU, Diplomația britanică și „chestiunea Dunării” (1878–1883) (II) .. 413
ȘTEFAN AFTODOR, Aspecte din istoria locală: Problema evreiască la Brăila (1940–1944) .. 435

REZISTENȚĂ INDIGENĂ – PROPAGANDĂ STRĂINĂ

- DORIN DOBRINCU, „Un balon minuscul”: „Mișcarea Națională de Rezistență” (1945–1946) (II) 451
CEZAR MĂȚĂ, NAGY PIENARU, Propaganda Ungariei *versus* România. Documente ale Serviciului Special de Informații (1941–1943) (I) 497

RĂZBOI ȘI PACE

- RADU TUDORANCEA, Odissea Grupului Sanitar Român pe frontul războiului din Coreea (1950–1953) 519
VASILE PALI, România și Conferința de Pace de la Paris 527

SURSE ȘI METODE

- IRINA GAVRILĂ, Direcții de cercetare în informatizarea surselor de date istorice 547
MARIA VENERA RĂDULESCU, Sigiliile de dregător și stemele voievodului Matei Basarab (1632–1654) 565

MISCELLANEA – PUNCTE DE VEDERE

- DANIELA BUȘĂ, Câteva precizări pe marginea unei recenzii 575

„Revista istorică”, tom XIX, 2008, nr. 5–6, p. 409–606

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

- Simpozionul: „Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” la 70 de ani”, 24–26 octombrie 2007 (Nagy Pienaru); Discursul președintelui României, Traian Băsescu, la aniversarea a 70 de ani de la înființarea Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”; Simpozionul național: „Restaurarea și conservarea în Județul Argeș – Realizări și perspective”, Câmpulung Muscel, 28–29 iunie 2007 (Radu Ștefan Vergatti); A 50-a ediție a Cursurilor de Vară ale Universității Populare „Nicolae Iorga”, Vălenii de Munte, 12–14 august 2007 (Gelcu Maksutovici); Conferința: „Photograph Heritage in Central, Southern and Eastern Europe: Past, Present and Future”, Bratislava, 5–8 noiembrie 2007 (Adrian-Silvan Ionescu); Conferința: „Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe and the Dynamics of the Soviet Bloc”, Washington D.C., 29–30 noiembrie 2007 (Cristian Vasile); Albești – Bihor: la 500 de ani (Vidu Bidilean, Ioan Crișan); Programul: „Europa Centrală, țările române și spațiul pontic”. Lista comunicărilor din noiembrie 2007 – iulie 2008 579

NOTE ȘI RECENZII

- * * Mesurer la monnaie. Banques centrales et construction de l'autorité monétaire (XIXe–XXe siècle), ed. OLIVIER FEIERTAG, Albin Michel, Paris, 2005, 310 p. (Irina Gavrilă); GABRIEL BADEA-PĂUN, *The Society Portrait: from David to Warhol*, The Vendome Press, New York, 2007, 224 p. + il. (Adrian-Silvan Ionescu); STANCA BOUNEGRU, *Biserica Sfânta Parascheva din Brăila. Monografie*, pref. P.S. dr. Casian Crăciun, Episcopul Dunării de Jos, Edit. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2005, 228 p. + 2 pl. (Silviu Hariton); TRAIAN CEPOIU, *Campania militară de la Tabla Bușii. 1916*, Edit. Scrisul Prahovean, Cerașu, 2007, 126 p. (Gelcu Maksutovici); SPIRIDON CRISTOCEA, ȘTEFAN TRÂMBACIU, *Câmpulungul Muscelului reflectat în catagrafia din 1838*, Edit. Ordessos, Pitești, 2007, 252 p. (Radu Ștefan Vergatti); MONICA JOIȚA, *Relații culturale italo-române (1927–1956). Documente diplomatice italiene/Relazioni culturali italo-romene (1927–1956). Documenti diplomatici italiani*, vol. I, Edit. Clusium, Cluj, 2007, 210 p. (Ștefan Delureanu); SORIN LAVRIC, *Noica și mișcarea legionară*, Edit. Humanitas, București, 2007, 312 p. (Robert Păiușanu) 593

HISTORICAL REVIEW

NEW SERIES

TOME XIX, Nos. 5–6

September–December 2008

C O N T E N T S

RIVERS AND PORTS

- CONSTANTIN ARDELEANU, British Diplomacy and the “Danube Question” (1878–1883) (II) 413
ȘTEFAN AFTODOR, Aspects of Local History: The Jewish Question in Brăila (1940–1944) 435

LOCAL RESISTANCE – FOREIGN PROPAGANDA

- DORIN DOBRINCĂ, “A Tiny Bubble”: The “National Resistance Movement” (1945–1946) (II) 451
CEZAR MĂȚĂ, NAGY PIENARU, Hungary’s Propaganda *versus* Romania. Documents of
the Special Intelligence Service (1941–1943) (I) 497

WAR AND PEACE

- RADU TUDORANCEA, The Odyssey of the Romanian Medical Corps During the Korean
War (1950–1953) 519
VASILE PALI, Romania and the Paris Peace Conference 527

SOURCES AND METHODS

- IRINA GAVRILĂ, Research Directions in the Computer Processing of Historical Data 547
MARIA VENERA RĂDULESCU, The Seals of High-Ranking Official and Coats of Arms of
Voivode Matei Basarab (1632–1654) 565

MISCELLANEA – POINTS OF VIEW

- DANIELA BUȘĂ, Several Considerations on a Review 575

„Revista istorică”, tom XIX, 2008, nr. 5–6, p. 409–606

SCIENTIFIC LIFE

- Symposium: "The 70th Anniversary of the 'Nicolae Iorga' History Institute," 24–26 October 2007 (*Nagy Pienaru*); Discourse of Traian Băsescu, President of Romania, on the Occasion of the 70th Anniversary of the 'Nicolae Iorga' History Institute; National Symposium: "Restoration and Conservation Work in Argeş County – Achievements and Prospects," Câmpulung Muscel, 28–29 June 2007 (*Radu Ştefan Vergatti*); The 50th Edition of the Summer Courses of the "Nicolae Iorga" University, Vălenii de Munte, 12–14 August 2007 (*Gelcu Maksutovici*); Conference: "Photograph Heritage in Central, Southern and Eastern Europe: Past, Present and Future," Bratislava, 5–8 November 2007 (*Adrian-Silvan Ionescu*); Conference: "Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe and the Dynamics of the Soviet Bloc," Washington D.C., 29–30 November 2007 (*Cristian Vasile*); Albeşti – Bihor: 500 Years After (*Vidu Bidilean, Ioan Crişan*); Program: "Central Europe, the Romanian Principalities and the Pontic Space." List of Papers, November 2007 – July 2008 579

NOTES AND REVIEWS

- * * *Mesurer la monnaie. Banques centrales et construction de l'autorité monétaire (XIXe–XXe siècles)*, éd. OLIVIER FEIERTAG, Albin Michel, Paris, 2005, 310 pp. (*Irina Gavrilă*); GABRIEL BADEA-PĂUN, *The Society Portrait: from David to Warhol*, The Vendome Press, New York, 2007, 224 pp. + ill. (*Adrian-Silvan Ionescu*); STANCA BOUNEGRU, *Biserica Sfânta Parascheva din Brăila. Monografie* (The St. Parascheva Church in Brăila. A Monograph), preface by M.H. Dr. Casian Crăciun, Bishop of the Lower Danube, Edit. Episcopiei Dunării de Jos, Galaţi, 2005, 228 pp. + 2 drawings (*Silviu Hariton*); TRAIAN CEPOIU, *Campania militară de la Tabla Buţii. 1916* (The Military Campaign of Tabla Buţii. 1916), Edit. Scrisul Prahovean, Ceraşu, 2007, 126 pp. (*Gelcu Maksutovici*); SPIRIDON CRISTOCEA, ŞTEFAN TRÂMBACIU, *Câmpulungul Muscelului reflectat în catagrafia din 1838* (Câmpulung Muscel in the Catagraphy of 1838), Edit. Ordessos, Piteşti, 2007, 252 pp. (*Radu Ştefan Vergatti*); MONICA JOIŢA, *Relaţii culturale italo-române (1927–1956). Documente diplomatice italiene/Relazioni culturali italo-romene (1927–1956). Documenti diplomatici italiani*, vol. I, Edit. Clusium, Cluj, 2007, 210 pp. (*Ştefan Delureanu*); SORIN LAVRIC, *Noica şi mişcarea legionară* (Noica and the Legionary Movement), Edit. Humanitas, Bucureşti, 2007, 312 pp. (*Robert Păiuşanu*) 593

FLUVII ȘI PORTURI

DIPLOMAȚIA BRITANICĂ ȘI „CHESTIUNEA DUNĂRII” (1878–1883) (II)

CONSTANTIN ARDELEANU

Conform aranjamentelor dintre puteri, în ședința din 17 decembrie 1879 delegatul francez a propus stabilirea unui Comitet de Studiu cu misiunea de a elabora un Proiect preliminar al Regulamentelor prevăzute în articolul LV al Tratatului de la Berlin. Delegatul britanic, pentru a pune pe picior de egalitate toate statele țarmurene, a propus ca numirea Comitetului să fie făcută exclusiv din reprezentanți ai statelor neriverane. Propunerea a fost aprobată, deși într-o oarecare măsură ea era contrară prevederilor articolului LV, care menționa și participarea statelor riverane, motivul fiind, conform lui Spiridon G. Focas, ușurarea dezbaterilor și evitarea obstrucțiilor statelor riverane pe sectorul în aval de Porțile de Fier¹. În același timp, a fost numit un comitet, format din delegații Germaniei, Italiei și Austriei, mandat să redacteze un anteproiect, bază de discuție relativă la modul de aplicare a stipulațiilor articolului LV. Conform documentului, lecturat în sesiunea de primăvară a C.E.D. (1880), elaborarea regulamentului de navigație și de poliție fluvială pentru Dunărea de Jos urma să rămână în sarcina instituției de la Galați, în timp ce aplicarea și supravegherea acestora urmau să fie încredințate unui nou organism, Comisia Mixtă a Dunării de Jos². Nou înființata Comisie era alcătuită din delegați ai statelor riverane România, Bulgaria și Serbia, la care se adăuga Austro-Ungaria, stat neriveran pe acest sector. Comisia urma să fie condusă de delegatul dublei monarhii, al cărui vot era preponderent în caz de egalitate a voturilor exprimate. Atribuțiile Comisiei Mixte erau largi, inspectorii-șefi, subinspectorii și căpitani de port fiindu-i subordonați, iar construcția oricărui stabiliment sau pod în acest sector trebuia încuviințată de Comisia Mixtă. Problemele în litigiu, contestațiile cu privire la navigație trebuiau să fie judecate în ultimă instanță de această Comisie. Cum pe drept s-a afirmat, anteproiectul cuprindea „asemănări simptomatice” cu Actul de Navigație elaborat în 1857 de austrieci, în cadrul Comisiei Riverane, față de care diplomația britanică s-a opus cu

¹ *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, București, 1883, p. 570; Spiridon G. Focas, *The Lower Danube River in the Southeastern European Political and Economic Complex from Antiquity to the Conference of Belgrade of 1948*, Boulder, 1987, p. 369–370.

² Textul anteproiectului în *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 570–583.

îndârjire. Documentul, cum îl numea Kogălniceanu, era „o nouă edițiune, revăzută, corectată și considerabil sporită” a celor hotărâte în 1857 la Viena³.

Propunerile austriece, care încălcau grav suveranitatea statelor riverane, au fost respinse de diplomații români, care acționau pentru a obține colaborarea altor puteri și a nu izola cabinetul de la București. Astfel, la Viena, Ion Bălăceanu negocia confidențial cu ambasaduror britanic, Sir Henry Elliot, în favoarea unei opoziții mult mai hotărâte față de anteproiectul austriac⁴. Propunerii României privind formarea unei comisii speciale, alcătuită din statele riverane interesate de navigație pe sectorul Dunării cuprins între Porțile de Fier și Galați, i s-au raliat, în ședința din 7 iunie 1880, comisarii Franței, Turciei și Marii Britanii, colonelul Siborne recunoscând că anteproiectul austriac cuprindea dispoziții care nu erau conforme cu punctul său de vedere și cu interesele engleze⁵.

Și noul secretar de stat britanic, Granville, deși nu se opunea în principiu creării Comisiei Mixte, considera că instituirea unui asemenea organism nu făcea parte dintre atribuțiile C.E.D. conform articolului LV al Tratatului de la Berlin, sugerând ca problema să facă obiectul unei înțelegeri separate între puterile reprezentate în C.E.D.⁶ Astfel, nu este de mirare că, în pofida negocierilor purtate de cercurile politice austro-ungare la Londra și a concesiilor făcute de diplomația vieneză⁷, Marea Britanie a continuat să susțină, la ședința din 4 decembrie 1880 a C.E.D., ca „navigația să fie în totalitate liberă pe întreaga porțiune a Dunării cuprinsă între Porțile de Fier și Galați”⁸.

Opoziția britanică față de anteproiectul austro-ungar a fost exprimată de colonelul Siborne și în ședința C.E.D. din 15 decembrie 1880. Obiectând, ca și delegatul român, Eustație Pencovici, în privința conținutului propunerilor Vienei, Siborne considera că în cazul Comisiei Mixte era necesară o nouă înțelegere între puterile interesate, ele nefiind conforme cu prevederile articolului LV al Tratatului de la Berlin. Subliniind că regulamentele ce urmau să fie elaborate în acest scop de către C.E.D. nu puteau avea același caracter de validitate și permanență ca și celelalte dispoziții ale Tratatului de la Berlin, comisarul britanic se arăta dispus să accepte soluțiile austro-ungare, cu unele rezerve, între care cele mai importante erau: să fie asigurată libertatea de navigație fluvială pe sectorul Porțile de Fier – Galați; împuternicirile acordate Comisiei Mixte să dureze cât mandatul Comisiei

³ Mihail Kogălniceanu, *Cestiunea Dunării*, partea I, București, 1882, p. 54.

⁴ Direcția Județeană a Arhivelor Naționale Galați (în continuare: DJANG), fond Comisia Europeană a Dunării (în continuare: CED), Delegatul Angliei, dosar 15, f. 49–50 (H. Elliot către Granville, 19 noiembrie 1880).

⁵ *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 587 (Protocolul 364, 7 iunie 1880); I. Cârțână, I. Seftiuc, *Dunărea în istoria poporului român*, București, 1972, p. 66.

⁶ DJANG, fond CED, Delegatul Angliei, dosar 15, f. 10.

⁷ Șerban Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră și Puterile Centrale 1878–1898*, Cluj-Napoca, 1982, p. 105–106.

⁸ *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 601 (Protocolul 2, 7 decembrie 1880).

Europene; toate statele să aibă dreptul să facă apel la Comisia Europeană asupra deciziilor luate de Comisia Mixtă⁹. Atitudinea britanică avea drept scop, cum raporta comisarul român E. Pencovici, „să consacre libertatea Dunării și participarea Europei la privegherea acestei libertăți”, însă „ea nu a fost atât de stăruitoare în ce privește drepturile noastre ca stat suveran riveran”¹⁰. Cu toate acestea, diplomația românească era conștientă de necesitatea conlucrării cu Foreign Office-ul pentru a stopa pretențiile austro-ungare în sectorul din aval de Porțile de Fier, Callimachi-Catargi fiind un înverșunat susținător al intereselor statelor riverane „ca Dunărea să fie liberă”¹¹. „La Londra trebuie deci să acționăm energic”, îndemna ministrul român la Paris, Mihail Kogălniceanu, deoarece puterile europene, „în frunte cu Franța, se vor asocia oricărei soluții propuse de Anglia” în problema Dunării¹².

Necontestând marile interese geografice și politice ale Austro-Ungariei pe sectorul fluvial dintre Porțile de Fier și Galați, colonelul Siborne arăta, în același sens, că Marea Britanie avea interese la fel de mari de salvagardat. Problema trecerii cabotajului și a navigației „sub controlul unui comisii iresponsabile în care Anglia nu va fi reprezentată și în care o singură altă mare putere va avea un vot și în consecință o influență preponderentă” reprezenta o atingere gravă adusă poziției economice engleze la Dunărea de Jos, ținând cont și de realitatea că Austro-Ungaria „făcea o concurență activă comerțului britanic cu statele riverane”. Deși dispus să facă concesii considerabile pentru a satisface dorințele monarhiei bicefale, guvernul britanic nu putea renunța voluntar la „avantaje importante și legitime, fără nici o garanție pentru salvagardarea intereselor sale”¹³. În același sens acționa în Marea Britanie, către care se îndreptau multe dintre speranțele României, Ion Ghica. Într-un memoriu înaintat lordului Granville, reprezentantul diplomatic român la Londra făcea referire la importante interese comerciale britanice de la Dunărea de Jos pe care pretențiile austro-ungare le puneau în pericol¹⁴.

Divergențele au continuat în sesiunea C.E.D. din primăvara anului 1881, Marea Britanie solicitând ca instituția internațională de la Galați să aibă drept de apel în privința problemelor litigioase din Comisia Mixtă¹⁵. În perioada următoare, însă, bucurându-se de sprijinul deplin al Berlinului, „diplomații austrieci au

⁹ *Ibidem*, p. 619 (Protocolul nr. 5, 15 decembrie 1880); Franz von Holtzendorff, *Les Droits Riverains de la Roumanie sur le Danube*, Leipsic, 1884, p. 50; S.G. Focas, *op. cit.*, p. 372–373.

¹⁰ Șt. Stanciu, *România și Comisia Europeană a Dunării. Diplomație. Suveranitate. Cooperare internațională*, Galați, 2002, p. 120.

¹¹ I. Cârțână, I. Seftiuc, *op. cit.*, p. 69.

¹² Mihail Kogălniceanu, *Documente diplomatice*, București, 1972, p. 349.

¹³ *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 692 (Protocolul nr. 18, 16 iunie 1881); G. Demorgny, *La question du Danube. Histoire politique du Bassin du Danube. Etude des divers régimes applicables à la navigation du Danube*, Paris, 1911, p. 254–255.

¹⁴ Șt. Stanciu, *op. cit.*, p. 125.

¹⁵ Ș. Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră*, p. 114.

desfășurat o activitate extraordinară pentru a convinge guvernele să fie de acord cu privire la punctul de vedere și la interesele Austriei la Dunărea de Jos. Anglia și chiar Franța au fost de acord să aibă în vedere acest fapt¹⁶. O delegație vieneză condusă de contele Wolkenstein a sondat opiniile cabinetelor europene, la Londra inclusiv, încercând să ajungă la un compromis cu puterile europene în privința reglementării navigației în aval de Porțile de Fier¹⁷. Succesul sondărilor diplomatice ale Vienei era recunoscut, mai târziu, de Granville, care afirma că era „difil de a se face o obiecție cât de cât valabilă prezenței Austriei în Comisia Mixtă ținând cont de importantele interese comerciale pe care le are în joc”¹⁸.

În decursul negocierilor pentru constituirea Comisiei Mixte, guvernul austriac a lăsat să se înțeleagă că acordul său pentru prorogarea Comisiei Europene depindea de satisfacerea pretențiilor Vienei în privința Comisiei Mixte. Astfel, cum afirma G. Demorgny, pentru a obține aprobarea Comisiei Mixte, Austro-Ungaria spera să exercite presiuni asupra Angliei, interesată mai înainte de toate de vastul său comerț pe Dunărea maritimă și de menținerea Comisiei Europene (al cărui mandat expira la 24 aprilie 1883), pe care cabinetul de la Londra dorea să o extindă până la Brăila¹⁹. Diplomația austro-ungară a încercat să atragă de partea sa și România și să-i diminueze din intransigență în problema Comisiei Mixte prin promisiunea de a o sprijini să semneze, alături de marile puteri, actul viitoarei prorogări a Comisiei Europene²⁰. În acest sens, la 11 aprilie 1882, ministrul de Externe austro-ungar, „cunoscând valoarea pe care guvernul regal o atașează ideii de a vedea România admisă cu titlu egal” la negocierile privind chestiunea prelungirii mandatului C.E.D., se declara gata de a „seconda România în îndeplinirea acestei dorințe, în scopul ca dreptul de a semna, la momentul potrivit, alături de marile puteri, actul de prelungire să-i fie recunoscut”²¹.

Misiunea de a găsi o cale de compromis între pozițiile divergente a fost preluată de comisarul francez în instituția de la Galați, Camille Barrère. Propunerile Quay d’Orsay-ului, rezultate în urma negocierilor purtate între delegații Marilor Puteri, erau prezentate guvernului României, la 17 aprilie 1882, de ambasadorul Franței la București, De Ring. Nota franceză făcea referire la o nouă componentă a Comisiei Mixte, alcătuită din patru membri permanenți (România, Bulgaria, Serbia, Austro-Ungaria), un al cincilea fiind desemnat dintre statele reprezentate în C.E.D., numit în ordinea alfabetică a Puterilor. În acest fel se elimina problema parității de voturi și a inegalității votului delegaților, iar prezența

¹⁶ S.G. Focas, *op. cit.*, p. 371.

¹⁷ Șt. Stanciu, *op. cit.*, p. 126.

¹⁸ D.A. Sturdza, *Recueil de documents relatifs à la liberté de navigation au Danube*, Berlin, 1904, p. 404; F. von Holtzendorff, *op. cit.*, p. 67–68.

¹⁹ G. Demorgny, *op. cit.*, p. 263.

²⁰ Paul Gogeanu, *Dunărea în relațiile internaționale*, București, 1972, p. 83.

²¹ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 202–203.

în Comisia Mixtă a unui membru al C.E.D. era de natură să contribuie la aplicarea omogenă a prevederilor cuprinse în regulamentul Comisiei Mixte și a celui aplicabil în aval de Galați. Președinția Comisiei Mixte urma să fie încredințată Austro-Ungariei, iar hotărârile urmau a fi luate cu majoritate de voturi. O altă modificare privea regulamentul interior al Comisiei Mixte, precum și instrucțiunile speciale, pe care comisia urma să le elaboreze pentru conducerea agenților săi, ambele aprobate de C.E.D. Cheltuielile de administrație trebuiau împărțite în patru, cotele Austro-Ungariei și României fiind egale. Durata Comisiei Mixte era legată de cea a instituției de la Galați, iar competențele Comisiei Europene trebuiau extinse până la Brăila, punct terminus al mării navigații pe Dunărea maritimă²².

După mai bine de doi ani de dezbateri în privința Comisiei Mixte, dorind să obțină prelungirea existenței C.E.D., al cărei mandat urma să expire pe 24 aprilie 1883, Foreign Office-ul, în permanentă legătură cu Ministerul de Externe francez, a exercitat presiuni la București pentru acceptarea noi comisii de către România. La ședința C.E.D. din 2 mai 1882, reprezentanții puterilor europene au fost de acord cu propunerea Barrère, în pofida opoziției Bulgariei și a României, ca și a obiecțiilor delegatului rus. Acceptul Rusiei, sub rezerva limitării existenței Comisiei Mixte și a egalității voturilor membrilor acesteia, și aderarea Bulgariei, cu rezerva ca delegatul din C.E.D. a cărei țară era deja reprezentată în Comisia Mixtă să fie eliminat din Comisia Mixtă, lăsau guvernul român într-o situație de izolare deplină. În pofida acestui fapt, România a continuat să se opună propunerii Barrère, nesemnând Regulamentul și contestând legalitatea creării unei Comisii Mixte în care Austro-Ungaria avea poziția predominantă. Pe lângă prezența monarhiei bicefale, al cărei statut de stat riveran îl contesta, România obiecta și față de faptul că al cincilea membru putea fi chiar delegatul austriac la C.E.D., astfel că împreună cu delegatul austriac în Comisia Mixtă Viena ar fi putut deține majoritatea voturilor, având sprijinul necondiționat al Serbiei. Delegatul român a readus în discuție ideea inițială a unei Comisii de supraveghere ale cărei componentă și atribuții corespundeau principiilor Actului din 1815 de la Viena și prevederilor tratatelor din 1856 și 1878. Aplicarea acestor principii ar fi conciliat drepturile suverane ale statelor riverane cu cele ale supravegherii intereselor comerciale ale tuturor puterilor. Propunerea României era ca doi delegați ai C.E.D. să fie incluși în Comisia Mixtă și nu doar unul, cum se prevedea în propunerea Barrère. Opțiunea guvernului român era, de altfel, conformă dorinței societății românești, cum raporta ministrul de Externe Eugen Stătescu: „opinia publică, partidele politice fără distincție și parlamentul țării s-au opus înființării unei noi autorități, în speță Comisia Mixtă, dimpreună cu caracterul ce urma să i se atribuie și condițiile în care

²² *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 775–780; D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 204–212 (De Ring către Stătescu, 17 aprilie 1882); I. Cârțană, I. Seftiuc, *op. cit.*, p. 81–82; P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 84–85.

trebuia să fie alcătuită”. Dezbatere în Parlamentul României, după interpelările senatorului P. Grădișteanu și ale deputaților Al. Lahovary²³ și M. Kogălniceanu²⁴, au fost extrem de furtunoase, opinia juristului P. Grădișteanu fiind că „nu putem noi consimți a ne tăia capul cu mâinile noastre”²⁵.

Apreciind unele avantaje și îmbunătățiri consemnate în propunerea franceză (noua distribuire a delegațiilor alcătuind Comisia Mixtă, dreptul C.E.D. de a cere Comisiei Mixte informări cu privire la hotărârile asupra libertății de navigație, prevederile care pun sub control regulamentul interior al Comisiei Mixte, instrucțiunile cu caracter general și regulamentar), menite să stabilească o corelație mai apropiată între cele două comisii, nota guvernului român făcea referire la menținerea caracterului de autoritate administrativă acordat Comisiei Mixte, la dreptul acesteia de a executa regulamentele, de a face poliție fluvială, ca și la reglementarea privind dreptul Austro-Ungariei de a avea președinția perpetuă în Comisie. „Proiectul francez, întocmai celui inițial, austro-ungar, nu se mărginește a institui o simplă autoritate de supraveghere, dar, mai mult, el ridică pur și simplu dreptul statelor riverane de a executa ele însele regulamentele și a face poliția fluvială fiecare în apele sale teritoriale. El atribuie aceste puteri Comisiei Mixte, menținând în favoarea unei mari puteri chemate să participe în comisie o poziție excepțională și privilegiată, incompatibilă cu principiul unei perfecte egalități, ce trebuie menținut în favoarea tuturor pavilioanelor. Însuși votul preponderent care a ridicat obiecțiuni unanime este menținut în parte prin faptul dublei reprezentări admise în favoarea Austro-Ungariei și României, aceste două state urmând să aibă pe rând două delegații în Comisia Mixtă, dispunând alternativ de două voturi în două sesiuni din opt”²⁶.

O altă chestiune importantă cu care diplomația britanică s-a confruntat în legătură cu problema Dunării a fost reprezentată de încercările Rusiei de a scoate brațul Chilia de sub jurisdicția C.E.D. Încă din ședința din 8 decembrie 1879, Romanenko, delegatul rus în C.E.D., considera că după 1856 instituția internațională de la gurile Dunării alesese brațul Sulina drept cea mai favorabilă arteră pentru navigația către mare, abandonând, astfel, brațul Chilia²⁷. În această privință, delegatul britanic, susținut de cel francez, s-a opus cu tărie, invocând prevederile Articolului 16 ale Tratatului de la Paris, care se referea la toate cele trei brațe ale fluviului, inclusiv Chilia²⁸. Argumentele delegatului rus pentru detașarea

²³ Interpelarea domnului Alexandru Lahovari în Chestiunea Dunării. Discurs ținut în ședința Camerei dela 26 Maiu a.c., București, 1881.

²⁴ Textele celor două discursuri ale lui M. Kogălniceanu în lucrarea acestuia: *Documente diplomatice*, p. 391–418.

²⁵ O prezentare a principalelor luări de poziție la P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 87–98.

²⁶ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 229–236.

²⁷ *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 757–759 (Protocolul 345, 8 decembrie 1879).

²⁸ *Ibidem*, p. 759–762 (Protocolul 345, 8 decembrie 1879).

brațului Chilia au rămas fără rezultat, votul majorității delegaților fiind favorabil includerii taxelor de pilotaj pe sectorul Chilia în taxele generale pentru Dunărea maritimă și păstrării unui regim unitar pentru toate brațele fluviului²⁹.

Pretențiile Rusiei de a scoate brațul nordic al Dunării de sub controlul european au fost readuse în discuție în toamna anului 1882, când guvernul țarist dorea ca studiul științifico-tehnic asupra înaintării către mare a Deltei să fie executat de specialiști ruși, care să acționeze independent de instituția de la Galați³⁰. Solicitat să se exprime asupra fundamentării juridice a intențiilor Sankt Petersburgului, colonelul Stokes, fostul comisar britanic în Comisia Europeană, sublinia că „de la acea retrocedare (a Basarabiei – n. C.A.), Rusia s-a opus constant oricărui amestec al C.E.D. în apele brațului Chilia”. Considerând că nu era de dorit să se acorde Rusiei dreptul de a executa studiul, ofițerul britanic era de părere că era extrem de important ca asemenea probleme să nu apară în momentul în care trebuia luată în discuție prelungirea Comisiei de la Galați: „Puterea care s-a opus cel mai mult unei asemenea prorogări a fost întotdeauna Rusia și orice dispută în privința jurisdicției va face ca opoziția acesteia să fie și mai activă”. Sugerând amânarea efectuării studiului până după rezolvarea problemei existenței C.E.D., Stokes considera că „merită sacrificate chestiuni minore pentru a asigura prelungirea Comisiei”³¹. Una dintre aceste „chestiuni minore” era desigur suveranitatea și egalitatea de tratament a României, astfel că *Memorandumul* cuprinzând protestul guvernului român, remis lui Granville prin intermediul reprezentantului diplomatic la Londra, Ion Ghica, a fost considerat ca neoportun până la discutarea problemei prelungirii C.E.D.³²

La 15 mai 1882 delegații puterilor reprezentate s-au întrunit la Galați în cadrul sesiunii de primăvară a C.E.D. La discuțiile privind elaborarea regulamentelor de navigație pe sectorul fluvial Porțile de Fier – Galați asistau și delegații statelor riverane Serbia și Bulgaria. Dacă în privința regulamentului de navigație și a celui de poliție nu au existat divergențe majore, problemele importante au reieșit odată cu deschiderea dezbaterilor privind regulamentul de supraveghere, care leza suveranitatea statelor riverane, a României în special³³.

Eustație Pencovici, comisarul român în instituția internațională, primea, la 16 mai 1882, instrucțiunile Ministerului de Externe al României, favorabil găsirii unei soluții de compromis. În privința Comisiei Mixte se menționa ca reprezentanții statelor neriverane să fie admiși doar cu titlu de delegați din partea

²⁹ *Ibidem*, p. 764 (Protocolul 345, 12 decembrie 1879).

³⁰ DJANG, fond CED, Delegatul Angliei, dosar 17, f. 24 (Granville către Sanderson, 29 septembrie 1882).

³¹ *Ibidem*, f. 25–27 (Stokes către Granville, 20 septembrie 1882).

³² *Ibidem*, f. 28 (Granville către Sanderson, 27 octombrie 1882); f. 29 – copia memorandumului (Londra, 11 octombrie 1882).

³³ P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 104.

C.E.D. și pe picior de perfectă egalitate. Proiectul Barrère putea fi considerat acceptabil dacă executarea Regulamentului elaborat pentru sectorul Porțile de Fier – Galați era pusă „sub supravegherea unei autorități fluviale denumite Comisie de supraveghere, în care Comisia Europeană a Dunării va fi reprezentată prin doi delegați și statele riverane Bulgaria, România și Serbia, fiecare printr-un delegat”, fără ca România să mai dețină și un alt delegat, în virtutea reprezentării sale în organismul de la Galați. Președinția urma să aparțină, în fiecare sesiune, unuia dintre membrii delegați de Comisia europeană ales cu majoritatea voturilor, iar Comisia Europeană putea cere Comisiei de supraveghere, prin intermediul delegaților săi, informațiile de care avea nevoie în legătură cu deciziile Comisiei de supraveghere care priveau libertatea de navigație³⁴.

Adoptarea proiectului francez, aprobat cu majoritate de voturi la 2 iunie 1882³⁵, se explică, în opinia lui Paul Gogeanu, prin interesele puterilor europene pentru regiunea dunăreană. Poziția Angliei era determinată de necesitatea de a-și apăra interesele comerciale la Dunărea de Jos prin intermediul Comisiei Europene, considerată un organism tampon între cele două puteri riverane rivale, Austria și Rusia. Temându-se că unul dintre cele două imperii va obține o poziție preponderentă, diplomația londoneză a insistat în permanență pentru sporirea competenței Comisiei Europene, aducerea în fața acestora a tuturor diferendelor ivite, precum și prelungirea mandatului instituției internaționale de la Galați³⁶.

În același timp, Marea Britanie era puțin interesată de navigația în amonte de Brăila, motiv pentru care ajunsese să considere că acordarea preponderenței austriece în regiunea Porțile de Fier – Dunărea maritimă nu va leza decât în mică măsură comerțul englez. Extinderea competenței C.E.D. până la Brăila, punctul terminus al marelui comerț dunărean, ca și prorogarea existenței instituției internaționale de la Galați reprezentau, prin urmare, compensații satisfăcătoare menite să asigure Foreign Office-ului salvagardarea intereselor economice britanice de la Dunărea de Jos, opțiune susținută și de Franța, deși interesele economice franceze erau mult inferioare celor engleze. Obținerea acestor avantaje era condiționată, însă, de acceptul puterilor reprezentate, care solicitau concesiile pe măsură. Dacă Austria, susținută de Germania și Italia, datorită colaborării în cadrul Triplei Alianțe³⁷, condiționa extinderea competențelor și a mandatului C.E.D. de realizarea planurilor sale expansioniste pe sectorul Porțile de Fier – Galați, Rusia urmărea, în schimb, sustragerea brațului Chilia de sub autoritatea C.E.D.

³⁴ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 252–253; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 788–789 (Stătescu către Pencovici, 16 mai 1882); P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 105–106.

³⁵ *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 737–738 (Protocolul 24, 2 iunie 1882).

³⁶ P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 112–113; Ș. Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră*, p. 122.

³⁷ Gheorghe Nicolae Căzan, Șerban Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, București, 1979, p. 63.

Pentru a nu rămâne izolat, guvernul român a elaborat noi propuneri care să salvgardeze interesele economice ale statului român, dar și suveranitatea națională. La baza noilor propuneri de reglementare, diplomații de la București au așezat principiul deplinei libertății și egalități de navigație, condiție esențială a prosperității politice și economice a României, dar și opțiune convenabilă marilor puteri interesate de comerțul de la gurile Dunării și, în special, Marii Britanii³⁸.

În conformitate cu articolul 54 al Tratatului de la Berlin, care prevedea convocarea unei Conferințe pentru prelungirea mandatului C.E.D., diplomația franceză a cerut cabinetului regal britanic să preia inițiativa convocării unei Conferințe, pentru a se ajunge la o „înțelegere între Puterile interesate”³⁹. Considerând că la Berlin caracterul de permanență al C.E.D. fusese principiul adoptat de toate puterile semnatare, secretarul de stat britanic se arăta de acord cu oferta, cu solicitarea ca diplomația din Quay d’Orsay să susțină prelungirea mandatului C.E.D., extinderea jurisdicției instituției europene până la Brăila și aprobarea Regulamentelor de Navigație pentru sectorul Porțile de Fier – Galați⁴⁰. În privința prelungirii mandatului comisiei se cerea stabilirea unui termen fix de funcționare, urmând ca, după expirarea acestuia, să-și continue activitatea până la desființarea sa, în urma unui vot al majorității puterilor reprezentate, convocate cu douăsprezece luni înainte de data încetării termenului de activitate. Cabinetul de la București urma să trimită un delegat la Conferință, după întrunirea acesteia, propunere acceptată de Franța, la 4 noiembrie 1882. Conform înțelegerii, guvernul francez sugera necesitatea încheierii unui acord preliminar pentru stabilirea unei atitudini comune a puterilor în condițiile în care România ar fi creat probleme la discuțiile asupra Regulamentelor sau în cazul în care Rusia s-ar fi opus extinderii mandatului C.E.D.⁴¹ În prealabil, Anglia dorea să cunoască dacă Franța considera necesară întrunirea Conferinței, la care România ar fi putut trimite un delegat, sau mai întâi trebuia să se cunoască condițiile guvernului rus pentru prelungirea mandatului comisiei și extinderea jurisdicției C.E.D. până la Brăila. În același timp, guvernul englez dorea să cunoască și condițiile cabinetului român pentru a fi de acord cu propunerea Barrère, acceptată de toate delegațiile, cu excepția celor ale României și Bulgariei.

Negocierile la nivel diplomatic între cabinetele europene s-au finalizat cu o înțelegere de principiu în privința convocării unei Conferințe a puterilor semnatare ale Tratatului de la Berlin. Într-o circulară din 11 decembrie 1882, Granville exprima poziția cabinetului regal în privința participării României la Conferința care fusese convocată „pentru examinarea anumitor chestiuni referitoare la navigația pe Dunăre”. Neluând parte la încheierea Tratatului de la Berlin, România

³⁸ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 265–269 (D.A. Sturdza către P.P. Carp, 17 noiembrie 1882).

³⁹ *Ibidem*, p. 261; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 828–829 (Granville către Lyons, 28 octombrie 1882).

⁴⁰ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 262.

⁴¹ *Ibidem*, p. 263–264.

nu putea, de drept, să solicite un loc la o conferință convocată pentru a delibera în privința unuia dintre articolele Tratatului. Devenind membră, prin articolul LIII al amintitului Tratat, în C.E.D., „era just ca să fie plasată în poziția cea mai favorabilă pentru a-și expune opiniile”. În același timp, lordul Granville solicita diplomaților britanici să acționeze pe lângă cabinetele pe lângă care erau acreditați pentru ca acestea să fie dispuse să accepte ca România să fie invitată să „trimită un reprezentant când Puterile se vor aduna în Conferință, care să asiste la reuniunile acestora pe picior de egalitate cu Puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin”⁴². Poziția diplomației britanice, departe de a fi fost determinată de respectarea drepturilor legitime ale statului cel mai interesat de navigația la gurile Dunării, România, era fundamentată pe dorința Londrei de a-și atrage România, pe care să o utilizeze apoi drept instrument de presiune pentru a obține de la Austro-Ungaria acceptarea extinderii competențelor și a prelungirii C.E.D.

Conform acestor instrucțiuni, Ampthill, ambasadorul englez la Berlin, intervenea pe lângă contele Hatzefeld, care însă nu era în măsură să exprime o opinie oficială a cabinetului german fără a-l fi consultat pe cancelarul Bismarck⁴³. Rezerva ministrului german reprezintă, în accepțiunea lui Paul Gogeanu, o dovadă a atitudinii de expectativă a guvernului imperial german, care urmărea reacția celorlalte puteri interesate în chestiunea Dunării, îndeosebi a Austro-Ungariei și a Rusiei⁴⁴. De la Roma, Sir A. Paget informa în legătură cu întrevederea avută cu M. Mancini, șeful diplomației italiene, care admitea „principiul just de a nu se decide asupra niciunei chestiuni fără ca puterea imediat interesată să aibă ocazia de a-și exprima punctele de vedere asupra acestei chestiuni” și considera că, dacă celelalte puteri nu ridicau obiecții, nici cabinetul italian nu se va opune propunerii britanice, în pofida faptului că se putea crea un precedent⁴⁵. Ministrul Afacerilor Externe al Franței, E. Duclerc, îl informa pe viconte Lyons de acceptul cabinetului republican⁴⁶, în timp ce la Constantinopol ambasadorul britanic, continuând, cum considera Spiridon Focas, să privească România drept vasal al Turciei, solicita Sublimei Porți să dispună ca România să fie invitată să trimită un reprezentant la Conferință⁴⁷. Edward Thornton informa de la Sankt Petersburg că ministrul de Externe Vlangaly îi comunicase acceptul cabinetului țarist, dacă toate statele reunite în cadrul Conferinței cădeau de acord în acest sens, lucru transmis și ministrului român în capitala Imperiului rus, Kretzulescu⁴⁸.

⁴² *Ibidem*, p. 284; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 831–832; F. von Holtzendorff, *op. cit.*, p. 193; cf. și P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 119.

⁴³ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 287 (Ampthill către Granville, 14 decembrie 1882).

⁴⁴ P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 120.

⁴⁵ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 288–289 (Paget către Granville, 15 decembrie 1882).

⁴⁶ *Ibidem*, p. 292.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 297–298.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 300 (Thornton către Granville, 20 decembrie 1882).

Poziția României față de reunirea Conferinței de la Londra era exprimată în circulara din 9 decembrie 1882, în care Dimitrie A. Sturdza considera că dreptul României de a participa la lucrări rezulta limpede din prevederile Tratatului de la Berlin, care recunoscuse suveranitatea României asupra gurilor Dunării și stabilise admiterea țării noastre în C.E.D. cu același titlu ca și celelalte puteri, fapt care recunoștea interesele sale deosebite pe această mare arteră de comunicație⁴⁹. Eforturile diplomației românești au continuat în perioada următoare, o circulară a ministrului de Externe român (10 decembrie 1883) incriminând tentativele diplomației vieneze, care urmăreau „înlăturarea influenței europene asupra navigației pe Dunăre și instituirea dominației unei singure puteri ce revendică pentru sine drepturi excepționale în virtutea intereselor comerciale deosebite pe care le-ar avea pe Dunăre”⁵⁰.

Căutând o soluție de compromis care să scoată România din izolarea diplomatică în care se afla, ministrul român s-a adresat și lui P.P. Carp, reprezentantul diplomatic al României la Viena, instruindu-l să accepte președinția permanentă a Austro-Ungariei în Comisia Mixtă, însă numai ca mandatară a C.E.D., propunere respinsă de Kalnoky, șeful diplomației din Ballplatz⁵¹. Ion Ghica primea, la rândul său, la Londra instrucțiuni de la București, pentru a face toate eforturile în vederea stabilirii unei înțelegeri conforme cu dorințele legitime ale României. „Din moment ce România a fost admisă în Comisia Europeană a gurilor Dunării, ea nu are de ce să fie exclusă de la o conferință special convocată pentru a hotărî existența și organizarea a înseși acestei instituții”, iar juridic participarea României la Conferință era motivată și prin prevederile Congresului de la Aix-la-Chapelle din 1818, prin care se stipula că „în cazul unor reuniuni ce ar avea drept obiect probleme legate în mod special de interesele celorlalte state ale Europei, ele nu vor avea loc decât sub rezerva expresă a dreptului lor de participare”.

Conform instrucțiunilor primite, Ghica a desfășurat o intensă activitate diplomatică pe lângă diplomații din St. James, menită a obține susținerea deplină a acestora în vederea salvagădării intereselor României. Într-un lung memoriu, *La Question du Danube*, Ghica analiza prevederile Tratatului de la Berlin în privința drepturilor României la gurile Dunării. Bun cunoscător al cercurilor politice britanice, Ion Ghica informa guvernul de la București, în urma unei audiențe la lordul Granville, că diplomația engleză va renunța fără ezitare la acțiunile pentru invitarea unui delegat român, în condiții de deplină egalitate cu reprezentanții puterilor semnatare ale Tratatului de la Berlin, pentru a obține drept compensație promisiunea fermă a Puterilor Centrale că nu se vor opune prelungirii mandatului C.E.D.⁵² În același timp, ministrul român la Londra menționa și presiunile germane

⁴⁹ *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 806–807; D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 275–276.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 277–283 (circulara lui D.A. Sturdza, 10 decembrie 1882).

⁵¹ Ș. Rădulescu-Zoner, *Dunărea, Marea Neagră*, p. 124.

⁵² *Ibidem*, p. 125.

pentru ca Foreign Office-ul să cedeze în fața punctului de vedere al Austro-Ungariei⁵³. Astfel, cum s-a afirmat, „era avantajos pentru guvernul englez să se erijeze într-un prieten al unui stat și să-i susțină în mod aparent interesele, fără a merge până la capăt, fără a risca nimic”⁵⁴.

O altă propunere a diplomației britanice, numirea unor delegați speciali care să discute în prealabil asupra chestiunilor puse în discuție, în vederea „facilitării lucrărilor Conferinței”, era acceptată de ministrul francez Duclerc⁵⁵, nu însă și de cabinetul vienez. Conte Kalnoky, șeful diplomației vieneze, obiecta în privința faptului că, dacă un delegat român participa la aceste deliberări, se încălcau înseși cerințele lui Granville ca reprezentantul român să fie invitat la reunirea Conferinței după reunirea acesteia. Singurul mijloc ca preconizata Conferință să ajungă la o hotărâre era ca aceasta să discute numai punctele menționate în mod expres în invitația cabinetului londonez și nu să reia discuțiile asupra chestiunilor legate de navigație, împotriva cărora protestase doar guvernul român⁵⁶. Presiunile Austro-Ungariei au continuat la Londra, ambasadorul imperial și regal, Karolyi, adresând o notă contelui Granville, prin care acceptul Vienei era acordat doar în situația neluării în dezbaterea Conferinței a punctelor litigioase, care ar determina redeschiderea problemei Dunării, prin reluarea controverselor privitoare la regulamentele de navigație și poliție pe sectorul Porțile de Fier – Galați⁵⁷. Având în vedere și poziția adoptată de România în C.E.D., diplomația din Ballplatz nu putea admite ca un reprezentant român să aibă vot egal cu al reprezentanților celorlalte puteri, fapt care putea face imposibilă obținerea unanimității tuturor cabinetelor.

Printr-o *Pro-Memoria* adresată contelui Granville, la 18 ianuarie 1883, guvernul de la Viena arăta motivele opoziției față de participarea României: „întrucât România continuă să acționeze în vederea modificării propunerii Barrère, guvernul austro-ungar dorește, înaintea apropiatei conferințe, să nu lase nicio îndoială asupra faptului că el nu va putea în niciun caz să se îndepărteze de la principiile esențiale ale acestei propuneri”. Reprezentarea în Comisia Mixtă, considerată „ca un drept ce ne aparține”, era justificată de faptul că era imposibil să admită opinia României că „începând cu locul unde Dunărea părăsește teritoriul nostru, statele riverane să aibă singure dreptul de a reglementa interesele navigației, care chiar în acest loc sunt aproape exclusiv austriece”. În același timp, necesitatea Comisiei Mixte era determinată și de „încrederea limitată” în „imparțialitatea autorităților teritoriale”⁵⁸.

⁵³ *Ibidem*.

⁵⁴ L. Bădulescu, Gh. Canja, E. Glaser, *Contribuții la studiul istoriei regimului internațional de navigație pe Dunăre*, București, 1957, p. 216.

⁵⁵ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 310 (Duclerc către Lyons, 27 decembrie 1882).

⁵⁶ *Ibidem*, p. 306–307 (H. Elliot către Granville, 26 decembrie 1882).

⁵⁷ *Ibidem*, p. 325 (Karolyi către Granville, 5 ianuarie 1883).

⁵⁸ *Ibidem*, p. 344 (Karolyi către Granville, 18 ianuarie 1883).

Astfel, cum afirma Spiridon G. Focas, problema participării micilor state riverane la Conferința de la Londra era tratată cu obiecții precum „dacă” și „dar”. Și Serbia urmărea recunoașterea drepturilor sale de a participa la lucrările Conferinței europene, argumentele în acest sens fiind trimise, la 30 decembrie 1882, lui Sydney Locock, ministrul Angliei la Belgrad, spre a fi comunicate contelui Granville. Nota considera că Serbia trebuia pusă pe picior de egalitate cu România, ambele fiind state riverane, admiterea fiind o chestiune de principiu, nu de întindere a sectorului fluvial⁵⁹. În același scop, la 4 ianuarie 1883, Marinovici, reprezentantul Serbiei la Londra, se adresa lui Granville, invocând interesele care îi cereau să participe la Conferința ce urma să reglementeze regimul unui fluviu pe o porțiune asupra căreia Serbia își exercita dreptul de suveranitate teritorială⁶⁰. Deși răspundea favorabil, Granville lăsa decizia finală la aprobarea semnatarilor Tratatului de la Berlin⁶¹. În realitate, Anglia era puțin interesată să accepte participarea Serbiei, fapt susținut și de reprezentantul diplomatic austro-ungar în capitala britanică, Karolyi, în pofida bunelor relații dintre Viena și Belgrad.

Și guvernul bulgar a sondat opinia cabinetului englez, ministrul bulgar al Afacerilor Externe adresându-se reprezentantului Marii Britanii la Sofia, Frank C. Lasselles, în virtutea drepturilor ce îi fuseseră conferite prin articolul LV din Tratatul de la Berlin și „confirmate prin faptul participării în două rânduri diferite, în cadrul Comisiei Europene, la lucrările de elaborare a regulamentelor de navigație, de poliție fluvială și de supraveghere a Dunării”. Cererea Bulgariei se lovea, însă, de opoziția suzeranei sale, Turcia, care urma să o reprezinte la Conferință⁶². Într-o notă adresată reprezentantului Angliei la Sofia, pe 17 ianuarie 1883, Voulcovitz, ministrul de Externe al principatului sud-dunărean, își exprima teama că dintre statele riverane doar România avea să fie invitată. Răspunsul britanic asigura Bulgaria de întreaga sa cooperare, insistând asupra faptului că decizia depindea de acordul Puterilor semnatare ale Tratatului de la Berlin, invitate la Conferință⁶³.

În asemenea circumstanțe s-a deschis Conferința de la Londra pentru reglementarea problemelor legate de navigația la Dunărea de Jos. La prima ședință, pe 8 februarie 1883, reprezentanții Marilor Puteri fixaseră deja compromisurile la care ajunseseră prin discuțiile preliminare. În privința Angliei, nota gazeta „La Ville de Paris”, la 7 februarie 1883, se credea că „va abandona politica sa tradițională relativă la libertatea navigației” pentru a obține compensații în alte probleme mai importante pentru interesele britanice⁶⁴. Recunoașterea controlului Marii Britanii asupra canalului Suez, cea mai importantă cale de acces către

⁵⁹ *Ibidem*, p. 319–320 (Sydney Locock către Granville, 30 decembrie 1882).

⁶⁰ *Ibidem*, p. 324 (Marinovici către Granville, 4 ianuarie 1883).

⁶¹ *Ibidem*, p. 339 (Granville către Marinovici, 11 ianuarie 1883).

⁶² *Ibidem*, p. 342 (Lasselles către Granville, 17 ianuarie 1883).

⁶³ *Ibidem*, p. 343 (Voulcovitz către Lasselles, 17 ianuarie 1883).

⁶⁴ *La Roumanie et la liberté du Danube*, cu o prefață de Armand Lévy, Paris, 1883, p. 91.

bogatele colonii engleze din Extremul Orient, era câștigul imens al diplomației din St. James; Austro-Ungaria nu ezitase să se adreseze Londrei cu propunerea: „Cedați-mi pe Dunăre, vă voi ceda pe Nil”, iar, la fel, pentru Rusia problema era simplă – „Chilia pentru Suez”⁶⁵.

Ordinea de zi a conferinței cuprindea trei puncte, anume extinderea puterilor Comisiei Europene a Dunării până la Brăila, sancționarea Regulamentului elaborat în virtutea articolului LV al Tratatului de la Berlin și prelungirea puterilor C.E.D.⁶⁶ Marea Britanie era reprezentată prin ministrul de Externe, lordul Granville, și lordul Fitzmaurice, subsecretar de stat la Foreign Office. La prima ședință (8 februarie 1883) s-a procedat la alegerea președintelui conferinței, în persoana lordului Granville, delegatul puterii gazdă a Conferinței⁶⁷.

A doua ședință, desfășurată pe 10 februarie 1883, a dezbătut problema admiterii la conferință a României și Serbiei. Conte Granville își exprima speranța că România va fi admisă la Conferință pe picior de egalitate cu celelalte state, fiind deja reprezentată în C.E.D. și având interese deosebite în privința reglementării navigației pe marele fluviu european. Reprezentantul Germaniei, Münster, s-a opus categoric admiterii României cu vot deliberativ, susținând menținerea caracterului european al Conferinței, continuare a Congresului de la 1878. „Dacă, pentru a menține principiul unanimității în cadrul Conferinței, se acordă României un vot, i se creează o poziție care nu este cu totul de dorit, aceea de a putea să-și impună *veto*-ul. România nu poate, astfel, să fie admisă decât în calitate de invitată [...]”⁶⁸.

Situația României reprezenta, pe bună dreptate, „nodul gordian” în problema acordării de drept de vot deliberativ riveranilor, punctele de vedere ale Marilor Puteri fiind ambigue și oscilante. Deși se pronunțaseră anterior în favoarea admiterii României cu drepturi depline la lucrările Conferinței, plenipotențiarilor Austro-Ungariei, Franței, Italiei, Rusiei și Turciei, pentru păstrarea unanimității Conferinței, au votat în favoarea invitării României doar cu vot consultativ, situație stabilită și în privința Serbiei. În legătură cu Bulgaria, hotărârea reprezentanților Marilor Puteri a fost ca observațiile principatului vasal al Porții să fie aduse la cunoștința Conferinței prin intermediul ambasadorului Turciei⁶⁹.

Opoziția guvernului de la București față de pretențiile hegemonice ale monarhiei bicefale nu mai constituia „un litigiu între Austro-Ungaria și România; ea a devenit un diferend între România și Marile Puteri”. În privința deciziei Conferinței, cabinetul român, prin reprezentantul său la Londra, a adresat o scurtă

⁶⁵ *Ibidem*, p. 92.

⁶⁶ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 417; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 832.

⁶⁷ *Ibidem*, p. 832–833 (Protocolul 1, 8 februarie 1883).

⁶⁸ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 421; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 833–839 (Protocolul 2, 10 februarie 1883).

⁶⁹ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 421–423.

notă de protest guvernului britanic în care se afirma neacceptarea unei situații „care nu i-ar acorda decât un vot consultativ” și se declina onoarea de „a asista la ședințele conferinței”, protestându-se, în același timp, „împotriva hotărârilor care vor fi luate fără participarea României, declarându-le neobligatorii pentru ea”⁷⁰.

Răspunsul șefului diplomației britanice, motivând votul puterilor reprezentate la Conferință, exprima regretul față de neparticiparea României. Rațiunea care determinase ca plenipotențiarii Puterilor să acorde României doar votul consultativ consta în faptul că adunarea a hotărât „să se considere «într-un anumit fel» ca o prelungire și urmare a Congresului de la Berlin, la care România nu a participat ca semnatară”⁷¹. La fel de categorică și demnă a fost și atitudinea Bulgariei, Voulcovitz adresând lui Granville o notă, la 19 februarie 1883, prin care anunța că Bulgaria nu se considera obligată în niciun fel față de deciziile luate la Conferință în privința navigației pe fluviu. Prin *Memorandumul* din 11 februarie 1883, prezentat lui Granville, diplomația sârbă își expunea interesele legate de navigație, cerând respectarea drepturilor sale de suveranitate teritorială, ca și a celor datorate unui stat riveran pe un fluviu cu caracter indivizibil.

În privința primului punct înscris pe ordinea de zi a Conferinței, extinderea competențelor C.E.D. până la Brăila a fost acceptată de toți delegații prezenți⁷². Unanimitatea și ușurința cu care s-a luat această decizie țin tocmai de concertul Marilor Puteri și de neacceptarea obiecțiilor României. Scoaterea unui sector al fluviului pe care statul român era singurul riveran de sub suveranitatea țării, o gravă încălcare a normelor dreptului internațional, era o mare victorie obținută de diplomația britanică, care urmărise cu consecvență extinderea competențelor instituției europene pe întregul parcurs al Dunării maritime, pe care avea mari interese comerciale. Contestând hotărârea Conferinței, pe baza dreptului de suveranitate pe sectorul Galați – Brăila, ministrul D. A. Sturdza compara situația cu cea din perioada stăpânirii otomane. Dacă „în 1866 și 1871 puterile nu au considerat că au dreptul de a extinde jurisdicția Comisiei între Galați și Brăila la opoziția suzeranei Turcia”, acum aceeași jurisdicție era extinsă pe același sector, aflat sub suveranitatea României, fără participarea acesteia la Conferință.

Tot în cursul celei de-a doua ședințe s-a discutat și în privința confirmării Regulamentului fluvial elaborat în virtutea articolului LV din Tratatul de la Berlin. Conte Karolyi a pus în atenția Conferinței cele două puncte principale ale Regulamentului, dreptul Austro-Ungariei de a fi reprezentată în Comisia Mixtă și caracterul executiv al acesteia. Delegații au căzut de acord asupra justetei poziției diplomației vieneze, astfel că participanții au semnat o declarație prin care se

⁷⁰ *Ibidem*, p. 367; P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 133; L. Bădulescu, Gh. Canja, E. Glaser, *op. cit.*, p. 362.

⁷¹ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 368 (Ghica către Sturdza, 20 februarie 1883); P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 134.

⁷² *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 837 (Protocolul 2, 10 februarie 1883).

adopta Regulamentul, exprimându-se speranța că și statele riverane neparticipante la lucrările Conferinței vor adopta aceeași decizie⁷³.

În următoarea ședință, pe 13 februarie 1883, plenipotențiarul austro-ungar a prezentat câteva modificări, sperând să obțină aderarea micilor riverani, a României în special, la hotărârile Conferinței. Astfel, monarhia dualistă renunța, cu condiția reciprocității din partea României, la dublul vot, adera la adoptarea sistemului de împărțire a fluviului conform propunerii Bulgariei, acceptând, în același timp, sistemul de numire a împuterniciților adoptat de România și Bulgaria. Subinspectorii urmau a fi aleși de statele riverane și numiți de Comisia Mixtă, Viena acceptând mai târziu (7 martie 1883) ca aceștia să fie desemnați și retribuiți de către guvernele puterilor riverane, care vor aduce la cunoștința Conferinței atât numirea, cât și destituirea lor⁷⁴. Concesiile austro-ungare erau primite cu satisfacție de secretarul de stat britanic, însă compromisurile propuse de diplomația din Ballplatz erau departe de a atinge fondul problemelor și de a asigura o garanție solidă în privința apărării drepturilor firești ale României pe sectorul dintre Porțile de Fier și Dunărea maritimă⁷⁵.

În cursul celei de a patra ședințe, pe 20 februarie, plenipotențiarul au luat în dezbatere cererea reprezentantului Serbiei ca țara sa să fie acceptată în C.E.D., propunere susținută pe baza ideii parității dintre Serbia și România. Granville era de părere că cele două state erau în situații diferite, România fiind favorizată de existența sediului C.E.D. pe teritoriul său. În plus, regatul sârb era reprezentat în Comisia Mixtă, ceea ce îi asigura în suficientă măsură apărarea intereselor⁷⁶. Temerile Marii Britanii erau determinate de apropierea dintre Austro-Ungaria și Serbia care se putea manifesta și în Comisia de la Galați, diplomația londoneză neputând risca să ofere Austro-Ungariei încă un vot printr-o eventuală admitere a Serbiei în C.E.D.⁷⁷ Cererea Serbiei de admitere la conferință cu vot deliberativ a fost respinsă, reprezentantul sârb acceptând participarea în calitate de consultant.

Conferința a luat apoi în dezbatere problema prorogării existenței C.E.D. În principiu, toate statele participante erau de acord cu această prelungire, dar, încă de la 15 februarie 1883, ambasadorul Rusiei la Londra, Mohrenheim, într-o convorbire avută cu lordul Granville, condiționase aderarea Sankt Petersburgului de concesiuni în privința brațului Chilia, Rusia angajându-se să ia măsuri care să nu lezeze libertatea de navigație sau să cauzeze prejudicii portului Sulina. Prolungirea Comisiei Europene, cea mai importantă problemă a Conferinței londoneze,

⁷³ *Ibidem*, p. 837–839.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 841–845.

⁷⁵ *Ibidem*, p. 844.

⁷⁶ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 439–444; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 848–852 (Protocolul 4, 20 februarie 1883).

⁷⁷ După 1881, politica externă a Serbiei era controlată de Viena; N. Ciachir, Gh. Bercean, *Diplomația europeană în epoca modernă*, București, 1984, p. 404.

reprezenta, după cum aminteam mai sus, un obiectiv de seamă al diplomaților din St. James. Mohrenheim, afirma, la rândul său, că orice aprobare dată în privința prelungirii era provizorie, depinzând de rezolvarea acelor „nemulțumiri drepte” în privința brațului Chilia. În cele din urmă, pentru a nu face dificultăți Conferinței, Mohrenheim s-a supus deciziei majorității⁷⁸. Compromisul era admis, de altfel, încă din nota din 26 ianuarie 1883, când se susținea că „recunoașterea legitimității acestei cereri ar putea determina Rusia să accepte prorogarea Comisiei Europene”, iar participarea Rusiei la Conferință era acceptată doar dacă se luau în considerare plângerile sale în privința brațului Chilia.

Cererile Rusiei reprezentau introducerea unui regim complet nou, cu totul independent de autoritatea, controlul și responsabilitatea Comisiei în privința menținerii navigației pe sectoarele pe care C.E.D. își exercita competențele, ca și în privința supravegherii metodelor de aplicare a regimului internațional al navigației. Din acest motiv, în pofida tuturor cedărilor și compromisurilor, Franța și, mai cu seamă, Marea Britanie au refuzat să aprobe în întregime cererile lui Mohrenheim. Puterile occidentale erau hotărâte să renunțe la câteva atribuții minore ale C.E.D., dar nu și să diminueze prerogativele sale și să determine ieșirea completă a brațului nordic al Dunării de sub controlul internațional. Cererile Rusiei erau argumentate prin faptul că, în ultimul timp, C.E.D. nu efectuase lucrări importante pe brațul Chilia, ci se axase pe îmbunătățirea navigației prin brațul Sulina. Acceptând ca, în continuare, Comisia Europeană să-și desfășoare activitatea pe brațul Sulina, Mohrenheim solicita ca brațul Chilia să fie scos de sub jurisdicția C.E.D. Rusia accepta ca regulamentul de navigație pentru brațul Chilia să aibă la bază regulamentul Dunării de Jos, aplicat însă de către statele riverane, și nu de C.E.D.⁷⁹

În ședința din 24 februarie, Granville a anunțat cererile Rusiei pentru acceptarea prelungirii C.E.D., asupra cărora cele două Puteri se înțeleseseră prin concesiile mutuale. Granville mai avea o serie de îndoieli în privința compromisului la care se ajunsese. Faptul era determinat de dezavantajul pentru C.E.D. în cazul în care rușii ar fi creat o a doua ieșire navigabilă către mare prin brațul Chilia, chestiune rezolvată prin impunerea supravegherii C.E.D. asupra taxelor de navigație pe brațul Chilia, care trebuiau stabilite astfel încât să se evite orice conflict de interese între autoritățile rusești și instituția de la Galați.

Bazele înțelegerii la care se ajunsese priveau scoaterea brațului Chilia de sub jurisdicția C.E.D., iar aplicarea pe sectorul ruso-român al acestui braț a Regulamentelor valabile pentru brațul Sulina urma să fie făcută de către delegații Rusiei și României în C.E.D. În același timp, în scop de informare, agenții instituției de la Galați puteau circula pe brațul Chilia, iar planurile lucrărilor pe care

⁷⁸ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 445–449; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 848–855 (Protocolul 4, 20 februarie 1882).

⁷⁹ P. Gogeanu, *op. cit.*, p. 137.

Rusia urma să le întreprindă pe brațul Chilia trebuiau comunicate Comisiei Europene pentru a se constata că ele nu lezau navigabilitatea brațului Sulina. Lucrările de la ceatalul Ismail rămâneau în sarcina Comisiei Europene, căreia Rusia trebuia să-i comunice sistemul de tarife pe care urma să îl aplice pentru brațul Chilia, în scopul stabilirii unor reguli uniforme pe toate brațele Dunării⁸⁰. Reprezentanții statelor prezente la Conferință au acceptat, în principiu, formula prezentată de delegația britanică, la care a aderat și plenipotențiarul rus. Brațul Chilia devenea astfel teritoriu rus cu legislație europeană⁸¹.

Ultima chestiune importantă luată în dezbateri la Conferință a fost reglementarea duratei puterilor Comisiei Europene. Marea Britanie, Franța, Italia, puteri neriverane Dunării, doreau ca participanții să se pronunțe în favoarea permanentizării C.E.D. Germania și Austro-Ungaria au declarat că aveau în vedere un termen de prelungire de 8–10 ani, dar cu cât se va stabili o durată mai mare, cu atât vor fi mai dispuse să accepte. În cele din urmă, s-a căzut de acord în unanimitate ca mandatul Comisiei Europene să fie prelungit pe o perioadă de 21 ani, la capătul căreia, prin aprobare tacită, termenul va fi prelungit din trei în trei ani, până când una din puterile semnatare cerea denunțarea acordului⁸².

Tratatul de la Londra a fost semnat pe 10 martie 1883, având drept anexe Regulamentul de navigație, poliție fluvială și supraveghere și trei protocoale adiționale, fiind ratificat la Londra în 21 august 1883. Rezumând, cele nouă articole erau: 1) extinderea jurisdicției C.E.D. de la Galați la Brăila; 2) prelungirea puterilor Comisiei pe 21 de ani, începând de la 24 aprilie 1883; 3) scoaterea brațului Chilia de sub jurisdicția C.E.D.; 4) aplicarea regulamentului în vigoare pe brațele Sulina și Chilia; 5) raportarea către C.E.D. a lucrărilor tehnice executate de Rusia și România pe brațul Chilia; 6) dreptul Rusiei de a aplica taxe de vamă pe brațul Chilia; 7) adoptarea aprobării Regulamentului; 8) respectarea tuturor tratatelor, convențiilor și aranjamentelor precedente; 9) ratificarea în șase luni⁸³.

Concluzia asupra lucrărilor Conferinței era notată, chiar în ziua încheierii acesteia, de cotidianul francez „Le Journal de débats”: „sistemul tranzacțiilor și al compensațiilor a prevalat în toate chestiunile [...]”⁸⁴, sau, cum laconic afirma Nicolae Iorga, „la Londra fără noi, se hotărî despre apele noastre”⁸⁵. Presa britanică afirma deschis că lordul Granville sacrificase chestiunea Dunării pentru cea egipteană⁸⁶, probleme atât de legate în acel moment încât lordul Edmund Fitzmaurice, cel de al doilea plenipotențiar britanic la lucrările Conferinței și

⁸⁰ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 451–452.

⁸¹ Șt. Stanciu, *op. cit.*, p. 136.

⁸² D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 458–459.

⁸³ *Ibidem*, p. 472–474; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 869–871.

⁸⁴ *La Roumanie et la liberté du Danube*, p. 104.

⁸⁵ N. Iorga, *A cui e Dunărea?*, Vălenii de Munte, 1908, p. 10.

⁸⁶ *La Roumanie et la liberté du Danube*, p. 105.

biograful lui Granville, intitula unul dintre capitolele monografiei dedicate marelui om politic liberal *The Danube, the Suez Canal and Egypt*⁸⁷. Învinovățit de mulți că, „datorită neglijenței sale, la această Conferință, brațul Chilia a fost abandonat Rusiei”, secretarul de stat era apărat de colaboratorul său, Fitzmaurice, care considera că întreaga vină pentru concesiile din 1883 era purtată de Beaconsfield și Salisbury care, la Berlin, cu cinci ani înainte, cedaseră în față Rusiei, astfel că tot ceea ce mai rămăsese de făcut în timpul negocierilor de la Londra fusese să obțină cât mai mult de la situația dificilă moștenită de la predecesorii lor⁸⁸.

Poziția guvernului român în privința Tratatului din 10 martie 1883 era exprimată de ministrul de Externe D. A. Sturdza într-un memoriu trimis, la 24 mai 1883, șefului diplomației britanice, Granville. Concluziile omului politic român, după o documentată prezentare a eforturilor cabinetului de la București de a salvagarda libertatea de navigație la Dunărea de Jos, erau tranșante. Afirmând drepturile României de a participa la desfășurarea unei conferințe care reglementa statutul fluviului la care România era riverană, oficialul român considera neobligatorii hotărârile luate în cadrul acesteia, refuzând să recunoască 6 dintre articolele Tratatului de la Londra⁸⁹.

Atitudinea guvernului de la București, de neacceptare a unor decizii care lezau grav suveranitatea României și periclita interesele ei comerciale, făcea ca izolarea diplomatică a țării noastre pe scena internațională să devină o realitate⁹⁰. Presiunile puterilor în „chestiunea Dunării” indicau necesitatea abandonării politicii „mâinii libere” și a găsirii unei baze de înțelegere față de intransigența Vienei. Conducătorul Afacerilor Externe germane, contele Hatzefeld, declara deschis ministrului român la Berlin, Vârnăv-Liteanu, că în locul unei rezistențe fără profit era de dorit ajungerea la relații amicale cu o Mare Putere învecinată⁹¹. Negocierile desfășurate la Viena și Berlin și apropierea României de Puterile Centrale făceau ca, la 15 septembrie 1883, Austro-Ungaria să renunțe la aplicarea Tratatului de la Londra, considerând că orientarea politicii externe românești către Tripla Alianță oferea garanții suficiente pentru menținerea pozițiilor importante pe care monarhia dualistă le avea la Dunărea de Jos⁹². Astfel, politica externă românească în următorii treizeci de ani era determinată și de dorința guvernului

⁸⁷ Lord Edmund Fitzmaurice, *The Life of Granville George Leveson Gower, Second Earl Granville K.G. 1815–1891*, vol. II, New York and Bombay, 1905, p. 239–279.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 242–243.

⁸⁹ D.A. Sturdza, *Recueil de documents*, p. 416a–416m; *Cestiunea Dunării. Acte și documente*, p. 905–912 (D.A. Sturdza către I. Ghica, 24 mai 1883).

⁹⁰ Șerban Rădulescu-Zoner, *Poziția internațională a României după Congresul de la Berlin – premise ale unei opțiuni*, în „Studii și materiale de istorie modernă”, t. 6, 1979, p. 61.

⁹¹ Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, p. 92; Gh. N. Căzan, *La question du Danube et les relations roumano-austro-hongroises dans les années 1878–1883*, în „Revue roumaine d’histoire”, t. 18, 1979, nr. 1, p. 59.

⁹² Gh. N. Căzan, Ș. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță*, p. 93.

I.C. Brătianu de a ajunge la o soluție satisfăcătoare în dificila chestiune a Dunării, de a garanta principiul libertății de navigație pe Dunăre.

Problemele legate de reglementarea navigației prin gurile Dunării au reprezentat o componentă importantă în planul relațiilor bilaterale româno-britanice în cadrul căreia, în multe rânduri, Bucureștii și Londra au colaborat pentru a limita pretențiile imperiilor creștine riverane fluviului, Austro-Ungaria și Rusia. Atitudinea Foreign Office-ului, de garantare a libertății de navigație pe Dunăre, nu a urmărit, însă, și recunoașterea drepturilor suverane ale României pe sectorul la care țara noastră era riverană, realitate binecunoscută, de altfel, de diplomații români din acea perioadă. Pentru diplomația britanică, opțiunea României era, cu siguranță, un eșec al politicii sale danubiano-pontice, deși coordonatele acțiunilor sale orientale se modificaseră complet în urma obținerii controlului asupra canalului Suez, cale sigură către coloniile sale din Extremul Orient. Fără a abandona complet apărarea principiilor pe care le impusese la gurile Dunării începând cu Pacea de la Paris, Foreign Office-ul își diminuase mult interesul față de problemele legate de navigația pe fluviu. În toată perioada analizată opțiunile Londrei au fost extrem de bine conturate, singurele sale finalități fiind acelea de a menține pozițiile pe care comerțul britanic le deținea pe Dunărea maritimă sau de a obține compensații satisfăcătoare în schimbul recunoașterii unor modificări în privința statu-quo-ului de la Dunărea de Jos. Concesiile conservatorului Beaconsfield la Berlin și cele ale liberalului Granville la Londra încadrează cronologic o componentă puțin analizată a politicii dunărene a Marii Britanii.

BRITISH DIPLOMACY AND THE “DANUBE QUESTION” (1878–1883) (II)

Abstract

In connection with Romania's efforts to defend her sovereignty at the Lower Danube, Great Britain reacted according to her own interests, opposing Romania's intentions to name the Port Captain of Sulina and the Navigation Inspector or to levy custom taxes at Sulina, but, at first, supporting indirectly the Bucharest cabinet in resisting the pressures of Austro-Hungary and Russia (the latter trying to remove the Chilia branch from the European jurisdiction). In the complicated dispute related to the creation of the Mixed Commission of the Danube (an instrument which would have given the dual monarchy a total control over the Danubian sector between the Iron Gates and Galați) Great Britain acted as the country most interested in respecting the freedom of navigation on the Danube. But the problem of the prolongation of the European Commission of the Danube made the Foreign Office more open to arrangements with Vienna and St. Petersburg.

The negotiations and compensations among the cabinets led to the Conference of London (1883), whose mission was to establish a new international regime of navigation at the Lower Danube. Although Great Britain acted as a supporter of Romania's participation at the Conference on equal footing with the European Powers, the Foreign Office was more eager to reach satisfactory results in the important problems concerning the prolongation of the European Commission of the Danube and the extension of its jurisdiction to Brăila – the terminus point of the maritime Danube. The favorable solution of these questions was the result of two important concessions made to Austro-Hungary and, respectively, Russia – the approval of the Regulation for Navigation, Police and Supervision between the Iron Gates and Galați and, respectively, the detachment of the Chilia Branch from the jurisdiction of the European Commission.

Accused by many contemporaries of sacrificing the Danube for the Nile, Great Britain acted according to her own interests, too little similar with those of Romania, and thus had an important contribution in determining the Bucharest government to look for a direct agreement with Austro-Hungary in the problem of the freedom of navigation on the Danube, that eventually led to Romania's joining the Triple Alliance (1883).

ASPECTE DIN ISTORIA LOCALĂ: PROBLEMA EVREIASCĂ LA BRĂILA (1940–1944)

ȘTEFAN AFTODOR

Evoluția demografică a comunității evreiești din Brăila din veacul al XIX-lea¹ a continuat și în perioada următoare, dar tendința ascendentă a fost curmată brusc și brutal. Într-adevăr, în contextul declanșării celui de-al Doilea Război Mondial și al prigoanei naziste contra evreilor, România s-a înscris prin acțiunile sale, deși cu o intensitate diferită, în aceeași politică antisemită².

Cu toate că primele măsuri cu caracter antisemit sunt luate încă din 1938, în timpul guvernului Goga³, cu adevărat o cotitură are loc în toamna anului 1940, după abdicarea forțată a regelui Carol al II-lea, în împrejurările bine cunoscute, și după proclamarea statului național-legionar⁴. Transformarea în factori decizionali a legionarilor a avut drept efect declanșarea unui proces care a supus populația evreiască din întreaga Românie unui întreg cortegiu de atrocități și discriminări.

Situația era destul de dificilă pentru prospera și numeroasa comunitate evreiască din orașul de pe Dunăre, căci mișcarea legionară era îndeajuns de

¹ Prosperitatea comunității nu reiese doar din numărul în permanentă creștere al membrilor ei, ci și din efervescența activităților economice și culturale, luând ființă numeroase societăți, bănci, tipografii, ziare, restaurante. În 1820 a fost construită prima sinagogă la Brăila, iar din 1849 primul rabin al obștii evreilor brăileni a fost Iankel Margulis. În 1859 lua ființă Comunitatea Israelită și Epitropia Comunității, iar prima școală primară israelită se fonda în 1865. Pentru aceste aspecte v. I. Ursulescu, *Obștea evreilor brăileni. Scurtă cronologie a unor împliniri evreiești în Brăila*, în „Analele Brăilei”, s.n., an II, 1996, nr. 2, p. 525–535 și Stoica Lascu, *Evreii din Brăila în lumina unui document comentat și adnotat din anul 1915*, în „Analele Brăilei”, s.n., an IV, 2001, nr. 4, p. 301–315. Pentru dimensiunea comunității evreiești v. colecția de documente *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II *Problema evreiască în stenogramele Consiliului de Miniștri*, ed. Lya Benjamin, București, 1996, doc. 30, p. 91.

² Între numeroasele lucrări menționăm Matatias Carp, *Cartea Neagră. Suferințele Evreilor din România 1940–1944*, vol. I–III, București, 1946–1948; M. Iancu, *Shoah în România. Evreii în timpul regimului Antonescu (1940–1944). Documente diplomatice franceze inedite*, Iași, 2001; M. Rosen, *Holocaust sub guvernarea Antonescu. Date istorice și statistice privind evreii din România în perioada 1940–1944*, București, 2004.

³ Între aceste măsuri amintim și excluderea din barouri a evreilor care practica avocatatura, această situație întâlnindu-se doar la Iași, Galați și Brăila. *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, p. 23–29, doc. 14, p. 43–45.

⁴ I. Scurtu și Gh. Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX*, București, 1999, p. 345.

puternică și consolidată la Brăila⁵. Din 20 septembrie 1940 prefectul regimului național-legionar la Brăila era avocatul Stere Mihalexe⁶, iar situația comunității evreiești de la Brăila s-a deteriorat rapid. În acel moment trăiau la Brăila 6.504 evrei. Procentual, aceștia reprezentau aprox. 10% din populația orașului, Brăila fiind după București orașul cu cea mai mare populație evreiască din Muntenia⁷. Primele care și-au făcut efectele au fost legile românizării, mai exact cele care prevedeau trecerea proprietăților rurale evreiești în proprietatea statului⁸. Astfel, la Brăila s-a format o Comisie județeană care să administreze bunurile evreiești expropriate. La 17 noiembrie 1940 prefectura Brăilei îi cerea primarului legionar al comunei Nedelcu Chercea, Damian Lăpușneanu, procesele verbale de luare în patrimoniul statului a bunurilor evreiești, mai exact ale evreilor Leon Abramovici, David Abramovici, Froim Segal⁹, Paula Gutman¹⁰, Rebeca Bercovici, Avram Metzinger, Isac Elias¹¹. Primarul solicita în schimb să nu se mai permită înmormântarea „cadavrelor jidănești” în cimitirul evreiesc aflat în centrul comunei¹². În total au fost 14 evrei care și-au pierdut terenurile și imobilele¹³. Numărul mic se explică prin faptul că la Brăila evreii, în majoritate absolută, trăiau în oraș. Au urmat apoi, în decembrie 1940, măsuri discriminatorii care priveau

⁵ Amploarea mișcării legionare la Brăila este pe deplin explicabilă. Dintr-o populație totală de cca 68.000 locuitori (după alte date 76.400, cf. *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, doc. 28, p. 84) minoritarii dețineau o pondere importantă. Dacă evreii depășeau numărul de 6.500, cea mai importantă comunitate era cea elenă, cu peste 10.000 membri. Bogăția, opulența evreilor și grecilor, care reprezentau în bună măsură elita orașului, au alimentat sentimentele naționaliste și xenofobe ale legionarilor. Încă din anul 1933 legionarii își făceau simțită prezența în mod violent, intrând în conflict cu muncitorii-marinari comerciali conduși Ion Enciu – care voiau să formeze un sindicat – și devastând localul Casei Poporului unde doreau să se organizeze viitorii sindicalști. Între liderii legionarilor îi amintim pe candidații de la Brăila ai Partidului „Totul pentru Țară”: Victor Dobrilă, Iacob Gheorghe, Stere Mihalexe, Constantin Gavrila (preot), Ștefan Zăvoianu, un colonel care donase o camionetă Centrului Legionar Brăila și Dumitru Gădescu. Direcția Județeană a Arhivelor Naționale – Brăila (în continuare: DJANB), Fond Poliție, dosar 170/1941, f. 115, 230, 235, 294.

⁶ M. Carp, *op. cit.*, vol. I, p. 230.

⁷ *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, doc. 24, p. 72.

⁸ *Ibidem*, doc. 45, p. 130–132.

⁹ DJANB, Fond Prefectură, dosar 1/1940, f. 17 și 23.

¹⁰ Aceasta pierduse o vie de 5 ha. *Ibidem*, dosar 132, f. 36.

¹¹ Aceștia aveau proprietăți în comunele Nedelcu Chercea, Ianca, Stăncuța, Nicolești Jianu și Brăilița. *Ibidem*, dosar 134, f. 2, 16 și 52.

¹² *Ibidem*, f. 24. Primarul vedea în acest cimitir o contaminare a spiritului românesc. De altfel, mutarea osemintelor într-un nou cimitir chiar a avut loc. I. Ursulescu, *Obștea evreilor brăileni*, p. 529.

¹³ Pe lângă terenuri și imobile au fost confiscate și animalele care aparțineau evreilor. Acestea au fost vândute de Gh. Teodorescu, șef birou în Primărie, iar suma de 109.650 lei a fost depusă de comisia județeană la Camera de Agricultură a județului Brăila pentru a fi vărsată la Casa Națională de Economii și Cecuri Poștale în contul Subsecretariatului de Stat al Colonizării și Populației Evacuate. DJANB, Fond Prefectură, dosar 1/1940, f. 23 și 26.

comerțul evreiesc și restricționarea activității actorilor evrei¹⁴. Dar, în ceea ce privește măsurile cu caracter economic și social-politic care i-au vizat pe evrei, informațiile se vor înmulți la Brăila odată cu anul 1941¹⁵.

O situație mult mai gravă însă a fost provocată de violențele contra evreilor declanșate în luna noiembrie 1940. Cei care au organizat aceste acțiuni au fost chestorul de poliție Sandu Mazălu și conducătorul „legiunii economice” Stoian Brăilă. Acesta din urmă i-a convocat pe toți comercianții evrei la sediul legionar, Casa Aloman din bd-ul Cuza, unde le-a impus să primească câte un comisar legionar în fiecare prăvălie¹⁶. De exemplu, Mendl Herșcovici, comerciant de coloniale din strada Regală 78, a trebuit să-l primească pe legionarul Rusu¹⁷ cu salariul de 10.000 lei lunar. Mendl Herșcovici intrase în atenția chesturii Poliției, care-i percheziționa casa pentru a găsi „corespondență compromițătoare Siguranței Statului”¹⁸. Din ordinul chestorului Sandu Mazălu sunt arestați comercianții Isidor Solomonide, Ianos Schwartz (61 de ani) și Leon Abramovici. Sub falsul pretext al ascunderii de aur, acești evrei au fost interogați și bătuți cu sălbăticie de către legionarii Stoian Brăilă¹⁹ și Oarză întreaga noapte, mai exact de la 1 la 5 noapte și de la 8 la 10 dimineața. Apoi au fost duși la Casa Verde și reținuți până la 19 decembrie. Chinurile suferite de victime sunt consemnate în actul medico-legal, întocmit la 19 decembrie ca și în dosarul anchetei efectuate în aceeași zi de către procurorul general al Curții de Apel Galați, Zamfirescu, și prim procurorul Oprișan, al Tribunalului Brăila²⁰.

Evenimentele consemnate la Brăila se înscriau în contextul mai larg al terorii declanșate de legionari în întreaga țară și ale cărei rezultate terifiante se cunosc. Confruntată cu această realitate Uniunea Comunităților Evreiești trimitea, la 30 decembrie 1940, un memoriu generalului Antonescu, conducătorul statului, în care se relata despre crimele și violențele legionarilor. Memoriul era semnat de

¹⁴ Ibidem, dosar 312/1940, f. 2 și 5.

¹⁵ Din multe puncte de vedere surprinde această sărăcie documentară pe care am putut-o constata la DJANB. Un alt aspect pe care aș vrea să-l menționez este acela că nu toate dosarele cu informații despre evrei și mișcarea legionară au putut fi cercetate, deoarece ele au fost inaccesibile, sub motiv că sunt „nelegate”.

¹⁶ M. Carp, *op. cit.*, vol. I, p. 149. Se pare că Mendl Herșcovici – din strada Regală nr. 78, proprietarul hotelului „Bristol” – și alți evrei s-au opus inițial cererii venite din partea legionarilor, dar au fost bătuți cu bestialitate.

¹⁷ Rusu Vasile era o figură cunoscută a mișcării legionare din Brăila, încă de la începutul anilor '30. Prin anul 1938 fusese condamnat la pierderea drepturilor politice alături de alți lideri legionari precum Stere Mihalexe, viitorul prefect legionar, și Balaban Vasile, acesta din urmă fiind șeful Ajutorului Legionar. DJANB, Fond Poliție, dosar 170/1941, f. 40 și 235.

¹⁸ Ibidem, dosar 3/1941, f. 135. Mendl Herșcovici era înaintat Parchetului în 9 ianuarie 1941, cu siguranță fiind o victimă a politicii legionare.

¹⁹ Acest personaj era numit „legionarul terorist”. În anturajul său se aflau și legionari de origine străină, de exemplu grecul Nicolas Socrate Costa. Ibidem, f. 150.

²⁰ M. Carp, *op. cit.*, p. 149. Sediul cel mai important al mișcării legionare se pare că era în strada Catolică, nr. 5.

către președintele W. Filderman și secretarul general Matatias Carp. În legătură cu Brăila sunt amintite incidentele de mai sus, precum și arestarea și bătaia a 20 de tineri evrei, pentru a declara că sunt comuniști. Unii au cedat și au declarat în mod fals că ar fi comuniști, fapt pentru care au fost închiși și judecați de Tribunalul Militar Constanța²¹. Totodată, conducătorii comunității au fost obligați să semneze un act prin care donau Primăriei Brăila Baia Comunității evreiești²² – instalație în valoare de 15 milioane lei. În afară de această baie, Comunitatea israelită mai reclama și alte imobile, printre care „Macabi”, preluate prin „teroare de legionarul Brăilă”²³. De asemenea, niciun evreu nu putea părăsi orașul fără o viză a lui Bosânceanu, șeful Siguranței.

Manifestările legionarilor au determinat reacții chiar din partea șefului statului, generalul Antonescu, care nu le putea tolera șirul nesfârșit de violențe. În ședința Consiliului de Miniștri din 11 ianuarie 1941 conducătorul statului l-a acuzat pe ministrul de Interne, Constantin Petrovicescu, pentru fărâdelegile comise de legionari împotriva evreilor, precizând că „... la Brăila s-au scos în timpul sărbătorilor toți jidanii, intelectuali, avocați, medici, rabini, tineri, bătrâni, fără nici o deosebire și fără nici o considerație, și au fost puși la curățatul zăpezii”²⁴.

După înăbușirea rebeliunii legionare în zilele de 21–23 ianuarie 1941, atunci când primarul Brăilei, profesor I. C. Ionescu, a fost înlocuit cu lt. col. rez. Paul Brătășanu – din ordinul generalului Antonescu prin comandantul militar al orașului Brăila, gen. Trincu Athanase –, iar apoi prefectul Stere Mihalexe a fost schimbat cu col. Edgar Rădulescu²⁵, situația evreilor din Brăila s-a schimbat, temporar, oarecum în bine, căci nu au mai fost victimele violențelor, principala amenințare la adresa lor fiind indiscutabil legionarii²⁶, iar cei mai aprigi prigonitori, Stoian Brăilă și

²¹ *Ibidem*, p. 245.

²² Această Baie a Comunității Israelite, care astăzi încă mai există, pe bd-ul Independenței, dar cu altă funcțiune, a luat ființă în 1922, fiind donația lui Lazăr Predinger. I. Ursulescu, *Obștea evreilor brăileni*, p. 527.

²³ DJANB, Fond Prefectură, dosar 430/1941, f. 1–5.

²⁴ *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, doc. 65, p. 180.

²⁵ În același timp cu primarul demisionar au fost înlocuiți și cei doi avocați cu funcția de ajutor de primar. DJANB, Fond Prefectură, dosar 81/1941, f. 1, 4–75.

²⁶ Rebeliunea legionară din 21–23 ianuarie 1941 a avut manifestări și la Brăila. Membrii fideli și devotați cauzei legionare s-au strâns în jurul Prefecturii, dar au fost încercuiți de armată. După legionarul Ichim Constantin armata a făcut 11 victime în rândul legionarilor. *Ibidem*, dosar 28/1941, f. 81. Au avut loc arestări, fiind 13 condamnați la închisoare, cu pedepse de la 6 luni la 5 ani. Între cei care au fost arestați și judecați, iar unii condamnați de Tribunalul Militar al Corpului II Armată Constanța îi amintim pe sergentul Gheorghiu Ștefan, funcționarii de primărie Negulescu Panait și Spănu Constantin, apoi pe Balaban Vasile și Vasile Bădescu. *Idem*, Fond Poliție, dosar 170/1941, f. 1–3, 21, 80 și 358. Legionarul Cristache Balaban primise 10 ani de muncă silnică și avea să fie trimis pe front pentru reabilitare. *Ibidem*, dosar 142/1943, f. 464. Cristea Marin, Niculae Ștefan, Teodorescu Gheorghe și Atanasiu Gheorghe au primit 5 ani de închisoare. *Idem*, Fond Prefectură, dosar 28/1941, f. 1. Chiar dacă represiunea autorităților a fost dură, mișcarea legionară a continuat să existe la Brăila și în anii următori. De exemplu Ioan Băncilă, de la Liceul Bălcescu, fost șef al „Frăției de Cruce”, se întâlnea în ascuns cu tovarăși de-ai săi. *Ibidem*, dosar 430/1941, f. 372. De asemenea,

Sandu Mazălu, fiind condamnați la ani grei de închisoare²⁷. În schimb au continuat să suporte măsurile discriminatorii, de o varietate impresionantă. Bineînțeles, cele mai multe dintre măsuri au avut un caracter economic.

În martie 1941 prefectul Brăilei primea un ordin de la ministrul de Interne D. I. Popescu, prin care se cerea să li se fixeze evreilor anumite cartiere, unde să fie obligați a locui. Prefectul Edgar Rădulescu venea cu propunerea, care nu a fost pusă în aplicare, ca evreii să fie obligați să-și construiască un cartier la marginea orașului²⁸. Oricum, prin decretul lege din 28 martie 1941 urma ca toate proprietățile evreilor din comunele urbane să fie trecute în patrimoniul statului. În urma acestei măsuri pozițiile economice ale evreilor au fost definitiv zdruncinate. Între fabricile trecute în patrimoniul statului amintim: fabrica de Cherestea „Moliftul”, deținută de Michel Sloim Rosenberg și predată Ocolului Silvic C.A.P.S. Brăila²⁹, o fabrică de cherestea a fraților Oberman, o fabrică de rom și lichior a lui Isac Tenenbaum, o fabrică de vin șampanizat a lui A. Trost sau moara Herdan, dată în mai 1941 spre administrare și exploatare Centralei Cooperative de Import și Export. Moara Herdan este un exemplu convingător că românizarea nu a fost nici pe departe un succes. Inițial, moara Sever Herdan a fost luată de legionari – prin acei comisari ai românizării –, care s-au dedat la adevărate jafuri, din care cauză moara ajunsese să nu mai fie capabilă a plăti vreun impozit la bugetul statului. Și acest caz i-a atras atenția conducătorului statului, generalul Antonescu, care în aprilie 1941 condamnă „găinăriile” legionarilor de la moara Herdan³⁰.

existau nu mai puțin de 11 cazuri de arestați trimiși în judecată pentru răspândirea de manifeste legionare, în perioada iunie 1941 – august 1942. Idem, Fond Poliție, dosar 121/1942, f. 424. Chiar și în 1943, poliția scria despre „cunoscuții legionari” Manole Economu, Hamza Toma, Alexandru Popa, Ion Tâmplaru, Petrache Ciutacu. Idem, Fond Prefectură, dosar 144/1943, f. 122.

²⁷ Stoian Brăila a fost condamnat în contumacie la 8 ani de închisoare de către Tribunalul Militar al Corpului II Armată Constanța. Idem, Fond Poliție, dosar 170, f. 150. În ceea ce îl privește pe chestorul Sandu Mazălu, acesta, la data de 20 ianuarie 1941, a ridicat 36 de dosare personale care aparțineau foștilor legionari. Totodată, lui Sandu Mazălu i se imputa și suma de 137.000 lei, reprezentând încasările de la Biroul Populației, și sumele adunate prin Colectă Publică de Crăciun pentru ajutorarea gardienilor publici și a funcționarilor săraci, în valoare de 296.000 lei. Pentru toate acestea fostul chestor Sandu Mazălu a fost condamnat la 15 ani de muncă silnică – de fapt formula era „pentru crimă de răzvrătire”, ceea ce demonstrează că a avut un rol important și în rebeliunea legionară. Un rol activ în rebeliunea legionară l-a avut și Damian Lăpușeanu, implicat în „încăierarea din fața prefecturii”. Idem, Fond Prefectură, dosar 170/1941, f. 386 și 388 și Idem, Fond Poliție, dosar 142/1943, f. 140.

²⁸ Idem, Fond Prefectură, dosar 430/1941, f. 60 și 65.

²⁹ Ibidem, dosar 132/1941, f. 23.

³⁰ 8 aprilie 1941 – Ședință a Consiliului de Miniștri. Este discutat cazul Morii Herdan, unde românizarea a dat rezultate inverse celor așteptate. Aceasta plătea anual statului impozite de 100 milioane, dar, de când fusese preluată de legionari, statul nu mai primea nimic. Antonescu recunoaște indirect că este nevoie de timp pentru a se forma specialiști care să-i înlocuiască pe cei străini. Ion Antonescu: „Am convocat aici pe Herdan și pe primarul Capitalei. Am făcut deja o anchetă și aici și la moara Herdan de la Brăila, care moară a fost luată și ea tot de legionari. Acolo legionarii au făcut furturi

Un impact deosebit la Brăila l-a avut politica de românizare a întreprinderilor, în mai 1941 luând ființă Centrul Național de Românizare, pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri. Centrul Național de Românizare avea un reprezentant în Comisia Județeană pentru administrarea bunurilor trecute în patrimoniul statului. Comisia a ținut mai multe ședințe, luând decizii în legătură cu menirea congenitală. Terenurile și bunurile trebuiau să fie arendate mai ales refugiaților³¹. Prin decizia Subsecretariatului de Stat al Românizării, Filip Mărgărit a fost numit administrator general pentru administrarea tuturor imobilelor evreiești din municipiul Brăila trecute în patrimoniul statului³². În atribuțiile lui Filip Mărgărit intrau până la 600 de imobile evreiești. Unele dintre acestea au servit intereselor instituțiilor statale. Astfel, Chestura Poliției Brăila solicita, în octombrie 1941, prin chestorul C. Antoneanu, un imobil ca sediu, deoarece locația inițială fusese transformată într-un pension pentru orfanii de război și fiii invalizilor. În afară de un sediu pentru Chestură, poliția mai solicita șase locații și pentru cele șase comisariate. Deja 14 imobile fuseseră rechiziționate de către Marina Germană, Marina Română, Spitalul German etc.³³. Nu doar imobile particulare, ci și instituții de educație au fost rechiziționate, precum Liceul Israelit Schaffer, Școala Primară Israelită de Băieți și Școala Primară Israelită de Fete³⁴.

Până la 30 octombrie 1941 se impunea ca tot personalul evreiesc din întreprinderi să fie concediat, iar apoi urma să fie înlocuit³⁵. Locurile trebuiau să fie luate de „personal românesc bine pregătit”, de refugiați și muncitori din mediul rural. Această politică de românizare și-a făcut până la urmă efectele căci structura

nerușinate: au luat lucruri și le-au trimis la ei acasă. Au făcut găinării pur și simplu.” Așadar, Antonescu dădea vina pe legionari pentru administrarea dezastruoasă a unor întreprinderi românizate. *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, p. 23–29, doc. 86, p. 218–220. În final, moara Herdan a fost arendată de lt. col. rez. Nicolae Georgescu, în octombrie 1941. DJANB, Fond Prefectură, dosar 134/1941, f. 31. De remarcat că, după înăbușirea mișcării legionare, s-a format și o comisie județeană pentru inventarierea bunurilor fostei Mișcări Legionare, în martie 1942. Bunurile care aparținuseră mișcării legionare depășeau câteva milioane și proveneau mai ales de la cantinele legionare. Matatias Carp acuza faptul că aceste cantine erau susținute cu bunuri furate de legionari de la evrei. Ibidem, dosar 94/1942, f. 1–9, 19, 21–36, 47–50.

³¹ *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, p. 23–29, doc. 30, p. 91. Totodată, comisia Județeană pentru administrarea bunurilor expropriate de la evrei trebuia să țină registrele de contabilizare a operațiunilor fiscale, iar aceste bunuri erau arendate prin licitație publică organizată de Primărie. Se impunea ca 90% dintre bunuri să fie arendate refugiaților. Unele bunuri au fost însă rechiziționate de armată. Via expropriată de la Paula Gutman din Pisc a revenit lui Ion Marinică, refugiat din Cadrilater. DJANB, Fond Prefectură, dosar 132/1941, f. 82, 178–180.

³² Ibidem, dosar 134/1941, f. 52. Idem, Fond Poliție, dosar 58/1941, f. 130.

³³ Aceste imobile se găseau în cele mai bune zone ale orașului, iar între proprietarii evrei îi amintim pe: moștenitorii Mendl, Zaharia Abramovici, Solomon Ost, Filip Rotemberg, Samuel Groswald, Marcu Ost, Iulian Leontescu, Clementina Hirschon, Irina Hirschfeld, Samuel Șaraga, Emil Bercovici, Marcu Cohn etc. Idem, Fond Poliție, dosar 58/1941, f. 7, 12, 27, 29–30, 46, 130, 133, 136, 139, 140.

³⁴ Conform procesului verbal din 11 septembrie 1941 aceste imobile au fost rechiziționate de Marină. Idem, Fond Prefectură, dosar 41/1941, f. 391.

³⁵ Ibidem, dosar 132/1941, f. 57.

profesională a evreilor, la 20 mai 1942, era următoarea: populație activă 636 evrei, 4.439 populație pasivă, profesioniști șomeri evrei fiind 1.368, întreținuți neprofesioniști – 3.071 (o persoană ocupată avea astfel în sarcină 7). Totuși, unii evrei au continuat să-și desfășoare activitatea căci altfel n-am înțelege rostul ordinului M.A.I. din 16 decembrie 1941 privitor la însemnarea magazinelor și restaurantelor evreiești printr-un afiș lipit pe vitrină sau la intrare³⁶. De fapt, Comandamentul german solicitase acest lucru Prefecturii, care la rândul său a informat Ministerul Afacerilor Interne. În final această măsură nu a fost transpusă în practică, deși precedentul fusese creat chiar de ordinele generalului Antonescu³⁷.

Participarea României alături de Germania la operațiunea Barbarossa a reprezentat, fără îndoială, un moment de cotitură în drama evreilor din România. Această dramă și-a jucat scenele sale cele mai macabre în nordul Moldovei, Basarabia și Transnistria, dar măsurile antisemite aveau să capete intensitate și în restul teritoriilor controlate de autoritățile române. Documentele păstrate de la Chestura Poliției Brăila arată că situația evreilor a fost deosebit de sensibilă. Astfel, în zilele de 23–25 iunie 1941 Chestura Poliției informa prefectura că împotriva sentimentelor patriotice ale românilor sunt evreii, care comentează în favoarea Rusiei evenimentele, propagând prin public urmările grave ce se vor abate asupra poporului român de pe urma intrării sale în război. De asemenea, evreii ar fi fost foarte apropiați de greci și ar fi expus în timpul nopții felinare roșii la imobile prevăzute cu luminătoare pe acoperișuri în scopul de a indica avioanelor inamice prezența orașului. Chestura Poliției mai vorbea „de problema evreiască”, ce a revenit „pe primul plan” și propunea, „datorită atmosferei de fâțișă ostilitate a elementului românesc”, „internarea sau evacuarea evreilor și grecilor”³⁸.

Regimul discreționar și restrictiv a luat amploare după 22 iunie 1941. Practic a avut loc o recrudescență a acțiunilor antisemite. Într-o primă fază, până pe 26 iunie 1941, au fost evacuați toți evreii din teritoriul rural al județului Brăila³⁹. Au fost astfel fixate domiciliile în oraș pentru 22 de familii de evrei, adică 64 de persoane, atât cât se găseau pe teritoriul rural⁴⁰. Anterior, în 21 iunie 1941, fusese dat ordinul ca toți evreii între 18 și 60 ani din satele dintre Siret și Prut să fie evacuați în

³⁶ Ibidem, dosar 134/1941, f. 77.

³⁷ La 3 decembrie 1941 Comandamentul german din Brăila solicita autorităților locale imediata marcarea a magazinelor evreiești cu un semn discriminatoriu, „cu efect imediat”. Prefectul îl informa pe ministrul M.A.I. că cererea Comandamentului era din 18 noiembrie 1941. Răspunsul a fost acela că prefectul „să facă după cum e ordinul autorităților românești”. *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. III 1940–1942: *Perioada unei mari restriști*, partea I, București, 1997, doc. 340, p. 461.

³⁸ DJANB, Fond Prefectură, dosar 20/1941, f. 378, 389. Chestura Poliției solicita trimiterea a 5 agenți necunoscuți care să-i prindă pe colportori.

³⁹ Din informarea prefectului către Ministerul Afacerilor Interne reieșea că pe 31 iulie 1941 nu existau în județul Brăila centre de evrei, lagăre de concentrare sau evrei din județ evacuați în alte localități. Ibidem, dosar 164/1941, f. 1–4.

⁴⁰ Numărul mic de evrei demonstrează că orașul reprezenta zona exclusivă de locuire a comunității evreiești.

lagărul de la Tg. Jiu. Bunurile celor evacuați urmau să fie preluate de autoritățile locale. Din județul Brăila au ajuns în lagărul din Tg. Jiu 7 evrei, iar un evreu în lagărul Urziceni-Ialomița⁴¹.

Pe lângă faptul că aveau un statut militar aparte, evreilor li s-a interzis orice călătorie dintr-o localitate în alta, din ordinul expres al lui Ion Antonescu⁴². De asemenea, li se interzicea deplasarea pe teritoriul rural sau în stațiunile balneo-climaterice sau desfășurarea oricărui fel de comerț⁴³. Aceste măsuri, precum și confiscarea de către autoritățile locale a aparatele de radio ale evreilor – date apoi diverselor instituții de cultură și educație, de la școli și spitale, până la cămine culturale din județul Brăila, dar și armatei sau marinei germane⁴⁴ – se făceau sub pretextul unei siguranțe de stat; în realitate, însă, era vorba de un antisemitism organizat de stat prin toate instituțiile și mijloacele sale.

O situație aparte, care trebuie analizată, este legată de organizarea detașamentelor de muncă obligatorie. Conform unei note a prefecturii, din iulie 1941, existau 2.580 de evrei apti de muncă⁴⁵, cu vârste cuprinse între 18 și 50 de ani. Un ordin din aceeași lună al ministrului de Interne D.I. Popescu în numele generalului Antonescu suna astfel: „toți evreii care se găsesc în lagăre să fie puși la muncă grea ... Dacă fug se împușcă unul din zece. Dacă nu muncesc cum trebuie, nu li se dă mâncare ...”. Din Brăila 8 evrei, din categoria S-I, fuseseră internați în lagăr⁴⁶. Bineînțeles, forma de organizare a fost cea a detașamentelor de lucru în folos obștesc, dar de multe ori au fost rechiziționați evrei pentru folosul diverselor instituții. Cu evidența acestora se ocupau Cercul de Recrutare Brăila și Comandamentele Teritoriale. În 8–12 august 1941 Comandamentul Teritorial trimitea Cercului de Recrutare Brăila pentru Muncă Obligatorie instrucțiunile generale privind statutul militar al evreilor și condițiile de organizare a muncilor în detașamentele de lucru. Cum s-a amintit, toți evreii cu vârste cuprinse între 18 și 60 de ani erau obligați să presteze muncă de interes obștesc. Erau exceptați cei strict indispensabili funcționării întreprinderilor care aveau comenzi cu armata sau lucrau în instituții financiare⁴⁷. Pentru a se decide cine erau cei exceptați, s-a format, în 28 august 1941, o comisie județeană, prezidată de prefectul Grigore Carasec, care a cercetat cererile a 138 de firme pentru

⁴¹ Ibidem, dosar 170/1941, f. 142 și 160.

⁴² Ibidem, dosar 2/1941, f. 192–193.

⁴³ Ibidem, f. 205–206.

⁴⁴ Conform serviciului P.T.T. Brăila, în 1941 existau la Brăila 379 evrei abonați radiofonici. Ibidem, dosar 132/1941, f. 7 și dosar 134, f. 32–35, 158–162 – au fost peste 187 de aparate de radio date acestor instituții. Aparatele de radio au fost inițial strânse toate la Chestura Poliției Brăila. Ibidem, f. 111.

⁴⁵ În 24 octombrie 1941 prefectul Gr. Carasec îl informa pe ministrul Afacerilor Interne: „La detașamentul de muncă din județ se găsesc 2.127 evrei care execută muncă de folos obștesc conform legilor în vigoare. Alte cazuri în cuprinsul județului sau orașului nu avem ...”. *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. III, partea I, doc. 327, p. 439.

⁴⁶ DJANB, Fond Prefectură, dosar 170/1941, f. 153 și dosar 40/1941, f. 1, 49.

⁴⁷ Ibidem, dosar 41/1941, f. 572–575. Instituțiile financiare trebuiau să fie strict necesare vieții economice cu avizul Băncii Naționale. În cadrul acestora erau incluse și întreprinderile românizate.

148 de cazuri, dar nu a dat aviz favorabil decât unui număr de 12 cereri⁴⁸. Chiar vicepreședintele Comunității evreilor, Conrad Grupper, era repartizat pentru muncă la Primăria Brăila. În august 1941 existau în apropierea comunelor Muchea, N. Chercea și Nisipurile 445 de evrei în lagăre de concentrare de muncă, sub paza Regimentului 1 Fortificații⁴⁹. Încă 500 de evrei erau folosiți la lucrările de cale ferată. De remarcat că din municipiul Brăila nu au fost internați în lagăre rabini sau președinți de comunități. În septembrie 1941 Cercul de Recrutare Brăila prezenta un tabel cu evreii trimiși la muncă de folos obștesc la diferite instituții și regimente. Nu mai puțin de 1.078 de evrei erau repartizați, între altele, la Regimentul 1 Fortificații, Regimentul Pontonieri sau la diferite stații C.F.R.⁵⁰. Așadar, erau utilizați pentru diverse lucrări de infrastructură. În luna următoare au fost aduși în județul Brăila peste 800 de evrei din alte județe, mai exact de la Centrul de Recrutare Botoșani și de la Centrul de Recrutare Vaslui⁵¹, pentru a participa la lucrările de îndiguire a Siretului, mai ales în zona Vădeni.

O inspecție a Prefecturii din 18 octombrie 1941 ne prezintă o situație a detașamentelor de lucru, a condițiilor de viață și muncă ale evreilor. Astfel, la Șendreni se găseau cantonați în imobilele Dr. Măcelariu un număr de 805 evrei. În alte puncte ale satului se mai găseau câteva sute de evrei. Aceștia trăiau în locuințele personalului, într-o magazie și podul unui grajd, dormind direct pe dușumele de scândură fără paie. La Vădeni, 441 de evrei erau cantonați în grajdul Conacului Fundației Carol I și în grajdurile dnei Tolea. În comuna Cotu Lung și satul Cotul Mihalea, evreii erau instalați în grajdurile și magazinele conacului moșiei Tiscescu, la moșia gen. Avramescu, sau la moșia Dan Ciocârdia și Cicei⁵². Peste 2.000 de evrei se găseau în aceste locații și trăiau în condiții greu de imaginat. La începutul lunii noiembrie 1941 Legiunea de Jandarmi Brăila a făcut la rândul ei o inspecție a detașamentelor de lucru. S-au descoperit abateri de la reguli, din fiecare detașament existând evrei lipsă. O situație surprinzătoare era la detașamentul N. Ghenea din comuna Vădeni, unde, din cei 1.156 de evrei, 646 plecaseră la Botoșani în ziua de 5 noiembrie fără aprobare. Comandantul Legiunii, căpitanul C. Tănase, solicita Prefecturii luarea unor decizii. De fapt, mulți dintre evreii care încălcau regulamentele erau aduși în fața Curții Marțiale, pentru ca, în final, să

⁴⁸ Între întreprinderile care solicitau excepții amintim: Romcontrol S.A., Banca de Credit, România Forestieră, Întreprinderea Leo Morgenstein sau Comunitatea Evreilor din Brăila (cu 61 de cereri). Ibidem, f. 482–485 și 498.

⁴⁹ Ibidem, dosar 164/1941, f. 8. În afara acestora se mai găseau pe șantierul Rosetti Făurei 225 de evrei de la Cercul de Recrutare Brăila și 281 de la Cercul de Recrutare Galați.

⁵⁰ Ibidem, dosar 41/1941, f. 260–261. Pentru lucrările la calea ferată erau detașamentele de la Vizireni, Rosetti și Nisipurile. Totodată, erau solicitate și evreicele pentru muncă în interes obștesc. Comunitatea Evreiască propunea un număr de 60 de persoane, pe când Chestura Poliției solicita un număr de 200.

⁵¹ La începutul lunii octombrie 1941 prefectul Edgar Rădulescu solicita 400 de evrei de la Suceava, 300 de la Câmpulung și 200 de la Iași pentru lucrări de asanare a zonei de fortificații din județul Brăila. Ulterior renunța la evreii din Suceava. Ibidem, f. 390, 448 și 455.

⁵² Ibidem, f. 279, 466.

ajungă în Transnistria⁵³. Situația de la Șendreni, din detașamentul Vădeni avea o explicație care confirmă tratamentul discriminatoriu și condamnatibil la care au fost supuși evreii. Astfel, au fost aduși 800 de evrei din Botoșani⁵⁴ pentru a lucra la îndiguirea Siretului, fiind cazați în magazinele Dr. Măcelariu. Aceștia însă au fost dați afară de proprietar și siliți să trăiască sub cerul liber, indiferent de vreme. Cazul de la Șendreni nu a fost unic. Același lucru s-a întâmplat și cu 240 de evrei de la Ciocârdia, iar 150 de evrei de la moșia Cicei (com. Cotu Lung) au fost evacuați din grajduri pentru că fuseseră aduse vitele⁵⁵. Legiunea de jandarmi dăduse, de altfel, ordin ca evreii să nu intre în contact cu populația locală din respectivele sate, sub motivul că evreii „vor încerca să facă propagandă comunistă”⁵⁶.

Comunitatea Evreilor din Brăila a protestat față de regimul la care erau supuși confracții lor din detașamentele de muncă și au trimis mai multe memorii la Prefectură. Ca urmare prefectul l-a numit pe pretorul plasei Radu Negru, Caludi Elefterie, în 13 noiembrie 1941, să inspecteze situația detașamentelor de evrei de la conacul moșiei Dan Ciocârdia și de la moșia Cicei. Observațiile lui Caludi sunt cât se poate de relevante: alimentația evreilor era sub orice critică, asistența medicală era inexistentă, condițiile de igienă erau asigurate de o singură baie (la sute de evrei), toți erau plini de păduchi, cu haine de vară – în noiembrie –, mulți zăceau pe jos bolnavi, dormeau pe jos „la un loc cu boii”⁵⁷. Aceste condiții nu provocau doar îmbolnăvirea, ci și moartea unor evrei⁵⁸. Comandanții detașamentelor de aici, subl. rez. Pușcă Constantin și lt. rez. Grigorescu, erau suspectați de Caludi că ar fi primit sume de bani de la anumiți

⁵³ Ibidem, f. 157, 172.

⁵⁴ „Unii evrei trimiși la munca obligatorie au avut șansa de a fi preluați de «oameni de omenie». În iulie 1941, un număr de circa 1.500 evrei din Botoșani au fost transportați cu un tren de marfă la muncă forțată în județul Brăila. Pe traseu, au mai fost preluați 500 de evrei din Dorohoi și 500 din Huși. Au fost debarcați în comuna Serdaru și puși să construiască un dig pe malul Siretului. La sfârșitul lunii octombrie, ei au terminat munca, dar au fost lăsați sub cerul liber, fără nicio sursă de existență. Câțiva evrei s-au adresat comandantului detașamentului, un locotenent în rezervă, învățător, și ajutorului de comandant, locotenentul în rezervă Iacob. Despre acest demers a aflat Avram Moisi, care lucrase la căile ferate, la Adjud și Brăila, ajungând, apoi, șef de gară la Mărășești. A decis să-și folosească relațiile și cunoștințele pentru a-i ajuta pe evreii aflați într-o situație disperată. În urma intervențiilor lui Avram Moisi, în gara Serdaru a sosit un tren de marfă, având și un vagon de călători, încălzit, pentru ofițeri și pentru bolnavi. Evreii s-au îmbarcat imediat în tren și au sosit cu bine în Botoșani, în mijlocul familiilor lor. La reușita acestei acțiuni au contribuit decisiv inginerul Valeriu Tănăsescu, inspector de Mișcare în stația Brăila, și Constantin Luchian, șeful Regulatorului de Circulație, care au asigurat traseul acestui «tren special». *Final report. International Commission on the Holocaust in Romania*, Iași, 2005, p. 366.

⁵⁵ DJANB, Fond Prefectură, dosar 41/1941, f. 120, 121, 212.

⁵⁶ Alte motive înaintate erau că evreii ar putea încerca să obțină anumite beneficii prin corupție sau i-ar putea contamina pe țărani cu boli. Legiunea de Jandarmi cerea luarea de măsuri drastice dacă existau abateri de la ordin. Poziția Legiunii de Jandarmi era confirmată de Prefectură, care ordonase cantonarea evreilor în afara localităților Vădeni, Cotu Lung, Vizireni și Rosetti. Ibidem, f. 79–80.

⁵⁷ Ibidem, f. 57–59.

⁵⁸ După I. Ursulescu, *Obștele evreilor brăileni*, p. 529, ar fi murit, între anii 1940–1944, 32 de evrei brăileni în detașamentele de muncă.

evrei pentru a le da bilete de voie⁵⁹. De altfel, acuzația de mituire a fost și motivul pentru care a fost destituit subprefectul Brăilei, Dugășescu, bănuț că a vândut evreilor autorizații de călătorie⁶⁰. La sfârșitul lunii noiembrie 1941, evreii din Centrul Recrutare Dorohoi și Vaslui (peste 800 la număr) urmau să părăsească Județul Brăila. Fiind însă foarte săraci, ei au fost ajutați material, cu bani și alimente, de Comunitatea Evreilor din Brăila⁶¹. Evreii din Brăila erau solidari și cu cei aflați în Transnistria. Nu doar cei care aveau rude trimiteau sume importante de bani, ci și cei care aveau prieteni. Bani erau trimiși numai prin intermediul Centralei Evreilor din România. Bineînțeles, întreaga corespondență era controlată de Biroul Siguranței din cadrul Chesturii Poliției Brăila, funcționând și un Birou al cenzurii la Garnizoana Brăila⁶².

Este impresionantă rezistența evreilor care în asemenea condiții nu s-au resemnat. Astfel, farmacistul Max Rapaport, evacuat în iunie 1941 din comuna Nicoleşti Jianu, a depus nenumărate eforturi pentru a convinge autoritățile locale, dar și pe cele centrale de importanța sa în viața comunității⁶³. La rândul lor, după interdicerea circulației dintr-o localitate în alta fără autorizație specială, la 22 august 1941 comercianții evrei din Brăila solicitau autorizații de deplasare la furnizorii de mărfuri, pentru a asigura buna aprovizionare a populației și activitatea comercială normală⁶⁴.

În anul 1942 măsurile antisemite au continuat. Comisia județeană pentru administrarea bunurilor evreiești îi propunea ca președinte pe col. Marin Ciolanu, iar ca secretar pe Gheorghe Balog⁶⁵. În ceea ce privește românizarea întreprinderilor,

⁵⁹ Aceste observații confirmă ipoteza lui Matatias Carp, *op. cit.*, vol. I, p. 40, care scria despre sumele plătite de evrei pentru a mitui autoritățile: pentru o scutire de muncă de câteva zile se plătea 50.000 de lei, pentru o autorizație de călătorie dintr-un oraș în altul 200.000 lei, pentru un carnet de scutire de muncă obligatorie 500.000 lei, pentru readucerea din deportare din Transnistria a unei familii evreiești până la 5 milioane.

⁶⁰ Acest fapt s-a întâmplat în februarie 1943, destituirea făcându-se ca urmare a intervenției prefectului col. Marin Ciobanu, pe lângă Ministerul Afacerilor Interne. DJANB, Fond Prefectură, dosar 93/1943, f. 14.

⁶¹ Comunitatea a organizat și strângerea banilor pentru constituirea stocului de îmbrăcăminte. Ibidem, dosar 41/1941, f. 25, 27–28 și 120.

⁶² Bani mai puteau fi trimiși și prin intermediul Băncii Naționale. De exemplu, Z. Cauffman îi trimitea bani fiului său Camil Cauffman, aflat în Moghilef, iar Iancu Coșma îi expedia lui David Schuler Msohn, aflat tot în Moghilef, Transnistria, suma de 6.000 lei. Ibidem, dosar 121/1942, f. 19, 29, 31, 36, 40.

⁶³ Ibidem, dosar 134/1941, f. 1–2, 40, 67 și 72. Max Rapaport a trimis o petiție și la Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale. Toate demersurile sale au rămas fără ecou, până la urmă farmacia fiind preluată în aprilie 1942 de către Elena Garcea. Ibidem, f. 200.

⁶⁴ Între altele, comercianții evrei susțineau: „Domnule prefect ... ca unii ce suntem strâns legați de viața națională a statului ... avem obligația morală de a contribui din plin la operele de asistență pentru cei ce luptă ... ca unii ce suntem buni români și de a contribui cu sume importante la subscrierea împrumutului pentru refacerea țării Toate aceste obligațiuni le cunoaștem și ținem a le îndeplini cu sfințenie pentru a dovedi legământul nostru și credința noastră în soarta neamului românesc de care sunt legate simțămintele și viața noastră”. *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. III, partea I, doc. 228, p. 333.

⁶⁵ Surprinde mersul greoi al formării acestei comisii. DJANB, Fond Prefectură, dosar 121/1941, f. 12, 15, 26, 28.

rezultatele nu erau cele dorite, mai ales că în unele instituții încă își mai exercitau meseria funcționari evrei⁶⁶. Totodată, Chestura Poliției Brăila primea de la cele 6 comisariate o evidență a celor care urmau să presteze muncă în folosul obștesc la diverse instituții precum Primăria sau Direcția Generală a Drumurilor. O veste bună pentru Comunitatea Evreilor din Brăila era aceea că lagărele de ostateci evrei se desființau, dar sub amenințarea că dacă se simte „o stare de spirit periculoasă ordinei publice”, lagărele de internare vor fi reînființate⁶⁷. Oricum, și în anul 1942 erau evrei trimiși în fața Curții Marțiale, mai ales sub motivul călătoriei fără autorizație⁶⁸. O informare a Chesturii Poliției către Prefectură ne arată că toți suspectii se aflau sub supravegherea permanentă a Siguranței. O altă măsură, la fel de discriminatorie prevedea ca fiecare evreu să poarte o brasardă pe mâna stângă⁶⁹. Discriminările continuau, de la prețul mai mare pe care trebuiau să-l plătească pentru pâine, la interzicerea cumpărării oricăror alimente de la țărani și până la amenințarea expresă cu trimiterea directă împreună cu întreaga familie în Transnistria a celor care lipseau nemotivat de la detașamentele de lucru⁷⁰. Orice propagandă subversivă era amenințată cu moartea.

La 16 septembrie 1942, în ședința Consiliului de Miniștri, în care se discuta stadiul românizării, deportările în Transnistria și organizarea emigrării, viceprim-ministrul Mihai Antonescu pune în discuție chestiunea expatrierii evreilor. Acesta afirma că „sunt o infinitate de cereri”, iar o serie de vase fluviale și maritime ar fi pregătite în porturile Brăila și Galați ca să-i transporte în Palestina. Brăila căpăta astfel o importanță cu totul nouă pentru comunitatea evreiască. Probabil calea maritimă a fost cea prin care aproximativ 2.000 de evrei au părăsit Brăila între 1938 și 1942. În decembrie, problema emigrării era reluată, iar ministrul Justiției Ioan C. Marinescu confirma soluția, acceptată și de mareșalul Antonescu, ca evreii care vor cere expatrierea să fie transportați în loturi după numărul locurilor de pe vase, în portul Brăila sau Galați⁷¹. Mulți dintre evreii brăileni, precum familia Margulis, luau calea Palestinei.

⁶⁶ De exemplu, la Oficiul Poștal din Brăila lucrau două funcționare evreice, Irena Zegaluc și Ani Dumitrescu-Erich, fapt ce intriga Oficiul Central de Românizare. Ibidem, f. 4–5.

⁶⁷ Erau destule cazuri de evrei care lipseau nemotivat de la detașamentele de muncă obligatorie. Ibidem, dosar 115/1941, f. 1, 2, 5, 8, 14, 18, 25, 28, 30, 56–57, 60–63, și dosar 116, f. 3–6. Apar detașamente noi la Baldovinești și Lacu Sărat.

⁶⁸ Ibidem, dosar 121/1942, f. 75, 78, 115, 257.

⁶⁹ Ibidem, dosar 116/1942, f. 16, 145. Această măsură a fost luată în noiembrie 1942, iar însemnele trebuiau să fie plătite chiar de evrei. Brasardele trebuiau purtate în mod permanent căci erau importante pentru controlul și supravegherea evreilor.

⁷⁰ Ibidem, f. 70, 84–85, 122, 228.

⁷¹ Societatea „România” organiza trei transporturi de evrei pentru Palestina cu vasele „Rene”, „Cetatea Albă” și „Vulturul de Mare”. *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, doc. 144, p. 432–433 și doc. 174, p. 474–475.

Înfrângerea suferită de armata română la Stalingrad a determinat, începând cu primăvara anului 1943, o schimbare a atitudinii autorităților române față de evrei în sensul unei anumite temperări a măsurilor antisemite. Autorizațiile de călătorie se acordau mai ușor evreilor – dacă destinația nu era în teritoriile ocupate după 22 iunie 1941 –, unii dintre aceștia deschizând procese Centrului Național de Românizare și deplasându-se la Curtea de Apel Galați⁷². Conrad Grupper, Dr. I. Richter și Jean Edelstein, adică președintele Oficiului Județean Brăila al Centralei Evreilor din România, secretarul general al acesteia și președintele Comunității Evreilor din Brăila, aveau la 3 septembrie 1943 autorizații de călătorie permanentă. Chiar și condițiile de muncă din detașamente s-au schimbat semnificativ în anul 1943, fiind mult mai permissive⁷³. Din același an, evreii devin și mai activi. Locurile preferate de aceștia erau cafenelele, unde discutau mersul războiului cu grecii. Chestura Poliției Brăila îi acuza pe evrei și pe greci de „propagandă defetistă” la cafenelele „Corso”, „Francez” și „Dacia”⁷⁴. În data de 12 martie 1943, în Ședința Consiliului de ordine publică, ministrul de Interne D. Popescu pune în discuție și problema cafenelelor de la Brăila. După părerea lui I. Marinescu, ministrul Justiției, cafenelele erau „unul din elementele care întrețin vitalitatea evreilor”. Tocmai de aceea, mareșalul Antonescu a dispus închiderea lor⁷⁵. În toamna aceluiași an, Radu Lecca, comisarul general pentru problemele evreiești, transmitea către Centrul Național de Românizare că poate prelua trei imobile, proprietatea Comunității Evreiești din Brăila⁷⁶.

Notele informative ale diverșilor agenți ai Chesturii Poliției Brăila prezintă reluarea activităților economice de către evrei, mai cu seamă la începutul anului 1944. Aceștia s-ar fi folosit de greci și chiar de români pentru acoperire și și-ar fi reluat afacerile în portul Brăila. Frații Oberman ar fi făcut mari comenzi de cherestea la Piatra Neamț (în februarie 1944 își reluaseră fabricile de cherestea), iar unii giuvaierii evrei, precum Axelerat Moise, cumpărau obiecte de aur de la refugiații ruși din Transnistria, pe când în comuna N. Chercea funcționau 10 tăbăcării cu capital evreiesc⁷⁷. În același timp, majoritarii nu acceptau satisfacția cu care evreii și grecii comentau evoluția războiului⁷⁸.

⁷² Totuși, la 3 aprilie 1943 M.A.I. ordona desființarea tuturor hanurilor evreiești. Pentru numărul mare de autorizații: DJANB, Fond Prefectură, dosar 37/1943, *passim*.

⁷³ Ibidem, dosar 35/1943, f. 633. Unii evrei de la detașamentul de muncă 1016 Baldovinești profitau de bunățatea comandantului detașamentului, col. Cojocaru, pentru a cutreiera prin diverse localități luând contact cu evreii din Galați și București. Idem, Fond Poliție, dosar 144/1943, f. 181–182.

⁷⁴ Ibidem, dosar 148/1943, f. 314.

⁷⁵ *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, doc. 126, p. 505–506.

⁷⁶ Ibidem, vol. IV 1943–1944: *Bilanțul tragediei – renașterea speranței*, București, 1998, doc. 52, p. 68. Acestea erau Templul Coral din str. Sf. Petru, Sinagoga Sacră din str. Coroanei 23, Sinagoga Mare din str. Coroanei 23.

⁷⁷ DJANB, Fond Poliție, dosar 144/1943, f. 250, 311, 342, 345.

⁷⁸ Ibidem, dosar 142/1943, f. 273, 131.

Revigorarea activității legionare – între 1 aprilie 1942 și 1 iulie 1943 fuseseră identificați 9 legionari, 19 percheziționați și 9 internați în lagăr, iar evidențele Legiunii de Jandarmi arată că mii de legionari se aflau sub supraveghere⁷⁹ – a creat o adevărată panică în rândurile evreilor, care se temeau de un iminent pogrom. În aceeași măsură se vorbea de un posibil guvern țărănist cu elemente legionare⁸⁰.

O dare de seamă a Chesturii Poliției Brăila este semnificativă pentru starea de lucruri din orașul dunărean în luna aprilie 1944. Astfel, tendința Armatei Roșii de a înainta pe teritoriul României era privită cu groază de brăileni, în timp ce se consemna propaganda „elementului evreiesc” în favoarea bolșevicilor, abținându-se totuși de la manifestări fățișe⁸¹. Totodată se confirma fuga tot mai frecventă din detașamentele de muncă, chiar în 1944 fiind duși în fața Curții Marțiale 5 evrei. Era recunoscut, în același timp, și eșecul politicii de românizare la Brăila, pentru multe dintre întreprinderi. Mulți dintre evrei începeau să se intereseze de imobilele luate de Centrul Național de Românizare⁸². În iulie 1944 evreii manifestau nemulțumiri față de taxele impuse de conducerea lor, Centrala Evreilor din România, pentru obținerea carnetelor de exercitare a profesiei. În august 1944 însă, evreii din Brăila sperau într-o debarcare a englezilor la Constanța care să le schimbe și mai mult în bine situația⁸³.

Un fapt remarcabil se consemnează în iulie 1944. Chestura Poliției Brăila raporta activitatea unei celule clandestine comuniste organizată de celebrul Emil Bodnăraș și condusă de Samy Kendler. Această organizație avea rolul de a răspândi manifeste și de a procura arme. Evreii Samy Kendler și Achile Canner, în două transporturi, au predat organizației comuniste din București 40 de pistoale, 6 puști mitralieră, precum și alte efecte militare germane. Iată, așadar, cum organizația comunistă din Brăila a avut un rol semnificativ în pregătirea evenimentelor din 23 august 1944. Arestarea acestora și a altor camarazi de-ai lor, în august 1944⁸⁴, a venit oarecum târziu pentru că evenimentele din 23 august n-au schimbat doar cursul istoriei României, ci și pe cel al evreilor de la Brăila.

⁷⁹ De fapt Legiunea de Jandarmi supraveghea 2.768 de legionari. Posturile de jandarmi din fiecare localitate din județul Brăila alcătuiau tabele cu numărul exact de persoane supravegheate între 1 ianuarie 1942 – 1 iulie 1943. Aceste statistici vin să susțină amploarea mișcării legionare la Brăila. Idem, Fond Legiunea de Jandarmi, dosar 71/1942, f. 3–153 și dosar 94/1943, f. 4–232.

⁸⁰ Așadar, evreii se temeau de o recrudescență a violențelor legionarilor (de un adevărat pogrom), care începeau să devină tot mai activi odată cu diferite zvonuri privind schimbări politice la București. Evreii considerau că situația lor este cu atât mai precară cu cât Armata Roșie se apropia de granițele țării. Ibidem, Fond Prefectură, dosar 144/1943, f. 43, 45, 46, 49, 58, 62.

⁸¹ Ibidem, dosar 134/1944–1945, f. 44, 150.

⁸² Ibidem, f. 79–101, 163, 175.

⁸³ Interesant este și aspectul că în toate notele informative și dările de seamă privind starea de spirit la Brăila, evreii erau amintiți alături de greci, fapt explicabil în bună măsură, atât prin afinitățile, tradițiile conviețuirii și conlucrării comune, cât și prin dușmanul comun reprezentat de Hitler. Ibidem, f. 225, 231.

⁸⁴ Primele manifeste (în jur de o mie) au fost răspândite în cartierele marginase ale Brăilei în noaptea de 23–24 iulie 1944. În ceea ce privește armele, acestea erau cumpărate de la militari, de exemplu plutonierul major Goga Nicolae vindea un revolver cu 3.500 lei. Ibidem, dosar 46/1944, f. 125, 127–128.

Din cele prezentate mai sus se pot trage câteva concluzii. Brăila număra cea mai importantă comunitate evreiască, după București, din Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Această comunitate a suferit în aceeași măsură ca și evreii din Vechiul Regat de pe urma acțiunilor antisemite, xenofobe adoptate de autorități începând cu toamna anului 1938. Cu siguranță că nu se poate vorbi de Holocaust la Brăila, dacă prin acest termen înțelegem politica de exterminare a evreilor și dacă ținem cont de faptul că nu avem evenimente precum pogromul de la Iași, dar manifestările violente, mai cu seamă ale legionarilor, și măsurile discriminatorii, xenofobe organizate de stat au creat traume și teroare în rândurile populației evreiești. Totodată, amploarea mișcării legionare și evenimentele din decembrie 1940 ridică grave semne de întrebare asupra atitudinii tolerante a majoritarilor față de minoritari la Brăila⁸⁵.

A N E X Ă

Tablou cu imobilele rurale evreiești din județul Brăila⁸⁶ care au trecut în patrimoniul statului prin decretul lege din 4 octombrie 1940⁸⁷

Nr. crt.	Proprietar	Localitate	Bunuri expropriate
1.	Moise A. Moise	Brăilița	Imobil cu două camere
2.	Froim Segal	N. Chercea	1 grajd vite
3.	S.L. Libreich	N. Chercea	Imobil cu trei camere, o magazie
4.	Rebeca Bercovici și David Abramovici	N. Chercea	Imobil cu trei camere, o magazie
5.	Leon Abramovici	N. Chercea	Teren viran

⁸⁵ Credem că este locul aici a reaminti, ca o expresie simptomatică a realității, relația dintre Nae Ionescu și o altă mare figură brăileană a culturii românești, Mihail Sebastian. Acesta făcea parte, alături de M. Eliade, E. Cioran, M. Vulcănescu, E. Ionescu, V. Băncilă, Henri Stahl, Mihail Polihroniade, Traian Herseni ș.a., din „Generația tinerilor”, marcată și formată de personalitatea covârșitoare a profesorului brăilean. Originea evreiască a lui Mihail Sebastian a fost însă sursa unui conflict iremediabil, momentul generator fiind reprezentat de *Prefața* semnată de Nae Ionescu la romanul acestuia, *De două mii de ani*, apărut în 1934. Antisemitismul manifestat de Nae Ionescu este tulburător, precum și radicalismul atacului la adresa fostului său student. Nae Ionescu consideră că evreii și creștinii nu pot conviețui, fiind „două corpuri străine unul altuia”. Evreii sunt identificați cu Iuda, iar suferința acestuia este provocată de faptul că l-a văzut pe Hristos și nu a crezut. „Și asta nu ar fi fost prea grav. Dar au crezut alții – noi. Iuda suferă pentru că e Iuda”. Într-un mod insinuant și derutant, Nae Ionescu îl identifică pe „adevăratul” personaj al romanului, fostul elev al Liceului Nicolae Bălcescu, Iosif Hechter, adică Mihail Sebastian, deși acest nume nu apare niciodată pe parcursul romanului. Concluzia lui Nae Ionescu este nimicitoare: „Iosif Hechter ... suferi pentru că ești evreu ... tu ești bolnav. Tu ești substanțialmente bolnav Toată lumea suferă, Iosif Hechter. Suferim și noi creștinii. Dar pentru noi e o ieșire, pentru că noi ne putem mântui”! V. mai cu seamă Mihail Sebastian, *De două mii de ani ... Cum am devenit huligan*, București, 1990, p. 22–25.

⁸⁶ La nivel național, valoarea bunurilor expropriate de la evrei s-a ridicat la aprox. 5 miliarde de lei, conform estimărilor din Ședința Consiliului de Miniștri din 17 octombrie 1940. *Evreii din România între anii 1940–1944*, vol. II, doc. 28, p. 152–156.

⁸⁷ DJANB, Fond Prefectură, dosar 132/1941, f. 2.

6.	Simion Herșcovici	N. Chercea	Imobil cu trei camere
7.	David Abramovici	N. Chercea	Teren viran
8.	Jean Edelstein	Radu Negru	Imobil cu 5 camere, 2 antreuri
9.	Moștenitorii lui Isac Leibovici	Radu Negru	Imobil cu 3 camere, laborator, magazie
10.	Moștenitorii lui Isac Leibovici	Radu Negru	Teren viran
11.	Societatea „Forestieră Română”	Radu Negru	Imobil cu 1 cameră, 1 magazie
12.	Societatea „Forestieră Română”	Radu Negru	Imobil cu 3 camere, 1 antreu, teren viran
13.	Paula Gutman	Pisc	Teren arabil și viță de vie
14.	Avram Metzingher	Ianca	Teren arabil
15.	Max Rapaport	Nicolești Jianu	Farmacie
16.	Isac Elias	Stăncuța	Teren arabil

ASPECTS OF LOCAL HISTORY: THE JEWISH QUESTION IN BRĂILA (1940–1944)

Abstract

A “Jewish Question” undoubtedly existed in Brăila. The present paper gauges its dimensions during World War Two, without prejudice. Based on the available documents an assessment was possible of the situation of the Jewish minority in Brăila in 1940–1944. Mainly official documents were employed, rather than oral sources, as in this latter case the verification of information would have left room for doubt. The author concludes that one cannot speak of a Holocaust in Brăila. However, the anti-Semite attitudes and actions taken by the State and by the local non-Jewish majority offer points to ponder.

REZISTENȚĂ INDIGENĂ – PROPAGANDĂ STRĂINĂ

„UN BALON MINUSCUL”: „MIȘCAREA NAȚIONALĂ DE REZISTENȚĂ” (1945–1946) (II)

DORIN DOBRINCU

3. ORGANIZAȚIA „GRAIUL SÂNGELUI”

3.1. CONSTITUIREA ȘI ACTIVITATEA ORGANIZAȚIEI „GRAIUL SÂNGELUI”

Ion Vulcănescu s-a născut în 1916 la Buzău¹. A studiat matematica la București și la Paris², iar potrivit unor informații a fost șef de lucrări al celebrului matematician Dimitrie Pompeiu³, în vreme ce altele îl dau ca profesor de filosofia matematicii la Universitatea din București. Tânărul matematician a luat parte la luptele de pe frontul de Est în 1942–1943, iar în cel din urmă an nu a mai revenit la catedră, preferând un post de funcționar superior la Ministerul de Finanțe⁴. Vulcănescu a semnat două cărți, *Probleme de balistică* și *Dincolo de iluzii*, aceasta din urmă în 1943, apreciată ulterior chiar de serviciile secrete comuniste ca având „tendințe democratice”. De altfel, autorul era cunoscut pentru sentimentele sale francofile. După 23 august 1944 a fost unul dintre inițiatorii sindicalizării funcționarilor din Ministerul de Finanțe, locul său de muncă⁵.

Conform unor informații, la scurt timp după 23 august 1944, Ion Vulcănescu ar fi avut inițiativa constituirii unei organizații anticomuniste. Alături de el s-au aflat locotenent-colonelul Victor Constantinescu, locotenentul aviator în rezervă Virgil Coifan (care făcuse parte din Flotila 1 informații, dar fusese pensionat ca invalid de război) și Nicolae Balaban. Organizația avea să fie cunoscută sub numele de „Graiul Sângelui” (cu acronimul „GS”). Ion Vulcănescu a avut contacte directe cu generalul Nicolae Rădescu și cu profesorul Dimitrie Pompeiu⁶. Dintr-un

¹ Dan Cătănuș, *Ion Vulcănescu (1916–1991)*, în „Arhivele Totalitarismului”, 1996, nr. 11–12, 2–3, p. 175. Ion Vulcănescu era văr cu filosoful Mircea Vulcănescu (*ibidem*).

² Arhivele Serviciului Român de Informații (în continuare: ASRI), fond D, dosar 9046, vol. 1, f. 127, 129, 233–234.

³ Ion Antohe, *Răstigniri în Europa după Ialta*, București, 1995, p. 167.

⁴ Dan Cătănuș, *op. cit.*, p. 175.

⁵ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 1, f. 127–129, 233–234.

⁶ *Ibidem*, vol. 4, f. 68–69; *Începuturile Mișcării de Rezistență în România*, vol. II 1 iunie – 18 noiembrie 1946, ed. Radu Ciuceanu, Octavian Roske și Cristian Troncotă, București, 2001, p. 112 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 9, f. 162–198).

act judiciar întocmit în 1950 aflăm că bazele „GS” au fost puse în primăvara anului 1945 de către Ion Vulcănescu, Nicolae Balaban și Victor Constantinescu. S-a alcătuit un program, organizația urmând să se ramifice în centrele „mai importante” din țară dotate cu armament și muniții⁷.

În toamna anului 1945, prin intermediul lui Victor Constantinescu au fost recrutați Vasile Șendrea și Virgil Coifan, ambii militari, la rândul lor aceștia aducându-l în organizație pe Dumitru Iorgulescu, farmacist, toți fiind din București⁸. În primăvara anului 1946, Vasile Șendrea i-a recrutat pe generalul Nicolae Ciupercă și pe generalul activ Mihail Râmniceanu. Din toamna anului 1945 până în mai 1946, în casa lui Ion Vulcănescu au avut loc 4–5 ședințe ale organizației⁹.

Conform unor informații din noiembrie 1945 și din martie 1946, în „Graiul Sângelui” ar fi fost încadrat și generalul Nicolae Ciupercă¹⁰ (fost comandant al Armatei a IV-a române în luptele din Basarabia și zona Odesa în perioada 22 iunie – 9 septembrie 1944, dar destituit și apoi demisionat din cauza conflictului cu mareșalul Ion Antonescu¹¹), considerat o vreme de serviciile secrete românești ca fiind chiar șeful organizației¹². De fapt, într-una din ședințele ținute în locuința lui Ion Vulcănescu, generalul Ciupercă a depus jurământul, a primit funcția de comandant militar al organizației „Graiul Sângelui”, calitate în care i-au fost prezentați comandanții „unităților de șoc”: locotenentul aviator în rezervă Virgil Coifan, sublocotenentul în rezervă farmacist Dumitru Iorgulescu, locotenent-colonelul Victor Constantinescu și generalul activ Râmniceanu¹³.

Unul dintre prietenii lui Vulcănescu era agent al Serviciului Special de Informații, ceea ce permitea supravegherea matematicianului cu atenție¹⁴. La sfârșitul anului 1945 se aflase că Vulcănescu se număra „printre factorii principali ai organizației «GS», fiind însărcinat cu difuzarea manifestelor și programului acestei organizațiuni clandestine”¹⁵. Și în preajma locotenentului Virgil Coifan se

⁷ *Distrugerea elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România*, vol. II 1 aprilie 1947 – 27 iunie 1964, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, București, 2001, p. 172 [doc. de la Arhivele Militare Române (în continuare: AMR), fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950].

⁸ *Ibidem*, p. 171–172 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

⁹ *Ibidem*, p. 172, 178 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

¹⁰ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 1, f. 232.

¹¹ Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Drama generalilor români (1944–1964)*, București, 1997, p. 75, 80–81.

¹² ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 1, f. 102, 127, 232, 241; vol. 2, f. 41.

¹³ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 169–170 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 6–7), 172 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950); ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 1, f. 233–234.

¹⁴ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 1, f. 113.

¹⁵ *Ibidem*, f. 129.

reușise introducerea unui informator, prin intermediul căruia se obțineau diferite date cu privire la organizație¹⁶.

În primăvara anului 1946 nu se știa cu exactitate cine era liderul organizației „Graiul Sângelui”. Se bănuia că această funcție era îndeplinită de Mircea Ionescu, directorul Băncii de Incasso și Comerț din București, iar sublocotenentul Movileanu era șef de Stat Major. Șeful organizației din Muntenia era considerat Ion Vulcănescu¹⁷. Numeroși generali activi sau în rezervă, alți militari deblocați (grade inferioare), funcționari, polițiști epurați și foști magistrați erau considerați membri sau simpatizanți ai organizației¹⁸. Serviciile de informații aveau să insiste în actele interne și propagandistice din iulie 1946 că organizația „Graiul Sângelui” era „îndrumată de gen. Nicolae Rădescu și condusă efectiv de funcționarul Ion Vulcănescu”¹⁹.

Organizația „Graiul Sângelui” era deja infiltrată informativ în noiembrie 1945, chiar dacă primele date primite de serviciile secrete românești conțineau multe aproximări, exagerări²⁰. Serviciile secrete reușiseră să afle că la 6 noiembrie 1945 avusese loc la sediul Misiunii Americane o întâlnire între colonelul american Prager și maiorul Nicolae Argeșanu (fiul generalului Gheorghe Argeșanu, fost demnitar carlist, asasinat de legionari la Jilava în noiembrie 1940), de la Marele Stat Major al Armatei Române, ofițer de legătură cu Misiunile Americană și Britanică. Se aflase că mai mulți militari activi și deblocați înființaseră în urmă cu opt luni o organizație intitulată „Graiul Sângelui”, având deja mii de aderenți în instituțiile publice și particulare²¹. În acel moment exista într-adevăr în rândurile unor militari o dorință de răzbunare pentru maltrătarile la care fuseseră supuși de echipele de șoc comuniste²².

Dintr-o convorbire a colonelului Prager, din 8 noiembrie 1945, se aflase că „Graiul Sângelui” cuprindea peste 2.000 de membri în București, iar în provincie un număr de peste 3.000 de persoane. Circa 5% din membrii organizației ar fi fost ofițeri activi, ofițerii deblocați reprezentau 50%, ofițerii de rezervă 10%, iar foștii combatanți în războiul din Răsărit și cei decorați cu ordinul „Mihai Viteazul” 10%. Restul de 25% era deținut de diferiți militari nemulțumiți, în special membrii unor asociații patriotice și militare: „Asociația decoraților cu Bărbăție și Credință”, „Asociația decoraților cu Virtutea Militară”, „Foștii voluntari de război din Ardeal”, „Avântul țării” etc.²³. Aceste date trebuie utilizate cu maximă precauție, provenind, probabil, de la un agent foarte interesat să se facă remarcat de către superiorii săi. Până la 10 noiembrie 1945 serviciile secrete românești identificaseră

¹⁶ Ibidem, f. 143.

¹⁷ Ibidem, dosar 1742, f. 6; ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 569–570.

¹⁸ Ibidem, dosar 1742, f. 6–7; ibidem, dosar 1774, f. 421; ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 569–570.

¹⁹ Ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 68, 78.

²⁰ Ibidem, vol. 1, f. 233.

²¹ Ibidem, f. 96, 118.

²² Ibidem, f. 97.

²³ Ibidem, f. 102, 126, 231.

ca membri ai organizației pe: maiorul Constantin Zgarbea, fost în Marele Stat Major; colonelul Romeo Zaharia, fost director de cabinet al mareșalului Ion Antonescu și profesor la Școala Superioară de Război; locotenentul Ion P. Moraru, din infanterie, cunoscut ca legionar, trecut în rezervă; locotenentul Nicu Mehedinți, din Guarzi, fost cuzist, deblocat; locotenentul de marină Armand Faurescu, deblocat; căpitanul de aviație Vasile Sucevan, deblocat; căpitanul Nicolae Roventa, din Geniu, cunoscut ca legionar, trecut în rezervă; generalul Tudor Orezeanu, fost om de încredere al mareșalului Ion Antonescu; locotenentul Ovidiu Jurașcu, din Regimentul 6 „Mihai Viteazul”²⁴. Îndeosebi Corpul Detectivilor avea să facă liste cu „membrii GS”. Spre exemplu, într-o asemenea listă din februarie 1946 erau trecute zeci de persoane, preponderent ofițeri (inclusiv mulți generali)²⁵, dar probabil foarte puțini vor fi știut de existența „Graiului Sângelui”. Ulterior avea să se ajungă la concluzia că membrii organizației erau recrutați dintre militarii deblocați sau activi, precum și dintre funcționarii publici²⁶.

În iarna 1945/1946 și primăvara anului 1946, despre „Graiul Sângelui” se considera că era parte componentă a organizației „Haiducii lui Avram Iancu”, sub titulatura de „Divizia Graiul Sângelui”, sau cel puțin că avea o legătură cu aceasta²⁷. Unele surse ale serviciilor secrete apreciau în martie 1946 că „GS” era „o ramură a «MNR»”²⁸. Însă potrivit unor declarații ulterioare făcute în anchetă de membrii săi, „GS” nu a avut legături cu „HAI” și cu „MNR”, necunoscându-i pe componenții acestor organizații²⁹. În primele zile ale lunii mai 1946, Ion Vulcănescu s-a destăinuit unui prieten, care în realitate era informator al SSI, că el era „animatorul” organizației „GS”³⁰. În fapt, activitatea organizației s-a redus la tipărirea și răspândirea de manifeste anticomuniste³¹. Și serviciul de informații al Armatei (Secția a II-a a Marelui Stat Major) s-a interesat de „Graiul Sângelui”, deși datele disponibile nu depășeau cunoștințele celorlalte servicii secrete ale statului³². Acestea susțineau că organizația se manifestase până în primăvara anului 1946 prin propagandă anticomunistă și antiguvernamentală, îndemnarea locuitorilor de a nu se supune ordinelor de chemare ale armatei, colectarea și depozitarea de armament și muniții, recrutarea de membri și constituirea de nuclee în București și în țară etc.³³.

²⁴ Ibidem, f. 102, 127, 232–234.

²⁵ Ibidem, f. 180–188 și 569.

²⁶ Ibidem, vol. 4, f. 69.

²⁷ Ibidem, dosar 1742, f. 4, 6; ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 292, 489, 568.

²⁸ Ibidem, dosar 9046, vol. 1, f. 241.

²⁹ Ibidem, dosar 1742, f. 119–120.

³⁰ Ibidem, dosar 9046, vol. 1, f. 300.

³¹ Ibidem, vol. 4, f. 68.

³² AMR, fond Marele Stat Major, r.II.1709, c. 701, 712 (sau dosar 1617, f. 4 v, 10 v–11); Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), fond Ministerul de Război. Inspectoratul General al Armatei, dosar 33, f. 85.

³³ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 7.

3.2. PROGRAMUL „GS”

Între organizațiile de rezistență din primii ani postbelici, „Graiul Sângelui” a avut unul din cele mai elaborate programe. Trădând influențe ale gândirii corporatiste, el a fost expus în manifeste difuzate în anii 1945–1946: „Precizări” (sau „Precizare”) ³⁴, „Pentru intelectualul român” ³⁵, „Manifestul program al Mișcării «GS». Lămurirea opiniei publice” ³⁶, „Îndrumătorul doctrinar al Mișcării «GS»” ³⁷ etc.

În septembrie 1945, poliția a intrat în posesia unui manifest intitulat „Precizări”, semnat de „Comandamentul mișcării GS – Marele Cartier General” și redactat la 15 martie 1945 în București. Era prima dată când se afla de existența în țară a acestei organizații subversive. Se aprecia că manifestul avea o origine „fascisto-legionară” și caracter antiguvernamental (anticomunist) și antisovietic ³⁸. Manifestul conținea trei părți: „Muncitorul manual”, „Capital și muncă” și „Problemele țărănești” ³⁹, care aveau să fie reluate și dezvoltate în următoarele documente programatice ale organizației, în special în „Manifestul program al Mișcării «GS». Pentru lămurirea opiniei publice” și în „Îndrumătorul doctrinar al Mișcării «GS»” (vezi *infra*).

„Pentru intelectualul român” constituia un îndemn pentru intelectualitatea ridicată din mijlocul celor de jos de a renunța la interesele mărunte și a urma „Glasul Sângelui”, o metaforă pentru a indica în acest caz apărarea intereselor etnice ⁴⁰. În februarie 1946, Vulcănescu lucra la „Îndreptarul Graiul Sângelui” și la alte câteva texte, de care Corpul Detectivilor a aflat printr-un informator. Corpul Detectivilor a dedus că Vulcănescu era autorul manifestelor și un fel de ideolog al „GS” ⁴¹. De altfel, Vulcănescu i-a dat aceste materiale și generalului Nicolae Rădescu ⁴². În mai 1946, „Graiul Sângelui” a lansat manifestul program intitulat „Îndreptar politic”, adresat intelectualilor români și semnat „Comandamentul Suprem al GS” ⁴³.

„Manifestul program al Mișcării «GS». Pentru lămurirea opiniei publice” conținea idei naționaliste. În preambul se scria că existau „străini în țara noastră”, că „dușmanii neamului nostru ne pregătesc exterminarea”, că viața ajunsese extrem de grea, intelectualii, meseriașii și muncitorii nu își mai puteau câștiga existența în mod cinstit, iar „mizeria și deznădejdea își întind tentaculele”; armata română era dezarmată și umilită. Românii erau chemați la luptă indiferent de rangul social și de nivelul cultural, pentru că dușmanii doreau distrugerea statului național român,

³⁴ Ibidem, dosar 1741, f. 6–9.

³⁵ Ibidem, f. 4.

³⁶ Ibidem, f. 10–11.

³⁷ Ibidem, f. 12–21.

³⁸ Ibidem, dosar 9046, vol. 1, f. 125, 128.

³⁹ Ibidem, dosar 1741, f. 6–9.

⁴⁰ Ibidem, f. 4; ibidem, dosar 9046, vol. 1, f. 305–306.

⁴¹ Ibidem, dosar 9046, vol. 1, f. 154–156.

⁴² Ibidem, vol. 4, f. 79.

⁴³ Ibidem, dosar 1742, f. 9.

„pentru ca pe ruina lui să se instaureze cea mai bestială sclavie”. Dorința de libertate pentru poporul român era clar exprimată. „GS” propunea un program în 23 de puncte, cuprinzând printre altele: „România ca stat național de sine stătător, sprijinit pe elementul etnic”, ceea ce nu excludea amestecul cu străinii, condiția fiind asimilarea; respectarea individului; libertatea presei; proprietatea individuală; drepturi pentru invalizii, văduvele și orfanii de război; ajutor pentru sinistrați; înlăturarea speculei; reorganizarea asigurărilor sociale, statul având doar dreptul de control; reorganizarea sindicatelor profesionale prin alegeri libere; simplificarea aparatului de stat; stabilizarea monetară; formarea capitalului agricol prin comunități de muncă, dar fără prejudicierea proprietății private și a inițiativei individuale; reorganizarea justiției; reorganizarea armatei și neimplicarea ei în politică; schimb de populație pentru rezolvarea problemei minorităților; relații de bună vecinătate cu Rusia, fără amestecul în treburile interne etc. Documentul era asumat de „comandantul Mișcării «GS»” și de „Marele Cartier General”⁴⁴.

„Îndrumătorul doctrinar al Mișcării «GS»” continua în aceeași cheie a naționalismului românesc, cu ingredientele corporatiste întâlnite și în „Manifestul program...”. În „Cuvântul înainte”, autorul (Ion Vulcănescu) își exprima convingerea că fiecare român trebuia să se considere un soldat al neamului, nimeni neavând dreptul de a monopoliza națiunea. Accentele contra minorităților etnice – fără ca vreuna să fie nominalizată – erau numeroase. Se considera că minoritarii aveau un rol disproporționat în raport cu numărul pe care îl dețineau în ansamblul populației, că aveau mai multe drepturi, chiar privilegii față de români, că ocupau pozițiile cheie în stat, că dirijau economia națională, că dădeau lecții de patriotism și îi învățau propria istorie pe români, că insultau armata română etc. Lucrarea avea patru capitole. În capitolul I, „Naționalismul, națiunea și statul”, se considera că naționalismul era „un fenomen național și necesar”, iar viața indivizilor nu se putea desfășura în afara națiunii, a statului etnic. Al doilea capitol, „Clasele sociale”, reprezenta o respingere a teoriei marxiste a luptei de clasă, considerându-se că în sânul națiunii era necesară armonia și nu lupta fratricidă. Capitolul III, „Capital, muncă, monetă”, era cel mai redus, conținând o critică (destul de confuză) a teoriilor liberale și socialiste. „Organizarea națiunii” era cel de-al IV-lea capitol, în care erau schițate „numai câteva trăsături generale”. Concepția corporatistă era evidentă, împrumutând unele elemente din voluntarismul adeptilor diferitelor tipuri de inginerie socială. Se avea în vedere „educarea echilibrată a maselor”, „selecția calitativă a muncii” și „utilizarea întregului popor în viața publică”⁴⁵.

Ideile „GS” erau fără îndoială naționaliste, deschis asumate⁴⁶. Serviciile represive ale Bucureștiului aveau să noteze în documentele lor că „Graiul Sângelui” era o „mișcare subversivă cu caracter rasist”, sursa de inspirație fiind

⁴⁴ Ibidem, dosar 1741, f. 10–11; ibidem, dosar 9046, vol. 1, f. 306–309.

⁴⁵ Ibidem, dosar 1741, f. 12–21; ibidem, dosar 9046, vol. 1, f. 310–332.

⁴⁶ Ibidem, dosar 1741, f. 4, 6–21; ibidem, dosar 9046, vol. 1, f. 304–322.

„doctrina hitleristă a lui Alfred Rosenberg”⁴⁷, ceea ce era pur și simplu o enormitate. La proces, Vulcănescu avea să susțină că nu făcuse parte din vreo mișcare subversivă, că era vorba de ideile lui puse pe hârtie, că le-a dat spre publicare la „Graiul Nou”, dar nu au văzut lumina tiparului, motiv pentru care le-a difuzat clandestin⁴⁸. El nu a avut legături cu organizațiile „HAI” și „MNR”, de care avea să afle abia în timpul anchetelor⁴⁹. Americanii și britanicii erau la curent cu manifestele și conținutul programului „GS”, unele exemplare din aceste materiale fiind depuse în aprilie 1946 la sediul Misiunii Americane⁵⁰, iar în mai 1946 la cel al Misiunii Britanice⁵¹.

4. „GRUPUL ÎNARMAT SINAIA”

În august 1944, militarii din Batalionul de Vânători de Munte Sinaia au capturat două trenuri germane între Posada și Azuga, în care se găseau cantități mari de armament (mitraliere grele și ușoare, pistoale-mitralieră Mauser, câteva branduri și puști), muniții, trotil, fitil bicford, alimente (inclusiv conserve), bocanci și cojoace. Toate aceste bunuri le-au transportat în munți, depozitându-le în mai multe locuri: pe Muntele Vânturișul, în regiunea Sinaia; pe Muntele Rențea, în regiunea Satu Lung; în punctul Teșila, din regiunea de la nord de Comarnic. Deoarece depozitele fuseseră făcute inițial la suprafață, unele dintre ele au fost descoperite de ciobani, care au sustras o parte din conținut. Pentru a împiedica pierderea tuturor depozitelor, s-au constituit echipe conduse de căpitani Dumitru Popa și Mircea Criveanu, precum și de frații Pascu și Soare, care în mai multe nopți au construit bordeie din bușteni, unde au depozitat alimentele și armamentul (acesta a fost bine uns și învelit, apoi ascuns sub dușumele). Bordeiele serveau oficial ca puncte de sprijin pentru trupele de vânători de munte aflate la instrucție⁵².

În noiembrie–decembrie 1944, la cabana Rențea au fost depuse: 100 de puști, 1 mitralieră, 5 puști-mitralieră germane, alte articole de armament, 30.000 de cartușe, 150 de halate de camuflaj, 100 de cojoace, 20 de cojoace de santinelă, 50 de perechi de schiuri cu bețe, rachete de zăpadă, 100 de căciuli cu clape, saci cu

⁴⁷ Ibidem, dosar 1743, f. 245.

⁴⁸ Ibidem, dosar 1742, f. 119.

⁴⁹ Nicoleta Raluca Spiridon, *Preliminariile rezistenței armate, 1944–1946*, în vol. *Experimentul Pitești. Comunicări prezentate la Simpozionul „Experimentul Pitești – reeducarea prin tortură”. Opresiunea țărănimii române în timpul dictaturii comuniste, ed. a IV-a, Pitești, 24–26 septembrie 2004*, ed. Ilie Popa, Pitești, 2005, p. 412–413 (doc. de la Arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității, fond Documentar, dosar nr. 26, f. 119).

⁵⁰ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 1, f. 280, 294.

⁵¹ Ibidem, f. 333.

⁵² Ibidem, dosar 1774, f. 271–272. Despre avocatul (căpitanul în rezervă) Popa – care fusese pe front în prima linie – serviciile secrete aveau informații că fusese legionar: „este foarte inteligent și un doctrinar la Mișcării Legionare” (ibidem, f. 289).

fasole și arpacaș⁵³. În martie 1945, din ordinul locotenent-colonelului Alexandru Evolceanu, comandantul Batalionului 2 Vânători de Munte, toate bunurile amintite au fost ascunse sub dușumeaua de la bucătăria de vară a cabanei Rențea⁵⁴. În mai 1945, în timpul unei aplicații, militarii din batalion au săpat 10 gropi în apropierea cabanei, unde un grup restrâns de ofițeri și subofițeri (căpitanul Constantin Breazu, plutonierii Gheorghe Calotă, Constantin Mocanu și Petre Cojocar) au transportat materialele. Locotenent-colonelul Evolceanu le-ar fi cerut celor prezenți să păstreze secretul, fiind vorba de armament și muniții pe care nu voia să le predea sovieticilor, așa cum ultimativ cereau aceștia⁵⁵.

Așa-numitul „Grup Înarmat Sinaia” a fost constituit de ofițeri din Batalionul 1 Vânători de Munte Sinaia și din Batalionul 2 Vânători de Munte Brașov⁵⁶. Cum avea să susțină unul dintre liderii săi, maiorul Gheorghe Ghertner, scopul creării centrului de rezistență era ca împreună cu centre similare constituite de-a lungul Carpaților să poarte o luptă de partizani, prin acte de sabotaj sau lupte de gherilă, în vederea izolării Armatei Roșii de la vest de munți de cea din est. Controlul trecătorilor din munți era vital pentru atingerea acestui scop⁵⁷. Conducerea grupului de rezistență conta pe întregul efectiv al Batalionului 1 Vânători de Munte, dar și pe unii civili, împreună formând un detașament de aproximativ 3.000 de oameni, buni cunoscători ai zonelor montane, între care și câteva călăuze vestite, precum frații Pascu din Sinaia, Mimy și Șerban Ghica⁵⁸.

Serviciul Special de Informații a aflat de la un rezident din Sinaia, în noiembrie 1945, că un grup de ofițeri de la Batalionul 1 Vânători de Munte din localitate organizau un centru de rezistență în munții din jurul localității. În acest centru erau angrenați ofițeri activi ai batalionului amintit, ofițeri în rezervă foști în unitate, dar și civili din personalul Palatului de la Sinaia⁵⁹. Atunci s-a aflat că membrii grupării de rezistență depozitaseră în munți armament și muniții provenite din dezarmarea unei coloane germane la Sinaia, în august 1944, dar și armament al Diviziei 1 Munte, care ar fi urmat să fie predat sovieticilor, conform ordinului de dezarmare din martie 1945⁶⁰.

Serviciul Special de Informații a introdus informatori („Pătruțoiu” și „Onea”) în cercurile „reacționare” din Sinaia. În acest fel au fost cunoscute acțiunile pe linia rezistenței ale căpitanului Criveanu și ale avocatului (căpitan în rezervă) Popa⁶¹. În mai 1946, Serviciul Special de Informații a reușit recrutarea unui informator din

⁵³ Ibidem, dosar 1771, f. 423; ibidem, dosar 1774, f. 237 r.

⁵⁴ Ibidem, dosar 1771, f. 423.

⁵⁵ Ibidem, f. 423–424.

⁵⁶ Ibidem, dosar 1773, f. 85.

⁵⁷ Ibidem, dosar 1774, f. 271, 290.

⁵⁸ Ibidem, f. 271.

⁵⁹ Ibidem, f. 249, 269.

⁶⁰ Ibidem, f. 269.

⁶¹ Ibidem, dosar 1773, f. 73, 88.

Brașov, codificat „Văleanu”, care fusese ofițer de Stat Major în Batalionul de Vânători de Munte și avea legături cu toți ofițerii acestei unități⁶². Dacă între noiembrie 1945 – mai 1946 informațiile despre centrul de rezistență Sinaia fuseseră reduse, datorită noului informator s-au aflat într-un timp scurt mult mai multe date. Profitând de trecutul său, informatorul a stabilit legătura cu doi lideri ai centrului de rezistență, maiorul Ghertner și căpitanul (în rezervă) Popa, foștii săi subalterni în perioada în care era militar activ. S-a aflat astfel că din acest centru ar fi făcut parte majoritatea ofițerilor din Batalionul de Vânători de Munte din Sinaia, dar și că existau legături cu alte unități militare din zonă⁶³. Imprudent, chiar avocatul Popa i-a dezvăluit informatorului „Văleanu” detaliile organizării acestui centru de rezistență, că s-au întocmit planuri precise pentru acțiunea pe Valea Prahovei, în legătură cu centrul de rezistență din Valea Buzăului⁶⁴. Englezii ar fi aflat de existența acestui centru prin intermediul căpitanului Mețianu⁶⁵.

Grupul de rezistență de la Sinaia nu a avut o denumire internă sau externă clară. Spre exemplu, la jumătatea lunii iunie 1946, înaintea demarării arestărilor, serviciile secrete utilizau formula „grupul de rezistență militară de la Sinaia și Valea Prahovei”⁶⁶. Chiar și în anchetă avea să se facă referire la „centrul de acțiune Sinaia”⁶⁷. Însă pe măsură ce se apropia procesul organizațiilor de rezistență reținute, în toamna anului 1946, serviciile secrete (care efectuau și ancheta) au recurs la formula „Grupul Sinaia” pentru desemnarea celor reținuți în Sinaia⁶⁸. În orice caz, nu a existat nicio legătură între acest grup și „HAI”, „MNR” sau „GS”⁶⁹.

5. „GRUPUL DIVERSIONIST ELENA BASARABEANU”

„Grupul diversionist Elena Basarabeanu” nu a existat în forma la care ne-am putea gândi pornind de la numele său, ci a fost în parte o creație prin exagerare a serviciilor secrete românești. În fapt, era vorba de un grup de discuții în jurul Elenei Basarabeanu, avându-se în vedere constituirea unei formațiuni politice care să atragă oameni din partidele existente și pe cei nemulțumiți de situația din România. Au existat la un moment dat (spre exemplu, în martie 1946) legături între grupul din jurul Elenei Basarabeanu și organizația „Haiducii lui Avram Iancu”. Membrii primului grup au promis reprezentanților „HAI” strângerea și furnizarea de fonduri și de aparate de radio-emisie, dar au făcut și propunerea de a participa

⁶² Ibidem, dosar 1774, f. 269.

⁶³ Ibidem, f. 269–270, 289–290.

⁶⁴ Ibidem, dosar 1773, f. 73, 88.

⁶⁵ Ibidem, dosar 1774, f. 271, 290.

⁶⁶ Ibidem, f. 269.

⁶⁷ Ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 74.

⁶⁸ Ibidem, dosar 1774, f. 214–225.

⁶⁹ Nicoleta Raluca Spiridon, *op. cit.*, p. 412–413.

împreună la constituirea unui nou partid politic. Curierii „HAI” au înmănat Elenei Basarabeanu mai multe broșuri și manifeste ale organizației⁷⁰.

Serviciile represive ale Bucureștiului aveau să noteze în vara anului 1946 că se acordase o importanță mult prea mare grupărilor din jurul Elenei Basarabeanu, a colonelului Constantin/Ticuță Mihăilescu (așa-numita organizație „Maquis-ul român” sau „Maquis-ul românesc”), a avocaților Ilarie Moroianu și Petre Vidu-Boiangiu etc., „a căror acțiune, în realitate, nu trecuse la realizări concrete pe teren”⁷¹. Potrivit aceluiași servicii secrete, grupul Elena Basarabeanu ar fi fost „confuz ideologică (sic!) [...] nu prezintă, din punct de vedere faptic, o importanță deosebită, deoarece niciodată nu s-a depărtat de simpla discuție teoretică, discuție conspirativă, și care duce la proiectarea unui partid politic care să unească toate organizațiile subversive existente în țară”⁷².

6. DISTRUGEREA ORGANIZAȚIILOR DE REZISTENȚĂ

6.1. ARESTĂRILE ÎN CADRUL „MNR”, „HAI” ȘI „GS”

Am precizat deja că instituțiile represive și de informații ale statului român au reușit penetrarea informativă a organizațiilor de rezistență. În primele luni ale anului 1946, în special în primăvară, a existat o adevărată avalanșă de note și rapoarte din partea informatorilor introduși în rândurile grupurilor subversive, datele fiind extrem de diverse, uneori conforme cu realitatea, alteori conținând exagerări flagrante⁷³. Cunoscând din interior activitatea organizațiilor de rezistență, la un moment dat serviciile secrete au început chiar să le sugereze unele acțiuni cu scopul compromiterii unor adversari ai regimului „democrat-popular” de la București⁷⁴. Pentru cercetarea materialului privind organizațiile subversive și coordonarea acțiunii informative în acest sens, s-a decis constituirea unui „organ central de lucru” în care au fost cooptate Serviciul Special de Informații (SSI), Direcția a Generală a Poliției (DGP) și Prefectura Poliției Capitalei (PPC). Noi informații în legătură cu „Mișcarea Națională de Rezistență” s-au obținut prin agenții „Rodaru” și „Bumbac”⁷⁵.

În mai 1946, după fixarea normelor de conducere a acțiunii informative, Comisia de coordonare a serviciilor represive a pregătit în detaliu desfășurarea arestărilor: comandamentul operațiilor a fost stabilit la sediul SSI, s-a definitivat

⁷⁰ ASRI, fond D, dosar 1741, f. 99–101; ibidem, dosar 1743, f. 245–246; ibidem, dosar 1771, f. 249, 251.

⁷¹ Ibidem, dosar 1773, f. 76–77; ibidem, dosar 1774, f. 305, 349; ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 176.

⁷² Ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 69.

⁷³ Ibidem, dosar 1773, *passim*; ibidem, dosar 9046, vol. 1, 4, *passim*.

⁷⁴ Ibidem, dosar 1773, f. 58–77.

⁷⁵ Ibidem, f. 75–76.

lista persoanelor care urmau a fi reținute, s-au stabilit șefii echipelor care aveau să realizeze arestările (în capitală acestea aveau să fie executate de echipe compuse din membri ai SSI, DGP și PPC; operațiile din provincie urmau să fie conduse de șefi de echipă trimiși special din București, probabil pentru a elimina posibilele complicități locale); s-au stabilit locurile unde aveau să fie depuși arestații, fiind vorba de închisorile Ministerului de Interne și Serviciului Special de Informații, precum și de penitenciarul Pitești; s-a asigurat secretul operațiunilor etc.⁷⁶.

Data executării operațiunilor de arestare a fost fixată pentru marți, 28 mai 1946, fiind determinată de întâlnirea la București între delegații „HAI” și locotenentul american James (sau Ira) Hamilton, anunțată pentru ziua menționată. Însă pe 26 mai, Serviciul Special de Informații a intrat în posesia unui document american referitor la Mișcarea de Rezistență, cu tabele conținând numele membrilor. S-a hotărât declanșarea operațiunii în ziua de luni, 27 mai 1946, între orele 7,00–9,00 dimineața. Această urgentare a fost determinată de faptul că era posibilă descoperirea lipsei documentului la deschiderea birourilor Misiunii Americane, luni dimineața, ceea ce ar fi dus la anunțarea persoanelor înscrise în tabele și la dispariția lor⁷⁷.

Primul lot de arestări, cuprinzând persoanele cele mai importante, s-a efectuat pe 27 mai 1946. În București, din totalul de 43 de persoane au fost reținute 35, adică 82%, în timp ce în provincie din 53 de persoane au fost ridicate 33, ceea ce reprezenta 66%. Disproporția între procentul arestărilor efectuate în capitală și în provincie – deși, prin număr, se prezenta în „defavoarea” celei dintâi – era „compensată” de importanța persoanelor nearestate în București: Teodor Manicatide, Mihail Fărcășanu, Mălin Boșca, contraamiralul Horia Măcellariu, colonelul Ștefan Marinescu, profesorul George Manu. Reținerile din ziua de 27 mai 1946 s-au operat în rândurile organizațiilor „Haiducii lui Avram Iancu – Divizia Sumanelor Negre”, „Graiul Sângelui”, grupul din jurul Elenei Basarabeanu și „Mișcarea Națională de Rezistență”⁷⁸.

Arestările în cadrul „HAI” s-au efectuat la Suceava, Câmpulung Moldovenesc, Vatra Dornei, Iași, Bistrița, Brașov. S-au făcut nu doar rețineri de persoane, ci s-a capturat material subversiv și armament⁷⁹. Gavril Olteanu, Nicolae Paliacu și Dumitru Șteanță au fost prinși în comuna Coșna, regiunea Dorna, la fel ca și alte circa 30 de persoane. Toate acestea au fost transportate la Inspectoratul de Poliție Suceava (unde legea era făcută de Manole Bodnăraș), iar pe 29 mai 1946 au fost duse la București (sau Pitești) cu vagonul-dubă al Siguranței⁸⁰. În scriptele „HAI” s-au descoperit: statutul de înființare al organizației; dovezi privind legăturile pe

⁷⁶ Ibidem, f. 13, 75, 78–79.

⁷⁷ Ibidem, f. 79–80.

⁷⁸ Ibidem, f. 79–81.

⁷⁹ Ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 339.

⁸⁰ Ibidem, f. 337, 339–340; mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în vol. *Arhiva Durerii*, Stockholm, București, 2000, p. 125. Potrivit unor informații, Nicolae Paliacu a fost arestat chiar de căpitanul Nicolae Dumitrescu, agentul dublu al SSI (ASRI, fond D, dosar 1742, f. 219).

care le-ar fi avut G. Olteanu cu Misiunile Americană și Britanică; legăturile cu partidele istorice și cu șefii acestora; răspunsul șefului legionar Nicolae Petrașcu că nu era dispus să colaboreze cu „HAI”, deoarece se dăduse comunicatul Ministerului Afacerilor Interne că toți legionarii care se desolidarizau de Mișcarea Legionară aveau să fie considerați liberi și neurmăriți; o proclamație către țară ce ar fi trebuit difuzată într-un moment potrivit⁸¹.

Reacțiile în favoarea celor arestați nu au lipsit. Bunăoară, la Facultatea de Drept a Universității București au fost lipite pe 31 mai 1946 afișe ale „Sumanelor Negre” în care se scria: „Români, cei mai buni fii ai poporului, General[ul] Aldea, Ilie Lazăr etc. zac în beciurile Poliției și ale Siguranței”. Deși Corpul Detectivilor avea să susțină că alături de sloganurile anticomuniste și antisovietice în manifeste erau prezente și afirmații antisemite, în realitate acestea lipseau. Se făcea referire directă la teroarea instituită în România: „Un nou val de teroare s-a abătut asupra țării. Mijloacele cele mai diavolești sunt întrebuințate de cea de-a patra dictatură împotriva libertăților cetățenești călcând în picioare hotărârile Marilor Aliați de la Moscova, precum și drepturile sacre ale neamului [... R]egimul tiranic Petru Groza culminează prin arestările efectuate în ultimele zile, căzând victime luptători pentru ideile democratice, mari și încercați patrioți”. Referirile erau mai ales la Ilie Lazăr, care în perioada dictaturii antonesciene luase apărarea multor năpăstuiți⁸², dovedindu-se unul din cei mai cunoscuți militanți pentru democrație în bezna dictaturii⁸³, motiv pentru care fusese internat de regimul Antonescu în lagărul de la Târgu Jiu⁸⁴. „Țara privește înmărmurită această halucinantă dezlănțuire de patimă și teroare și face jurământ să pedepsească fără milă pe pângăritorii drepturilor patriei și a marilor principii de libertate ce constituie însăși temelia existenței omului”. De aceea, „[m]uncitorii din uzine, țărani de pe ogoare și toți cei înflăcărați pentru mai bine așteaptă eliberarea imediată a lui Ilie Lazăr și a celorlalți patrioți întemnițați”⁸⁵.

S-au operat arestări inclusiv în rândurile angajaților români ai Misiunii Americane la București, între aceștia numărându-se Alexandru Paul Stănescu și Elvira Olteanu⁸⁶. Generalul Schuyler a trimis un raport superiorilor săi de la Washington, la 28 mai 1946⁸⁷. Situația a fost menționată și în jurnalele personale ținute de Burton Y. Berry, trimisul politic al Statelor Unite ale Americii în

⁸¹ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 4, f. 337, 339.

⁸² Ibidem, vol. 2, f. 97–98.

⁸³ Reuben H. Markham, *România sub jugul sovietic*, București, 1996, p. 402–425.

⁸⁴ Cicerone Ionițoiu, *Victimele terorii comuniste. Arestați, torturați, întemnițați, uciși. Dicționar H, I, J, K, L*, ed. Mihaela Andreiovici, București, 2002, p. 313.

⁸⁵ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 2, f. 97–98.

⁸⁶ Burton Y. Berry, *Romanian Diaries. 1944–1947*, ed. Cornelia Bodea, Iași, Oxford, Portland, 2000, p. 417–418.

⁸⁷ *Foreign Relations of the United States Diplomatic Papers, Washington, 1946, VI Eastern Europe; The Soviet Union*, 1969, p. 594–595, apud Burton Y. Berry, *op. cit.*, nota de la p. 417.

România⁸⁸, și generalul Cortland V.R. Schuyler, reprezentantul militar american în Comisia Aliată de Control⁸⁹. În vreme ce unii dintre funcționarii români ai Reprezentanței Americane au fost arestați, alții au scăpat numai ca urmare a intervenției Misiunii, dar erau îngrijorați cu privire la soarta lor⁹⁰. Unul dintre aceștia a fost Teodor Manicatide, fotograf la Misiunea Americană⁹¹.

Burton Y. Berry a depus pe 1 iunie 1946 o notă de protest la Ministerul de Externe român, în legătură cu arestările operate în rândurile angajaților Misiunii, cerând eliberarea lui Alexandru Paul Stănescu și a Elvirei Olteanu⁹². Știindu-se sub protecția sovieticilor, guvernării de la București nu și-au făcut griji cu privire la nota americană. Bodnăraș s-a exprimat la un moment dat în prezența unui ofițer al Misiunii Americane că România era un „stat suveran” (sic!), rezervându-și dreptul de a face ceea ce considerau de cuviință cu cetățenii români, în speță de a-i aresta. Cât privește cazul Elvirei Olteanu, autoritățile române credeau că fusese în legătură cu unchiul ei, Gavril Olteanu, deci era implicată în activități subversive⁹³.

Același ton l-a avut și scrisoarea de răspuns a ministrului român de Externe, Gheorghe Tătărescu, din 6 iunie 1946⁹⁴. Gheorghe Tătărescu i-a relatat lui Burton Y. Berry, tot în iunie 1946, într-o discuție privată, că Emil Bodnăraș era convins că în România exista o mișcare subversivă largă, care avea ca țel înlăturarea guvernului de îndată ce trupele sovietice s-ar fi retras. De asemenea, agentul sovietic credea că mișcarea subversivă beneficia de sprijinul tacit al guvernului de la Washington, fiind susținută cu bani de americani. În ochii lui Bodnăraș, Elvira Olteanu deținuse rolul de legătură între Misiunea Americană și Gavril Olteanu, unchiul ei și liderul „HAI”. Interesul Misiunii față de mișcările anticomuniste era pentru Bodnăraș încă o dovadă a amestecului americanilor în toată această afacere⁹⁵. Pe marginea arestărilor în cadrul organizațiilor subversive anticomuniste au existat discuții și între generalul american Schuyler și generalul sovietic Susaikov, dar fără a depăși nivelul general⁹⁶.

De fapt, autoritățile comuniste de la București au încercat să scoată în evidență „amestecul”, „culpabilitatea” Statelor Unite ale Americii în chestiunea organizațiilor subversive⁹⁷. Reprezentanții americani în capitala României aflaseră că în urmă cu ceva timp documente ale secțiunii militare a Misiunii fuseseră

⁸⁸ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 416.

⁸⁹ C.V.R. Schuyler, *Misiune dificilă. Jurnal (28 ianuarie 1945 – 20 septembrie 1946)*, ed. Alexandru Oșca și Mircea Chirițoiu, București, 1997, p. 332–333.

⁹⁰ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 416; C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, p. 333.

⁹¹ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 428; C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, p. 333, 343, 353.

⁹² Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 417–418.

⁹³ *Ibidem*, p. 424–426.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 427–429.

⁹⁵ C.V.R. Schuyler, *op. cit.*, p. 337–338.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 339.

⁹⁷ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 420–421.

fotocopiate de agenții români și apoi returnate⁹⁸. Atenția reprezentanților americani în România față de evoluția cercetărilor în cazul celor arestați pentru implicare în organizațiile subversive a rămas constantă pe parcursul verii și toamnei anului 1946. Un loc special era rezervat, în primul rând, cum era și firesc, angajaților Misiunii Americane reținuți de poliție⁹⁹. Problema a fost atinsă inclusiv în discuțiile purtate de Berry cu prim-ministrul Petru Groza, cum s-a întâmplat la 13 iulie 1946¹⁰⁰. Pe lista acuzaților trimiși în instanță s-au aflat Elvira Olteanu și Teodor Manicantide (acesta în contumacie), de la Misiunea Americană¹⁰¹.

Nu doar anglo-americanii, ci și sovieticii au fost interesați de măsurile luate de autoritățile române împotriva membrilor organizațiilor anticomuniste. Bunăoară, Comisia Aliată (Sovietică) de Control din România, prin șeful de Stat Major al acestui organism, colonelul Molokovschi, a înaintat ministrului român de Interne, Teohari Georgescu, la 27 iunie 1946, o notă în care se preciza că existau informații privind prezența în nordul județelor Argeș și Muscel a unor membri ai „HAI”, care aveau armament și provizii, ocupația lor constând în atacarea conducerii comuniste locale, a membrilor FND și a soldaților Armatei Roșii. Se cerea luarea de măsuri în acest sens și raportarea rezultatului cercetărilor¹⁰². Investigațiile aveau să infirme teza sovieticilor, pe teren nefiind identificat vreun membru al „HAI”¹⁰³.

Primele comunicate oficiale românești au fost aduse la cunoștința publicului la aproape două săptămâni după demararea arestărilor în cadrul „HAI” și „MNR”. De asemenea, prin intermediul presei proguvernamentale, mai ales al „Scânteii”, oficiosul PCR, s-au făcut dezvăluiri pe parcursul derulării anchetei (ceea ce reprezenta o încălcare a practicii juridice românești), ținta fiind discreditarea partidelor istorice¹⁰⁴.

⁹⁸ *Ibidem*, p. 420.

⁹⁹ *Ibidem*, p. 431–432, 447–449.

¹⁰⁰ *Ibidem*, p. 447.

¹⁰¹ *Ibidem*, p. 449, 491.

¹⁰² ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 2, f. 107. Sovieticii obțineau informații despre mișcările anticomuniste nu doar prin cercetările efectuate direct de propriile servicii secrete, ci și datorită ajutorului oferit de tot mai nelipsiții delatori autohtoni (*ibidem*, f. 117–123).

¹⁰³ *Ibidem*, f. 106.

¹⁰⁴ *Un comunicat al Ministerului de Interne. Descoperirea unor organizații teroriste dirijate de un comandament central. Printre arestați se află elemente antonesciene, maniste, legionare și moșierești*, în „Scânteia”, 10 iunie 1946, nr. 545, p. 1; *Organizațiile teroriste capturate unelneau în vederea provocării războiului*, *ibidem*, 23 iunie 1946, nr. 555, p. 1, 2; *După primele investigații s-a putut stabili cine a finanțat gărzile „Iuliu Maniu” și „Sumanele Negre”*, *ibidem*, 24 iunie 1946, nr. 556, p. 1, 2; *În urma investigațiilor și capturilor făcute de Siguranța Statului, întreaga rețea a teroriștilor a fost imobilizată*, *ibidem*, 26 iunie 1946, nr. 557, p. 1; *Siguranța Statului a reușit să captureze Planurile Comandamentului Central al organizației teroriste (MNR)*, *ibidem*, 27 iunie 1946, nr. 558, p. 1; *Războinicii fără de patrie*, *ibidem*, 28 iunie 1946, nr. 559, p. 1, 4; *Ministerul de Interne dă publicității comunicatul oficial asupra organizațiilor subversive-teroriste capturate de Siguranța Statului*, *ibidem*, 26 iulie 1946, nr. 583, p. 1, 2; *În cadrul anchetării conducătorilor organizațiilor teroriste subversive, Generalul Aldea a dezvăluit legăturile cu celelalte organizațiuni*

6.2. ARESTĂRILE ÎN CADRUL „GÎS”

Activitatea „Grupului Înarmat Sinaia” a fost urmărită cu mare atenție de către serviciile secrete românești, ceea ce a dus la cunoașterea cu maximă precizie a membrilor și depozitelor de armament și muniții ale acestei formațiuni de rezistență. Punându-se problema arestării membrilor „GÎS”, șefii serviciilor represive s-au reunit într-o ședință, cei mai importanți dovedindu-se Teohari Georgescu, ministrul de Interne, Emil Bodnăraș, șeful Serviciului Special de Informații, unitate informativă care depindea direct de prim-ministru, și inspectorul Alexandru Nicolski, șef al Corpului Detectivilor¹⁰⁵.

Demararea arestărilor în rândurile „MNR”, dar și emiterea mandatelor de reținere pe numele căpitanilor Mircea Criveanu și Dumitru Popa i-au determinat pe aceștia să fugă în munți, la sfârșitul lunii mai 1946. Mai mulți ofițeri superiori din Divizia 1 Munte (inclusiv comandantul acesteia, generalul Gheorghe Marinescu) au intervenit pentru a ușura situația căpitanului Criveanu¹⁰⁶. SSI a continuat să urmărească situația acestui grup. Informatorul „Văleanu” era bine poziționat, el primind date noi chiar de la conducerea grupului de rezistență, în special de la maiorul Ghertner. În acest fel informațiile ajungeau la SSI, care controla situația¹⁰⁷.

În vederea capturării membrilor grupului de rezistență Sinaia, Serviciul Special de Informații a alcătuit un plan de operații. Obiectivul operațiunii îl constituia prinderea membrilor mai importanți ai rezistenței, descoperirea și ridicarea depozitelor de armament și materiale ale organizației. Trecerea la reținerea suspectilor a fost programată pentru 24–25 iunie 1946, deoarece era vorba de zilele începutului de săptămână, când de regulă turiștii nu treceau pe la cabana Marele Voievod Mihai, pe Muntele Cocora, unde se găseau câțiva dintre membrii fugiți ai centrului de rezistență. Era vorba de o măsură menită să evite complicațiile pentru agenții SSI. Intervențiile urmau să se facă simultan la cabana amintită și în Sinaia de către echipe special trimise de la București. Echipa care urma să acționeze la cabana Voievodul Mihai era comandată de Manole Bodnăraș. Arestații trebuiau coborâți din munte și transportați la București în mașini separate¹⁰⁸, probabil pentru a nu putea comunica între ei în vederea armonizării viitoarelor declarații.

Totuși, arestările s-au produs în noaptea de 20–21 iunie 1946, fără niciun inconvenient pentru SSI¹⁰⁹. În timpul operațiunilor de mai sus au fost arestați: locotenent-colonelul Alexandru Evolceanu, maiorul Vasile Brezeanu, căpitanul preot Teodor Toma, Ștefan Stroescu (apare și ca sublocotenentul Stroescu), maiorul Berlescu

politice, ibidem, 1 august 1946, nr. 588, p. 1, 2; Silviu B. Moldovan, „Scânteia” și problema „Sumanelor Negre”, în „Analele Sighet”, vol. 3, 1996, p. 377–383.

¹⁰⁵ ASRI, fond D, dosar 1773, f. 17.

¹⁰⁶ Ibidem, dosar 1774, f. 240 r, 272, 279–282.

¹⁰⁷ Ibidem, f. 273–275.

¹⁰⁸ Ibidem, f. 249–252.

¹⁰⁹ Ibidem, f. 240 r-v, 266–267.

(apare și ca Beldescu), locotenentul Mircea Holban, căpitanul (r.) Dumitru Popa, Nellu Pascu (apare și ca sublocotenentul Pascu), maiorul Scarlat, maiorul Ghertner, locotenentul (r.) Bertumé, sublocotenentul Predescu, sublocotenentul (r.) Potoschi (apare și ca Postovschi, Potolschi, Potoțchi), toți din Corpul Vânătorilor de Munte¹¹⁰.

În cabana Marele Voievod Mihai au fost găsite cantități importante de muniții: o ladă cu 37 proiectile de brand; 3 lăzi cu cartușe de armă (totalizând 4.500 de bucăți); 2 lăzi cu cartușe de pușcă-mitralieră (3.000 de bucăți); 2 lăzi cu cartușe de mitralieră (3.000 de bucăți); o ladă cu cartușe de pistol-mitralieră (1.314 bucăți); 4 lăzi cu grenade ofensive Kissler a câte 25 de bucăți fiecare. Acest depozit aparținea Batalionului de Vânători de Munte din Sinaia. Ca urmare a anchetării pe loc a căpitanilor Criveanu și Popa, a mai fost descoperit un depozit la Valea Isvoarașului, unde s-au găsit: 14 arme, 2 pistoale-mitralieră; 17 lăzi cu muniție de armă și grenade ofensive¹¹¹. Muniția de la cabana Marele Voievod Mihai, constând în 12 lăzi, a fost dusă la București pe 25 iunie 1946, se pare că la SSI¹¹². Ulterior s-a mai găsit un depozit în spatele parcului din Bușteni, conținând 10 lăzi cu grenade ofensive, 7 kg de explozibili, fitil, amorse etc. Acest depozit fusese creat de locotenentul Mircea Holban¹¹³. În depozitul de la cabana Rențea (sau Clăbucetul Rențea), în zona Satulung, Brașov, constituit de locotenent-colonelul Alexandru Evolceanu, în 10 gropi s-au găsit: o mitralieră grea Schwartzlose, șase puști mitraliere, 97 de arme individuale, 87 de baionete, două pistoale Nagant, o cutie cu trei încărcătoare PM, o cutie cu piese de schimb de mitralieră, cinci truse piese de schimb de mitralieră, o cutie cu bidoane de ulei, trei benzi de mitralieră, 16 cutii benzi de mitralieră, 20 de lăzi cu cartușe diferite, șase lăzi cu grenade defensive¹¹⁴.

În urma primelor anchete ale SSI, nu au rezultat dovezi clare că așa-numitul „Grup Înarmat Sinaia” era în legătură cu „Mișcarea Națională de Rezistență”. Dar serviciile secrete urmăreau forțarea unor conexiuni, pentru că depozitele de armament atribuite „GÎS” reprezentau ceea ce lipsea în acel moment: dovada „gravității excepționale” a activității „MNR”. Ancheta avea să fie ghidată de fapt spre „dovedirea” legăturilor cu generalul Aurel Aldea, Iuliu Maniu etc.¹¹⁵, deși acestea erau inexistente.

7. ANCHETA

Liderii „Mișcării Naționale de Rezistență”, „Haiducii lui Avram Iancu”, „Graiul Sângelui” și grupului Elena Basarabeanu au fost transportați la penitenciarul

¹¹⁰ Ibidem, f. 240 v; ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 27–29.

¹¹¹ Ibidem, dosar 1774, f. 240 v; ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 27–28.

¹¹² Ibidem, dosar 1774, f. 264–265.

¹¹³ Ibidem, f. 240 v–241 r.

¹¹⁴ Ibidem, f. 237 r, 240 v–241 r.

¹¹⁵ Ibidem, f. 241 r–v.

Pitești, în vederea asigurării izolării și a păstrării secretului anchetei. Membrii mai puțin importanți ai organizațiilor subversive au fost depuși în închisoarea Ministerului de Interne și în cea a Serviciului Special de Informații, din capitală¹¹⁶. Au fost constituite două comisii de anchetă, una la Pitești, iar cealaltă la București¹¹⁷. La Pitești au fost trimiși „cei mai buni oameni” ai SSI pentru desfășurarea anchetei, aceasta începând cu persoanele din jurul generalului Aldea, continuând cu „HAI”, grupul Elena Basarabeanu, „GS”, grupul Mihail Țanțu, Ilie Lazăr etc.¹¹⁸.

Inculpații aveau să reclame de-a lungul procesului duritatea manifestată de anchetatori în timpul interogatoriilor, vorbindu-se de „teroarea de la Pitești” sau „regimul de teroare de la Pitești”. Arestații fuseseră torturați fizic și moral, insultați, izolați în carcere murdare, neaerisite, ținuti în lanțuri perioade îndelungate, amenințați cu uciderea sau cu arestarea familiilor, interogați până la epuizare și forțați să semneze declarații false etc. Dintre anchetatorii Serviciului Special de Informații s-au remarcat prin sălbăticie inspectorul Grigoriu (zis Stroescu, zis Haimovici), Gavrilăș, Șușnea, Mișu Dulgheru, Mihalcea și Sepeanu¹¹⁹. Ilie Lazăr a fost timp de șase zile în greva foamei la Pitești¹²⁰, iar la proces avea să incrimineze autoritățile pentru că l-au „sechestrat” timp de 106 zile¹²¹.

Gavril Olteanu a refuzat în timpul anchetei să divulge însemnările făcute pe un calendar ridicat din arhiva sa în momentul arestării¹²². El a fost „drastic torturat”, astfel încât a înnebunit, iar în cele din urmă s-a sinucis¹²³. Moartea fostului lider al „HAI” a survenit în noaptea de 30/31 august 1946. În ziarele din 3 septembrie 1946 s-a publicat un comunicat oficial privind moartea lui Olteanu, în care se nota că sinuciderea s-a făcut cu o doză de stricnină pe care deținutul o avea ascunsă în cutele vestonului său¹²⁴. Iuliu Maniu, președintele PNT, și Constantin I.C. Brătianu, președintele PNL, au trimis pe 6 septembrie 1946 o scrisoare lui Petru Groza, președintele Consiliului de Miniștri, prin care cereau demararea unei anchete în vederea stabilirii circumstanțelor morții lui Gavril Olteanu, ei manifestându-și neîncrederea în comunicatul oficial. Reacția celor doi lideri democrați era explicabilă, de vreme ce în comunicatul amintit se aduceau acuze grave PNL și PNT. Maniu și Brătianu menționau și declarațiile forțate smulse prin tortură de la cei arestați în legătură cu organizațiile „HAI”, „MNR” etc.¹²⁵.

¹¹⁶ Ibidem, dosar 1773, f. 79, 83–84. V. și mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în *op. cit.*, p. 125.

¹¹⁷ ASRI, fond D, dosar 1773, f. 83.

¹¹⁸ Ibidem, f. 84.

¹¹⁹ Ibidem, dosar 1742, f. 48, 84, 92, 94–96, 116, 120–125, 128, 215–216, 222–223, 267.

¹²⁰ Ibidem, f. 95.

¹²¹ Ibidem, f. 267.

¹²² Ibidem, dosar 1435, f. 87.

¹²³ Ibidem, dosar 1742, f. 87–88, 224.

¹²⁴ ANIC, fond Casa Regală – Diverse, dosar 20/1946, f. 1.

¹²⁵ Ibidem, f. 1–3.

În seara zilei de 6 septembrie 1946 au fost transportați la închisoarea Jilava (probabil aduși de la Pitești sau de la Ministerul de Interne) 54 de arestați în legătură cu organizațiile subversive. Între aceștia se aflau: generalul Aurel Aldea, generalul Gheorghe Mosiu, Elvira Olteanu, Elena Basarabeanu, Ion Vulcănescu, Ilie Lazăr, Valer Roman, căpitanul Mihail Țanțu, generalul Constantin Eftimiu, locotenentul Virgil Coifan, maiorul Vasile Brezeanu, maiorul Gheorghe Ghertner, Anghel Capră, locotenent-colonelul Alex. Evolceanu, locotenent-colonelul Eugen Plesnilă, maiorul Constantin Breazu, Nicolae Paliacu, Dumitru Șteanță, Radu Vâlsănescu, Gheorghe Kintescu, căpitanul Mircea Criveanu, căpitanul (r.) Dumitru Popa etc.¹²⁶.

8. IMAGINEA SERVICIILOR REPRESIVE DESPRE REZISTENȚĂ. ÎNCERCAREA DE DISCREDITARE A PARTIDELOR ISTORICE

După arestarea principalilor membri ai organizațiilor de rezistență, serviciile represive ale guvernului de la București au căutat o explicație „rotundă” privind geneza rezistenței anticomuniste, încetățenindu-se și utilizarea formulei „Mișcarea Națională de Rezistență” cu referire la toate formațiunile subversive pe care le-am amintit. Începutul era plasat după momentul 6 martie 1945, deci după instalarea guvernului Petru Groza, considerându-se că era vorba de uneltirile „reacțiunii”, termen care în cunoscuta tradiție bolșevică îngloba pe toți cei care continuau să se opună noului curs în care intrase viața țării, în primul rând partidele istorice. Cât privește scopul, se considera, de altfel în conformitate cu realitatea, că acesta privea organizarea unei acțiuni de partizani în cazul unui război între anglo-americiani și ruși, situație care ar fi permis și răsturnarea prin forță a guvernului Groza. Acțiunea propriu-zisă a constat în răspândirea de zvonuri, care să permită crearea unei atitudini ostile din partea populației față de regim, pentru ca ulterior să se treacă la organizarea rezistenței și coordonarea activității grupurilor anticomuniste înarmate și a formațiunilor politice naționaliste¹²⁷.

Informațiile obținute pe cale informativă s-au confirmat doar în parte în urma anchetelor. Unii dintre cei arestați au refuzat pur și simplu să furnizeze datele care interesau autoritățile, cele mai bune exemple oferindu-le avocatul Dumitru Popa, din „Grupul Înarmat Sinaia”, și generalul Aurel Aldea, liderul „Mișcării Naționale de Rezistență”. Bunăoară, generalul Aldea nu a dat niciun fel de informații asupra

¹²⁶ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 2, f. 209.

¹²⁷ Ibidem, dosar 1773, f. 58–59. Serviciile represive aveau să noteze în documentele de uz intern (dar pregătind deja procesul) că organizațiile subversive anihilate „complotau împotriva siguranței statului, căutau sprijinul și amestecul străin în țara noastră, organizau acțiunea de răzvrătire armată în cazul unui conflict între aliați și pregăteau executarea de acte teroriste la un moment ce urma să fie hotărât de conducerea superioară. În plus s-au mai constatat acțiuni de spionaj în favoarea unei puteri străine, fals în acte publice, deținerea și depozitarea de arme fără autorizație, precum și o altă serie de delictе penale” (ibidem, dosar 1743, f. 245; ibidem, dosar 1773, f. 1–2).

legăturilor cu generalii Gheorghe Mihail, Mihai Racoviță și alții, despre care se credea că alcătuiau Statul Major al „MNR”. În plus, alte date nu au putut fi aflate datorită nearestării unora din persoanele importante ale rezistenței, în special din „MNR”¹²⁸. În afară de stabilirea liniilor mari ale organizării rezistenței, componenta Comandamentului și a Statului Major, anchetatorii s-au străduit să găsească „legătura acestei mișcări cu fruntașii partidelor istorice, care a existat, legătura superioară cu Misiunile [Americană și Britanică] etc. (subl. D.D.)”. Direcționarea anchetei și mai apoi a procesului în scop politic este probată explicit într-o sinteză a SSI-ului: „Pentru ca ancheta să poată realiza cele de mai sus, trebuie reluată cu toată hotărârea și dusă de anchetatori experimentați, în număr suficient, pentru a putea fi terminată în timp util, înaintea alegerilor” (subl. D.D.)¹²⁹.

Anchetatorii au încercat să stabilească legăturile la vârf între organizațiile subversive și conducerile celor două principale formațiuni politice de opoziție. De aceea au și fost realizate două sinteze extinse privind relațiile dintre partidele istorice și organizațiile de rezistență: *Amestecul Partidului Național Liberal în MNR* (14 iunie 1946)¹³⁰ și *Amestecul Partidului Național-Țărănesc în MNR* (22 iunie 1946)¹³¹.

În documentul referitor la PNL se preciza că această formațiune politică, „trecând de la practica deschisă a acțiunii politice la acțiune subversivă și îndreptată împotriva statului, a încurajat și sprijinit organizații teroriste”. Dintre fruntașii liberali erau amintiți: Valer Roman, Radu Vălsănescu, Mihail Fărcășanu, Vintilă V. Brătianu și Tarquinius Prișcu¹³².

În cazul PNT se nota că din anchetele organizațiilor de rezistență reieșea „cu prisosință amestecul direct și nemijlocit” al mai multor membri ai acestei formațiuni politice. Erau amintiți mai mulți dintre liderii partidului: Iuliu Maniu, Ilie Lazăr, Horațiu Comaniciu, Boșca Mălin, colonelul Bucur, Ionel Pop și Marius Pop¹³³. Dintre liderii țărăniști cu adevărat importanți nu a fost arestat decât Ilie Lazăr. Horațiu Comaniciu a reușit să dispară, iar de Iuliu Maniu autoritățile nu au îndrăznit să se atingă în acel moment¹³⁴. Conducerea PNT a manifestat un interes sporit față de ancheta și apoi față de procesul „MNR”, ceea ce era firesc, având în vedere inculparea unor țărăniști și citarea ca martori a altora¹³⁵.

Biroul Politic al Comitetului Central al Partidului Comunist Român s-a întrunit la 26 iulie 1946 pentru a discuta problema antisovietismului – de la propagandă și acțiuni subversive până la atacurile izolate împotriva soldaților Armatei Roșii –, care lua

¹²⁸ Ibidem, dosar 1773, f. 87–89.

¹²⁹ Ibidem, f. 89.

¹³⁰ Ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 2–25.

¹³¹ Ibidem, f. 83–119.

¹³² Ibidem, f. 2–25.

¹³³ Ibidem, f. 83–119.

¹³⁴ Ibidem, vol. 2, f. 84–88.

¹³⁵ Ibidem, dosar 1742, f. 52.

amploare în țară. Comuniștii doreau victorii din punct de vedere propagandistic, inclusiv prin organizarea unor procese politice intens mediatizate. Nu reușiseră să puncteze în acest sens cu procesele criminalilor de război, pe care le instrumentaseră nu atât pentru a face dreptate victimelor dictaturii mareșalului Ion Antonescu, în majoritate evrei, cât pentru mobilizarea/manipularea opiniei publice. În amintita ședință s-a subliniat importanța utilizării procesului organizației „Haiducii lui Avram Iancu” (de fapt a tuturor grupărilor de rezistență) în scop agitatoric. Propunerea a aparținut ministrului de Justiție, Lucrețiu Pătrășcanu: „Noi avem chestiunea cu criminalii de război de un an și jumătate. Am avut o înfrângere din punct de vedere propagandistic, când am ridicat valul mare cu Macici. Am avut în repriza a doua un câștig prin Antonescu. În chestiunea criminalilor de război cu un lot care cuprinde oameni cu totul de mâna a cincea nu vom putea mobiliza opinia publică. *Părerea mea este să începem cu «Sumanele Negre». Dacă acum pe o chestiune de după 1944, când noi apărăm democrația (sic!), facem un asemenea proces, creem un instrument de agitație mult mai important decât încălzind chestiunea criminalilor de război. Desigur, sunt de părere ca chestiunea criminalilor de război să meargă până la epuizare, dar greutatea s-o punem pe «Sumanele Negre»* (subl. D.D.)”. Un alt membru al Biroului Politic, Vasile Luca, a venit cu o precizare: „*Nu trebuie uitat scopul: compromiterea și distrugerea «partidelor istorice»* (subl. D.D.)”. S-a pus astfel în discuție o idee care probabil se mai dezbătuse și cu alte ocazii la vârful PCR, de vreme ce Pătrășcanu a completat: „Dacă n-am izbutit s-o facem cu Antonescu ... *Le-am dat o lovitură, dar asemenea lovitură, adevărata lovitură poate să le vină pe ceva actual* (subl. D.D.). De aceea, nu întâi criminalii și apoi aceștia, însă totul legal”¹³⁶. În același context, Teohari Georgescu a amintit de simpatia de care se bucurau în rândurile populației membrii arestați ai organizațiilor de rezistență¹³⁷. Prin vocea lui Gheorghe Gheorghiu-Dej, Biroul Politic al CC al PCR a decis: „Să ia măsuri mai hotărâte cu privire la activiștii și elementele organizațiilor teroriste (de rezistență, nota D.D.). *Vârful întors împotriva Uniunii Sovietice e în primul rând întors împotriva regimului (comunist, nota și subl. D.D.)*”¹³⁸.

Reprezentanții americani la București au intuit încă înaintea începerii procesului că scopul autorităților nu era o judecată corectă a celor din boxă, ci un atac direct împotriva partidelor istorice înaintea alegerilor. De aceea se așteptau ca pedepsele să fie grele¹³⁹. Interesul anglo-americanilor față de procesul „MNR”, din noiembrie 1946, a fost deosebit, fapt remarcat și de serviciile românești de informații¹⁴⁰. De altfel, la proces au asistat reprezentanții Misiunii Americane,

¹³⁶ ANIC, fond CC al PCR – Cancelarie, dosar 42/1946, f. 4.

¹³⁷ Ibidem, f. 12.

¹³⁸ Ibidem, f. 13.

¹³⁹ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 492.

¹⁴⁰ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 51.

inclusiv generalul C.V.R. Schuyler¹⁴¹. Se pare că anchetatorii au vrut să implice în proces, cel puțin indirect, și Misiunile Americană și Britanică (cel puțin pe un anume Frank sau Frankshi și Hall)¹⁴².

Dacă acuzele împotriva partidelor democratice erau clare, iar cele împotriva anglo-americanilor voalate, în schimb, responsabili serviciilor secrete angajați în anchetarea liderilor „MNR” s-au străduit să-i convingă pe aceștia să nu declare ceva cu privire la implicarea regelui Mihai. Generalul Aldea a dat în iunie 1946 o declarație separată privind relația avută cu Palatul Regal, în care preciza că în cazul unui proces politic intenționa să facă publică această relație. Guvernul însă nu dorea ca numele regelui, cel al reginei-mamă și cele ale mediilor de la Palat să fie menționate în proces. Deși anchetatorii s-au străduit să-l convingă pe Aldea să răspundă pozitiv acestei solicitări, generalul a rămas pe poziția inițială, de dezvăluire a relațiilor cu Palatul Regal în cazul unui proces politic¹⁴³. El avea să și facă depoziția amintită în timpul procesului, spre insatisfacția unor oameni politici (Iuliu Maniu), care considerau că astfel era grav atins prestigiul monarhului¹⁴⁴.

9. PROCESUL

147 de persoane au fost inculcate în procesul intentat *organizațiilor „Haiducii lui Avram Iancu”, „Grupul Înarmat Sinaia”, „Graiul Sângelui” și alte formațiuni grupate în „Mișcarea Națională de Rezistență”* (formula apare în actele oficiale)¹⁴⁵. În cele din urmă, în fața instanței aveau să fie trimise doar 91 de persoane, unele în lipsă¹⁴⁶.

¹⁴¹ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 492.

¹⁴² ASRI, fond D, dosar 1742, f. 216, 223; *Începuturile Mișcării de Rezistență în România*, vol. II, p. 193 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 15, f. 299–309).

¹⁴³ ASRI, fond D, dosar 1773, f. 1–2.

¹⁴⁴ Ibidem, dosar 9046, vol. 2, f. 41.

¹⁴⁵ În *Referatul introductiv* realizat de maiorul Iorgu Popescu, procuror militar pe lângă Curtea Marțială a Corpului 2 Armată, erau trecuți: Gavril Olteanu, din comuna Morăeni, județul Mureș; Dumitru Șteanță zis Dumitru Oprea, conspirativ „Mitruș”, din comuna Isvoreanu, județul Mehedinți; Nicolae Paliacu zis Niculae Moldoveanu, conspirativ „Nae”, din Vatra Dornei, județul Câmpulung (Bucovina); Teodor Bratu, student din Iași; Petre Dobrescu, tipograf din Vatra Dornei, județul Câmpulung (Bucovina); Anghel Capră, din București; general de brigadă Gheorghe Mosiu, din Cluj; dr. Valer Roman, din Brașov; Radu Vâlsănescu, din București; Ștefan Boeru, din Cluj; Elvira Olteanu, din București; dr. Gheorghe Vintilă, din București; Niculae Ungureanu, din București; Octavian Fedorciuc, din Vatra Dornei, județul Câmpulung; ing. Visarion Braha, din Vatra Dornei, județul Câmpulung; Horațiu Ciortin, de la Facultatea de Medicină din Cluj; ing. Iulian Bichigeanu, din Năsăud; căpitan Nicolae Dumitrescu, conspirativ „Doctor Gherman” sau „A. Roman”, din Bistrița; Virgil Negrescu, din București; Cornel Pop, din Năsăud; ing. Iuliu Sache Bălan, dispărut; Ion Alexandrescu, din București, dispărut; Nicu Capră, din București; avocat Marius Pop, din Năsăud, dispărut; Ionel Pop, din București, dispărut; Ion Comșa zis Mihăilescu, zis Manole, fără domiciliu, dispărut; Ion Groșanu, internat în Spitalul Colentina, București; Iosif Vasilovici, din Vatra Dornei,

județul Câmpulung; Dumitru Todașcă, primarul comunei Coșna, județul Câmpulung; ing. V. Șuteu, dispărut; Grigore Sandu, din Vatra Dornei, județul Câmpulung, dispărut; dr. Ion Nistor, din Timișoara; Andrei Pop, cu domiciliu necunoscut; Emil Doroftei zis Bologa, cu domiciliu necunoscut; Titus Rogojanu, cu domiciliu necunoscut; preot I. Spănu, din comuna Coșna, județul Câmpulung; Elena Penescu, internată în Spitalul Colțea; preot Valer Antal, din comuna Toplița, județul Năsăud; Marius Iacobescu, din Bistrița; Didi Vasilovici, din Vatra Dornei, județul Câmpulung; Alexandru Pedimonte, aflat în arestul MAI; Canis Berlea, cu domiciliu necunoscut; Valeriu Slăvoacă, din comuna Ilva Mare, județul Năsăud; Rosner Moisis, din Vatra Dornei, județul Câmpulung; Ginetta Popescu, studentă din Cluj; Elena Maloș, studentă din Cluj; Leon Blaga, student din Cluj; sublocotenent Ștefan Alexandrescu, neidentificat; Ștefan Râjnoveanu, din Vatra Dornei, județul Câmpulung; Magda Crețoiu, din București; Teodora Ionescu, cu domiciliu necunoscut; episcop V. Lăzărescu, din Timișoara, disjuns; Smaranda Brăescu, dispărută, cu domiciliu necunoscut; Gheorghe Caciuchi, student din Cluj, necunoscut; Ghiță Antal, cu domiciliu necunoscut; Elena Basarabeanu, aflată în arestul MAI; sergent Comaniciu, Școala Militară de Infanterie Sibiu; Domnica Șchiopu, comuna Șintereag, județul Someș; Dumitru Crăciun, cu domiciliu necunoscut; Victor Sârbu, din Brad, județul Hunedoara; dr. Nicolae Florea, din Cluj; dr. Romulus Indrieș, aflat în arestul MAI; Dumitru Ursu, neidentificat; Gavrilă Mihali, neidentificat; brigadier Nichiforel, din Vatra Dornei, județul Câmpulung; Iosif Păsătoiu, din București; Leonida Pop, cu domiciliu necunoscut; Tarquinius Prișcu, aflat în arestul MAI; Liviu Rebreanu, student din Cluj; Ilarie Moroianu, disjuns; Vidu Boianu, disjuns; Rozalia Artimon, disjunsă; Eugen Viatroschi, disjuns; maiorul magistrat Clement Ianu, disjuns; Axinte Rogojanu, disjuns; Constantin Catapodi, disjuns; Constantin Hudriș, disjuns; Savel Rădulescu, disjuns; Gheorghe Filipovici, disjuns; Zeno Cioloca, disjuns; Ion Domocoș, disjuns; Vasile Niculescu, disjuns; Elena Matei, din Câmpulung, disjunsă; Petre Durghiu, disjuns; Ștefan Manolescu, disjuns; Constantin Giurgiu, disjuns; Constantin Teo, disjuns; Gheorghe Oprișan, disjuns; Dorina Cristescu, disjunsă; Gheorghe Andreica, disjuns; Marin Voinea, disjuns; Albert Rădulescu, disjuns; căpitan (rezervă) Dumitru Popa, din Sinaia; locotenent-colonelul Alexandru Evolveanu, din Brașov; locotenent Mircea Holban, Batalionul 1 Vânători de Munte; Ștefan Stroescu, Bușteni; maior Gheorghe Ghertner, Divizia 1 Munte; maior Vasile Brezeanu, Divizia 1 Munte; preot căpitan Victor Toma, confesorul garnizoanei Predeal; maior Constantin Breazu, Batalionul 2 Vânători de Munte; căpitan Mircea Criveanu, Batalionul 1 Vânători de Munte; plutonier major Petre Schiau, Batalionul 2 Vânători de Munte; plutonier major Petre Cojocar, Batalionul 2 Vânători de Munte; plutonier Gheorghe Calotă, Batalionul 2 Vânători de Munte; căpitan Ion Motorga, Batalionul 2 Vânători de Munte; Eduard Potoschi, din Sinaia, județul Prahova; Alexandru Bertumé, din București; Ion Pascu, din Sinaia, județul Prahova; avocatul Gheorghe Stănescu zis Gogu, din București; Pepi Stănescu, din București; general de corp de armată (rez.) Nicolae Rădescu, din București, dispărut; Ion Vulcănescu, din București; locotenent-colonel Victor Constantinescu, din București; locotenent Virgil Coifan, din București; general de corp de armată (rezervă) Aurel Aldea, din București; general de brigadă Constantin Eftimiu, din București; locotenent-colonel Eugen Plesnilă, din București; avocat Nicolae Alexandrescu, din București; Gheorghe Kintescu, din București; Nicolae Calleya, din București; căpitan Mihail V. Țanțu, din Secretariatul de Stat al Aerului; Simion Ghinea, din București; dr. Ilie Lazăr, din București; sublocotenent Victor Sasu, din Sinaia, județul Prahova; Mihail Cioica, din București; Alexandru Dragomirescu-Baranga, din București; căpitan Mircea Cochinos, din București, Legiunea de Jandarmi Băneasa; amiral Horia Măcellariu, dispărut; Valentin Ilie Boroș, din comuna Copăceni, județul Ilfov; Mălin Boșca, din București, dispărut; Horațiu Comaniciu, dispărut; prof. Gheorghe Manu, dispărut; ing. Ioan Bujoiu, din București; colonel Nicolae Bucur, dispărut; Adina Hoiescu, din București, disjunsă; Elena Pociovălișteanu, disjunsă; Rozina Simionescu, neidentificată; Mihail Fărcășanu, dispărut; Vintilă V. Brătianu, dispărut; Sever Ion Iliu, din București; Teodor Manicaticide, dispărut; locotenent-colonel Trandafirescu, neidentificat; avocat N. Chisălicescu,

Procesul organizațiilor de mai sus – reunite de autorități în „Mișcarea Națională de Rezistență” – s-a desfășurat între 11–18 noiembrie 1944. Deși campania electorală se afla în ultima fază, opinia publică a fost extrem de interesată și de procesul grupurilor anticomuniste¹⁴⁷. Ziarele vremii, mai ales cele controlate de guvern (adică majoritatea), au redat pe larg extrase din dezbaterile procesului. Cele mai active s-au dovedit ziarul Partidului Comunist, îndeosebi „Scânteia”, în care paginile dedicate procesului organizațiilor subversive au fost nelipsite pe întreaga durată a acestuia, insistându-se mereu pe legătura dintre rezistenți și partidele istorice¹⁴⁸.

Completul de judecată al Curții Marțiale a Corpului 2 Armată a fost prezidat de generalul Vasile Atanasiu, asistat de generalii Mihail Lascăr (fost prizonier în URSS, întors cu divizia „Horia, Cloșca și Crișan”), Constantin Argeșeanu, Radu Cociu Niculescu și Ilie Crețulescu¹⁴⁹.

9.1. ZIUA ÎNTÂI (11 NOIEMBRIE 1946)

În prima zi a procesului – 11 noiembrie 1946 – în sala de judecată erau prezenți foarte mulți avocați (fiecare inculpat a avut câte 3–4–5; Dumitru Șteanță și Nicolae Paliacu au avut apărători din oficiu) și soțiile acuzaților¹⁵⁰. Între avocații apărării s-au aflat: Aurelian Benteoiu, Emil Nicolau, Stelian Ionescu, Ghimpețeanu, Spirescu, Cameniță, Varlam, Lucreția Timofte, E. Negruzzi¹⁵¹. Ziariștii au fost foarte puțini în sală, doar 5–6. A fost prezent și un ofițer sovietic¹⁵². Conform unei surse orale, la proces ar fi asistat încă din prima zi observatori ruși, americani și britanici¹⁵³.

Baroul Ilfov, dispărut; Gheorghe Lăpușneanu, dispărut; Mihail Valerian, din București; Teodor Neța, dispărut; sublocotenent Luca Niculescu, dispărut (*Începuturile Mișcării de Rezistență în România*, vol. II, p. 107–170, doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 9, f. 162–198).

¹⁴⁶ *Ibidem*, p. 194–249 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 9, f. 299–379); *ibidem*, p. 175–187 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 9, f. 199–224).

¹⁴⁷ Constantin Sănătescu, *Jurnal*, București, 1993, p. 238.

¹⁴⁸ *Eri a început în fața Curții de Casare și Justiție Militară procesul organizațiilor teroriste*, în „Scânteia”, 13 noiembrie 1946, nr. 676, p. 3; *În fața Curții de Casare și Justiție Militară se dezvăluie firul organizatoric al complotului terorist subversiv. Secretarul „Sumanelor Negre” recunoaște legăturile cu Aldea, Valer Roman, Vălsănescu, Ilie Lazăr etc.*, *ibidem*, 14 noiembrie 1946, nr. 677, p. 3; *La interogatoriul acuzaților din procesul organizațiilor teroriste. Legătura secretă dintre „Sumanele Negre” și „istorici”*, *ibidem*, 15 noiembrie 1946, nr. 678, p. 1, 2; *Procesul organizațiilor teroriste. Cum erau depozitate armele și munițiile*, *ibidem*, 16 noiembrie 1946, nr. 679, p. 1, 3; *La procesul de la Curtea Marțială capii opoziției iau în brațe pe teroriștii fasciști*, *ibidem*, 18 noiembrie 1946, nr. 681, p. 3; *Sentința în procesul organizațiilor teroriste*, *ibidem*, 20 noiembrie 1946, nr. 682, p. 3.

¹⁴⁹ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 516.

¹⁵⁰ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 264–266.

¹⁵¹ *Ibidem*, f. 180–182.

¹⁵² *Ibidem*, f. 264–266.

¹⁵³ Constantin Sănătescu, *op. cit.*, p. 238.

Reprezentantul politic american la București, Burton Y. Berry, a acordat o atenție deosebită procesului, jurnalul său din zilele acestuia fiind rezervat preponderent notațiilor în acest sens¹⁵⁴. Cum am văzut mai sus, pe lista acuzaților s-au aflat Elvira Olteanu, de la Misiunea Americană, și Teodor Manicatide (acesta în contumacie), de la Reprezentanța Militară Americană¹⁵⁵. Misiunea Americană a angajat un avocat pentru apărarea Elvirei Olteanu la proces¹⁵⁶.

Atât avocații apărării, cât și inculpații au precizat că nu au avut timp să citească dosarele¹⁵⁷. Deși anticipăm, precizăm că multora dintre avocați li s-a interzis intrarea în sala Tribunalului. În sesiunea de dimineață din cea de-a doua zi a procesului (12 noiembrie 1946), președintele Curții a anunțat decizia ca fiecare acuzat să aibă doar un singur avocat, deși Codul Penal prevedea posibilitatea ca un inculpat să aibă un număr nelimitat de apărători¹⁵⁸. Burton Y. Berry amintea în jurnalul său că avocatul lui Ilie Lazăr, Georoceanu, a fost arestat în seara de 12 noiembrie 1946, motiv pentru care nu apăruse la proces pe 14 noiembrie. Reprezentanții americani fuseseră informați de alți avocați că Georoceanu deținea documente importante pe care intenționa să le introducă în apărarea clientului său. Autoritățile române l-ar fi arestat tocmai pentru a pune mâna pe acele acte. Alți avocați se temeau că dacă vor folosi astfel de documente vor fi și ei arestați¹⁵⁹. Teama lor s-a adeverit, unul dintre avocații arestați fiind Stelian Ionescu, care fusese angajat pentru apărarea funcționarilor Misiunii Americane și care, în același timp, îi apăra și pe câțiva proeminenți membri ai PNL. În ziua de 12 noiembrie 1946, Ionescu adresase Tribunalului câteva cuvinte despre libertate, moment în care observatorul sovietic ceruse informații despre avocat, făcându-și notițe. Întrucât Stelian Ionescu era cunoscut ca un foarte bun avocat, manifestându-și curajul pentru apărarea libertăților, a democrației, se credea că el fusese arestat la cererea sovieticilor¹⁶⁰.

Inculpații au propus numeroși martori, însă foarte mulți nu au fost prezenți în prima zi. Dintre cei importanți au lipsit: Iuliu Maniu, Dinu Brătianu, generalul Vasiliu Rășcanu, Ionașcu, Gh. Tătărescu, Petru Groza, Constantinescu Iași, Alexandru Sidorovici, I.C. Brătianu, Dan Brătianu, Mihail Romniceanu, Fotino, Corneliu Coposu, V. Mănescu, Florica Bagdasar, Boilă, Mihail Sadoveanu, R. Portocală, generalul Constantin Sănătescu, Aur Zaharescu, Leucuția, inspectorul (SSI) Grigoriu zis Stroescu, inspectorul Sușnea, inspectorul Sepeanu, agenții Vâlceanu și Costică, precum și doi gardieni de la închisoarea Pitești. Dintre

¹⁵⁴ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 516–531.

¹⁵⁵ *Ibidem*, p. 449, 491.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 491.

¹⁵⁷ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 267, 272.

¹⁵⁸ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 517.

¹⁵⁹ *Ibidem*, p. 519–520.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p. 520.

martorii principali au fost prezenți doar Constantin Titel Petrescu, dr. Gerota, Bebe Brătianu și maiorul magistrat Iorgu Popescu¹⁶¹.

Dumitru Șteanță și Nicolae Paliacu au fost suspectați la proces ca „agenți provocatori”. Ei au și fost folosiți ca martori ai acușării¹⁶². De altfel, cum notau observatorii străini, acușările împotriva liderilor țărăniști și liberali implicați în proces – pentru legături cu organizația „Haiducii lui Avram Iancu – Divizia Sumanelor Negre” – s-au bazat aproape în întregime pe mărturiile obținute de la Dumitru Șteanță, Nicolae Paliacu și căpitanul Nicolae Dumitrescu¹⁶³. Totuși, Șteanță și Paliacu aveau să susțină în cea de-a doua zi a procesului că deși ei intraseră în contact cu (aproape) toți cei aflați în boxă, făcuseră acest lucru din proprie inițiativă sau din întâmplare, fără ca aceștia să devină membri ai organizației „HAI”¹⁶⁴. Este un detaliu important, care ar trebui reținut când facem aprecieri asupra comportamentului celor doi lideri ai „HAI”.

9.2. ZIUA A DOUA (12 NOIEMBRIE 1946)

Condițiile de intrare în sala în care se desfășura procesul „MNR” au fost foarte stricte. În cea de-a doua zi (12 noiembrie 1946) nu s-a permis accesul decât avocaților, iar controlul a fost „riguros”, cum se nota într-un raport întocmit de unul din agenții secreți prezenți la proces. Sala era „liniștită și pe jumătate goală”. Față de prima zi, reprezentanții presei au fost în număr mai mare. De asemenea, au fost de față un colonel american și un civil american. Ofițerul sovietic prezent în prima zi a fost de față și în cea de-a doua¹⁶⁵. Presa – mai ales cea străină – a dovedit un interes deosebit în luarea notelor la proces¹⁶⁶.

După reluarea ședinței, sala, care am amintit că era pe jumătate goală, s-a umplut cu „delegații muncitorilor din fabrici”, în fapt fiind vorba de obișnuitele grupări de șoc comuniste. Această situație a stârnit rumoare și indignare în rândurile inculpaților, având în vedere că familiile și unii dintre avocații lor nu fuseseră primiți¹⁶⁷. Cu toate că avocații precizaseră în ziua precedentă că nu putuseră studia dosarele din cauza faptului că în sală era un bec mic, președintele a replicat că nu se găseau becuri, acestea neexistând nici în locuințele private¹⁶⁸. Era o scuză puerilă pentru a masca șicanele pe care instanța le-a făcut inculpaților și avocaților apărării.

¹⁶¹ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 265, 272. V. și mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în *op. cit.*, p. 125.

¹⁶² Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 517.

¹⁶³ *Ibidem*, p. 518.

¹⁶⁴ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 241.

¹⁶⁵ *Ibidem*, f. 239.

¹⁶⁶ *Ibidem*, f. 243.

¹⁶⁷ *Ibidem*, f. 239–240.

¹⁶⁸ *Ibidem*, f. 240.

În interogatoriul din 12 noiembrie 1946, Dumitru Șteanță avea să declare că din „HAI” au făcut parte, în afară de el, Gavril Olteanu, Nicolae Paliacu și Al. Ghezeșanu, acesta din urmă exclus de timpuriu. Organizația avusese însă legături cu toți inculpații. Această afirmație a stârnit „consternare și revoltă” între acuzați¹⁶⁹. Cu toate acestea, în interogatoriul din aceeași zi, Nicolae Paliacu avea să declare că „organizația «HAI» este un balon minuscul de tot, dar este umflat atât de tare de către organele Siguranței încât e gata să plesnească și i-a venit vremea să fie desumflat (subl. D.D.)”. Paliacu a precizat că în timpul anchetei inspectorul Mișu Dulgheru a încercat să-l facă să declare ceva care să-l implice pe Iuliu Maniu în „HAI” și să-l compromită¹⁷⁰. Căpitanul Nicolae Dumitrescu, fostul comandant al Legiunii de Jandarmi a județului Năsăud, a manifestat exces de zel în timpul procesului, făcând jocurile instanței, conform unei înțelegeri prealabile¹⁷¹. În cea de-a doua zi el a fost confuz, contradictoriu în pledoaria sa¹⁷².

Chiar dacă inculpații și avocații au încercat să aducă în discuții „un înalt personajiu” – în fapt regele, deși nenumit expres – președintele completului de judecată a refuzat introducerea în proces a acestuia¹⁷³.

Ilie Lazăr a scos în evidență că procesul reprezenta o înscenare a guvernului contra partidelor istorice, urmărindu-se compromiterea acestora. Avocații unora dintre inculpați au insistat și pe faptul că doi agenți provocatori (Ion Comșa și Nicolae Dumitrescu) au fost puși de SSI și Siguranță să îi îndemne pe Șteanță și Paliacu să intre în legătură cu acuzații, „profitând de naivitatea” celor doi tineri¹⁷⁴.

9.3. ZIUA A TREIA (13 NOIEMBRIE 1946)

Căpitanul Nicolae Dumitrescu și-a continuat declarațiile confuze, uneori chiar împotriva a ceea ce voia instanța să obțină de la el. A susținut că fusese membru al „HAI” până la 3 mai 1946, după care a colaborat „sincer” cu serviciile represive ale statului. Practic, Dumitrescu i-a incriminat pe toți cei aflați în boxă, arătându-i ca având legături cu „HAI”. Jocul căpitanului Dumitrescu – ajutat de președinte cu întrebări care insinuau vinovăția acuzaților – a complicat situația celor din boxă¹⁷⁵.

Constantin I.C. Brătianu, președintele PNL, a făcut pe 13 noiembrie 1946 o declarație presei străine cu privire la procesul organizațiilor subversive grupate în „MNR”. El a insistat pe faptul că, prin deschiderea procesului în preajma alegerilor

¹⁶⁹ Ibidem, f. 244.

¹⁷⁰ Ibidem, f. 245.

¹⁷¹ Ibidem, f. 246–247.

¹⁷² Ibidem, f. 242–243.

¹⁷³ Ibidem, f. 241.

¹⁷⁴ Ibidem.

¹⁷⁵ Ibidem, f. 217–221, 224–227.

parlamentare, autoritățile procomuniste urmăreau un dublu scop: să se creeze „o diversiune senzațională”, o farsă de complot în vederea răsturnării ordinii de stat, pentru îndepărtarea atenției opiniei publice occidentale de la manevrele guvernului în vederea falsificării scrutinului, a voinței populare; se urmărea însă mai ales compromiterea partidelor democratice de opoziție, atribuindu-li-se țeluri și metode subversive, precum și complicități cu mișcările extremiste. În acest scop se folosiseră agenți provocatori, iar procesul nu era decât o manifestare a statului polițienesc¹⁷⁶.

9.4. ZIUA A PATRA (14 NOIEMBRIE 1946)

Inculpații în cazul „Graiul Sângelui” și „Grupul Înarmat Sinaia” nu au recunoscut existența acestor organizații, au precizat că nu i-au cunoscut pe membrii „MNR” și „HAI”, susținând că era vorba de înscenări ale autorităților. Unii dintre ei au reclamat că o parte din declarații le-au fost dictate, în vreme ce altele nu se regăseau în dosarele prezentate la proces¹⁷⁷. Cornel Pop a menționat că a fost torturat la închisoarea Pitești, dar președintele completului de judecată i-a replicat cinic: „Războiul a trecut, nu mai interesează”¹⁷⁸.

De pe 14 noiembrie 1946 au început să se țină și ședințe de noapte la procesul „MNR”¹⁷⁹.

9.5. ZIUA A CINCEA (15 NOIEMBRIE 1946)

Generalul Aurel Aldea a cerut ședință secretă sub motivul că nu poate face declarații publice, însă a fost refuzat. Referirile la rege au fost mascate sub vocabulele „cineva” sau „acea persoană”¹⁸⁰.

Căpitanul Nicolae Dumitrescu a depus mărturie timp de mai multe ore pe 15 noiembrie 1946, contrazicându-se, fiind confuz în mod repetat. Spre exemplu, când spunea că a fost membru al „HAI”, când că nu a fost, ceea ce l-a făcut suspect pentru observatorii neutri¹⁸¹. Avocaților apărării le-a devenit clar că Dumitrescu avea dificultăți în a descrie convingător rolul său dublu de membru conspirator al „Sumanelor Negre” și de agent secret al Ministerului de Interne¹⁸².

¹⁷⁶ Ibidem, f. 154–156.

¹⁷⁷ Ibidem, f. 119–125.

¹⁷⁸ Ibidem, f. 116.

¹⁷⁹ Ibidem, f. 84.

¹⁸⁰ Ibidem, f. 86–87. Și contraamiralul Horia Măcellariu avea să susțină într-un act din 1958 că intrarea sa în „Mișcarea Națională de Rezistență” se făcuse cu aprobarea regelui Mihai. *Distrușgerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 304 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 20239, vol. 2, f. 53).

¹⁸¹ Burton Y. Berry, *op. cit.*, p. 521–522.

¹⁸² Ibidem, p. 522–523.

În zilele procesului, toți inculpații – mai puțin căpitanul Dumitrescu – au negat existența organizațiilor subversive sau amplexarea pe care o dăduseră autoritățile¹⁸³.

9.6. ZIUA A ȘASEA (16 NOIEMBRIE 1946)

Constantin I.C. Brătianu, Iuliu Maniu, Constantin Titel Petrescu, Mihail Romniceanu, avocatul Emil Serghie, dr. Procopiu, dr. Ana Grunberg, Moise Goldstein, dr. Jovin, generalul Gh. Zaharescu, locotenent-colonelul Cristoforeanu, generalul dr. Vasilescu, colonelul Ion Petrescu, avocatul Ion Lungu, Alexandru Stârcea, profesorul Dumitru Gerota, avocatul A. Zaharescu, generalul Gh. Marinescu, Constantin Vișoianu, comandorul Rață, generalul Constantin Sănătescu, colonelul Turculeț și alții au depus mărturii în favoarea unora dintre inculpați pe 16 noiembrie 1946¹⁸⁴.

În instanță avocații au menționat că generalul Aurel Aldea a fost unul dintre participanții activi la actul de la 23 august 1944. Generalul a rostit în ultimul său cuvânt dinaintea pronunțării sentinței câteva fraze memorabile. După ce a reamintit că a fost unul din cei care i-a sancționat pe liderii legionari și că nu primea lecții de patriotism din partea nimănui, a declarat: „Dezinteresat și modest am fost o viață întreagă și, dacă aș fi trăit în altă țară, aș fi fost pus la adăpost, dar *în țara românească pentru că nu te integrezi în noul regim care n-a prins rădăcini în țară, locul ce mi se rezervă este închisoarea* (subl. D.D.) [...] O viață întreagă am trăit modest. N-am umblat după reclamă și n-am fost ambițios cum am fost descris în rechizitoriu, că aveam ambiția de a avea alt titlu în stat, când eu n-am căutat decât să-mi servesc țara și neamul, cum nici astăzi nu râvnesc printr-o sentință condamnatoare, pe care n-o merit, să fiu ridicat la rangul de martir al neamului. Chiar dacă distrugerea mea fizică ar urma, memoria mea o încredințez tinerilor de astăzi care trebuie să mă reabiliteze, care vor ști în ce a constat procesul, vina mea și locul care mi se cuvine în fața memoriei celor care vor veni [...] *Mai fac o ultimă mărturie, că nu am nici un fel de vină, că între cămașa verde și steagul roșu și cel românesc am preferat tricolorul și, consecvent cu ceea ce afirm, dați-mi voie să afirm că-mi iubesc țara, neamul și doresc să înflorească și să capete aureola la care are dreptul în viitor* (subl. D.D.)”¹⁸⁵.

9.7. SENTINȚA (18 NOIEMBRIE 1946)

Sentința în procesul „MNR” s-a pronunțat pe 18 noiembrie 1946, în prezența alegerilor parlamentare. Scopul era ușor de presupus: intimidarea adversarilor politici

¹⁸³ ASRI, fond D, dosar 1742, *passim*.

¹⁸⁴ Ibidem, f. 187–192; Constantin Sănătescu, *op. cit.*, p. 238.

¹⁸⁵ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 170–171; *Începuturile Mișcării de Rezistență în România*, vol. II, p. 266–267; *Distrugerea elitei militare sub regimul ocupației sovietice în România*, vol. I, 29 august 1944 – 28 decembrie 1946, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, București, 2000, p. 316 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 32, f. 243).

ai regimului „democrat popular”. Nu au existat condamnări la moarte, dar mulți dintre inculpați au primit pedepse privative de libertate foarte mari, unii muncă silnică pe viață, alții 20, 15, 10 ani muncă silnică etc. Condamnările nominale au fost următoarele: generalul Aurel Aldea, generalul Constantin Eftimiu, colonelul Eugen Plesnilă, Dumitru Șteanță, Nicolae Paliacu, locotenent-colonelul Alexandru Evolceanu și Nicolae Alexandrescu, muncă silnică pe viață; contraamiralul Horia Măcellariu, Mălin Boșca, profesorul Gheorghe Manu, Horațiu Comaniciu, Mihail Fărcășanu, Vintilă V. Brătianu, Teodor Manicatide, Dumitru Crăciun, Liviu Rebreanu, Sache Iuliu Bălan, Ioan Alexandrescu, Ioan Comșa, Grigore Sandu, Ion Nistor, Andrei Pop, preoții Ion Spânu și Valer Antal, Marius Iacobescu, sergentul Comaniciu, Teodor Neța, Luca Niculescu și Nicolae Chisălicescu, muncă silnică pe viață, în contumacie; Nicolae Calleya și căpitanul Mihail Țanțu, câte 20 de ani muncă silnică; Virgil Negrescu, căpitanul Dumitru Popa, căpitanul Mircea Criveanu și sublocotenentul Victor Ion Sasu, câte 15 ani muncă silnică; locotenentul Mircea Holban și maiorul Vasile Brezeanu, 10 ani muncă silnică; căpitanul preot Victor Toma, 7 ani muncă silnică; Cornel Pop, Elena Penescu, maiorul Gheorghe Ghertner, Ștefan Stroescu, Ioan Pascu, Eduard Potoschi, Gheorghe Kintescu și Valentin Ilie Boroș, câte 5 ani muncă silnică; Marius Pop, 5 ani muncă silnică, în contumacie; Teodor Brutu, Octavian Fedorciuc, Ion Groșanu, Rosner Moisiu, Ginetta Popescu, Elena Maloș, Leon Blaga, Ștefan Râjnoveanu, Ghiță Antal, sublocotenentul Ștefan Alexandrescu și Rozina Simionescu, câte 2 ani închisoare; Valeriu Slăvoacă și Gheorghe Stănescu, câte 2 ani închisoare corecțională; generalul Nicolae Rădescu, 2 ani închisoare, în contumacie; Smaranda Brăescu, 2 ani închisoare corecțională, în contumacie; Valer Roman, Nicolae Ungureanu, Iulian Bichigeanu și Ioan Vulcănescu, câte un an închisoare; Petre Dobrescu și Ștefan Boeru, câte 8 luni închisoare; Ilie Lazăr, 7 luni închisoare; Anghel Capră, Gheorghe Vintilă, Horațiu Ciortin, locotenent-colonelul Victor Constantinescu, locotenentul Virgil Coifan, locotenentul Alexandru Bertumé, Simion Ghinea și căpitanul Mircea Cochinos, câte 6 luni închisoare; Ionel Pop, colonelul Nicolae Bucur, Radu Vălsănescu, Iosif Păsătoiu, Tarquinius Prișcu, căpitanul Constantin Breazu, căpitanul Ion Motorga, plutonierul major Petre Schiau, plutonierul major Petre Cojocar, plutonierul Gheorghe Calotă, Mihail Cioica și căpitanul Nicolae Dumitrescu au fost achitați. Pentru Elvira Olteanu cauza a fost disjunsă¹⁸⁶. Condamnații au făcut recurs imediat după citirea sentinței¹⁸⁷.

Ulterior pronunțării sentinței, în mediile național-tărăniști se comenta că încercarea guvernului comunist de a compromite partidele istorice prin implicarea în procesul „MNR” fusese un eșec¹⁸⁸.

¹⁸⁶ „Liberalul”, 19 noiembrie 1946, nr. 234, p. 2; „Scânteia”, 20 noiembrie 1946, nr. 682, p. 3; ASRI, fond D, dosar 1742, f. 160–167; *Începuturile Mișcării de Rezistență în România*, vol. II, p. 264–265 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 16, f. 1, 10, 12–13, 89–93, 129–136, 144, 151–152, 156, 165–167, 170–171, 181, 186, 190, 192, 201, 206, 210, 212–213).

¹⁸⁷ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 167.

¹⁸⁸ Ibidem, dosar 9046, vol. 2, f. 156.

10. CE S-A ÎNTÂMPLAT CU PERSOANELE CONdamnATE ȘI CU CELE NEPRINSE

10.1. PERSOANELE NECAPTURATE VREODATĂ

Urmărită de serviciile represive românești, Smaranda Brăescu a reușit să se ascundă în perioada următoare la Iași datorită ajutorului oferit de profesorul universitar Ion I. Gheorghiu (vărul ei) și de fiul acestuia, Mihai Gheorghiu, dar și de preotul romano-catolic Dumitru Matei, precum și în satul Răchiteni, ascunsă la un alt preot romano-catolic, Anton Peț. În această perioadă s-a îmbolnăvit de cancer și a fost operată, clandestin, la Roman. Cu Siguranța pe urmele ei, fosta parașutistă s-a refugiat la Cluj, fiind îngrijită de călugărițe greco-catolice și de medici inimoși, dar necruțătoarea boală a răpus-o la 2 februarie 1948 (la doar 50 de ani). A fost îngropată în orașul de pe Someș sub numele de Maria Popescu¹⁸⁹.

Cum se întâmplase și în 1945, Mihail Fărcășanu nu a putut fi arestat nici în 1946, lipsindu-i pe cei din serviciile represive ale Bucureștiului de satisfacția de a-l vedea în boxa acuzaților. Urmărit în continuare de Siguranță¹⁹⁰, el a rămas în clandestinitate până în toamna anului 1946, când a părăsit România împreună cu soția sa, Pia Pillat, la bordul unui avion care a decolat de pe un mic aeroport aflat la Caransebeș. După unele peripeții cei doi au ajuns pe aeroportul din Bari¹⁹¹. Șeful tineretului liberal ieșise definitiv din politica făcută între granițele României¹⁹². Un alt condamnat în procesul din noiembrie 1946 care nu a putut fi prins de autorități a fost Vintilă Brătianu. După ce s-a ascuns o bună bucată de vreme, menținând legătura cu contraamiralul Horia Măcellariu, Vintilă Brătianu a părăsit țara părinților săi cu ajutorul unui avion de bombardament, pilotat de căpitanul de rezervă Matei Ghika Cantacuzino¹⁹³.

Smaranda Brăescu, Mihail Fărcășanu¹⁹⁴ și Vintilă Brătianu¹⁹⁵ au evitat încarcerarea în temnițele comuniste, ceea ce nu s-a întâmplat cu cei mai mulți români care s-au opus deschis totalitarismului roșu.

¹⁸⁹ Neculai I. Staicu, *Calvarul parașutistei-pilot Smaranda Brăescu*, în „Memoria”, 1995, nr. 14, p. 110–113; Valeriu Avram, *Smaranda Brăescu – o pasăre în văzduh*, în „Magazin istoric”, mai 2001, nr. 5, p. 62; Liviu Mărgineanu, *Ofensiva comunistă în Moldova*, în „Analele Sighet”, vol. 3, 1996, p. 508.

¹⁹⁰ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 2, f. 109, 116.

¹⁹¹ Ivor Porter, *Operațiunea „Autonomous”*. În *România în vreme de război*, București, 1991, p. 307; Dinu Pillat: *Documente inedite (1947–1957)*, în „22”, 2001, nr. 50, p. 8, n. 2; mărturia Corneliiei Pillat, în Stelian Tănase, *Anatomia mistificării*, ed. a II-a rev. și adăugită, București, 2003, p. 263.

¹⁹² Virgil Ierunca, *Subiect și predicat*, București, 1993, p. 74.

¹⁹³ Vlad Stolojan-Filipescu, *Vintilă Brătianu, omul datoriei*, în „22”, 13–19 iulie 1994, nr. 28, p. 10.

¹⁹⁴ Aflat în Statele Unite ale Americii în 1950, Mihail Fărcășanu avea legături cu „Mișcarea Europeană”, organizație a unor politicieni democrați din Vest și refugiați din Est, al cărei scop era realizarea „unității europene” (ASRI, fond D, dosar 8559, f. 472, 474).

10.2. MORȚII ÎN DETENȚIE

Mai mulți dintre cei încarcerați în urma procesului „MNR” au murit în temnițele regimului comunist. Anghel Capră a decedat la 13 mai 1948 în penitenciarul Turnu Măgurele, iar Gheorghe Kintescu la 1 aprilie 1948¹⁹⁶, însă într-un loc pe care nu-l cunoaștem.

La începutul lunii aprilie 1947, generalul Aurel Aldea se afla în penitenciarul-spital (sau Spitalul Central nr. 1) Văcărești, iar medicul instituției i-a pus următorul diagnostic: scleroză cardio-renală, aortită cronică, hipertensiune arterială, diabet zaharat, colecistită cronică. La toate acestea se adăugau și simptome de insuficiență cardiacă incipientă. Pentru tratarea acestor afecțiuni avea nevoie de un regim adecvat, să fie ținut sub observație și sub control medical¹⁹⁷. Contrar recomandărilor medicului, generalul Aldea a fost transferat la penitenciarul Aiud chiar în aprilie 1947, unde a fost supus la un tratament foarte dur, fiind lipsit o vreme, la fel ca toți deținuții transferați odată cu el, de saltea și pătură. Tuturor li s-a aplicat regimul valabil în cazul criminalilor de război, care era mult mai aspru decât cel de care aveau parte infractorii de drept comun: erau împiedicați să primească pachete; li se acorda rar dreptul la vorbitor, la corespondență; plimbarea zilnică dura foarte puțin etc.¹⁹⁸. Deoarece avea peste 60 de ani, pedeapsa generalului Aurel Aldea a fost comutată în temniță grea pe viață, situație în care se găsea în august 1947. Deși a solicitat o alimentație adecvată, ceea ce și medicul de la Aiud a aprobat, directorul penitenciarului i-a respins cererea¹⁹⁹. Ca urmare a regimului de exterminare la care a fost supus, generalul Aurel Aldea scăzuse în greutate 30 de kg doar în primele patru luni petrecute la Aiud²⁰⁰. Foștii membri ai „HAI” închiși la Aiud îl respectau pe generalul Aldea²⁰¹. Acesta era un om înalt („extrem de voinic, un fel de uriaș”) și fusese puternic odinioară, dar la Aiud suferea de foame și de boală, trăind într-o neagră mizerie în anii 1948–1949 (spre exemplu, ghetele vechi erau cârpite cu stofă și legate cu sfoară). În plus, dacă e să dăm crezare relatării unui martor, generalul Aldea era răvășit de întrebări cu privire la sensul implicării sale în actul de la 23 august 1944²⁰². Starea sănătății generalului

¹⁹⁵ Vintilă Brătianu a devenit cetățean american, a peregrinat prin toată lumea în interes de serviciu și a apucat sfârșitul comunismului, întorcându-se în România după 1989. A murit în primăvara anului 1994, iar trupul său a fost depus la Florica, în cripta familiei (Vlad Stolojan-Filipescu, *op. cit.*, p. 10).

¹⁹⁶ ASRI, fond D, dosar 7805, vol. 1, f. 63.

¹⁹⁷ *Distrușgerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 30 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 21, f. 74).

¹⁹⁸ *Ibidem*, p. 31–32 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 21, f. 83–84).

¹⁹⁹ *Ibidem*, p. 43–44 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 21, f. 70).

²⁰⁰ *Ibidem*, p. 51 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 21, f. 111).

²⁰¹ ASRI, fond D, dosar 141, f. 379.

²⁰² Ion Cârja, *Canalul morții*, [București], 1993, p. 164–170.

Aurel Aldea (deținutul K 8283/1947) a continuat să se înrăutățească în perioada următoare, ceea ce a și determinat decesul său la Aiud, la 17 octombrie 1949, diagnosticul oficial fiind miocardită cronică²⁰³.

Generalul Constantin Eftimiu a decedat și el în penitenciarul Aiud la 19 septembrie 1950, datorită unei hemoragii cerebrale²⁰⁴.

George Manu a reușit să scape de arestare în 1946. În același an a redactat în clandestinitate lucrarea *În spatele Cortinei de Fier*, care a fost răspândită în străinătate în limba engleză și în care era descris cu date statistice oficiale jaful practicat de sovietici în România după august 1944. A fost prins în 1948, judecat în așa-numitul proces al „Marii Finanțe” (vezi *infra*) și condamnat la muncă silnică pe viață, degradare civică pe viață, 20.000 de lei amendă și 50.000 de lei cheltuieli de judecată. Apărătorul său – avocatul și scriitorul Ionel Teodoreanu – l-a apărut „ca funia pe spânzurat”, potrivit relatării unui participant la proces²⁰⁵. Manu a fost deținut până în 1957–1958 la Aiud, apoi o scurtă perioadă la Gherla, după care a fost readus la Aiud. Era cunoscut ca „profesorul” sau „Enciclopedia Aiudului” datorită vastelor cunoștințe din diferite domenii. În mod deosebit era pasionat de sistemul de comunicare prin Morse, prin zid sau pe firul de ață, metodă inventată de el. A făcut meningită ganglionară și apoi a fost diagnosticat cu tuberculoză pulmonară, iar în final cu meningită tuberculoasă. Manu a fost mutat în celula tuberculoșilor, unde avea să moară la 12 aprilie 1961, din cauză că medicamentele i-au fost refuzate de colonelul Gheorghe Crăciun, șeful penitenciarului Aiud, drept pedeapsă pentru că nu a acceptat să participe la reeducarea inițiată de acest sinistru personaj pe care l-a cunoscut sistemul represiv românesc în anii '40–'60²⁰⁶.

10.3. SUPRAVIEȚUITORII GULAGULUI ROMÂNESC

Ilie Lazăr a fost eliberat în decembrie 1946, la doar o lună după proces. Avea să fie rearestat în iulie 1947, în așa-numita „afacere Tămădău”, judecat în procesul intentat conducerii PNT și condamnat la ani grei de închisoare, trecând prin închisorile Malmaison, Ministerul de Interne, Galați, Sighet și Râmnicu Sărat, lagărul Periprava, după care a avut domiciliu obligatoriu în Bărăgan. Însă a supraviețuit și lungii detenții comuniste, fiind eliberat în 1964²⁰⁷.

²⁰³ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 163 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 21, f. 61); mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în *op. cit.*, p. 127; Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Drama generalilor*, p. 33.

²⁰⁴ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 198 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 6192, vol. 23, f. 129); Alesandru Duțu, Florica Dobre, Leonida Loghin, *Armata Română în al Doilea Război Mondial (1941–1945). Dicționar enciclopedic*, București, 1999, p. 215.

²⁰⁵ Anișoara Budici, *George Manu (1903–1961)*, în „Arhivele Totalitarismului”, 1995, nr. 1, p. 221–222; Nistor Chioreanu, *Morminte vii*, ed. Marius Cristian, Iași, 1992, p. 185.

²⁰⁶ Anișoara Budici, *George Manu*, p. 222; Nistor Chioreanu, *op. cit.*, p. 313–314; Gabriel Bălănescu, *Din împărăția morții*, Timișoara, 1994, p. 218.

²⁰⁷ Cicerone Ionițoiu, *op. cit.*, p. 313.

După procesul „MNR”, în noiembrie 1946, Dumitru Șteanță și Nicolae Paliacu au fost duși la penitenciarul Aiud²⁰⁸. În toamna anului 1947 ambii deținuți au fost transportați în lanțuri la Văcărești, pentru a lua parte ca martori ai acuzării în procesul lui Iuliu Maniu și al conducerii PNT²⁰⁹ (după cum s-a întâmplat și cu Gheorghe Kintescu și Mihail Țanțu²¹⁰). Împotriva lor s-au făcut presiuni de tot felul, de la amenințări cu bătaia (evidențindu-se Mișu Dulgheru) până la înfometare. Cei doi au și încercat să evadeze de la Văcărești în 1947, dar fără succes²¹¹. Nicolae Paliacu se mai afla în februarie 1948 în penitenciarul Văcărești²¹².

La 28 octombrie 1948, Curtea Supremă, Secția Penală, a respins recursul lui Dumitru Șteanță contra sentinței de condamnare la muncă silnică pe viață²¹³. Șteanță a fost închis în anii 1954–1956 în numeroase penitenciare și colonii de muncă: Suceava, Jilava, Baia Sprie, Baia Mare, Oradea, Deva, Cluj, prin cele mai multe din aceste locuri trecând de numeroase ori²¹⁴. În condiții și la o dată pe care nu le cunoaștem, Șteanță a devenit informator al Securității²¹⁵. Spre exemplu, între anii 1950–1954 el a fost utilizat ca informator în mina-colonie de muncă de la Baia Sprie, pentru a oferi date despre „sabotaje”²¹⁶. Însă în cel puțin câteva cazuri el a furnizat doar informații de ordin tehnic sau despre personalul civil, trecând sub tăcere atitudinea deținuților politici, chiar luându-le apărarea, ceea ce a atras nemulțumirea administrației²¹⁷. Probabil din aceste motive a și fost abandonat ca informator în februarie 1955²¹⁸. Dumitru Șteanță a stat în închisoare aproape 18 ani, în afară de penitenciarele și coloniile de muncă amintite trecând și pe la Pitești²¹⁹, Galați, Craiova, Botoșani, Timișoara. Pentru fostul secretar general al

²⁰⁸ ASRI, fond D, dosar 1435, f. 193; mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în *op. cit.*, p. 127–128; Dennis Deletant, *Teroarea comunistă în România. Gheorghiu-Dej și statul polițienesc, 1948–1965*, Iași, 2001, p. 253 (anexa *Condițiile din Penitenciarul Central Aiud*).

²⁰⁹ ASRI, fond D, dosar 1435, f. 193. V. și mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în *op. cit.*, p. 127–128; Ion Antohe, *op. cit.*, p. 229; Nicolae Carandino, *Nopți albe și zile negre. Memorii*, București, 1992, p. 302–310.

²¹⁰ *Procesul conducătorilor fostului Partid Național Țărănesc*, București, 1948, p. 245–251.

²¹¹ Mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în *op. cit.*, p. 128–130.

²¹² ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 2, f. 224, 245.

²¹³ Ibidem, dosar 1435, f. 230.

²¹⁴ Ibidem, f. 200 r, 206, 210 r-v.

²¹⁵ Ibidem, f. 211; Ion Antohe, *op. cit.*, p. 229.

²¹⁶ ASRI, fond D, dosar 1435, f. 235; Ion Pantazi, *Am trecut prin iad*, ed. a II-a, Sibiu, 1992, p. 75, 97, 247, 276; Gabriel Bălănescu, *op. cit.*, p. 139, 147, 151, 248; Viorel Gheorghiuță, *Et ego. Sărata-Pitești-Gherla-Aiud. Scurtă istorie a devenirii mele*, Timișoara, 1994, p. 176; Cornel Onaca, *Martori și martiri. Din temnițele comuniste*, Oradea, 2000, p. 141–142; mărturia lui Ion T. Chichiur, satul Poduri 2, comuna Nereju, județul Vrancea, 11 august 1997.

²¹⁷ ASRI, fond D, dosar 1435, f. 236–242.

²¹⁸ Ibidem, f. 211.

²¹⁹ Mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în *op. cit.*, p. 126–131; Octavian Voinea, *Masacrarea studențimii române în închisorile de la Pitești, Gherla și Aiud. Mărturii redactate de Gheorghe Andreica*, București, 1996, p. 14.

„HAI”, detenția a însemnat bătaie, foame, frig, umilință, iar mai presus de toate pierderea unei perioade importante din viață²²⁰.

Nicolae Paliacu a trecut prin închisorile Aiud, Jilava, Suceava²²¹. Prin 1948, el a încercat să evadeze din Aiud, dar fără succes. Mai mult chiar, a fost bătut crunt de administrația penitenciarului. Nicolae Paliacu s-a remarcat printr-o atitudine corectă față de colegii săi de suferință. Deși înainte de încarcerare fusese un bărbat „înalt și voinic ca un brad”, bătăile primite la Serviciul Special de Informații în 1946 și viața din detenție l-au afectat iremediabil. Întâlnit de alți deținuți la Aiud, la începutul anilor '50, Paliacu era într-o stare de slăbiciune de necrezut: „Deși avea sub 40 de ani, arăta mai îmbătrânit, ca unul de 60. Se mișca greu, șchiopătând de un picior, care-l obliga să țină capul înclinat spre partea respectivă, gârbovit și chel – o chelie ce-i dezgolise de orice urmă de păr întreaga țeastă craniană (sic!). Paliacu inspira milă orișicui”. În decembrie 1954 a fost transferat împreună cu alți deținuți politici la închisoarea din Lugo²²². Potrivit unei fișe personale de penitenciar, Nicolae Paliacu ar fi fost grațiat conform decretului 155/1954²²³.

În noiembrie 1948, (cel puțin o parte dintre) deținuții din „Haiducii lui Avram Iancu. Divizia Sumanelor Negre” se aflau în închisoarea Pitești²²⁴.

La Aiud se găsea la sfârșitul anilor '40 căpitanul Mihail Țanțu²²⁵. El însă a reușit să evadeze în anul 1949, a ajuns în Vest, de unde s-a întors în 1950 ca agent al spionajului francez, însă avea să fie capturat de Securitate²²⁶, ajungând din nou la Aiud la începutul anilor '50²²⁷. În aceeași perioadă se găsea la Aiud și colonelul Eugen Plesnilă, care se remarcă prin inteligență și amabilitate. Anterior fusese deținut și în închisoarea Uranus din București²²⁸. La Aiud se mai găseau: maiorul Brezeanu, „răspândind în jurul lui optimism și voie bună”, în pofida mediului; maiorul Mircea Criveanu, care făcea comparații între tratamentul deținuților în vremea regimului „burghezo-moșieresc” și a celui „democrat popular”, cel din urmă fiind de clară exterminare²²⁹; avocatul Nicolae Calleya, din București²³⁰.

²²⁰ Mărturia lui Emil [Dumitru] Șteanță, în *op. cit.*, p. 126–131. Dumitru Șteanță a devenit sensibil la apostrofările pe care cei care nu au fost în Gulagul românesc le-au adresat după 1989 foștilor deținuți politici: „[M]ie îmi e foarte greu să văd oameni că-i judecă pe foștii deținuți. Mă neică, aș fi vrut să fii acolo în celulă și să faci ce-am făcut eu, să suferi cât am suferit eu, să iei toate ciomegele în cap la numărătoare dimineața, la numărătoare seara, și pe urmă să vorbești. Și atunci când vorbești să nu faci ... să nu faci fabulații” (*ibidem*, p. 131).

²²¹ ASRI, fond D, dosar 1435, f. 201 r; *ibidem*, dosar 9046, vol. 2, f. 273 r-v, 293, 298, 301.

²²² Ion Antohe, *op. cit.*, p. 228–230.

²²³ ASRI, fond D, dosar 1435, f. 107, 201 r.

²²⁴ *Ibidem*, dosar 141, f. 104, 379.

²²⁵ Ion Antohe, *op. cit.*, p. 196.

²²⁶ *Cartea Albă a Securității*, vol. II august 1948 – iulie 1958, [București], 1997, p. 491–493 (doc. de la ASRI, fond D, dosar 7684, vol. 4, f. 253–256).

²²⁷ Ion Antohe, *op. cit.*, p. 196.

²²⁸ *Ibidem*, p. 170–171.

²²⁹ *Ibidem*, p. 182–183.

Avocatul Nicolae (Nichi) Alexandrescu se găsea și el la Aiud la începutul anilor '50 „într-o stare de slăbiciune extremă. Era aproape străveziu”. În decembrie 1954 a fost dus la închisoarea din Lugoj, unde se mai găsea încă în februarie 1956²³¹.

În mina-colonie de muncă de la Cavnic se aflau în 1952–1953 mai mulți condamnați în procesul „MNR”: Puiu Calleya, suferind de ficat, și avocatul (căpitan în rezervă) Dumitru Popa, care avea curajul să protesteze împotriva măsurilor inumane ale administrației²³².

Contraamiralul Horia Măcellariu a fost una dintre principalele persoane urmărite în România după mai 1946²³³. El a reușit să se ascundă aproape doi ani, între mai 1946 – aprilie 1948. A manifestat o atenție deosebită față de situația politică internă și internațională, menținând contacte cu diferite persoane, inclusiv cu unele aflate în ilegalitate. El s-a angajat chiar în constituirea unei noi organizații anticomuniste în toamna anului 1947 – primăvara anului 1948, care „să întrețină credința în virtutea neamului și în răspândirea libertăților constituționale”, suprimate de regimul comunist. Se colportau zvonuri, se spera în izbucnirea unui conflict Est-Vest. De fapt, moralul oscila „în funcție de evenimentele interne și externe”. Însă nu s-a depășit faza planurilor de salon, contactele reale în teren fiind aproape imposibil de apreciat. Dacă în anii 1946–1947 Măcellariu a exclus ideea de a părăsi România, înăsprirea situației interne l-a forțat să ia în calcul o asemenea opțiune²³⁴. Dar Siguranța era pe urmele lui Măcellariu, reușind să-l aresteze la 19 aprilie 1948²³⁵.

Horia Măcellariu a fost inclus în așa-numitul lot al „Marii Finanțe”²³⁶ (sau al „Mișcării Libertății Românești”, cum o denumea contraamiralul²³⁷), alături de inginerii Max Auschnitt, Alexandru Pop, Ioan Bujoiu, Alexandru Balș și Dimitrie Gheorghiu, profesorii universitari George Manu și Nicolae Mărgineanu, profesorii Nicolae Petrașcu și Gheorghe Bontilă, avocații Eugen Teodorescu și Nistor Chioreanu. A fost un proces-spectacol de inspirație sovietică; mulți dintre inculpați nici măcar nu se cunoșteau între ei²³⁸. Prin sentința nr. 1834/2 noiembrie 1948 a

²³⁰ *Ibidem*, p. 292.

²³¹ *Ibidem*, p. 227.

²³² Ion Ioanid, *Închisoarea noastră cea de toate zilele*, vol. I 1949, 1952–1954, București, 1999, p. 172, 178–179; Cornel Onaca, *op. cit.*, p. 189.

²³³ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 2, f. 136–137.

²³⁴ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 97–104 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 14900, vol. 27, f. 18–29), 108–115 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 16163, vol. 1, f. 2–34).

²³⁵ *Ibidem*, p. 96–97, 304 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 14900, vol. 27, f. 18–29; *ibidem*, dosar 20239, vol. 2, f. 53).

²³⁶ Anișoara Budici, *Horia Măcellariu (1894–1989)*, în „Arhivele Totalitarismului”, 1994, nr. 4, p. 216.

²³⁷ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 304–305 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 20239, vol. 2, f. 53).

²³⁸ Șerban Rădulescu-Zoner, *Primul mare proces politic după lăsarea „Cortinei de Fier”* (I. Bujoiu, Max Auschnitt, Gh. Manu, Alex. Balș ș.a.). *Studiu de caz*, în „Analele Sighet”, vol. 6, 1998,

Tribunalului Militar București, contraamiralul Horia Măcellariu a fost condamnat la muncă silnică pe viață, degradare civică pe viață, 20.000 de lei amendă și 10.000 de lei cheltuieli de judecată²³⁹. Între 4 noiembrie – 2 aprilie 1958, Horia Măcellariu a fost încarcerat la Aiud în condiții foarte grele: „regim celular, la secret, fără contact cu familia – oral, scris sau de ajutor, fără muncă, carte sau scris, fără aer, lumină, soare, fără a ști ce se petrece în lume sau a putea să mă manifest”²⁴⁰. Deși grav bolnav, contraamiralul Măcellariu impunea la Aiud prin atitudinea distinsă²⁴¹. La 4 aprilie 1958 a fost transferat în penitenciarul Râmnicu Sărat, într-un regim chiar mai sever, al așa-numitelor „condițiuni speciale”. Era nu doar bătrân (64 de ani), ci și extrem de bolnav: „distrofic cu o debilitate generală; astenie și frecvente lipotomii, cardiac – miocardită, afecțiuni pulmonare, afecțiuni digestive – gastrită și enterocolită, tulburări de vedere – imagini suprapuse, vedenii colorate, orificiile lerniale slăbite, picioarele se umflă din cauza țesuturilor slăbite și a inimii insuficiente, reumatic etc.”²⁴². Însă contraamiralul Horia Măcellariu nu a renunțat la luptă („meseria mea de marinar și militar m-a învățat să nu abandonez în furtună”)²⁴³, astfel încât în pofida rețelilor tratamente și a tuturor bolilor de care suferea a supraviețuit Gulagului (a mai trecut prin închisorile Jilava, Dej și Gherla) și a fost eliberat la 29 iulie 1964. S-a stins în București la 11 iulie 1989²⁴⁴, cu doar jumătate de an înaintea prăbușirii unui regim împotriva instalării căruia el luptase cu câteva decenii în urmă.

Prin sentința din 18 noiembrie 1946, cauza generalului Gheorghe Mosiu a fost disjunsă, iar apoi a fost pus în libertate. Fiindu-i teamă să nu fie arestat, în decembrie

p. 370–404; Cristina Anisescu, *In memoriam Nicolae Mărgineanu și George Bontilă – recurs la „Procesul Mișcării Naționale de Rezistență” din 1948*, în vol. *Mișcarea armată de rezistență anticomunistă din România, 1944–1962*, București, 2003, p. 223–250. Varianta comunistă, propagandistică cu privire la înscenarea judiciară din octombrie–noiembrie 1948 poate fi consultată în volumul *Procesul grupului de complotiști, spioni și sabotori. Textul complet al debaterilor. Tribunalul Militar București de la 27 Octombrie la 2 Noembrie 1948*, București, 1949.

²³⁹ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 120–122 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 14900, vol. 3, f. 147, 177–178, 190–191, 200–201). Ceilalți condamnați au primit următoarele pedepse: Max Auschnitt, Alexandru Pop, Ioan Bujoiu, Gheorghe Manu, Nicolae Petrașcu și Eugen Teodorescu, muncă silnică pe viață; Nicolae Mărgineanu, 25 de ani muncă silnică; Dimitrie Gheorghiu și Nistor Chioreanu, 20 de ani muncă silnică; Alexandru Balș și Gheorghe Bontilă, 15 ani muncă silnică (*ibidem*, p. 122, nota 1). Pentru desfășurarea acestei farse judiciare, v. și Nistor Chioreanu, *op. cit.*, p. 179–186.

²⁴⁰ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 305 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 20239, vol. 2, f. 53).

²⁴¹ Ion Antohe, *op. cit.*, p. 315–316.

²⁴² *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 305 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 20239, vol. 2, f. 53); Cicerone Ionițoiu, *Penitenciarul Râmnicu Sărat – un infern programat (fragmente)*, în „Analele Sighet”, vol. 9, 2001, p. 409.

²⁴³ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 305 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 20239, vol. 2, f. 53).

²⁴⁴ Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Drama generalilor*, p. 173, 182; Anișoara Budici, *Horia Măcellariu*, p. 216.

1948 generalul Mosiu a dispărut de la domiciliul său din comuna Vlădești, județul Muscel. Până în 1949 a fost adăpostit în București de Dumitru Popescu și Aurelia Simionescu, iar din 1949 de Nicolae Burchiu, cumnatul său, în comuna Provița de Jos. Alte persoane care l-au aprovizionat în tot acest timp au Iosif Simionescu, Stoica Bălăceanu, Emil Cociu și Maria Mosiu. Împreună cu gazdele sale, generalul asculta posturile de radio occidentale, manifestându-și speranța în schimbarea regimului comunist din România. Însă la 27 noiembrie 1959 el a fost capturat de Securitate. Prin sentința nr. 141/12 noiembrie 1960 a Tribunalului Militar al Regiunii Militare București, generalul Gheorghe Mosiu (avea atunci 68 de ani) a fost condamnat la 22 de ani de temniță grea, 8 ani degradare civică, confiscarea totală a averii personale și plata a 800 de lei cheltuieli de judecată. A trecut prin penitenciarele Jilava, Dej și Gherla, fiind eliberat prin decret la 18 aprilie 1964²⁴⁵. Soția lui, Maria Mosiu, a fost condamnată tot în 1960 la 9 ani temniță grea și 5 ani degradare civică. A executat mai puțin de doi ani la Văcărești, Jilava și Miercurea Ciuc, și ea fiind pusă în libertate printr-un decret, însă în ianuarie 1963²⁴⁶.

11. SUPRAVEGHEREA „MNR”. ÎNCERCĂRI DE PERPETUARE A IDEILOR „HAI”

În primele săptămâni de după arestarea membrilor organizațiilor de rezistență reunite sub umbrela „MNR”, deci după mai-iunie 1946, existau semnale că activitatea acestora continua în forma propagandei, prin difuzarea de manifeste pe calea corespondenței la diferite persoane și instituții²⁴⁷. Deși organizațiile „Mișcarea Națională de Rezistență”, „Haiducii lui Avram Iancu – Divizia Sumanelor Negre” și „Graiul Sângelui” au fost anihilate în 1946, ele au rămas în atenția serviciilor represive și în anii următori. Bunăoară, „MNR” figura în planul de operațiuni al Direcției Generale a Poliției pentru anul 1947²⁴⁸. Unii activiști locali ai partidelor românești de opoziție erau suspectați în 1947 de apartenență la „Mișcarea Națională de Rezistență”, fiind supravegheați de serviciile represive²⁴⁹. Numele „HAI” a fost perpetuat o vreme prin intermediul manifestelor difuzate în diferite părți ale României.

La începutul lunii iulie 1946, un manifest al „HAI” a fost găsit în gara Fălciu, județul Fălciu²⁵⁰. O lună mai târziu au fost descoperite și la Satu Mare câteva

²⁴⁵ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 318–320 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar al Regiunii a II-a Militare, dosar sentențier pe anul 1960); Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Drama generalilor*, p. 202–203.

²⁴⁶ *Idem*, *Drama generalilor*, p. 203.

²⁴⁷ ASRI, fond D, dosar 144, f. 205 v.

²⁴⁸ ANIC, fond Direcția Generală a Poliției, dosar 92/1947, f. 41, 48–49; ASRI, fond D, dosar 144, f. 145, 153–155.

²⁴⁹ Direcția Județeană Timiș a Arhivelor Naționale (în continuare: DJAN Timiș), fond Inspectoratul de Jandarmi Timișoara – «S», dosar 86/1947, f. 3–4.

²⁵⁰ ASRI, fond D, dosar 1477, f. 292.

manifeste ale „HAI”²⁵¹. Serviciile represive obținuseră informații la începutul anului 1947 că organizația „Haiducii lui Avram Iancu” își continua activitatea²⁵². Spre exemplu, în județul Alba fusese găsit în ianuarie 1947 manifestul „Jos trădătorii și călăii neamului”, semnat „Su. Ne”²⁵³.

Zvonuri despre existența unor formațiuni din „Sumanele Negre” circulau în iunie 1947 în județul Timiș-Torontal prin intermediul locuitorilor din zonele Moreni și Bușteni, județul Prahova, veniți în Banat după alimente²⁵⁴. Foștii membri ai „Sumanelor Negre” neprinși în 1946 au fost urmăriți de serviciile represive și în anii următori²⁵⁵. În martie-aprilie 1947, Inspectoratele de Jandarmi Suceava și Galați dețineau informații că unii dintre foștii membri ai „Sumanelor Negre” intenționau să se regrupeze într-o formațiune cu același scop, intitulată „Sumanele Albastre” (într-un caz apare și sub numele de „Sângele Albastru”). Începuturile acestei noi mișcări s-ar fi găsit în Moldova, în ianuarie 1947, ulterior ea extinzându-se în toată țara și îndeosebi în Ardeal²⁵⁶. În ianuarie 1949, mai multe scrisori de amenințare au fost trimise lui Horia Liman și Al.C. Constantinescu, care la sfârșitul lunii decembrie 1948 semnaseră articole antimonarhice în publicațiile „Contemporanul” și „Universul”. Redactate într-o manieră care îmbina atitudinea civilizată cu amenințarea, se solicita renunțarea la calomniile contra regelui Mihai I, ambele scrisori fiind semnate de „Mișcarea de Eliberare Națională Sumanele Negre”²⁵⁷.

Unii dintre membrii „HAI” din zona Vatra Dornei, arestați sau nu în 1946, au fost urmăriți și în anii ’50, Securitatea considerându-i suspecti chiar și la un deceniu de la petrecerea evenimentelor²⁵⁸.

12. REACTIVAREA ORGANIZAȚIEI „GRAIUL SÂNGELUI” (1947–1949)

Virgil Coifan fusese condamnat la șase luni închisoare, iar cu puțin timp înainte de a se elibera, Vulcănescu l-a trimis acasă la generalul Nicolae Ciupercă (care nu fusese implicat în procesul din noiembrie 1946) pentru a-i aduce vești. Coifan a procedat întocmai. Vulcănescu a ieșit din închisoare în 1947 și a reluat legăturile cu membrii organizației „Graiul Sângelui” (în special cu generalul Ciupercă, Virgil Coifan, Victor Constantinescu și Dumitru Iorgulescu), pentru extinderea activității, inclusiv prin recrutarea de noi membri, ceea ce avea să se și realizeze²⁵⁹.

²⁵¹ Ibidem, dosar 9046, vol. 4, f. 350.

²⁵² Ibidem, f. 408, 411–416.

²⁵³ Ibidem, f. 417–419.

²⁵⁴ DJAN Timiș, fond Inspectoratul de Jandarmi Timișoara – «S», dosar 90/1947, f. 5.

²⁵⁵ Ibidem, dosar 105/1948, f. 139.

²⁵⁶ ANIC, fond Inspectoratul General al Jandarmeriei, dosar 92/1946, f. 5, 38, 44; ibidem, dosar 11/1947, f. 58.

²⁵⁷ ASRI, fond D, dosar 9046, vol. 2, f. 268–269, 271.

²⁵⁸ Ibidem, dosar 1435, f. 19–43.

²⁵⁹ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 172–178 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

În vara anului 1947, Vulcănescu a constituit personal un grup subversiv la Turnu-Severin, în care au intrat Petre Jilavu, Ștefan Bedreag și Nicolae Ene, aceștia primind sarcina de a recruta alți oameni pentru organizație. În primăvara anului 1948, Vulcănescu l-a recrutat pe Ion Sabin, care avea misiunea de a forma un grup subversiv la Cluj. Se pare că prin Doru Enciu, fugit în Franța în toamna anului 1947, s-a stabilit legătura cu generalul Nicolae Rădescu. În orice caz, din Franța s-au primit mai multe scrisori, în care i s-a cerut lui Vulcănescu să-și întărească organizația cu membri ai partidelor istorice și cu ofițeri deblocați, dar și să pună în funcțiune un aparat de radio-emisie. Legătura lui Enciu cu Vulcănescu a durat până la începutul anului 1949²⁶⁰.

În noiembrie 1947, Vulcănescu l-a recrutat pe colonelul Ion Gradin²⁶¹. Mai multe ședințe ale organizației „Graiul Sângelui” s-au desfășurat la Ion Gradin, iar altele la Ion Micu, Grigore Iorgulescu și Ion Ionescu²⁶². Securitatea avea să susțină că în „GS” a fost recrutat și celebrul pilot-aviator Tudor Greceanu²⁶³, ceea ce acesta a negat în memoriile sale. Însă Greceanu a acceptat în cele din urmă să fie considerat membru al unei organizații din care nu făcuse parte²⁶⁴.

Ion Vulcănescu purta numele conspirativ de „profesor Georgescu”, dar și „Mateescu” (în scrisori)²⁶⁵, iar generalul Ciupercă pe cel de „Cioată”²⁶⁶. Și alți membri ai organizației au primit nume conspirative: „Frunză” (Constantin Lățea), „Bujor” (Ion Gradin), „Dacu” (Aurel Cojocărescu), „Usturoiu” (Ștefan Brândușoiu), „Ceapă” (Ioan Micu), „Bărbosu” (Codru Enciu)²⁶⁷.

Generalul Ciupercă l-a recrutat în martie 1948 pe generalul în rezervă Ioan Mihăescu zis Cius²⁶⁸. La o ședință a organizației desfășurată în martie 1948, în

²⁶⁰ *Ibidem*, p. 172 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁶¹ *Ibidem*, p. 172–173 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁶² *Ibidem*, p. 170 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 6–7), 173–175 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁶³ *Ibidem*, p. 175 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁶⁴ *Atenție față de trecut, atenție față de prezent. Mărturia aviatorului Tudor Greceanu, erou de război, închis politic timp de 16 ani*, în „22”, 19–25 octombrie 1994, nr. 42, p. 8–9; Tudor Greceanu, *Comuniștii n-au mai avut nevoie de un „zburător” ca mine*, în „Memoria”, 1998, nr. 23, p. 116–117; Idem, *Drumul celor puțini. Amintirile unui aviator*, ed. Martha Greceanu, București, 2000, p. 139–141.

²⁶⁵ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 173, 178 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁶⁶ *Ibidem*, p. 170 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 6–7).

²⁶⁷ *Ibidem*, p. 173–174, 178 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁶⁸ *Ibidem*, p. 170 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 6–7), 177, 294 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950; *ibidem*, dosar sentențier pe anul 1957).

locuința lui Ion Gradin, s-a constituit Comandamentul organizației „Graiul Sângelui”: Ion Vulcănescu era șeful formațiunii, Nicolae Ciupercă comandantul militar, iar Ion Gradin șeful de stat major²⁶⁹. Tot atunci, generalul Ciupercă l-ar fi desemnat pe generalul Ioan Mihăescu drept locțiitorul său²⁷⁰. Ștefan Brândușoiu a fost recrutat la sfârșitul anului 1947 – începutul anului 1948, iar în vara celui din urmă an a devenit secretar al organizației²⁷¹.

Din ancheta ulterioară desfășurată de serviciile represive a reieșit – însă avem rezerva că e vorba de multă exagerare – că Vulcănescu, generalul Ciupercă și colonelul Gradin au depus eforturi pentru regrouparea organizației, au întocmit planul de acțiune al acesteia, inclusiv răscoala armată, ocuparea instituțiilor importante, a nodurilor de comunicație și anihilarea conducătorilor comuniști. Generalul Ciupercă ar fi întocmit o listă a șefilor de instituții și a conducătorilor politici comuniști care urmau să fie suprimați în eventualitatea declanșării unui război între anglo-americani și sovietici. S-ar fi avut în vedere stabilirea legăturilor cu americanii, în scopul sprijinirii cu trupe, armament și hrană. În acest sens, generalul Ciupercă a redactat două cereri ce urmau a fi predate Legației Statelor Unite ale Americii la București²⁷².

În urma cercetărilor Securității avea să reiasă că organizația conta pe un grup de rezistență pe Valea Prahovei, care ar fi urmat să acționeze sub comanda maiorului Constantin Lățea, iar grupurile din Orșova, Banat, dar și din Caracal sub conducerea generalului Grigore Moșteoru. Vulcănescu ar fi stabilit regiunile Someș, Mureș, Prahova, dar și zona din jurul Bucureștiului ca locuri pentru lansarea trupelor aerportate americane²⁷³. Colonelul Ion Gradin a primit ordinul de a realiza planul de acțiune al organizației, iar maiorul Constantin Lățea de a efectua recunoașteri în teren, în vederea stabilirii zonelor de lansare a trupelor și a materialelor de către americani²⁷⁴. Vulcănescu și Gradin au efectuat în martie 1948 o recunoaștere pe valea râului Buzău, unde au stabilit legătura cu colonelul Dumitrescu²⁷⁵. Ion Vulcănescu, Radu Roznoveanu, Ion Eugen și Virgil Coifan au format grupuri subversive în regiunile Brașov, Caracal, Timișoara și Cluj. Detașamentul din Caracal purta numele de „Dunărea 111” și era condus de Ion Ene. Mihai Teodorescu a construit în 1948 un aparat de radio-

²⁶⁹ *Ibidem*, p. 170 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 6–7), 172–173 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁷⁰ *Ibidem*, p. 170 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 6–7).

²⁷¹ *Ibidem*, p. 174 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁷² *Ibidem*, p. 170 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 6–7).

²⁷³ *Ibidem*, p. 172 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁷⁴ *Ibidem*, p. 170 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 6–7), 172 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁷⁵ *Ibidem*, p. 172–173 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

emisie pentru organizație²⁷⁶. Magistratul Grigore Iorgulescu locuia în București, dar deținea o proprietate în comuna Nucșoara, județul Muscel. La una din ședințe, în primăvara anului 1948, membrii organizației au convenit ca proprietatea din Nucșoara a lui Iorgulescu să devină un loc de refugiu în cazul în care vor fi urmăriți de Securitate²⁷⁷. Prin intermediul lui Virgil Coifan, student la Politehnica din Timișoara, Ion Vulcănescu a urmărit în 1947–1948 extinderea organizației și în orașul de pe Bega²⁷⁸.

Generalul Nicolae Ciupercă și colonelul Ion Gradin au fost arestați în septembrie 1948 și depuși la Jilava. Se pare că membrii nearestați ai organizației au plănuț în martie 1949 să înlesnească evadarea celor doi lideri militari²⁷⁹. Însă generalul Ciupercă nu a mai apucat să ajungă în fața instanței de judecată, el murind în spitalul penitenciarului Văcărești la 25 mai 1950, cauza fiind scleroză cerebrală, sindrom Parkinson, miocardită și azotemie²⁸⁰.

Unii membri ai „GS” (II) au fost arestați de Securitate în septembrie–octombrie 1948, însă cei mai mulți au fost reținuți în aprilie 1949, iar unul singur în mai 1949. Trei dintre cei vizați au reușit să scape de arestare: generalul în rezervă Ioan Mihăescu, Ion Eugen și Ion Andrei²⁸¹.

Interogatoriile membrilor „Graiului Sângelui” sau ale celor suspectați de apartenență la organizație au fost deosebit de dure, după cum le-a descris comandorul Tudor Greceanu, arestat în aprilie 1949 și închis timp de două luni la Ministerul de Interne. „Ancheta consta în schingiuri fizice și din schingiuri așa-zis biologice – anchetă nonstop. Oră după oră se schimbau anchetatorii, dar tu rămâneai tot acolo. Întrebările se succedau, hârtiile pe care trebuia să dai declarații veneau una după alta. Anchetatorii sperau că te vei contrazice. [...] Am dat cel puțin 60 de declarații în decurs de trei zile cât am rezistat. O altă formă de tortură era ceea ce ei numeau manej: erai obligat să alergi de jur împrejurul camerei, sub supravegherea milițianului. De îndată ce te opreai, erai bătut și trebuia să continui alergarea. Când îți era cu desăvârșire imposibil să mai alergi, după o bătaie bună aruncau o găleată de apă peste tine și erai trimis în celulă. Am rezistat 24 de ore la manej. 24 de ore am alergat continuu./ Eram bătut la tălpi în poziția «liliac».

²⁷⁶ *Ibidem*, p. 172–173, 176–177 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁷⁷ *Ibidem*, p. 174 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁷⁸ *Ibidem*, p. 177 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁷⁹ *Ibidem*, p. 176 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950); Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Drama generalilor*, p. 75.

²⁸⁰ ASRI, fond D, dosar 7805, vol. 1, f. 74; *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 166 (doc. de la ASRI, fond P, dosar 3487, vol. 3, f. 20); Alesandru Duțu, Florica Dobre, *Drama generalilor*, p. 78.

²⁸¹ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Duțu, p. 178–180 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

Trebuia să te apuci cu mâinile de glezne, îți introduceau un drug dedesubt, gleznele și mâinile erau legate și începea bătaia la tălpi cu o țeavă de metal de doi țoli”²⁸².

În urma cercetărilor, Securitatea a considerat că „Graiul Sângelui” era o organizație „politică, subversivă, paramilitară”. Însă probele în fața justiției au constatat aproape exclusiv din declarațiile persoanelor arestate și incluse în lotul „Graiul Sângelui”²⁸³.

23 de persoane au fost judecate între 6–11 iulie 1950 de Tribunalul Militar București pentru implicare în organizația „Graiul Sângelui”: Ion Vulcănescu, profesor; Ion Gradin, pensionar militar; Nicolae Gradin, inginer; Aurel Cojocărescu, fost colonel activ; Ștefan Brândușoiu, medic; Grigore Iorgulescu, magistrat; Ion Micu, ofițer în retragere; Ion Ionescu, ofițer activ; Teodor Greceanu, pilot-aviator; Hariton Dușescu, ofițer în rezervă; Mihai Teodorescu, inginer; Ion Andrei, supraveghetor de șosele, dispărut; Dumitru Tudor, plugar; Virgil Coifan, student; Ioan Mihăescu, general în rezervă, dispărut; Eugen Ion, locotenent-colonel, dispărut; Victor Constantinescu, colonel pensionar; Gheorghe Pascu, avocat; Codru I. Enciu, inginer; Teodor Rusu, avocat; Dumitru Iorgulescu, farmacist; Vasile Șendrea, pensionar militar; Teodor Caragaceanu, funcționar. Cu excepția lui Dumitru Tudor, care domiciliu în comuna Jilava, județul Ilfov, toți ceilalți inculpați locuiau în București²⁸⁴.

Prin sentința nr. 699/11 iulie 1950, Tribunalul Militar București a pronunțat următoarele condamnări în cazul organizației „Graiul Sângelui”: Ion Vulcănescu, 25 de ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, confiscarea averii și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Ion Gradin și Ioan Mihăescu (acesta în contumacie), câte 20 de ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, confiscarea averii și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Virgil Coifan, Ion Andrei și Eugen Ion (ultimii doi în contumacie), câte 15 ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, confiscarea averii și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Hariton Dușescu și Mihai Teodorescu, câte 12 ani temniță grea, 5 ani degradare civică, 5.000 de lei cheltuieli de judecată și confiscarea averii; Aurel Cojocărescu, Ștefan Brândușoiu, Grigore Iorgulescu, Ion Micu, Ion Ionescu, Tudor Greceanu și Dumitru Tudor, câte 10 ani temniță grea, 5 ani degradare civică, 5.000 de lei cheltuieli de judecată și confiscarea averii; Nicolae Gradin, 10 ani închisoare corecțională, 3 ani interdicție corecțională, 5.000 de lei amendă corecțională și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Gheorghe Pascu, 10 ani închisoare corecțională, 3 ani interdicție corecțională, 4.000 de lei amendă corecțională și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Victor Constantinescu, 8 ani închisoare corecțională, 3 ani interdicție corecțională, 4.000 de lei amendă corecțională și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Codru I. Enciu, 7 ani închisoare corecțională,

²⁸² Tudor Greceanu, *Comuniștii n-au mai avut nevoie*, p. 117.

²⁸³ *Distrugerea elitei militare*, vol. II, ed. Florica Dobre, Alesandru Dușu, p. 173–179 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁸⁴ *Ibidem*, p. 170–171 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

3 ani interdicție corecțională, 4.000 de lei amendă corecțională și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Dumitru Iorgulescu, 5 ani închisoare corecțională, 3 ani interdicție corecțională, 3.000 de lei amendă corecțională și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Teodor Rusu, 3 ani închisoare corecțională, 3.000 de lei amendă corecțională și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Vasile Șendrea, 3 ani închisoare corecțională, 3 ani interdicție corecțională, 2.000 de lei amendă corecțională și 5.000 de lei cheltuieli de judecată; Teodor Caragaceanu, 2 ani închisoare corecțională, 2 ani interdicție corecțională și 5.000 de lei cheltuieli de judecată²⁸⁵.

Generalul Ioan Mihăescu a reușit să se sustragă arestării mai mulți ani. În 1953 el a redactat în limba franceză o serie de scrisori cu tentă anticomunistă pentru participanții străini la Festivalul Mondial al Tineretului, desfășurat la București în vara acelui an. Între 1953–1956 a conceput alte scrisori anticomuniste anonime (circa 100), pe care le-a expediat Comitetului Central al Partidului Muncitoresc Român, unor conducători ai Republicii Populare Române, unor oameni de artă, știință și cultură sau ziarului „Informația Bucureștiului”. Capturat la 4 aprilie 1956, generalul Ioan Mihăescu a fost anchetat de Securitate, implicat într-un proces, iar prin sentința nr. 480/24 aprilie 1957 a Tribunalului Militar București a fost condamnat la 20 de ani muncă silnică, 10 ani degradare civică, confiscarea totală a averii și plata a 200 de lei cheltuieli de judecată²⁸⁶. La 22 octombrie 1957, generalul Ioan Mihăescu a decedat în penitenciarul Văcărești²⁸⁷.

Ion Vulcănescu era închis la începutul anilor '50 la Aiud, când încerca să împărtășească celorlalți deținuți „anumite principii filosofice”, dar fără prea mult succes. În schimb, își întreținea condiția fizică cu tenacitate, apelând în acest scop la gimnastică²⁸⁸. Ion Vulcănescu a fost eliberat în 1964 printr-unul din decretele de grațiere date de guvernul de la București. În deceniile următoare a fost supravegheat cu atenție de Securitate (în cazul său dosarele de urmărire au purtat denumirile codificate „Filozoful”, „Buzoianu”, „Vlase” și „Vidu”), dar a supraviețuit regimului comunist, decesul său survenind în 1991²⁸⁹.

13. CONCLUZII

La 23 august 1944 România a scăpat de o dictatură militară cu accente fasciste și a ieșit din alianța cu Germania, dar a fost ocupată integral de trupele Kremlinului, intruziunile în viața politică accentuându-se cu rapiditate, ca și abuzurile cotidiene ale

²⁸⁵ *Ibidem*, p. 179–180 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1950).

²⁸⁶ *Ibidem*, p. 294–297 (doc. de la AMR, fond Tribunalul Militar București, Secția a II-a, dosar sentențier pe anul 1957).

²⁸⁷ *Ibidem*, p. 337 – secțiunea *Generali în detenție (1944–1964)*.

²⁸⁸ Ion Antohe, *op. cit.*, p. 167.

²⁸⁹ Silviu B. Moldovan, *Ion Vulcănescu și regimul Ceaușescu*, în „Analele Sighet”, vol. 10, 2003, p. 441–460; Dan Cătănuș, *op. cit.*, p. 177.

militarilor sovietici. Concomitent, ascensiunea Partidului Comunist a fost puternic și aproape deschis sprijinită de autoritățile de ocupație, impulsionate în câteva rânduri de sosirea la București a unor importanți trimiși ai lui Stalin, ceea ce a și dus în 6 martie 1945 la impunerea unui guvern lipsit de legitimitate, după cum s-a văzut în cursul aceluiași an („greva regală”, manifestația de la 8 noiembrie din București, presiunile venite din partea anglo-americanilor etc.).

În contextul amintit aveau să apară mai multe organizații subversive: „Haiducii lui Avram Iancu – Divizia Sumanelor Negre” („HAI”), așa-numita „Mișcare Națională de Rezistență” („MNR”), „Graiul Sângelui” („GS”) și așa-numitul „Grup Înarmat Sinaia” („GÎS”). Organizația „Haiducii lui Avram Iancu” a fost inițiată de un grup de foști membri ai Batalionului de Voluntari „Iuliu Maniu”, în frunte cu Gavril Olteanu, și s-a dovedit foarte activă în plan propagandistic, subiectul tare fiind anticomunismul de pe poziții naționaliste, chiar șovine, ceea ce se explica în parte prin trecutul inițiatorilor. Fără îndoială, aceasta a dăunat chiar imaginii organizației, îndeosebi în anumite cercuri politice democratice (Partidul Național Țărănesc și Partidul Național Liberal), furnizând argumente pentru comuniști, care îi considerau fasciști pe toți naționaliștii. „Mișcarea Națională de Rezistență” a apărut din inițiativa generalului Aurel Aldea (fost oponent al mareșalului Ion Antonescu și membru al primului guvern condus de generalul Constantin Sănătescu), a contraamiralului Horia Măcellariu, a altor ofițeri superiori și oameni politici de diferite nuanțe. Această organizație ar fi căutat să unifice grupurile de rezistență din România, a inițiat contacte cu partidele politice de opoziție, cu Palatul Regal și cu Misiunile Statelor Unite ale Americii și Marii Britanii la București. Însă „MNR” nu a reușit să treacă dincolo de faza tatonărilor în diverse cercuri militare și politice, posibilitățile sale de trecere la acțiune în caz de forță majoră fiind în fapt foarte limitate. Activitatea „Graiului Sângelui” – formațiune constituită de Ion Vulcănescu – s-a limitat doar la organizare și la elaborarea unor documente privind prezentul și viitorul statului/națiunii. „Grupul Înarmat Sinaia” a fost constituit de un grup de militari din unitățile de vânători de munte din zona Sinaia–Predeal–Brașov, care au depozitat în munți cantități de armament și muniții. Însă grupul nu a avut un nume propriu, cel amintit mai sus fiind atribuit de serviciile secrete românești, iar în plus nu a avut legături cu alte formațiuni de rezistență. Numărul membrilor activi ai „HAI”, „MNR”, „GS”, „GÎS” a fost destul de redus, mai ales în cazul primelor două, care însă au realizat și răspândit un mare număr de manifeste. Într-un fel, „Mișcarea Națională de Rezistență” a fost mai degrabă „un balon minuscul”²⁹⁰ sau „un tigrău de hârtie”²⁹¹ decât o organizație capabilă a pune probleme reale regimului prosovietic de la București. Marea speranță a tuturor membrilor acestor organizații – ca și a opoziției politice și a majorității populației de altfel – a fost izbucnirea unui conflict militar

²⁹⁰ ASRI, fond D, dosar 1742, f. 245.

²⁹¹ Dennis Deletant, *România sub regimul comunist*, București, 1997, p. 57.

între anglo-americani și sovietici, care să ducă la alungarea celor din urmă din Europa Centrală și de Sud-Est, inclusiv din România, ceea ce ar fi marcat, deopotrivă, stoparea comunizării țării.

Serviciile represive ale Bucureștiului au aflat însă destul de repede de apariția acestor organizații, le-au infiltrat și le-au ținut sub supraveghere pentru a depista legăturile politice și militare. La sfârșitul lunii mai 1946 s-a trecut la arestarea celei mai mari părți a membrilor cunoscuți. Anchetele deosebit de dure au avut loc în vara-toamna anului 1946. Autoritățile aveau să exagereze importanța, amploarea și legăturile politice și militare ale organizațiilor de rezistență. De fapt, Partidul Comunist Român a încercat să utilizeze capturarea și judecarea membrilor organizațiilor subversive în vederea compromiterii și în cele din urmă a suprimării partidelor istorice, PNT și PNL. Procesul a avut loc în cea de-a doua decadă a lunii noiembrie 1946. Prin sentința pronunțată în preziua alegerilor din 19 noiembrie – ultima stratagemă pentru intimidarea opoziției și a electoratului – au fost acordate numeroase condamnări grele. De altfel, în multe din acțiunile politice care au avut loc după noiembrie 1946, ca și în procesele politice importante (spre exemplu, în cel al conducerii PNT, din toamna anului 1947) s-au făcut referiri la „MNR”, „HAI”, „GS” etc., ca exemplu al reacționarismului oricărei forme de opoziție față de comunism²⁹².

Anihilarea acestor organizații anticomuniste/antisovietice, dar și a altora care au activat în anii 1945–1947, a marcat într-un fel sfârșitul primei etape a rezistenței anticomuniste subversive în România. Cea de-a doua fază, care a început în 1948 și a durat mai bine de un deceniu, a stat sub semnul durității confruntărilor armate și al amplorii represiunii, dar și al izolării grupurilor de partizani.

Una dintre erorile istoriografiei române după 1989 a constatat în vehicularea conceptului de „Mișcarea Națională de Rezistență” ca sinonim al rezistenței anticomuniste, în mod deosebit al rezistenței armate. De fapt, după cum a reieșit din textul de față, „Mișcarea Națională de Rezistență” a fost o inițiativă a unor generali și oameni politici români imediat după cel de-al Doilea Război Mondial, care urmăreau coagularea unei opoziții anticomuniste capabile să apere monarhia într-un moment critic, eventual să strângă în jurul său diverse grupări existente în țară în 1945–1946, însă fără prea mult succes. Pentru precizie, denumirea de „Mișcarea Națională de Rezistență” nu poate fi utilizată decât cu referire la aceste chestiuni, cantonate într-un interval temporal restrâns, mai puțin de un an (vara 1945 – primăvara 1946).

²⁹² *România – viața politică în documente – 1947*, coord. Ioan Scurtu, București, 1994, p. 192 (doc. de la ANIC, fond Președinția Consiliului de Miniștri. Stenograme, dosar 7/1947, f. 108–110); *Procesul conducătorilor fostului Partid Național Țărănesc*, p. 13–25. Concepțiile staliniste cu privire la rezistența anticomunistă din 1945–1946 s-au perpetuat și după 1989 prin intermediul foștilor activiști comuniști de prim-plan (Lavinia Betea, *Maurer și lumea de ieri. Mărturii despre stalinizarea României*, Arad, 1995, p. 267–268 – mărturia lui Gheorghe Apostol).

“A TINY BUBBLE”: THE “NATIONAL RESISTANCE MOVEMENT”
(1945–1946) (II)

Abstract

The second part of this article presents other subversive organizations – “Graiul Sângelui”/Blood’s Voice (“GS”) and the so-called “Grupul Înarmat Sinaia” / the Armed Group of Sinaia (“GÎS”) –; the annihilation of the resistance groups, the trial and subsequent fate of their members.

The activity of the “Blood’s Voice” group – founded by Ion Vulcănescu – confined itself to organizing and elaborating a number of documents regarding the present and the future of the State/nation. The “Armed Group of Sinaia” was made up by a division of militaries from the mountain troops in the area of Sinaia–Predeal–Braşov, who had deposited in the mountains an amount of military weapons and ammunition. But the group did not have a specific name, the one we have mentioned being the one the Romanian secret services were using; moreover, it had no connections with other resistance groups.

The great hope of all these organizations was that a military conflict between the Anglo-Americans and the Soviets would start, eventually leading to chasing the latter ones away from Central and South-Eastern Europe, Romania included, and thus putting an end to the country’s communization as well. But Bucharest’s repressive services found out quite soon about the birth of these organizations, infiltrated them and watched them closely in order to track down their political and military connections. At the end of May 1946, the arrestment of most of the known members began. The investigations, particularly violent, took place in the summer and the fall of 1946. The authorities were going to exaggerate the importance, sizes and political and military connections of the resistance organizations. In fact, the Romanian Communist Party tried to use the capturing and trying of the subversive organization members in order to compromise and eventually suppress the traditional parties – the National Peasantry’s Party and the National Liberal Party. The trial took place in the second decade of November 1946. Through the sentence given the day before the elections of November 19 – the last stratagem used to intimidate the Opposition and the electorate – numerous severe punishments were pronounced. Moreover, in several of the political actions that occurred after November 1946, as well as in the important political trials (such as, for instance, that of the National Peasantry’s Party leaders, in the autumn of 1947) mentions were made to “MNR”, “HAI”, “GS”, etc., as an example of reactionism of any form of opposition to communism.

The annihilation of these anticommunist/anti-Soviet organizations, and of others that were active in the years of 1945–1947, marked in a way the end of the first stage of subversive anticommunist resistance in Romania. The second stage, starting in 1948 and lasting for more than a decade, had several characteristics, such as the violence of the armed confrontations and the ampleness of repression, but also the isolation of the partisans.

PROPAGANDA UNGARIEI *VERSUS* ROMÂNIA. DOCUMENTE ALE SERVICIULUI SPECIAL DE INFORMAȚII (1941–1943) (I)

CEZAR MĂȚĂ, NAGY PIENARU

În istoria României Mari anul 1940 a reprezentat un an crucial, dramatic prin masive pierderi ale unor regiuni care au intrat în componența U.R.S.S. (Bucovina, Basarabia și Ținutul Herței), Ungariei (Transilvania nord-estică) și Bulgariei (Dobrogea de Sud/Cadrilaterul). Cesiunea din Transilvania – impusă sub presiunea concentrică a Germaniei, Italiei și a U.R.S.S.¹, prin dictatul de la Viena (30 august 1940), ce sancționa o pierdere de 42.492 km² – nu i-a mulțumit pe conducătorii din Budapesta. Ultimii, promotori ai visului reînființării Imperiului Sfântului Ștefan, animatori ai planului de a anexa o suprafață de 78.000 km², cu o populație de 4.200.000 suflete, chiar în conjunctura balansării României de partea puterilor Axei, au continuat propaganda antiromânească în vederea punerii în practică a jaloanelor planului lor maximal. Deși România și Ungaria făceau parte din același sistem de alianță, între cele două state nu a funcționat un parteneriat bazat pe loialitate. Raporturile bilaterale erau fracturate ireversibil, cu animozități reciproce. Acest fâgaș, ca și în perioada interbelică, era alimentat de problema Transilvaniei, un măr al discordiei repus pe tapet, în coordonate noi, de politica revizionistă a Ungariei. Volta din direcțiile propagandei ungare periclita grav integritatea hotarelor și unitatea statală a României².

Modelul pasiv și incoerent de gestionare a crizelor succesive din 1940 de către guvernul din București a impulsat radicalizarea atitudinii Budapestei și a propagandei contra României ca pivot principal al diplomației ungare. Prin tematică, direcție și amploare, propaganda ungară, privită comparativ cu cea bulgară, germană, italiană, ucraineană, bolșevică (cominternistă), s-a derulat mult mai incisiv și pe paliere multiple, depășind pragul de așteptare al autorităților române.

¹ Pentru atitudinea U.R.S.S. față de Ungaria v. N.F. Dreiszinger, *Stalin's Wartime Plans for Transylvania, 1939–1945*, în vol. *Hungary's Historical Legacies. Studies in Honor of Steven Béla Várdy*, Boulder, 2000, p. 30–31; Peter Pastor, *Magyar-szovjet diplomáciai kapcsolatok 1935–1941: meghíúsult újbóli Közeledés*, în „Századok”, t. 140, 2006, nr. 2, p. 216–218.

² I. Calafeteanu, *Revizionismul ungar și România*, București, 1995. V.F. Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris, 1920–1947*, București, 1996.

Deoarece animozitățile dintre Ungaria și România erau bine cunoscute și considerate la Berlin ca un impediment al ofensivei contra U.R.S.S., führer-ul a plasat unitățile maghiare și române în sectoare diferite ale frontului comun, iar pentru a evita incidentele a recomandat conducătorilor din Budapesta și București ca presa din cele două țări să nu inflameze rana încă necicatrizată dintre ele. Ultima solicitare, precizată într-o misivă semnată de Hitler în iulie 1941³, nu a avut urmări radicale și vizibile asupra logisticii propagandei ungare, care s-a dezvoltat exponențial după dezastrul Iugoslaviei din primăvara aceluiași an. Țelul propagandei ungare s-a orientat spre un obiectiv prioritar, anume de a asigura Ungariei, prin orice mijloace, un rol influent la viitoarea Conferință de Pace preconizată de puterile Axei.

Triada propagandei ungare: revizionism, iredentism și naționalism exacerbant a devenit firesc obiectul de investigare al Serviciului Special de Informații, condus de Eugen Cristescu⁴. Acuitatea acestei probleme care adâncea disensiunile dintre România și Ungaria și amenința subminarea funcționării Axei este ilustrată de succintele consemnări în „Jurnalul” (neredactat) al mareșalului Antonescu: „18 noiembrie 1941, ora 18,45 – Dl. Eugen Cristescu: informațiuni”; „19 noiembrie 1941, ora 18,40 – Dl. Ministru Filotti: informațiuni din Ungaria”; „21 noiembrie 1941, ora 13,00 – Dl. Prof. Emil Hațieganu: chestiuni cu privire la Ardealul cedat”; „26 noiembrie 1941, ora 11,00 – Dl. Prof. Emil Hațieganu: în chestiunea românilor din Ardealul cedat”⁵. Conform stenogramei Ședinței Consiliului de Miniștri din 3 februarie 1942, mareșalul I. Antonescu recomanda prudență și toleranță: „Să-i lăsăm pe unguri să facă greșeli și să nu ne antrenăm și noi în greșelile lor, ci, dimpotrivă, să facem dovada că suntem un popor civilizat. Nu rezolvăm problema dacă omorâm o sută de unguri, sau dacă le închidem școlile și bisericile după cum nici ei nu rezolvă problema românească dacă fac astfel”⁶.

Sub impulsul primar oferit de recenta sinteză datorată Mioarei Anton⁷ și al necesității îmbogățirii bazei documentare, în prezenta parte a contribuției noastre publicăm trei documente (un raport și două note), datând din ultima treime a anului 1941, elaborate în laboratorul serviciilor abilitate cu strângerea și analizarea informațiilor culese din interiorul și exteriorul țării relative la evenimente și fapte conexe direct cu securitatea fragilă a României.

³ Rolul presei în raporturile dintre Ungaria și România este precizat în scrisoarea trimisă de Hitler ducelui Mussolini la 20 iulie 1941, N. Dascălu, „*Fondul Lisabona*” din arhiva secretă a Ministerului de Externe al Italiei (1936–1943), în „*Revista Arhivelor*”, vol. LII, 1990, nr. 3, p. 287.

⁴ G. Troncotă, *Eugen Cristescu – asul serviciilor secrete românești. Memorii, mărturii, documente*, București, 1994.

⁵ Gh. Buzatu, C. Bichineș (coord.), *Arhive secrete, secretele arhivelor*, vol. I, București, 2005, p. 239, 241, 242, 247.

⁶ *Stenogramele ședințelor Consiliului de Miniștri. Guvernarea Ion Antonescu*, vol. VI (februarie–aprilie 1942), ed. Marcel-Dumitru Ciucă, Maria Ignat, București, 2002, p. 15.

⁷ Mioara Anton, *Propagandă și război. Campania din est. 1941–1944*, București, 2007.

Din raportul alcătuit de Serviciul Special de Informații în septembrie 1941, intitulat *Acțiunea revizionistă maghiară. Ungurii continuă agitațiile pentru reconstituirea Ungariei Mari*, tipărim primele trei capitole (I. *Propaganda maghiară și anexiunile teritoriale succesive ale Ungariei*; II. *Propaganda și agitațiile revizioniste continuă*; III. *Campania de discreditare a României și a Conducătorilor săi*). În viziunea elaboratorilor, ampla sinteză (73 pagini) era o continuare a celei precedente ce purta titlul: *Propaganda Maghiară. Obiectivele și manifestările ei înainte și după arbitrajul dela Viena – 7 octombrie 1940*. Am lăsat deoparte capitolul al IV-lea (*Acțiunea de desființare a elementului românesc din Ungaria și Transilvania ocupată*) și capitolul al V-lea (*Încheierea*), deoarece ele privesc doar tangențial tema propagandei ungare. Din rațiuni legate de spațiu tipografic am omis din capitolul al doilea subcapitolul dedicat publicațiilor literare și paragraful cu cântece ungare din broșura „Hajrá Honvéd Erdélyért” (Înainte honvezi pentru Ardeal).

Am intervenit în textul documentelor doar pentru eliminarea greșelilor mecanice. Am înlocuit tacit cuvântul „cari” prin „care”, dar am păstrat arhaisme precum „complect” sau „nou”, specifice limbajului epocii dinainte de mijlocul veacului al XX-lea.

Documentele sunt conservate la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, în fondul Președinția Consiliului de Miniștri – Serviciul Special de Informații (în continuare abreviat D.A.N.I.C., P.C.M. – S.S.I.).

ANEXA I

ACȚIUNEA REVIZIONISTĂ MAGHIARĂ. UNGURII CONTINUĂ AGITAȚIILE PENTRU RECONSTITUIREA UNGARIEI MARI

septembrie 1941

I. PROPAGANDA MAGHIARĂ ȘI ANEXIUNILE TERITORIALE SUCCESIVE ALE UNGARIEI

Sforțările diplomatice ale Puterilor Axei, ca sacrificiile făcute de națiunea română și de alte popoare vecine în favoarea Ungariei, – numai și numai pentru menținerea păcii în bazinul dunărean, – s-au dovedit fără rezultat: Conducătorii dela Budapesta consideră încă Ungaria ca mutilată, urmărind orbește refacerea așa zisului regat al „Sfântului Ștefan” – și continuă agitațiile, excitând prin toate mijloacele ura poporului maghiar contra națiunilor vecine.

Succesele ieftine din ultimul timp, marcate prin anexarea de teritorii cu sprijinul Puterilor Axei, au contribuit chiar la încurajarea megalomaniei cu care Ungurii își arogă privilegiul de a conduce și domina alte popoare.

„Misiunea civilizată în Sud-Estul Europei”, – „Rolul de conducător al popoarelor necivilizate din Balcani”, – „Destinul de a fi o putere coordonatoare a intereselor economice din arcu Carpaților”, –

sunt firmele preferate, menite să ascundă scopurile politice ale conducătorilor latifundiari dela Budapesta, uitând că astăzi ca și în trecut, tocmai Ungaria este aceea a cărei structură se cere radical schimbată, pentru a se putea încadra în noua ordine europeană.

Într-adevăr, pare de neînțeles cum acest popor de abia 9 milioane și care în cursul istoriei a constituit mereu un obstacol în evoluția socială normală, se încapățânează să urmărească utopii imperialiste în contradicție cu spiritul timpului, mistificând realități evidente și desconsiderând drepturi legitime ale altor națiuni.

Explicația trebuie căutată tocmai în structura organică a statului ungar, care menținându-și caracterul medieval, a dus la anchilozarea spirituală a maghiarimei într-o mentalitate agresivă specifică. Produs al unor împrejurări istorice speciale, care au făcut din aristocrația ungară beneficiara unui sistem social anacronic, această mentalitate clădită pe cruzimea ancestrală a strămoșilor asiatici, în mod firesc și-a cristalizat ca linii caracteristice un exclusivism și o îngâmfare desarmantă, manifestate atât de des printr-o supraestimare a propriei valori și printr-o accentuată lipsă a simțului proporțiilor.

Asemenea mentalitate poate desigur da naștere la pretenții exagerate, ca de exemplu: „Ungurii au salvat Europa de bolșevism în 1919”, „Ungurii au apărat o mie de ani civilizația europeană contra barbarilor”; „Ungaria bastionul creștinătății”, – și alte asemenea mistificări, susținute adesea cu un fel de bună credință uluitoare, deși pentru cercetătorii obiectivi apar grotești și ridicole.

Numai în această concepție mai poate fi considerată ca „mutilată” Ungaria de astăzi, care după ultimele anexiuni cuprinde teritorii cu masse compacte de populații străine, al căror total este de 6 ori mai mare decât numărul Ungurilor rămași încă în țările vecine, ceea ce în mod firesc necesită rectificări de frontieră în favoarea acestora, și nicidecum în favoarea Ungariei.

Cu toate acestea, agitațiile revizioniste ungare continuă și astăzi, urmărind pur și simplu anexarea tuturor teritoriilor care au aparținut Ungariei vechi.

Într-adevăr, după nereușita manevrelor dosnice cu Sovietele și fostul stat iugoslav, care între altele trebuiau să ducă la desființarea României, – Ungaria încurajată probabil de nouile succese obținute în Sud cu ajutorul Axei, găsește oportun ca după prăbușirea Iugoslaviei, să reia acțiunea contra României. Și această acțiune vizează anexarea Ardealului întreg, manifestându-se în trei direcțiuni distincte:

1. Propagandă și agitații în Ungaria și în străinătate, spre a câștiga opinia publică și cercurile politice străine pentru cauza revizionistă;
2. O campanie de defăimare menită să discrediteze România și pe conducătorii săi;
3. O acțiune de desființarea elementului românesc din Ungaria și Ardealul ocupat, în scopul de a răsturna raportul de forțe etnice, în favoarea Ungurilor.

În cele ce urmează vom prezenta pentru documentare o serie de date concrete asupra acțiunii antiromânești întreprinse de Unguri în aceste trei direcțiuni, limitându-ne numai la fapte constatate în ultimul timp, prezenta sinteză fiind o completare a studiului: „Propaganda maghiară. Obiectivele și manifestările ei înainte și după arbitrajul dela Viena”, întocmită de noi la 7 Octomvrie 1940.

II. PROPAGANDA ȘI AGITAȚIILE REVIZIONISTE CONTINUĂ

Principiul enunțat de leaderul revizionismului ungar – romancierul Francisc Herczeg – în ziarul „Pesti Hírlap” din 14 Martie 1941, că „orice prostie repetată cu perseverență ajunge cu timpul să fie crezută și de cei mai luminați oameni”, constituie ideea directoare a propagandei ungare, care caută pe toate căile să convingă lumea de justetea revendicărilor sale.

În acest sens sunt dirijate toate mijloacele la îndemână, ca presă, radio, diverse publicații literare sau științifice, propaganda prin presa străină, cuvântări ocazionale și altele asemenea, precum și svonorile tendențioase lansate în scop de insinuare, sau ca baloane de încercare.

Astfel:

1. Presa

După o pauză care a durat abia câteva zile după arbitrajul dela Viena, în care timp Ungurii și-au manifestat satisfacția față de rezultatul nesperat, presa a revenit la vechea metodă de propagandă anti-românească, regretând parcă mărturisirile sincere făcute într-un moment de extaz.

Ca o complectare a studiului întocmit la 7 Octomvrie 1940, vom cita în ordine cronologică o parte din articolele revizioniste apărute ulterior în presă și în care se reflectă vădit obiectivul menit să contureze frontierele Regatului zis al Sfântului Ștefan. De remarcat că în acest timp, oarecum jenată propaganda revizionistă prin presă nu s-a manifestat decât sporadic, până în Aprilie 1941, când după prăbușirea Iugoslaviei, Ungaria încurajată de succesele ieftin obținute cu sprijinul Axei față de fostul Stat iugoslav, a găsit oportun să reia intens acțiunea împotriva României.

Astfel, ziarul „Felvidéki Újság” din 22 Aprilie a.c., într-un articol intitulat „Destrămarea Statelor dela Trianon”, scrie între altele: „România își duce viața de pe o zi pe alta, iar Iugoslavia nu mai există. În acest uragan noi existăm și așteptăm”. Este neîndoiește că pe atunci Ungaria era încredințată de desființarea României printr-o acțiune comună cu Rusia Sovietică, după ce prin politica sa de duplicitate știuse să obțină promisiuni pentru realizarea aspirațiilor sale asupra întregului Ardeal, în acea eventualitate.

Sub titlul „Dreptate Ungariei”, ziarul „Magyar Nemzet” cu data de 27 Aprilie a.c. scrie că „din partea opiniei publice internaționale nu cere altceva, decât ceea ce a strigat 23 ani pentru urechi surde: Dreptate Ungariei”.

Discursul ținut la 4 Mai a.c. de Führerul Cancelar al Reichului cu ocazia terminării campaniei în Iugoslavia și Grecia, a constituit pentru presa maghiară prilejul unei interpretări tendențioase în sensul aspirațiilor sale revizioniste.

Astfel, ziarul „Ellenzék” din 5 Mai a.c. comentând discursul scrie: „Trebuie să ne bucare acest discurs deoarece Führerul și-a exprimat bucuria pentru faptul că Ungaria a făcut un nou pas spre îndreptarea dictatului dela Trianon. De când a fost creiată Axa – care a fost concepută de mintea unui om politic ungur, – rând pe rând ne revin membrele amputate, iar speranțele noastre în vindecarea complectă sunt din ce în ce mai îndreptățite. Poate că niciodată nu au fost mai adevărate cuvintele celui mai credincios maghiar, decât acum: totul e al nostru, numai să vrem”.

Ziarul „Magyarság” din 6 Mai a.c., ocupându-se de același discurs scrie: „Discursul Cancelarului Hitler înseamnă victoria politicii revizioniste maghiare”.

„Gyógyszerési Szemle” cu data de 10 Mai a.c., publică un articol în care se reflectă optimismul maghiar față de redobândirea întregului Ardeal. Între altele, ziarul scrie: „Trebue să ne gândim la frații noștri rămași în robie, pe teritoriile încă neredobândite. În gând suntem mereu alături de ei, de eliberarea cărora se îngrijește unicul nostru conducător, figura istorică, înțeleptul și viteazul nostru Regent. Sperăm că nu va trebui să așteptăm mult ...!”

Revista „Katona Újság” (Revista soldatului) în numărul din 31 Mai a.c., sub titlul „Aniversarea Trianonului” scrie: „Ungaria nu va fi liniștită până când spațiul ei vital dintre Carpați și Marea Adriatică, râul Lajta și Brașov, bazat pe istoria sa milenară, nu se va uni din nou cu țara-mamă, rămasă încă mutilată”.

Sub același titlu, ziarul „Pesti Hírlap” din 5 Mai a.c. arată, că „Este un merit nepieritor al Ungariei că a crezut în reînvierea națională atunci când toată lumea părea că se împietrește în ordinea fixată prin tratatele de pace din jurul Parisului. Acum când frontierele maghiare se largesc și concepția de Stat a Sfântului Ștefan începe din nou să iasă victorioasă, se adevărește și faptul că misiunea politică a Ungariei nu poate fi contestată în Europa”.

Ziarul „Nyírvidek” din 5.VI.1941, într-un articol în care face elogiu rezultatelor obținute de solidaritatea și perseverența maghiară față de aspirațiile sale revizioniste, adaugă: „Azi pe frunțile Ungurilor vedem cununi de trandafiri, deși se mai găsesc și astăzi câțiva spini, dar aceștia nu vor dura mult. Vor cădea toate cătușele. Așa vrea Dumnezeu dreptății”.

Ziarul „Estilap” cu data de 27 Iunie a.c., înserează un articol intitulat „Căraușul”, în care sub forma unui dialog tendențios, reese limpede modul cum au înțeles Ungurii să-și respecte angajamentele subscrise la Viena. Articolul începe astfel: „S-a întâmplat în ziua arbitrajului dela Viena. Un învățător regățean s-a prezentat unui cărauș secu. Vorbea uluitor de bine ungurește. – Am venit să-mi transport mobilele la Brașov, a spus învățătorul. Secuiul nu i-a dat nici o atenție. – La ce te gândești, l-a întrebat amical învățătorul. – Încă, fac niște socoteli. – Ce nevoie ai să faci socoteli, când îți plătesc cât îmi ceri. – În interesul d-tale, răspunse Secuiul. Tocmai fac socoteala că ar fi mai bine dacă te-ai duce direct la Sinaia, deoarece nu peste mult va trebui și așa să pleci mai departe din Brașov și în cazul acesta mobila ar suferi prea mult”.

„Ellenzék” în numărul din 1 Iulie a.c., sub titlul „Spre marele monument”, ocupându-se de monumentele generalului Bem și poetului Petőffi dela Biserica Albă, citează și celelalte monumente maghiare rămase în Transilvania neocupată, căutând să strecoare optimismul în apropiata anexare a întregului Ardeal. „Trebue să împlinim complect, scrie ziarul, toate obligațiile pe care ni le amintește trecutul. Așteptăm reîntoarcerea cenușei lui Petőffi și a întregii Transilvanii la Ungaria”.

2. Presa străină

Pentru a obține rezultatele concrete, propaganda ungară a reușit să capteze în solda sa o parte din presa străină, care secondează și amplifică propaganda sa revizionistă, cu un deosebit folos pentru Ungaria.

Majoritatea articolelor revizioniste înserate de presa străină, sunt întocmite chiar la Budapesta de către corespondenții ziarelor străine din Capitala maghiară și numai o mică parte din ele sunt scrise de personalități ziaristice din afara Ungariei, subvenționați de către propaganda ungară, care nu cunoaște restricțiuni materiale în această direcție.

Astfel, ziarul francez „Le Journal” din 21 Aprilie a.c. într-un articol intitulat „Etapela ridicării Ungariei” semnat de Pierre Dominique, după ce reliefează personalitatea istorică a Amiralului Horthy și calitățile militare ale Ungurilor, recunoaște justetea pretențiilor revizioniste ale Ungariei.

Ziarele italiene se întrec în a publica articole favorabile revendicărilor maghiare. Cităm ziarul „Piccolo”, care la 5 Iunie a.c., ocupându-se de vizita lui Bárdossy la Roma, sub titlul „Ordinea Dunăreană” scrie între altele: „Ungaria, care timp îndelungat a stat de veghe la porțile carpatice, este putere dominantă în bazinul dunărean și are însemnătatea ei geografică și politică. Este adevărat că guvernele de până acum nu au știut să prețuiască acest lucru, dar datorită Ducei Mussolini, care i-a dat prima încurajare, Ungaria a trecut la fapte și în Septemvrie 1940, a început învierea adevăratului stat maghiar. Astfel, ordinea dunăreană care se părea numai o iluzie pentru Ungaria, este azi o realitate”.

3. Radio

Postul Budapesta în emisiunea în limba română din 6 Mai a.c. ora 19.15, insinuiază că „viitoarele tendințe de revizuire ale Ungariei vor fi și de acum încolo sprijinite de Cancelarul Hitler. Aceste tendințe sunt un lucru vital pentru Ungaria, deoarece duc la înfăptuirea Imperiului Coroanei Sfântului Ștefan, desființat pe nedrept prin tratatul dela Trianon”.

În emisiunea în limba germană din 17 Mai a.c. ora 17, citându-se un articol dintr-un ziar italian, al cărui nume nu-l dă, referitor la pretențiile drepturi istorice ale Ungariei în Carpați și de apărătoare a Occidentului timp de un mileniu față de năvălirile din est, se arată că „Datorită meritelor câștigate în decursul milenarei sale stăpâniri a acestor meleaguri, este natural ca la noua organizare europeană, Ungariei să i se încredințeze de către Germania și Italia importantul rol ce i se cuvine în Europa dunăreană”.

În ziua de 15 Iunie a.c., postul de radio Budapesta citează un articol din ziarul „Pesti Hírlap”, care scrie, că „În bazinul Carpaților trebe să se realizeze iar acel puternic stat, lăsat moștenire încă dela Sf. Ștefan. Va trebui să se refacă tot ceea ce s-a distrus în ultimii 22 de ani, pentru ca să se uite toate rănile trecutului”.

4. Publicațiuni literare

Din literatura de propagandă iredentistă apărută în ultimul timp, un loc de frunte îl ocupă așa zisele cântece „ostășești”, larg răspândite în armată și în rândurile tineretului maghiar. Nota caracteristică a acestor cântece „ostășești” este tocmai faptul că nu au nimic ostășesc, cuprinzând numai injurii și instigație la ură contra națiunilor vecine.

Servind acest scop, a apărut înainte de 1 Ianuarie 1941 broșura „Hajrá Honvéd Erdélyért” – Înainte honvezi pentru Ardeal. Scopul acestei broșuri, după cum îl indică și coperta sa, este de a „exalta spiritul militar al ungarilor”, ceea ce pentru propagandiștii unguri nu se putea obține decât prin defăimarea neamurilor vecine.

[.....]⁸

În afară de această literatură de propagandă revizionistă versificată, au fost tipărite cărți cu caracter istoric, în care prin argumentări false se încearcă mistificarea originii poporului român și a continuității elementului românesc în Ardeal.

Acest scop caută să-l servească de pildă lucrarea intitulată „Istoria Românilor”, opera ungarilor Makkai Vasile și Galdi Vasile. Scopul lucrării este mărturisit chiar în prefață, care arată că „istoriografia maghiară are prilejul de data aceasta să arate lumii unelțirile Românilor și să răstoarne falsele lor teorii – care numai de domeniul istoriei nu pot fi – pe care-și bazează pretențiunile asupra Ardealului”.

În Aprilie a.c., a fost tipărită apoi broșura „Magyar politikai gondolatok”, al cărei autor este fostul secretar personal al defunctului prim-ministru Teleky. Broșura cuprinde ideile politice ale Contelui Teleky asupra refacerii așa zisului Imperiu al Sfântului Ștefan.

La rândul lor, romancierii unguri au căutat să fie folositori propagandei de mistificări, dând la iveală opere cu caracter tendențios revizionist.

Astfel, romanciera Ignacz Rozsa, după o călătorie făcută în România și pentru a răsplăti caracterul ospitalier al țării noastre, a dat publicității în luna Aprilie a.c. două romane:

„Rézpénz” (Bani de aramă) și

„Anyanyelve magyar” (Limba maternă îi este cea ungară), în care este redată în mod tendențios viața Ungurilor din Ardeal.

În cel de al treilea roman „Születelt Moldovában” (S-a născut în Moldova) și într-un volum cu impresii din călătorie, intitulat „A keleti magyarok nyomában” (Pe urmele Ungurilor din Răsărit), se înfățișează în aceeași termeni viața Ciangăilor și Secuilor din România.

Cităm aci și broșura „Erdély 22 éves rabsága” (Robia de 22 ani a Ardealului) de Alexandru Toth, cu o serie de mistificări tendențioase, despre care se va vorbi mai pe larg la capitolul următor, referitor la campania de discreditare a României și a Conducătorilor săi.

5. Literatură destinată străinătății

Pentru a creea o aparență de dreptate cauzei ce susține, propaganda revizionistă maghiară a reușit să capteze în solda sa și o seamă de scriitori străini.

– În luna Martie a.c., în urma perseverenței propagandei ungare în special în Italia, s-a reușit să se tipărească în limbile germană, italiană și maghiară un număr festiv din Buletinul Oficial al Institutului Internațional al Meseriilor, închinat în întregime regiunii ardelene anexată de Ungaria. Numărul cuprinde articole semnate de Gazzoti, președintele Institutului Internațional al Meseriilor, de Regentul Horthy, Paul Teleky și alții, tratând despre arta decorativă, industria casnică și meseriașii din Ardealul ocupat.

Scopul editării acestui număr festiv, tipărit pe cheltuiala Statului ungar, a fost întărirea drepturilor Ungariei asupra Ardealului, a cărui cultură se pretinde a fi exclusiv maghiară.

⁸ Au fost omise cântecele extrase din broșură (f. 205–211) (n. ed.).

– La 28 Aprilie a.c., italianul Lauro Mainardi a dat publicității o broșură intitulată „Naționalitatea și spațiul vital”, în care încearcă să prezinte organizarea defunctului Imperiu al Sf. Ștefan ca ideală soluție a problemei naționalităților și spațiului vital. „Imperiul ungar, scrie autorul, a fost cea mai veche deslegare a problemei spațiului vital, în cadrul său conviețuind în pace și armonie diferite naționalități. Sub protecția „Sfintei Coroane” minoritățile și-au îndeplinit îndatoririle impuse de configurația geografică a Imperiului, servind în același timp colectivitatea”. După această afirmațiune gratuită, autorul ajunge la constatarea nu mai puțin tendențioasă și ridicolă, că în acel Imperiu oprimator de naționalități al Sf. Ștefan, „minoritățile etnice se bucurau de o deplină libertate, fapt care s-a putut verifica în decursul celor 20 de ani de durată a tratatului dela Trianon, când majoritatea naționalităților voiau să se întoarcă la Ungaria”.

– La New-York a apărut la 1 Mai a.c. broșura de propagandă revizionistă „Hungary”, al cărei autor este publicista americană Virginia Creed.

– La 2 Mai a.c., publicistul elvețian Hervert von Liesen și-a cules într-o broșură intitulată „Terres Hongroises de Transilvanie” articolele de propagandă revizionistă în favoarea Ungariei, pe care le-a complectat cu noi mistificări de ordin geografic, etnic și istoric, pentru a pleda cauza refacerii Imperiului Sfântului Ștefan.

– În cursul lunii Iunie a.c., ministrul ungar a Instrucțiunii și Cultelor, Homán Bálint, a tipărit o voluminoasă lucrare în limba germană intitulată „Stephan I”, în care prin mistificări și argumente istorice tendențioase, caută să sprijine pretenziile drepturi, așa zise istorice, ale Ungariei asupra Bazinului Carpatic.

– Scriitorul italian Gino Cuchetti a făcut să apară la Palermo, la 17 Iunie a.c., volumul intitulat „Transylvania”, în care prin argumente false istorice, economice și culturale, încearcă să dovedească, că Ungaria și Transilvania alcătuiesc o unitate inseparabilă. În sprijinul acestei pretențiuni, autorul aduce afirmația tendențioasă maghiară, care lipsită de orice temei valabil insinuează că „Ungurii și Secuii sunt băștinași în Ardeal, în timp ce Românii sunt populația imigrantă în această regiune în secolul XII”.

În baza unor astfel de argumente, împrumutate din procedeele de propagandă maghiară, autorul emite concluzia, urmărită de altfel, că „întreaga Transilvanie trebuie să fie cedată Ungariei”.

– La 28 Iunie 1941, în editura Universității din Seghedin a apărut broșura de propagandă revizionistă, în limba germană „Ungarn, das Antlitz einer Nation”, care cuprinde nu mai puțin de 960 pagini, întocmită de prof. Lotthan Baragay, cu colaborarea a încă 72 profesori din acea Universitate.

Din recenziile făcute de zările maghiare asupra acestei cărți, se insinuează că scopul lucrării este de a lămurii obiectiv problemele vitale maghiare, obiectivitate ușor demascată, de argumentele istorice, economice și etnice, ce se aduc în sprijinul creerii Imperiului Sfântului Ștefan.

6. Teatrul

În propaganda revizionistă, un loc de frunte îl ocupă și piesele de teatru concepute în sensul sădării în sufletul Ungurilor a unor sentimente de ură și dispreț față de Români, precum și a răsturnării adevărului după care poporul român este băștinașul legitim al Transilvaniei.

Printre piesele de teatru cunoscute fac parte:

– „Legyen úgy mint régen volt” (Să fie totul cum a fost odinioară), reprezentată la Satu Mare în ziua de 5 Martie a.c.;

– „Hajnalodik” (Se crapă de ziuă) reprezentată tot la Satu Mare în ziua de 18 Martie a.c.;

– „Elnémult harangok” (Clopoțele amuțite) reluată pe scena teatrele naționale din Budapesta și Oradea în luna Martie a.c. Pentru că în această piesă în care Românii sunt lezați în cele mai sfinte sentimente și în care adevărul istoric este grosolan falsificat, pretinzându-se că „Ungurii au fost primii stăpânitori ai Transilvaniei”, propaganda ungară a hotărât să filmeze această capodoperă a civilizației

mileneare maghiare, spre a o face accesibilă și masselor populare, urmând apoi să inunde și cinematografele din străinătate, în credința că astfel va servi scopurile revizionismului maghiar;

- „Bukaresti kaland” (Aventura bucureșteană) și
- „Kolozsvári dárídó” (Cheful dela Cluj) reprezentată pe scena Teatrului Național din Cluj, în ziua de 23 Iunie a.c.

7. Discursuri ocazionale

Discursurile ocazionale, rostite în deosebi de oamenii politici ai Ungariei constituiesc deasemenea un mijloc pentru a menține trează conștiința poporului maghiar și a-i hrăni optimismul față de realizarea aspirațiilor revizioniste maghiare. Astfel:

- În discursul rostit la 16 Aprilie a.c. de către Edmund Inczédy-Joksmán, cu ocazia instalării sale în funcțiunea de prefect al Clujului, referindu-se la Ungurii rămași în afara frontierelor maghiare și insinuând o pretinsă stare de suferință a acestora, a declarat: „Sperăm că aceste suferințe se vor termina și va răsări și pentru ei ziua dreptății lui Dumnezeu”.

– La 24 Aprilie a.c., contele Ștefan Bethlen, a spus cu prilejul unui discurs rostit la comemorarea fostului prim-ministru Tisza: „Noi Ungurii ardeleni am găsit adeseori mângâiere și îmbărbătare în pilda vieții lui Tisza, în cursul celor 20 de ani de viață în umbra spânzurătoarei. Discipolii de altă dată, adunați în acest cerc, au datoria permanentă de a afirma curajoși și fără întrerupere dreptatea, pentru a pregăti învierea”.

– În ședința dela 14 Mai a.c. a Comitetului județean din Makó (jud. Cenad), prefectul județului, Nicolae Fejér, a declarat referindu-se la Banatul românesc: „De 20 de ani județul nostru poartă și numele județului Torontal, pentru a dovedi lumii că Torontalul este unguresc, trăește și face parte din patrimoniul de drept al Coroanei Sfântului Ștefan”.

– În zilele de 24, 25 și 28 Mai a.c. au avut loc la Cluj mari demonstrații iredentiste organizate de „Partidul Ardelean maghiar”.

– La 24 Mai, scriitorul Iosif Nyíró, președintele organizației clujene a partidului ardelean, vorbind despre unirea Ardealului cu Ungaria, a spus că „până la 1542 Ardealul a fost una cu Ungaria, iar în vremurile când era despărțit de ea, era totuși sufletește unit cu ea.

„Întregul Ardeal este al ungurimei, pe baza dreptului milenar și acest drept dăinuiește peste vremuri, independent de orice evenimente istorice. Ardealul a fost totdeauna al nostru și va rămâne al nostru”.

În ziua de 28 Mai a.c., la adunarea ținută în sala „Reduta” din Cluj, de față și Ministrul ungar al Agriculturii, Daniel Bánffy, deputatul Géza Ember, care a prezidat adunarea, a afirmat cu ocazia discursului ținut: „... Cu adorația rugăciunii implorăm pe Dumnezeu să binecuvânteze pe Excelența Sa Regentul nostru, să-l țină în viață pentru națiune, pentruca deplinătatea redobândirii milenarelor noastre hotare să se poată realiza de înțelepciunea strălucitoare sale recente (sic!)”.

Adunarea a trimis apoi telegrame omagiale Regentului Horthy și Primului-Ministru Bárdossy. În telegrama adresată lui Horthy se spune: „... Mulțumim Atotputernicului că a dat națiunii un astfel de bărbat, la spatele căruia se poate acum alinia în chip unitar și ungurimea din Ardeal, pentruca să poată termina marea operă de întregirea țării”. Telegrama adresată primului-ministru Bárdossy, e concepută astfel: „... Asigurăm pe Excelența Ta că ne vom strădui din toate puterile pentru împlinirea marelui idei maghiare. Credem cu tărie că Guvernul maghiar, de sub conducerea ta, va reface moștenirea Sf. Ștefan”.

– În ziua de 29 Iunie a.c., cu ocazia desvelirii în comuna Kenderes (locul natal al Regentului Horthy) a unui Monument al Eroilor căzuți în războiul trecut, Arhiducele Iosef a ținut un discurs, de față fiind și Regentul Horthy, spunând între altele: „Acest monument va fi un veșnic îndemn să închinăm în mod dezinteresat Patriei noastre scumpe toate eforturile, gândurile și munca noastră, jertfindu-ne chiar viața pentru ea. Atunci desigur va reînvia Ungaria strămoșească în integritatea ei teritorială, fericită, înfloritoare, așa cum o cerem în rugăciunile noastre”.

„Onoarea noastră va triumfa în slujba devotamentului pentru sfânta unitate a Patriei și pentru învierea Ungariei Sfântului Ștefan”.

8. Exploatarea diferitelor evenimente

Pe lângă aceste multiple metode de propagandă, Ungaria nu scapă nici un prilej ce i se oferă și pe care îl socotește oportun, pentru a-l specula în favoarea aspirațiilor sale revizioniste.

Un exemplu edificator îl procură efortul pe care-l face propaganda maghiară de a supraestima participarea armatei ungare la războiul împotriva bolșevismului, vizând prin aceasta ridicarea artificială a prestigiului militar maghiar și indirect a importanței Ungariei în Centrul Europei.

În acest scop, deși Ungaria participă mai mult simbolic la această campanie, cu un procent foarte redus din forțele sale, totuși comunicatele oficiale și mai ales presa ungară caută să exagereze acțiunea acestor forțe, denaturând comunicatele oficiale germane și mergând până la desconsiderarea aliaților.

Prin acest procedeu nedelicat, Ungaria urmărește creierea unor titluri de merit pentru timpul Conferinței de pace, când speră că își va putea reface vechile granițe.

Pentru a ilustra procedeul adoptat în acest sens, iată câteva exemple plastice:

După ocuparea localității Colomeea, oficiosul Guvernului, ziarul „Magyarország”, a scris între altele, cu data de 7 Iulie a.c.: „... Honvezii și-au împlinit misiunea aducând armatei germane în Galiția un mare serviciu”.

Cu data de 9 Iulie a.c., Agenția Telegrafică Ungară a comunicat că „prin acțiunea dela Sbrucz, armata ungară a facilitat mult înaintarea forțelor germane la Sud de Pripet”.

– La data de 9 Iulie 1941, ziarul „Magyar Nemzet”, pe lângă aluzii jignitoare la adresa armatei române, insinuează că fără ajutorul armatei maghiare, România nu și-ar fi recâștigat Bucovina și Basarabia. „... Dacă totuși trupele maghiare vor trebui să înainteze mai departe în Ucraina taristă, ajutând prin aceasta România să recâștige după Bucovina și Basarabia și astfel să dea de grosul forțelor sovietice, misiunea armatei noastre va fi cu mult mai grea”, – iar mai departe: „Comunicatul român vorbește cu ardoare despre eliberarea Bucovinei, trecând sub tăcere faptul că trupele maghiare i-au ajutat pe români să obțină acel succes”.

– În ziua de 17 Iulie, aceeași Agenție, a publicat în presa ungară constatarea reproduasă de ziarele italiene, că „avioanele sovietice apar pe front din ce în ce mai rar, însă imediat ce apar, sunt doborâte în masă de către aviația maghiară”.

Ca exemplu elocvent de modul cum presa ungară denaturează tendențios comunicatele oficiale germane, cităm comunicatul Nr. 2 din 6 August al Comandamentului Suprem German, având următorul text: „... În aceste lupte, care pentru inamic au adus pierderi atât de însemnate, au avut o contribuție proeminentă formațiunile ungare și slovace, care într-o camaraderie credincioasă de arme luptă umăr la umăr cu armata germană”.

„Concomitent cu aceste operațiuni, formațiunile germano-române de sub comanda supremă a Generalului Antonescu au forțat trecerea peste Prutul puternic apărat și au eliberat Basarabia de sub ocupația inamică, deși inamicul a opus o rezistență dâră, iar terenul a fost aproape impracticabil. După aceasta, armata generalului-colonel Ritter von Schobert, compusă din Corpuri de Armate germane și române, a fost întrebuințată dincolo de cursul mijlociu al Niprului spre Nord-Est, spre a realiza legătura cu forțele ce înaintau dinspre Nord.

„Până acum, numărul prizonierilor luați în acest sector trece de 150.000, numărul carelor de luptă blindate capturate este de 1970, iar al tunurilor de 2190”.

Acelaș pasagi apărut în ziarele ungurești, trece sub tăcere tot ce se referă la armata română, fiind trunchiat în felul următor: „... În aceste lupte, care s-au soldat cu atât de mari pierderi pentru inamic, trupele ungare și slovace care cooperează cu armata Reichului, au avut o contribuție proeminentă. În cursul acestor operațiuni, care după eliberarea Basarabiei se îndreaptă spre Kiev, am capturat 150.000 prizonieri, 1970 care de luptă și 2190 tunuri. Forțele noastre aeriene au distrus 950 avioane”.

Vizând acelaș scop, pentru a-și putea invoca preținsele fapte de arme la Conferința Păcii, Ungaria caută să folosească momentele actuale prin inventarea și accentuarea unei comunități de interese și suferințe cu Germania, astfel:

– Ziarul „Magyarság” din 9.VII.1941, scrie că „Ungaria a fost trântită la pământ odată cu Germania și tot alături de Germania i-a fost dat să se ridice pe orizontul validării sale istorice”.

– Ziarul „Magyar Nemzet” din 6.VII.1941, într-un articol în legătură cu ajungerea trupelor maghiare la Nistru, scrie: „Nistrul ne este cunoscut din 1914, când tot alături de Germania ne-a fost dat să ne găsim. De atunci am rămas nedespărțiți și la bine și la rău. Cumpăna dela Versailles și Trianon s-a aplecat și în defavoarea noastră, dar noi nu ne-am părăsit tovarășul de arme, nefiind preocupați de ceea ce va aduce ziua de mâine”.

– Tendința acestei propagande de exagerări este desvăluită de revista „Magyar Katonai Újság”, care în numărul apărut la 12 Iulie a.c., publică un articol în care se afirmă, printre altele, că „soldatul ungur luptă în actualul război și va lupta mereu, până ce Imperiul Sfântului Ștefan își va recăpăta vechea întindere și splendoare”.

Aceeași revistă, în numărul din 19 Iulie a.c. înserează un articol, din care desprindem rândurile semnificative: „Orice ungur, știe că Ungaria, duce acum lupta pentru interesele Imperiului strămoșesc al Sfântului Ștefan”.

9. Propaganda în străinătate

Variatatea și multitudinea procedeele de propagandă revizionistă a Ungariei a evadat și peste frontiere, unde a reușit să-și creeze o pleiadă de susținători stipendiați.

Deasemenea, prin legături sentimentale – uneori matrimoniale – între femei unguroaice și personalități străine, Ungaria a reușit să obțină un prețios sprijin pentru realizarea aspirațiilor sale.

Astfel, soția Consilierului italian de legație Natali, care actualmente este secretarul Contelui Ciano, e născută Ováry Baba și este originară din Cluj.

Soția ministrului plenipotențiar italian Cerutti, este unguroaică, născută Erzsi Paulay.

Colonelul Qualiotti este căsătorit cu baronesa Erzsébet Lipaty.

Soția marchizului Livio Theodoli, fost membru al legației italiene dela Paris, este unguroaică, născută Dieda Fodroczy.

Soția prof. universitar Roberto Papini, Directorul Muzeului Modern al Romei, este născută Livia Kuzmik.

Se trimit apoi unguroaice în străinătate – un însemnat număr se află în Italia, – cu scopul de a se angaja ca educatoare la copiii familiilor italiene. În astfel de posturi, caută să câștige simpatia Italienilor pentru revendicările maghiare față de România, prin mistificările ce brodează că au fost silite să recurgă la acel mijloc de existență, datorită faptului că Românii le-au depozat familiile de averile ce le-au avut în Transilvania.

Pe lângă această subtilă propagandă de mistificări, propaganda ungară trimite în străinătate trupe de balet, care în mod gratuit dau spectacole la cinematografe și cabareture.

Se traduc deasemenea cărți de literatură tendențioasă maghiară în diferite limbi străine – în deosebi italiană, – care se răspândesc apoi pe prețuri derizorii. În acelaș timp, Casele de Editură fac o intensă reclamă cărților editate, fără a desvălui naționalitatea autorilor.

10. Lansare de svonuri tendențioase

Unul din sistemele des uzitate este lansarea de svonuri tendențioase în presa internațională, pentru ca apoi presa ungară să le reia candid, fără a putea fi invinuită ca provocatoare de agitații revizioniste.

Astfel, vrând să insinueze că prin reorganizarea Sud-Estului european, Ardealul va trece la Ungaria, urmând ca Românii să fie împinși spre Est, adică așa cum ar dori Ungurii, ziarul „Estilap”

din Cluj publică în numărul din 16 August 1941, un articol cu titlul mare: „O sută de mii de Români din Ardeal vor fi colonizați în Basarabia”, având următorul conținut:

„După o informație a ziarului „West Deutscher Beobachter” (? Nu se arată data spre a nu se putea verifica), peste o sută de mii de Români ardeleni vor fi colonizați în Basarabia, în regiunile din care bolșevicii au deportat populația.

„Correspondentul unui ziar suedez (? Nici aici nu se arată care ziar anume), observă în legătură cu acest articol, că față de această problemă cercurile oficiale germane nu s-au pronunțat, dar după experiențele de până acum, este de așteptat că acțiunea de colonizare va constitui un element important în reorganizarea Europei”.

Ziarul „Ellenzék” din Cluj (17 August 1941), mai adaugă la același text și următoarea insinuare: „Informația ziarului „West Deutscher Beobachter” are însă o lacună și anume: Nu specifică, din care parte a Ardealului se va face mutarea Românilor”.

Ziarul „Nyírvidek” din 16 August merge și mai departe cu insinuările, publicând numai următoarea informație laconică: „West Deutscher Beobachter” publică informația, că în cadrele reorganizării Europei, mai multe sute de mii de Români vor fi colonizați în Basarabia”, – lăsând să se înțeleagă, că Ardealul întreg va reveni Ungariei, astfel că Românii ardeleni vor fi transferați.

În felul acesta, se conturează propaganda revizionistă ungară după arbitrajul dela Viena, care a mutilat hidos pământul românesc fără a ține seama de realitățile etnice.

Ignorând angajamentele subscrise la Viena, Ungurii au continuat și continuă încă uneltirile dosnice și agitațiile, tinzând nu la intronarea unei păci durabile în bazinul dunărean, ci la refacerea anacronicului Regat al Sfântului Ștefan.

Desigur, o asemenea propagandă se desfășoară și în teritoriile revendicate, adică în Ardealul românesc, urmărind să mențină iredentismul minorității ungare și să întrețină o stare de nesiguranță în populația românească. Această activitate subversivă a făcut însă obiectul unui studiu separat, astfel că nu va mai fi înserată în prezenta lucrare.

III. CAMPANIA DE DISCREDITARE A ROMÂNIEI ȘI A CONDUCĂTORILOR SĂI

Paralel cu acțiunea de propagandă revizionistă creiatoare de argumente fanteziste, repetate și răspândite cu tenacitate pentru a le da nuanța verosimilului, Ungaria duce o propagandă de defăimare a României și a Conducătorilor săi, prin injurii și calomnii brodate pe intrigi și răstălmăcirii de realități evidente.

Această propagandă poate fi socotită ca un auxiliar al acțiunii revizioniste. Ea tinde să arate lipsa de viabilitate a României și incapacitatea Conducătorilor săi de a guverna un stat independent, cântând să motiveze astfel aspirațiunile Ungariei de a domina Bazinul Carpatic.

Iată o serie de exemple în ce privește modul cum se desfășoară această propagandă:

1. Presa

Ziarul „Magyar Nemzet” din 18 Aprilie a.c., ocupându-se de situația internă din România insinuiază că „Generalul Antonescu este nevoit să recurgă la sistemul vicleniei ca și fostul Rege Carol”, pentru a încerca și el să sdrobească opoziția conspirativă prin mijloace de intimidare. Dacă legionarii vor continua acțiunea lor de teroare, pentru a răsturna pe Antonescu, tot astfel cum au procedat pe timpul regimului Carol-Călinescu, România va fi din nou teatrul unor evenimente grave. Execuțiile în serie dovedesc că Gl. Antonescu e hotărât să ducă lupta cea mai necruțătoare. După două luni jumătate de pauză, barometrul politic prevestește noi furtuni distrugătoare în România”.

Acelaș ziar cu data de 20 Aprilie a.c. înserează o informație fantezistă care pretinde că „dealungul frontierei româno-ungare se arată din nou simptome, care dovedesc că România trăiește clipele unei noi crize grave. Ziua, dar mai ales noaptea, se aud dese împușcături. Circulația peste frontieră a fost oprită. Grănicerii români trag asupra tuturor acelor, care încearcă să se apropie din interior spre frontieră”.

„Nyírvidek” din 22 Aprilie 1941, în rubrica „La ordinea zilei” scrie: „În viața politică a României se observă simptome identice cu acelea observate pe vremuri în Cehoslovacia de tristă memorie. Zăngănit de arme, ton ațător în presă și radio, declarații iresponsabile făcute de miniștri responsabili și amenințări, care nu sunt susținute de nimic altceva decât de gură mare. Cu alte cuvinte, viața Românilor e condusă de politicieni care pun totul pe o carte și o împing spre nenorocire. Iar atunci când va trebui să răspundă, ei vor fi primii care vor fugi depe vaporul ce se scufundă”.

Ziarul „Ellenzék” din 29 Aprilie a.c., într-un articol intitulat „Strigăt de durere dincolo de frontieră”, brodează o convorbire cu câțiva țărani unguri veniți clandestin din România, spre a falsifica astfel situația Ungurilor de aici, ca și situația economică românească: „Nu ne putem lucra pământurile, mi-au spus țăranii unguri, deoarece jandarmii români nu ne permit să ne apropiem de frontieră, unde avem ogoarele. Pe o întindere de 500 m. dela frontieră nu avem voie să cultivăm porumb, floarea soarelui și fasole, ca nu cumva inamicul, adică grănicerii unguri, să nu-i surprindă. Grănicerii români sunt fricoși, foarte fricoși. La orice sgomot suspect își descarcă armele și fug ca eșiți din minti. În privința alimentelor, nu numai Ungurii ci și Românii o duc foarte prost, iar cei săraci sunt deadreptul decimați de foamete”.

Ziarul clujan „Estilap” din 27.V.a.c., insinuiază într-un articol inspirat de declarațiile unei văduve unguroaice nedreptățită de statul român, care a refuzat să-i acorde pensia după moartea soțului său. Ziarul încearcă să generalizeze cazul și să acuze astfel autoritățile române de practicarea unei politici de oprire a minorității ungare.

Pentru a găsi o explicație situației economice precare din Ardealul ocupat, ziarul „Nyírvidek” din 13.VI.a.c. informează că „principala cauză a lipsei alimentelor se datorește faptului că Valahii au luat totul în retragere”.

Sub titlul „La Lugoj și Lipova e interzis a se vorbi ungurește pe străzi”, ziarul „Estilap” din 25.VI.a.c. înserează următoarele mistificări: „În timp ce Românii din teritoriile realipite își continuă în pace munca producătoare, într-o lume de dreptate și siguranță prezentată de statul ungar ca propovăduitor al ideii Sf. Ștefan, în România prin toate mijloacele se procedează la jefuirea Ungurilor de cele mai elementare drepturi. Așa s-a întâmplat zilele trecute, când cetățeni pașnici au fost luați de pe străzi și duși la poliție, unde li s-a spus că nici chiar între ei, „Ungurii nu pot vorbi ungurește pe străzi”.

Aceeași acuzație bazată pe fantezie este adusă și de ziarul „Keleti Újság” din 29.V.a.c., care sub titlul „Vorbă ungurească constituie o crimă la Turda”, scrie: „În Ardealul de Sud rămas României, prigoana împotriva limbei ungurești a devenit tot mai generală. Liniștea Ungurilor care țin la limba lor maternă e tulburată de măsuri abuzive, violente și ură fără margini. Această prigoană nu îngăduie nici măcar vorbe spuse pe șoptite, nici discuții nevinovate, iar autoritățile românești prin atitudinea lor caută să forțeze la muțenie pe Ungurii rămași acolo, în timp ce Românii rămași aici pot absolut liber să folosească limba lor maternă”.

– Participarea României la războiul contra bolșevicilor și onoarea ce s-a făcut Conducătorului Statului român, Dl. Mareșal Antonescu de a fi numit Comandant al forțelor germano-române, a supărat Ungaria și a constituit pentru aceasta un nou stimulent pentru a defăima România, cu scopul de a-i diminua în fața lumii contribuția la lupta întreprinsă contra comunismului.

Astfel, ziarul „Magyarország” din 7.VII. a.c. scrie că „în timp ce în România au stat de veghe puternice forte germane, în Carpați soldatul ungar a stat de sentinelă singur pentru a opri invazia barbariei sovietice... Dacă armata sovietică ar fi știut că soldatul ungar este slab, ea ar fi atacat prin Ungaria și ar fi căzut în spatele Germaniei ...”.

Ziarul „Magyar Nemzet” cu data de 8.VII.a.c., înserează un articol, în care scrie între altele: „În preziua ocupării Cernăuților trupele maghiare au fost atacate în flank de bolșevici, pentru că după cum reiese din comunicatul german, în Bucovina au luptat trupele românești și deci trupele sovietice din fața lor au putut (?) să atace pe cele ungurești din flank”.

„Estilap” din 8 Iulie a.c., sub titlul: „N-a fost nimeni din noi pregătit în vederea începerii ostilităților”, supraestimează astfel contribuția armatei ungare, în contrast cu aceea a României pe care caută să o deprecieze în termeni vulgari, prin următoarele mistificări: „În războiul său împotriva bolșevismului distrugător al civilizației, poporul german a primit noiu camarazi de arme și alți. Printre alții și politicienii români s-au grăbit să-și anunțe participarea, în timp ce pe furiș priveau spre teritoriile eliberate de sub stăpânirea lor”. (E interesant de remarcat că ziarul maghiar consideră Basarabia și Bucovina ca „teritorii eliberate de sub stăpânirea românească” de către Soviete, fapt destul de semnificativ spre a demonstra sinceritatea gestului maghiar de a se alătura împotriva bolșevismului cotoptor).

În continuare articolul încearcă să conteste veracitatea comunicatelor Marelui Stat Major român, care arată entuziasmul populației concretizat în afluența de cereri ca voluntari pe frontul de Est, – sprijinindu-și insinuarea pe fantezia că „aviatorii români dezertează cu aparate cu tot, iar soldații din garnizoanele de frontieră, la prima ocazie renunță la protecția acordată de suveranitatea română”.

După ce ziarul afirmă că în presa română abundă articole de fond în care se preamărește camaraderia de arme româno-germană, iar comunicatele de pe front vorbesc de faptele de arme germane și finlandeze, însă „numai despre armata română nu amintesc nimic, desigur nu din modestie exagerată”, preamărește astfel contribuția armatei ungare: „În același timp este un fapt de netăgăduit și de neschimbat, că brigăzile rapide ale armatei maghiare au respins departe forțele armatei roșii, după ocuparea orașelor Lavosce, Kolomea, Stanislau și alte localități galițiene, continuându-se înaintarea dealungul Nistrului spre Bucovina și Basarabia”.

Referindu-se apoi la articolele din presa română care semnalează inspecțiile făcute pe front de Dl. General Antonescu, ziarul insinuează perfid că „ușor poate să facă aceasta, dată fiind întinderea mică a frontului românesc”.

Ziarul „Nemzeti Újság” în numărul său din 9 Iulie a.c., la rubrica „Războiul”, după ce arată că trupele rapide ungare înaintează vertiginos spre râul Zbruc și că pierderile până aici au fost neînsemnate, încearcă să strecoare următoarea îngrijorare tendențioasă: „... Dacă totuși trupele maghiare vor trebui să înainteze mai departe în vechea Ucraină a Țarilor – ajutând prin aceasta România să câștige după Bucovina și Basarabia – și astfel să dea peste grosul forțelor sovietice, misiunea honvezilor noștri va fi mult mai grea”.

În fața acestei „isprăvi excepționale” ale armatei maghiare, autorul evocă apoi lupta nenorocită dusă în 1914 de un Corp de Armată „maghiar” din Ardeal, pe aceleași meleaguri ale Ucrainei, – și după ce arată că numai Comandantul era vinovat de situația fără eșire în care ajunseseră acele „viteze” trupe maghiare*, continuă pretențios și insinuant:

„Eroicii noștri honvezi de astăzi nu pot ajunge într-o asemenea situație disperată, afară doar dacă armata română vecină dă faliment. Dar asta zău nu ni se poate pretinde, ca o camaraderie de arme de dată recentă ca cea română, să ne fie simpatică. Ne este imposibil să uităm Ardealul”.

Mai departe, trecând în revistă comunicatele oficiale, – asupra aceluia prin care Comandamentul trupelor germano-române anunță sobru ocuparea Bucovinei, scrie textual:

„Comunicatul român de război vorbește cu ardoare despre eliberarea Bucovinei, trecând sub tăcere faptul că la aceasta vitezele trupe maghiare i-au ajutat pe Români”.

Ziarul „Keleti Újság” din 12.VII.a.c. sub titlul „A fost bătut până la sânge”, insinuează că „în timp ce pe frontul de Est Români și Unguri sunt camarazi de arme, în România Ungurii sunt torturați la fel ca și în închisorile bolșevice”.

* Poate că nu este lipsit de interes faptul că ¾ din trupa celui Corp de Armată unguresc din Ardeal, despre care vorbește autorul, erau de naționalitate Români ardeleni.

„Magyar Újság” cu aceeaș dată înserează un articol brodat pe aceeași temă.

Începând de pe la mijlocul lunii Iulie, presa ungară și-a atenuat campania de calomnii contra României, pentru a plasa numai sporadic aluzii tendențioase la adresa țării noastre.

Astfel, în revista „Tolnai Világlapja” din 30 Iulie a.c., se înserează un articol tendențios, în care se pretinde că orașul Chișinău a fost ocupat de trupele maghiare.

2. Cântece „patriotice”

Paralel cu acțiunea de presă, propaganda maghiară a răspândit o serie de așa zise cântece „patriotice” pline de injurii la adresa României, ațărând ura populației maghiare contra poporului român și proslăvind eroismul de paradă al Ungurilor.

Ca exemplu cităm următorul cântec „patriotic”:

„Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom”

„Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom** ...”

Reszketnek már az oláhok a határon,

Ha majd egyszer lesz minálunk

Bukarestben olyan murit csinalunk,

Refren

Hogy minden eszkut, Antonescut, zsványeszcut

Bocskorostól, puliszkástól kivágunk.

Megizentem az oláh királynak

Hagyjon békét szép Magyarországnak

Mert a magyar nem ijed meg soha senkitől,

Nincs is oka félni, csak az Istentől.

Refren

Amerre most magyar fiuk járnak,

Sötét felhők vörös borítják a tájat.

A felhőkből vörös eső patakzik,

A magyar most az oláhra haragszik.

Refren

Oláh király felmet Szentpétervárra,

Bezárkozott egy mocskos szobába,

S felsohajtott az istenhez magába

Van-e még a magyar bakábol.

În versiunea românească acest cântec ar avea următoarea redactare:

„Douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei”

„Douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei ...”

Și la hotare tremură Valahii.

Iar de va mai suna odată alarma,

Ce mai raită vom trage prin București.

** În armata ungară la exercițiu soldatul numără după percuția grenadei „Douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei”, apoi aruncă grenada.

Refren:

Și îi vom alunga pe totii –estii, Antoneștii și banditeștii,
Cu opinci și mămăligă cu tot.

I-am trimis vorbă Regelui Valah,
Să lase în pace frumoasa Ungarie,
Căci Ungurii nu se sperie de nimeni
 Și nu au nici un motiv să se teamă,
 Decât de Dumnezeu.

Pe unde trec azi flăcăii Unguri,
Nouri negri acoperă orizontul.
Iar din nouri cade o ploaie însângărată
Căci Ungurii s-au supărat pe Valahi.

Regele valah s-a dus la „Cetatea Sf. Petru”.
S-a închis într-o cameră murdară
Și oftând întreabă pe Dumnezeu
Dacă mai sunt mulți soldați unguri.

Acelaș scop îl servește și broșura „Înainte honvezi pentru Ardeal” (Hajrá Honvéd Erdélyert), din care a apărut în 1941 o nouă ediție, scoasă de „Grupul Zriny al Ordinului Vitejilor” din Budapesta.

Tendința acestei broșuri afișată pe coperta sa, este de „a exalta spiritul militar al Ungurilor” ceea ce pentru editorii unguri, nu se putea obține decât prin defăimarea Românilor:

Iată un cântec din această broșură:

„Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom”

– Huszonegy, huszonkettő, huszonhárom
 Magyar honved a legelső a világon
 Hogyha megy, ha elindul a csatába
 Fut az oláh, alig bírja már a lába!
 Állj meg, oláh, tudom nincs útleveled:
 Ez a gránát fel az égbe elvezet,
 Mondjátok meg Szent Péternek,
 Be ne eresszenek minket:
 Szekely bakák még onnan is kivernek.

– A magyarok nagy Istene megsegít bennünket
 Az o aldása Kisérjo a mi fegyverünket
 Véres lesz a föld is, oláh verét issza
 Ne sirj édes feleségem, élve jövök vissza.

– Horthy Miklós ha felül a fekete lovára,
 Elvágat a Küzdők vonalába
 A két szeme játszadozik örömébe
 Lova lába habot ver a piros oláh vérbe.

– Lángbaborul a világ, Kinyilik a gyöngyvirag,
 Kicsi babám de a szemedbe nézek!
 Mgyar zászló lengedez, csókos eső permetez,
 A bocskoros esze nélkül futni kezd!

În românește:

„Douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei”

– Douăzeci și unu, douăzeci și doi, douăzeci și trei ...

Cel dintâiu în lume e soldatul ungur.

Când pornește la luptă.

Valahul fuge de abea îl mai tin picioarele.

Stai Valahe! Știu că nu ai pașaport,

Dar grenada aceasta te va duce la Cer.

Spuneți-i Sf. Petru să nu ne lase înăuntru

Căci și de acolo vă vor scoate soldații săcui.

– Marele Dumnezeu al Ungurilor ne va ajuta,

Binecuvântarea lui va însoți armele noastre

Și pământul va fi însângerat, va bea sângele Valahilor.

Nu plânge dragă nevestă, căci voi veni teafăr acasă.

– Dacă Horthy Nicolae încalecă pe calu-i negru,

Merge în linia luptătorilor,

Ochi-i sclipesc de bucurie,

Iar copitele calului său bat spumă în sângele roșu al Valahilor.

– Flăcările cuprind lumea întreagă și lăcrămioarele înfloresc,

Dar mă uit în ochii tăi iubito!

Steagul unguresc flutură și o ploaie de sărutări pornește,

Iar opincarul fuge scos din minți.

3. Cărți

Din ciclul cărilor de propagandă recent apărute, defăimătoare la adresa României, fac parte broșura „Jönnek” (Vin) în care prin mistificări tendențioase se pretinde că „Armata română în retragere din Transilvania s-a dedat la furturi și jafuri, victime fiind atât populația ungurească, cât și cea românească.

Volumul „Anuarul politic extern 1941” (Külügyi Évkönyv) în care sub titlul „România” se adaugă insinuant: „Sub ocupație militară germană”. Această adnotare reflectă o tendință vădit ofensatoare, desvluind totodată mentalitatea conducătorilor poporului maghiar și felul cum Ungaria a înțeles să se integreze în noua ordine europeană preconizată de Puterile Axei.

Ura maghiară se revarsă apoi năvalnic asupra României în cartea ziaristului clujan Toth Sandor, intitulată „Erdély, 22 éves rabsága” (Robia de 22 de ani a Ardealului). Cartea este impregnată dela început și până la sfârșit cu mistificări grosolane și calomnii adânc jignitoare la adresa Românilor, procedeu socotit oportun pentru scriitorul improvizat de a expune preinsele suferințe îndurate de minoritatea ungară sub regimul românesc, despre care spune că „A însemnat pentru Unguri mai mult decât năvălirea Tătarilor, decât prăpădul dela Mohaci, decât stăpânirea Turcilor”.

Ocupându-se de ocuparea Ardealului românesc de către trupele române în 1918, autorul ungur descrie în cuvinte ofensatoare pătrunderea armatei române pe pământul desrobit, insinuând că: „Soldații români erau călări pe cai piperniciți cu căciuli în cap și opinci în picioare, doar ici și colo cite un ofițer fardat purta cisme de lac. Opinca și cisma de lac arătau că Balcanul s-a întins pe acest pământ al Ardealului, unde mai mult de o mie de ani, un suflet curat, a asigurat drepturi largi tuturor naționalităților”.

Revenind apoi asupra armatei române, autorul maghiar nu-și poate înfrâna ura sălbatecă, profanând chiar memoria Regelui Ferdinand I, cu astfel de cuvinte: „Soldații erau în opinci, unii cu pălării de paie, sdrențăroși, murdari și mulți fără arme. Căi deasemenea erau într-o stare de plâns, însă ofițerii eleganți și pudrați. Această armată a luat în stăpânire Ardealul, în numele celui Ferdinand I, care în acest timp își dormea somnul provocat de cognac, în „palatul” cu un etaj din Calea Victorie”.”

Iar după ocuparea Ardealului de armata română, spune mai departe autorul Toth Sandor, „au început perchizițiile sub pretextul căutării de arme, organele armatei pătrunzând în locuințele particulare și luând tot ce socoteau de valoare. Și pe stradă chiar, unde vedeau ghete sau cisme mai bune, le trăgeau din picioarele trecătorilor. În același timp a început corupția. Cine nu plătea tradiționalul bacșiș, era dus la Comenduire și schingiuit”.

„A urmat apoi năvala funcționarilor din Regat. Analfabeți strânși de prin arenele circurilor, măturători de stradă și vâcsuitori de ghete, sau indivizi cu caziere bogate, au ajuns în Ardeal comisari, percepatori și chiar în funcții mai mari. Acești funcționari care nu aveau alt ideal decât îmbogățirea, au jefuit și persecutat populația maghiară timp de 22 ani”.”

„Deasemenea, siguranța la orașe și jandarmeria la sate și-a câștigat un trist renume. Formată din elemente dubioase, activitatea lor nu s-a redus decât la o serie de ilegalități”.

Trecând la organizarea administrativă a României, autorul ungar prin exemple tendențioase, arată că „Cel mai corupt stat din Europa a fost România Mare, făurită la Trianon. Teritoriul dela granița fixată la Trianon și până la Marea Neagră n-ar fi trebuit să se numească România Mare, ci țara bacșișului. În România – și aceasta o știe acum și străinătatea, – oricine putea fi mituit”.

În încheiere, volumul cuprinde o seamă de insinuări tendențioase referitoare la pretenziile jafuri la care s-au dat autoritățile și armata română în timpul evacuării Transilvaniei ocupate, concretizate de autorul maghiar în cuvintele: „Așa s-au scurs ultimele zile de ocupație valahă, cu furturi, jafuri și vărsare de sânge maghiar”.

4. Anecdote

Din materialul de propagandă defăimătoare la adresa României fac parte și anecdotele în care sunt arătate anumite stări de lucruri și abuzuri, cu exagerări și generalizări tendențioase.

Astfel, ziarul „Estilap” din 11 Iunie a.c., ocupându-se de ordonanța asupra impozitului pe bacșișuri, insinuează cum ar decurge o declarație de impunere dacă această ordonanță nu s-ar aplica numai chelnerilor și frizerilor, ci și tuturor demnitarilor, care și-au făcut din bacșiș un venit curent, făcând recomandată ironică: „Mai întâiu ar trebui impus funcționarul care întocmește declarațiile de impunere, deoarece fără bacșiș acesta „n-ar avea timp” să se ocupe de declaranți, iar după el ar urma impozabili în următoarea ordine:

Ministru,
Subsecretar de Stat,
Prefect,
Chestor de Poliție,
Administrator financiar,
Perceptor,
Plutonier de jandarmi,
Om de serviciu, etc.”

Același ziar din 17 Iunie a.c., brodează sub titlul „Expoziție” o convorbire între membrii comisiei de organizarea Expoziției de animale din Budapesta, unde au fost invitați și 3 oficiali români. Oficialitatea română se pretinde că a anunțat însă că vor lua parte 15 delegați, față de care Președintele Comisiei maghiare face obiecțiune: „Foarte rău că află aceasta abea acum, căci dacă știam mai înaintate, aranjam altfel: În locul animalelor, expuneam membrii delegației române”.

Tot ziarul „Estilap” din 26 iunie a.c., publică sub forma unei anecdote și sub titlul „Trupe rapide”, un dialog între un învățător și un Secui, care pretinde că armata română e compusă numai din trupe rapide. Învățătorul îl întreabă din ce trupe rapide, la care Săcuiul îi răspunde, „din acelea care fug cel mai repede, așa că rar le poți ajunge din urmă”.

5. Radio

Din când în când, propaganda maghiară din oportunitatea unei variații a mijloacelor de difuzare a mistificărilor sale, folosește și Radio pentru acțiunea sa de discreditare a României.

Astfel, postul de Radio Budapesta în emisiunea dela 23 Aprilie a.c., ocupându-se de vechea frontieră româno-ungară, unde au fost construite fortificații, încearcă să arate că „toate șoselele au fost distruse și mari suprafețe de teren au devenit de necultivat. Ungaria va dovedi că ea nu pregătește moartea, ci că va da viață statului prin reconstrucție. Ea a dovedit în multe rânduri că știe să clădească și să propășească. Sabia noastră reprezintă cultură și civilizație. Noi nu știm să distrugem, știm să zidim și astfel vom construi și acele șosele.

În emisiunea din 20 Mai a.c., Postul de Radio Budapesta a insinuat că „Guvernul maghiar este preocupat în gradul cel mai înalt de reglementarea chestiunilor juridice din regiunile ardelene. Aceasta pentru că multe din instituții, de cea mai mare importanță au fost lăsate de autoritățile românești în cea mai mare dezordine”.

Acelaș post, în emisiunea dela 21 Mai a.c. acuză administrația română că „în jud. Bihor a dovedit o complectă delăsare în ce privește irigarea terenurilor. În consecință, Guvernul maghiar a hotărât ca lucrările de irigație să se efectueze în cel mai scurt timp posibil pentru ca astfel mii de hectare să devină cultivabile”.

În ziua de 3 Iunie a.c., postul Budapesta a difuzat un articol publicat de baronul Vilami Lajos în ziarul italian „Relazione Italiana”, care în termeni tendențioși încearcă să arate pretinsa nedreptate ce s-a făcut Ungariei la Trianon și să acrediteze că argumentele românești asupra apartenenței Ardealului sunt lipsite de orice temei istoric.

Așa se desfășoară campania de discreditare a României și a conducătorilor săi, tinzând la crearea unei atmosfere care să justifice pretențiile Ungurilor de a domina bazinul carpatic și a anexa astfel Ardealul întreg.

(D.A.N.I.C., fond P.C.M. – S.S.I., dosar 77/1941, f. 194–231)

A N E X A II

22 Noembrie 1941

31138

N O T A

Agitație în rândurile populației din apropierea frontierei româno-maghiare

În ultimul timp se constată că numeroși țărani unguri, care trec din Ungaria în România pentru săvârșirea muncilor agricole, desfășoară o intensă propagandă iredentisto-revizionistă în rândurile populației din zona de frontieră, terorizând-o prin diferite afirmații și amenințări.

Proprietarii unguri, care au pământ în Ardealul de Sud, propagă atât în rândurile românilor etnici cât și în cele ale conaționalilor lor printre altele teza că în curând și restul Ardealului va fi alipit Ungariei, iar atunci fiecare va trebui să „dea socoteală” de felul cum s-a comportat în timpul ocupației românești și în special în intervalul de timp dela Arbitrajul dela Viena și până la anexarea totală a teritoriului ardelean de către Ungaria.

Potrivit amenințărilor lor ungurii vor fi trași la răspundere sub raportul atitudinii pe care au avut-o față de Statul român iar cei care vor fi dovediți de cea mai mică loialitate își vor primi pedeapsa meritată. În ce privește românii – lansează ungurii știrea – vor fi trași la răspundere în primul rând acei care au deținut demnități sau funcțiuni de orice natură și în general toți cei care au nutrit sentimente dușmănoase față de conlocuitorii unguri. Pedeapsa lor va fi necruțătoare.

Datorită acestor versiuni, populația română și maghiară se găsește într-o continuă stare de agitație.

Sursă serioasă

Comunicat:

- Președ. Cons. de Miniștri
- Ministerul Ap. Naționale
- Ministerul Af. Interne
- Marele Stat Major

(D.A.N.I.C., fond P.C.M. – S.S.I., dosar 72/1942, f. 10–11)

ANEXA III

S.S.I.
26.XI.1941

NOTA

UNGARIA

MANIFESTAȚII REVIZIONISTE

La Cluj a avut loc în ziua de 9 Noemvrie a.c., deschiderea cu mare fast a primei stagiuni a Teatrului Național maghiar.

Ungurii au folosit această ocazie, pentru a organiza o manifestație revizionistă, neomițând nimic pentru a face o propagandă cât mai activă și a arăta străinătății „superioritatea civilizației și culturai lor și dreptul asupra Ardealului pe care l-au stăpânit 1000 de ani”.

La această serbare au participat în afară de personalitățile maghiare și consulii german și italian din Cluj, precum și maiorul german Déhmet dela Comisia mixtă din Brașov și Lt. Col. Sigliuzo dela Comisia mixtă din Cluj.

Orașul a fost pavozat cu drapele și au fost afișate placate, pe care se putea ceti următoarele: „Ardealul a fost întotdeauna unguresc și așa va fi pe veci”, „Ardealul este unguresc”, „Ardealul este unit pe veci cu patria-mamă, Ungaria” etc.

Dela Budapesta au sosit pentru festivitatea deschiderii Teatrului: Arhiducele G-ral József și Arhiducele József Ferenc, Homán Bálint, Ministrul Instrucției Publice ca reprezentant al Regatului și Bánffy Daniel ministrul Agriculturii reprezentantul primului ministru Bárdossy și alți 60 de demnitari.

Deschiderea stagiunii a fost precedată de discursul ținut de Directorul Teatrului, Táray Ferenc, care după ce aduce „mulțumiri Regentului, că a dat populației maghiare ocazia să audă din nou limba

maghiară între pereții acestui teatru, după o pauză de 22 ani”, arată marele rol jucat de teatrul din Cluj, în dezvoltarea vieții dramatice maghiare.

Reprezentarea a început cu Hamlet de Shakespeare, „dela monologul: „A fi sau a nu fi ...”, unde a fost întreruptă acum 22 de ani, ca semn că acest răstimp a fost doar un vis urât”.

Ziarul „Ellenzék” din 10 Noemvrie a.c. folosește această frază pentru un articol insinuant, scriind: „A fi sau a nu fi ... aceasta este aici întrebarea! Acestea au fost ultimele cuvinte ungurești pe această scenă acum 22 de ani. Acum tot acestea sunt primele cuvinte ce se rostesc”.

În acest mod Ungurii continuă agitațiile revizioniste vizând Ardealul întreg.

Sursă de încredere

COMUNICAT ȘI:

- Minist. Af. Externe
- Minist. Propagandei

(D.A.N.I.C., fond P.C.M. – S.S.I., dosar 72/1942, f. 17–18)

HUNGARY’S PROPAGANDA *VERSUS* ROMANIA. DOCUMENTS
OF THE SPECIAL INTELLIGENCE SERVICE (1941–1943) (I)

Abstract

Three documents issued by the Special Intelligence Service in the last four months of 1941 and related to the propaganda directed by Hungary against Romania are published in the first part of the study. The anti-Romanian propaganda promoted by the Hungarian rulers continued even after the Vienna Diktat of 30 August 1940, by which Romania lost Northern Transylvania, and even after Romania joined the Axis, implicitly becoming Hungary’s ally. Inspired by the dismantling of Yugoslavia in the spring of 1941, the Hungarian propaganda sought to promote favorable circumstances for the reestablishment of St. Stephen’s Kingdom, more exactly for a complete annexation of Transylvania. This maximal project became its main goal. According to a report of September 1941 by the Special Intelligence Service, “The Hungarian Revisionist Operation. The Hungarians’ Agitation for the Reconstruction of Greater Hungary Continues”, the Hungarian propaganda was acting simultaneously in three directions: 1. Propaganda and Activities in Hungary and abroad with the purpose of winning the sympathy of the public opinion and of the foreign political circles for the revisionist cause; 2. A defamatory campaign against Romania and the Romanian leaders; and 3. The suppression of the Romanian element in Hungary and Northern Transylvania. The employment of the specific means of propaganda – which had by then become the main pillar of the Hungarian diplomacy – was thought apt to earn Hungary a dominant position in negotiations at the Peace Conference planned by the Axis Powers, to the detriment of Romania’s borders.

RĂZBOI ȘI PACE

ODISEEA GRUPULUI SANITAR ROMÂN PE FRONTUL RĂZBOIULUI DIN COREEA (1950–1953)

RADU TUDORANCEA

În privința României și a modului în care s-a raportat aceasta la unul din episoadele importante ale războiului rece, anume războiul din Coreea, este de menționat că primele luări de poziție ale autorităților de la București față de evenimentele din Coreea, apărute în cursul zilei de 26 iunie, adică la o zi după invazia nord-coreeană asupra Sudului, coroborau, în cursul Radiojurnalului de seară¹, comunicatele agenției sovietice de știri TASS, referitoare la „situația din Coreea”. Întreaga responsabilitate privind situația conflictuală existentă în acel moment în peninsula coreeană era plasată pe umerii regimului de la Seul, a cărui armată ar fi declanșat, de fapt, potrivit TASS, un atac prin surprindere, invadând teritoriul Coreei de Nord (stat pe care R.P.R. îl recunoscuse, urmând linia sovietică, la 26 octombrie 1948), de-a lungul întregii paralele de 38 de grade, situație în fața căreia „detașamentele de securitate ale Republicii” replicaseră, „*opunând o rezistență dărză inamicului*”. Bucureștii se aliniaseră, așadar, cu deplină obediență, poziției Moscovei, aceea potrivit căreia conflictul din Coreea era rezultatul unei agresiuni armate, ce a fost inițiată de către regimul din Coreea de Sud și că Nordul s-a văzut nevoit să se apere, să respingă atacul inițial și să treacă la contraofensivă.

La scurt timp după ce adoptarea rezoluțiilor O.N.U. a permis intervenția militară aliată în războiul din Coreea, guvernul S.U.A. adresa, la 7 iulie 1950, prin intermediul Legației S.U.A. de la București, o notă prin care aducea la cunoștința autorităților R.P. Române că președintele S.U.A., „conformându-se unei cereri a Consiliului de Securitate, a ordonat instituirea blocadei navale a coastelor Coreei”². Imediat, guvernul român a reacționat la nota americană, la 12 iulie 1950, expunându-și propriul punct de vedere față de situația din Coreea, anume acela că intervenția militară a S.U.A. în Coreea reprezenta o „agresiune directă împotriva poporului coreean”, în vreme ce rezoluția Consiliului de Securitate al O.N.U., adoptată la inițiativa și „sub presiunea guvernului american”, în condițiile în care doi membri

¹ Radiojurnalul din 26 iunie 1950, orele 18:30 (V. pe larg chestiunea în Eugen Denize, C. Măță, *România comunistă: Statul și Propaganda*, Târgoviște, 2005).

² Arhivele Ministerului Afacerilor Externe, fond S.U.A. 1950, Chestiunea 20/224, Nota Legației S.U.A. nr. 1009, din 7 iulie 1950, pagini nenumotate.

permanenți ai Consiliului – U.R.S.S. și China – nu participau, era în mod evident „ilegală și constituie un amestec în treburile interne ale poporului coreean”, ea violând „în mod flagrant principiile fundamentale ale Chartei Națiunilor Unite”³. Guvernul R.P. Române sublinia, în același timp, că „agresiunea împotriva poporului coreean aduce o gravă atingere a păcii în lume”, așa încât toate consecințele legate de agresiune, ca și întreaga răspundere „revin guvernului S.U.A.”⁴.

Către sfârșitul lunii august 1950, guvernul R.P. Române (țară ce nu se afla încă în grupul statelor membre ale O.N.U.) se adresa de această dată președintelui Consiliului de Securitate, Jacob Malik, precum și secretarului general Trygve Lie, în chestiunea războiului din Coreea. Nota de protest a guvernului de la București împotriva intervenției S.U.A. în Coreea, trimisă la 29 august 1950, arată că era de datoria Consiliului de Securitate să notifice guvernul S.U.A. că „actele de barbarie comise de trupele americane în Coreea sunt considerate crime de război”⁵. În demersul lor, autoritățile de la București solicitau Consiliului de Securitate să adopte „fără întârziere propunerile reprezentantului U.R.S.S.”, anume acelea ca guvernul S.U.A. să înceteze imediat și necondiționat „distrugerea orașelor coreene și atacarea populației pașnice de către aviație”⁶.

În analiza ansamblului de reacții ale României (ca parte a taberei democrațiilor populare) în legătură cu derularea conflictului coreean (1950–1953), dincolo de chestiunile strict oficiale, precum stabilirea relațiilor diplomatice româno-chineze și româno-nord-coreene, continuând cu reacțiile oficiale ale Bucureștilor față de conflict în sine, amploarea ajutorului efectiv al României adus „cauzei”, consistența acestuia (luând în considerare aici atât sumele și ajutoarele în produse alocate de la bugetul de stat, cu destinația Republicii Populare Democrate Coreene, cât și campaniile de strângere de fonduri și de colectarea de produse de la populație, găzduirea sau adoptarea de copii coreeni orfani sau răniți etc.), considerăm a fi important de luat în vedere și studiat un aspect mai puțin cunoscut, anume cel legat de activitatea Corpului Sanitar Român pe frontul războiului din Coreea.

Așadar, o dimensiune importantă a ajutorului oferit de către R.P. Română „cauzei nord-coreene” a fost reprezentată de activitatea, pe frontul din Coreea, în anii războiului, a unui corp expediționar sanitar românesc, ale cărui rapoarte de activitate, adresate Comitetului Central al Crucii Roșii din România, oferă informații interesante în legătură cu desfășurarea războiului, percepțiile medicilor români despre situațiile întâlnite, interacțiunea cu populația autohtonă. Potrivit informațiilor noastre, au existat două misiuni, sau două „grupuri sanitare”

³ Ibidem, Relațiile dintre R.P. Română și S.U.A. în anul 1950 (Relații politice și diplomatice), Punctul de vedere al guvernului R.P.R. față de Nota nr. 1009, a Legației S.U.A. la București, în cadrul secțiunii „Înfierarea agresiunii imperialiștilor americani în Coreea”, pagini nenumerate.

⁴ Ibidem.

⁵ Ibidem.

⁶ Ibidem. Identificarea cu linia Moscovei este evidentă, sub toate aspectele.

românești pe frontul coreean, unul succedându-i celuilalt⁷. Totuși, singurele documente privind activitatea acestora pe care le-am putut cerceta fac referire doar la ultimul grup sanitar românesc, cel care și-a început activitatea în Coreea din luna decembrie 1951, activând sub tutela Spitalului 39 Coreean⁸.

Liderul grupului, anume medicul Csizer Zoltan, înainta Comitetului Central al Crucii Roșii de la București primul raport privind activitatea Grupului Sanitar Român din Coreea, la un an de activitate pe frontul coreean. Documentul, unul extrem de amănunțit, aborda toate aspectele activității echipei de medici și asistenți români, începând cu drumul până la locul în care Grupul avea să activeze, călătorie ce a implicat traversarea Uniunii Sovietice și a Chinei. În timpul șederii la Moscova, echipa a fost vizitată de o delegație științifică din țară, care se afla la Moscova pentru unele întruniri cu omologi sovietici. Liderul acestei delegații științifice, anume Vasile Mârza⁹, ce deținea portofoliul de ministru al Sănătății în guvernul Petru Groza, a folosit prilejul pentru a da ultimele sfaturi membrilor Grupului Sanitar Român. În discuție, ministrul Sănătății a subliniat, din nou, importanța misiunii, atrăgând atenția că „fiecare membru al echipei este un mic ambasador al țării noastre”, așa încât „munca și comportarea trebuie să fie ca atare”¹⁰. Atât pe teritoriul U.R.S.S., cât și pe cel chinez, echipa românească de medici a fost întâmpinată de reprezentanții diplomați ai României în statele respective, anume ambasadorul Bughici (reprezentantul diplomatic al R.P.R. la Moscova) și ambasadorul Babuci (reprezentantul R.P.R. la Phenian), precum și de oficiali de la ministerele de Externe ale celor trei state. Primele contacte cu partea coreeană, reprezentată de un înalt ofițer, avuseseră loc abia la 21 decembrie, la Andun, dialogul fiind facilitat de un translator coreean, vorbitor de limbă germană¹¹. Ultima parte a călătoriei, desfășurată pe teritoriu coreean, ce a implicat parcurgerea câtorva sute de kilometri, avea să le ofere medicilor români, împărțiți în trei camioane, primele experiențe legate de războiul din Coreea. Astfel, aceștia au fost martorii unei confruntări aeriene, dusă de peste 30 de avioane, ce i-a marcat puternic, cu atât mai mult cu cât convoiul a fost o perioadă împiedicat să înainteze din cauza unei pene, iar, în zonă, „ascunzișurile nu erau bune”¹².

⁷ În unul din rapoartele expediate în țară de către Grupul Sanitar Român, ce își începuse activitatea în luna decembrie 1951, se face referire la activitatea grupului precedent.

⁸ Am presupus că o parte din rapoartele expediate în țară se află în Arhiva Crucii Roșii Române, însă nu am avut acces la aceasta. Singurele documente privind activitatea Grupului Sanitar Român pe frontul din Coreea le-am aflat la Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: A.N.I.C.), fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe.

⁹ Vasile Mârza devenea titularul Ministerului Sănătății din data de 14 ianuarie 1951, înlocuind-o pe Florica Bagdasar.

¹⁰ A.N.I.C., fond C.C. al P.C.R., Secția Relații Externe, dosar 3/1952, Raportul nr. II al Grupului Sanitar Român, Spitalul Coreean 39, adresat Comitetului Central al Crucii Roșii a R.P.R., la 5 ianuarie 1952, f. 1.

¹¹ Ibidem.

¹² Ibidem, f. 3.

Odată ajunsă la destinație, echipa de medici români a fost instalată în șapte construcții, care erau „în mare parte băgate în pământ”, cu scopul de a-i apăra pe locatari de tirul mitralierelor, dar care erau expuse „față de bombe”¹³. Pe lângă acest important neajuns, casele erau prost încălzite, iar alimentarea cu energie electrică se făcea cu intermitențe, în condițiile în care echipele de chirurghi trebuiau să-și desfășoare activitatea contra timp¹⁴. În altă ordine de idei, încăperile de locuit și cele destinate activității medicale erau expuse numărului extrem de mare de șobolani: „[...] sunt șobolani foarte mulți, care mănâncă perna de sub cap, umplută cu paie de orez, mănâncă curelele de la rucsac”¹⁵. Acestui gen de probleme i se alătura cel legat de aprovizionarea cu alimente și de asigurarea hranei zilnice. Într-o primă fază, alimentele aferente rației medicilor români au fost gestionate și preparate „după obiceiuri coreene”, așa încât deseori apăreau neajunsuri („ne ridicam de la masă flămânzi”), în ciuda faptului că, teoretic, rația era una consistentă, în condiții de război¹⁶. Neajunsurile legate de asigurarea hranei aveau să se diminueze după ce echipa de medici români a putut gestiona singură alimentele care i se cuveneau, astfel încât aceștia au început să pregătească mesele „după placul nostru”, fiind sprijiniți totuși de câteva ajutoare coreene. Treptat, grupul de medici a început să fie aprovizionat și de o „organizație de partid raională” coreeană, care aducea românilor țigări, „un fel de țuică coreeană”, ouă, mere și prosoape, în vreme ce Ambasada R.P. Române de la Phenian a făcut cadou medicilor o cantitate de coniac, utilizat de către membrii grupului „când e prea frig sau când primim vizita tovarășilor coreeni”¹⁷. De altfel, primul prilej de sărbătorire avea să fie aniversarea nașterii lui Stalin, 21 decembrie, ocazie cu care, la Andun, medicii români „au golit un pahar de cognac în sănătatea conducătorului drag al oamenilor din întreaga lume, a tovarășului Stalin”¹⁸.

Este important de subliniat că grupul sanitar român a funcționat în baza unor „principii organizatorice” extrem de stricte și bine precizate. De altfel, esența acestor principii, surprinsă și de raportul întocmit de șeful grupului, era aceea că medicii români reprezentau un grup „de medici și surori, care au venit în ajutorul poporului coreean”, a căror activitate se desfășura „sub conducerea militară coreeană”, dar și sub controlul Ambasadei R.P.R. la Phenian¹⁹. Informațiile referitoare la spitalul coreean în incinta căruia Grupul Sanitar românesc își

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem. Autorul documentului subliniază că „lumină electrică avem din timp în timp, în majoritatea timpului nu avem lumină”.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Ibidem, f. 4. Raportul arată că rația zilnică a unui membru al grupului de medici și asistente români era de: 200 g făină, 50 g carne conservată, 20 g zahăr, 50 g salam, 200 g carne proaspătă, 500 g pâine, 100 g orez, 300 g mere, 30 g grăsime, 40 g macaroane, 40 g unt.

¹⁷ Ibidem, f. 5.

¹⁸ Ibidem.

¹⁹ Ibidem, f. 6.

desfășura activitatea, deși sumare, sunt totuși importante. Spitalul în sine avea un comandant, un „ofițer administrativ”, dar și un „loctiitor politic”, iar comunicarea cu aceste „autorități coreene” se desfășura cu sprijinul a doi traducători, unul cunoscător de limbă engleză și unul de limbă germană²⁰. Din totalul celor șapte secții ale spitalului, grupului sanitar românesc i-au fost repartizate trei secții, adică cele care aveau în grijă cazurile grave de răniți ce necesitau intervenții chirurgicale la torace, abdomen sau membre superioare, precum și cazurile de boli infecțioase²¹.

Statutul grupului, pe care trebuia să îl respecte fiecare membru al echipei de medici și asistente, preciza, în mod clar, sarcinile și obligațiile acestora, stipulându-se, de la început, că nicio hotărâre „mai importantă, fie de natură organizatorică, fie de natură politică, nu poate fi luată decât numai de șeful echipei”, care se putea însă consulta cu anumiți membri ai echipei, „după aprecierea lui”, iar hotărârile sau ordinele rezultate urmau a se „executa întocmai”²². Un paragraf sugestiv este cel care face referire la atitudinea membrilor echipei și la manifestarea spiritului critic al celor din grup. Astfel, se sublinia că, „deși critica este liberă”, aceasta urma a fi exprimată „numai în ședința membrilor de partid” sau în ședințele de „analiza muncii”, respingându-se în mod ferm „critica distructivă, bârfeala sau discuțiile critice în mici grupuri”²³. Membrii grupului erau atenționați, de asemenea, să manifeste „mult tact” față de situația locală și față de localnicii coreeni, care urmau să fie întâmpinați totdeauna cu „multă înțelegere, bunăvoință și răbdare din partea noastră”²⁴.

„Instrucțiunile” către membrii grupului vizau, de asemenea, și aspecte ale vieții private, stipulându-se, astfel, că în viața particulară „vom interveni ori de câte ori se constată că un anumit fel de comportare sau un anumit fapt dăunează prestigiului sau muncii echipei”²⁵. Mai mult, delațiunea era încurajată și se prevedea chiar că orice bănuială de „manifestație de familiarism” (sic!) ca și de „regionalism” trebuia să fie „ridicată, fără întârziere, șefului echipei”²⁶.

Potrivit descrierilor din raport, referitoare la situația bolnavilor, era evidențiată starea catastrofală a acestora, cauzată în primul rând de gravitatea rănilor, de aglomerare, dar și de lipsa condițiilor minime necesare pentru desfășurarea activității într-un spital. Autorul raportului amintește, bunăoară, că în

²⁰ Ibidem. Se menționa foarte clar în raport că grupul românesc nu își desfășura activitatea independent, așa încât comunicarea cu oficialii coreeni și implicit prezența traducătorilor erau foarte importante.

²¹ Ibidem, f. 7.

²² Ibidem, f. 9.

²³ Ibidem.

²⁴ Ibidem.

²⁵ Ibidem. Se preciza, de asemenea, că observațiile de „această natură” urmau a fi semnalate numai șefului echipei și „niciodată în public”.

²⁶ Ibidem. Aceste „prevederi” figurau într-o secțiune a raportului, grupate sub titlul generic de „lămuriri”.

multe situații „găsim bolnavi nepansați de 6–7 zile, care zac în cămăși murdare, pe o saltea îmbibată de puroi și neînveliți”, în condiții de frig și de mizerie „cumplite”, medicii din spital (inclusiv cei români) având la dispoziție, pentru vindecarea bolnavilor, „numai patru-cinci feluri de medicamente”²⁷. Operațiile efectuate de medicii români, care se desfășurau într-o sală de operație parțial subterană, erau duse cu greutate la bun sfârșit, în condițiile în care instrumentarul chirurgical era extrem de modest sau uzat²⁸. Variațiile de tensiune ale energiei electrice sau lipsa cu desăvârșire a acesteia, în multe situații, făceau ca operațiile chirurgicale să se desfășoare la lumina lumânărilor sau a „lanternelor noastre” (la un moment dat, chirurgii români au instalat chiar o lampă cu petrol – *Petromax*); gravitatea situației era sporită de faptul că, întrucât nu existau „nici mănuși de cauciuc, nici ață”, chirurgii români erau nevoiți să opereze „cu mâna goală și cazurile septică și cele aseptice!”²⁹ Pentru ca situația să fie și mai sumbră, toate secțiile spitalului (fiecare secție fiind dispusă într-un sat) erau expuse în mod continuu raidurilor aeriene, care se desfășurau, potrivit descrierilor, de câteva ori pe zi, încercând să provoace cât mai multe daune³⁰. Efectul asupra echipei de medici era puternic, autorul raportului arătând, între altele, că „era foarte dificil să fim vigilenți”, așa încât deseori „avem fiecare palpitații pentru viața și sănătatea noastră și a tovarășilor noștri”, dată fiind frecvența și intensitatea „actelor teroriste și meschine americane”³¹.

Mizeria și lipsa de organizare erau, de asemenea, elemente care împiedicau desfășurarea în bune condiții a intervențiilor chirurgicale pe care le efectuau medicii români, iar responsabilii nu puteau fi, după cum se arată, deși voalat, decât colegii coreeni. Astfel, autorul raportului amintește despre faptul că hainele îmbibate cu sânge, vata, pansamentele utilizate și alte materiale medicale folosite erau „aruncate la întâmplare”, așa încât acestea se constituiau în „focare și focare de infecție, lupta împotriva căroră nu am putut-o încă începe”³².

Un „prilej de bucurie”, pentru membrii grupului sanitar românesc de pe frontul coreean, și în același timp o recunoaștere a eforturilor depuse în sprijinul „cauzei coreene” a fost telegrama adresată medicilor români, cu ocazia anului nou 1952, de însuși prim-ministrul guvernului R.P.D. Coreene, Kim Ir Sen. Telegrama în cauză, al cărei text a fost reprodus integral în raportul expedit în țară, se dorea a

²⁷ Ibidem, f. 9–10.

²⁸ Ibidem.

²⁹ Ibidem, f. 11.

³⁰ Ibidem. În document se menționează că avioanele inamice „ne vizitează de cel puțin trei ori pe zi”, ele mitraliind „imediat ce observă ceva mișcare”. În unele situații, erau aruncate chiar și bombe, în timpul unor raiduri aeriene intense, ce variau între 10–45 minute, cele mai periculoase fiind considerate cele de zi.

³¹ Ibidem, f. 12.

³² Ibidem. Autorul documentului anticipa, de altfel, o agravare a situației existente, dat fiind faptul că anotimpul de iarnă împiedicase, momentan, apariția și răspândirea bolilor infecțioase, care, odată cu venirea primăverii, urmau să reprezinte „un pericol serios”.

fi în primul rând „un salut călduros pentru toți tovarășii noștri”, în numele poporului coreean, al autorităților de la Phenian și al lui Kim Ir Sen personal. Evocând gestul reprezentat de acțiunea grupului sanitar românesc în Coreea, Kim Ir Sen adresa mulțumiri medicilor români, pentru tratarea multora din „soldații și ofițerii noștri răniți”, pentru devotamentul arătat acestora și poporului coreean, dar mai ales pentru meritul de a fi demonstrat „spiritul adevăratei frății internaționale”³³. Liderul nord-coreean arăta că faptele medicilor români „nu vor fi uitate în veci de poporul întreg coreean”, Kim Ir Sen exprimându-și speranța că, în viitor, „prietenia ambelor noastre popoare va deveni din ce în ce mai puternică”³⁴.

Ultimele considerații vizau starea moralului echipei de medici, precizându-se că în ciuda activității aeriene intense „care ne periclitează și viața și ne împiedică să desfășurăm o activitate atât de intensă”, moralul echipei era „nezdruncinat”³⁵. Totuși, la un moment dat, se face referire la faptul că, de-a lungul perioadei în care echipa se aflase pe teritoriul coreean, „avem 6 morți și 14 răniți”; din afirmație nu reiese dacă aceste victime proveneau din rândul personalului medical românesc din Coreea sau al răniților aflați în îngrijirea medicilor și asistentelor români³⁶.

Ca urmare a deficiențelor și a lipsurilor semnalate de medicii români din Grupul Sanitar Român din Coreea, ce fuseseră reunite în raportul privind activitatea grupului de-a lungul anului 1951, autoritățile de la București au decis să trimită în Coreea mai multe materiale și instrumentar medical, pentru ca acestea să poată fi folosite în cadrul unei campanii antiepidemice desfășurate în zona în care grupul românesc era campat³⁷. Potrivit hotărârii, care era însoțită de un „tabel de materiale necesare în acțiunea antiepidemică”, sumele trebuitoare pentru acoperirea cheltuielilor urmau să fie suplimentate de către Ministerul Finanțelor³⁸. În ansamblu, erau incluse pe listă medicamente și instrumentar medical de bază, precum pulbere DDT, pulbere insecticidă, alcool medicinal, vată hidrofilă, dezinfectante, antimalarice, antibiotice, diferite seruri și vaccinuri, seringi, termometre medicale, aparate Michel, pompe Kalimax și multe altele³⁹. Pentru ca materialele să poată fi preluate și ambalate, urmând a fi apoi expediate în Coreea, a fost constituită o comisie, alcătuită dintr-un reprezentant al Crucii Roșii, un

³³ Ibidem, f. 13. Telegrama lui Kim Ir Sen, adresată Misiunii Medicale Române din Coreea, cu ocazia zilei de 1 ianuarie 1952.

³⁴ Ibidem. Telegrama se încheia cu urările de sănătate adresate membrilor grupului românesc și cu speranța ca aceștia „să câștige cât mai multe merite în sfânta noastră misiune de a ajuta poporul Coreei luptătoare”.

³⁵ Ibidem, f. 18.

³⁶ Ibidem. Raportul este semnat de șeful grupului, medicul dr. Csizer Zoltan, dar și de ceilalți 22 membri ai Misiunii Medicale Române din Coreea.

³⁷ Ibidem, dosar 1/1952, Hotărârea C.C. al P.M.R. cu privire la materialele medicale ce se vor trimite în Coreea, nr. 441/1952, din 25 aprilie 1952, f. 29.

³⁸ Ibidem.

³⁹ Ibidem, f. 30. V. materialele și cantitățile în care au fost expediate, în anexa la lucrare.

reprezentant de la Statistică, un oficial din Ministerul Sănătății și un reprezentant al Institutului Chimico-Farmaceutic⁴⁰.

Merită a fi amintit, în acest context, că partea română a contribuit la ajutorarea părții nord-coreene, de asemenea, și prin trimiterea în R.P.D. Coreeană a unei echipe antiepidemice, înzestrată cu vaccinuri și medicamente destinate „combaterii bolilor provocate de arma bacteriologică”⁴¹. De altfel, Institutul Cantacuzino de la București promise însărcinarea de a prepara, în acest sens, „vaccinurile antiholerice, antivariolice și antitifice necesare”⁴².

THE ODYSSEY OF THE ROMANIAN MEDICAL CORPS DURING THE KOREAN WAR (1950–1953)

Abstract

Romania reacted to the outbreak of the Korean War and its subsequent developments especially by diplomatic stands, in perfect tuning with the camp of “brotherly countries” presided by the USSR. Hence, the “unwavering tone” of the authorities in Bucharest, in their approach to episodes such as the intervention of the “Chinese volunteers” or the evolution of negotiations for the armistice of Panmunjom. The “brotherly” assistance to the North-Korean party by the Romanian authorities was varied and consistent, and it included funds and goods allotted from the State budget, fund-raising campaigns and collection of goods from the population, sheltering in or adoption of orphan or wounded Korean children, as well as a Medical Corps sent by Romania to the warfront, whose odyssey makes the object of the present paper.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Ibidem, Hotărârea C.C. al P.M.R., din 14 martie 1952, „Cu privire la trimiterea de ajutoare poporului coreean pentru combaterea urmărilor armei bacteriologice folosită de agresorii imperialiști”, f. 15. Teza referitoare la o presupusă folosire a armei bacteriologice de către forțele americane, în războiul din Coreea, a rămas una controversată.

⁴² Ibidem.

ROMÂNIA ȘI CONFERINȚA DE PACE DE LA PARIS

VASILE PALI

Conferința de Pace de la Paris din perioada 1946–1947 a marcat sfârșitul conflagrației cu implicațiile cele mai mari, până în prezent, pentru evoluția omenirii. Numărul mare de state angajate în acest conflict, pierderile umane deosebite înregistrate în rândul forțelor combatante, translația obiectivelor de la cele naționale la cele ideologice, impulsivitatea luptelor de decolonizare, industrializarea tehnicilor de exterminare a unor populații, inovațiile datorate industriei de război au făcut ca lumea postbelică să fie foarte diferită de cea anterioară. Prin această Conferință s-a inaugurat cea mai lungă perioadă de pace pentru continentul european. De abia după 1989 continentul european a cunoscut din nou războiul sub forma conflictelor înregistrate în spațiul ex-iugoslav și în cel ex-sovietic.

Acceptarea păcii din 1947 a reprezentat, prin însăși natura demersului, actul cu cea mai redusă capacitate decizională pentru București în comparație cu celelalte hotărâri luate în timpul războiului. Totuși, capacitatea limitată de negociere a Bucureștiului a fost viciată, în mod suplimentar, din alte două direcții: dezinteresul SUA, Marii Britanii și Uniunii Sovietice de a asculta în mod real doleanțele foștilor sateliți ai Germaniei la Conferința de Pace și infiltrarea autorităților de la București de către oameni aserviți Moscovei pe toate palierele de decizie, cu toate consecințele negative ce au derivat în promovarea de către România a intereselor sale naționale în raport cu Uniunea Sovietică.

Trebuie precizat că România, înainte de a fi a patra forță în războiul antihitlerist, a reprezentat pentru trei ani a doua putere în războiul dus de Germania împotriva Uniunii Sovietice. Din acest punct de vedere este normal ca învingătorii să impună condițiile păcii. Ceea ce este discutabil este modul brutal în care sovieticii au intervenit în viața politică internă din România prin care atât deciziile de politică externă, cât și de politică internă, au translat implacabil în favoarea Moscovei.

Particularitățile situației României au determinat decizii inedite, ce nu au putut fi bazate întotdeauna pe experiența anterioară sau pe o anticipare reală a evenimentelor. Practic, în perioada supusă analizei, asistăm la acte decizionale ale autorităților de la București în care există un mixaj între inițiativele brutale ale oamenilor Moscovei și cedările, eforturile și speranțele forțelor democratice că anglo-americanii nu vor permite ca România să cadă complet sub dominația Uniunii Sovietice.

„Revista istorică”, tom XIX, 2008, nr. 5–6, p. 527–545

În acest studiu nu pun în discuție lipsa de legitimitate a noii elite politice românești impuse de prezența Armatei Roșii. În condițiile în care partidele istorice au fost împinse în mod forțat către periferia vieții politice, iar apoi desființate, „tovarășii de drum” au fost folosiți pentru scopuri bine determinate, iar regele Mihai a oscilat undeva între acte de bunăvoință la adresa ocupanților sovietici și demersuri repetate către anglo-americani pentru democratizarea țării, comuniștii au acaparat treptat pârgurile puterii și, cu sprijinul Moscovei, au dobândit legitimitate externă. Astfel, am analizat evenimentele având în vedere faptul că guvernul Groza a fost autoritatea recunoscută de către SUA, Marea Britanie și Uniunea Sovietică pentru încheierea păcii cu România.

1. ATRIBUȚII DECIZIONALE

Prin Înalțul Decret regal nr. 1626 din 31 august 1944 au fost restabilite toate drepturile românilor, „*recunoscute de Constituția din 1866, cu modificările aduse ulterior de Constituția din 1923*” cu precizarea (art. III) că, până la organizarea Reprezentanței Naționale, puterea legislativă se exercită de către rege, la propunerea Consiliului de Miniștri. Astfel, deși s-a recunoscut dreptul regelui de a sancționa și promulga legile, inițiativa legislativă a aparținut Consiliului de Miniștri. Cu toate lacunele democrației interbelice românești, această soluție a fost de preferat formulelor autoritare care au urmat după 1938. Trebuie precizat că atunci când România a revenit la formula de guvernare constituțională, în toamna anului 1944 și în condițiile în care era a patra forță militară angajată în Europa, numai trei state de pe continent mai aveau asemenea regimuri: Marea Britanie, Suedia și Elveția (ultimele două cu tradiții îndelungate ale neutralității).

Atribuțiile de inițiativă legislativă care au aparținut Consiliului de Miniștri au permis acestei instituții să acționeze, mai ales după venirea la putere a lui Petru Groza, în direcția consolidării poziției Partidului Comunist din România pe scena politică. Poate că și mai grav decât faptul că legea fundamentală nu a fost aplicată întotdeauna, a fost acela că au început să fie adoptate legi prin care au fost încălcate principiile constituționale. Astfel, prin articolul 14 din Convenția de armistițiu încheiată între România și Puterile Aliate s-a prevăzut că guvernul și Înalțul Comandament român „*se obligau să colaboreze cu Înalțul comandament aliat (sovietic) la arestarea și judecarea persoanelor acuzate de crime de război*”. Acest articol era neconstituțional, întrucât numai statul român putea să aibă asemenea atribuții pe teritoriul național. Pentru a corecta acest lucru, Decretul regal nr. 1626 din 31.08.1944 a fost modificat pe data de 11 octombrie 1944 în sensul constituțional prin stabilirea necesității unei legi speciale privind sancționarea celor vinovați de războiul împotriva Națiunilor Unite.

Dacă în cele de mai sus am analizat competențele în materie de decizie politică și raporturile dintre Constituție și legile ordinare, poate cel mai

reprezentativ exemplu pentru modul în care au funcționat instituțiile statului a fost refuzul primului ministru Petru Groza de a demisiona la solicitarea regelui Mihai pe data de 21 august 1945. Regele a acționat pe baza articolului 88 din Constituție potrivit căruia „*regele numește și revocă pe miniștrii săi. El sancționează și promulgă legile. El poate refuza sancțiunea sa*”. Dincolo de a avea relevanță numai în plan politic intern, această criză a permis guvernului Groza să-și întărească pozițiile în exterior, cu toate consecințele ce au decurs de aici în ceea ce privește decizia de politică externă.

În perioada care a urmat „grevei regale” guvernul Groza a acționat dincolo de spiritul Constituției din 1923 potrivit căruia „*regele domnește, dar nu guvernează*”, forțându-l pe acesta să gireze măsuri prin care atribuțiile sale au fost mai strict controlate. Mai mult, prin raportul lui Lucrețiu Pătrășcanu, ministrul Justiției, către regele Mihai I din data de 13 iulie 1946 s-a susținut nevoia „*încetării regimului vremelnice statornic prin înaltul decret regal 1626 cu privire la exercitarea puterii legislative*”¹. În consecință, regele Mihai I a semnat Decretul regal nr. 2218 din 13 iulie 1946 prin care s-a stabilit că puterea executivă se exercită colectiv de rege și Reprezentanța Națională. Însă, în același timp, Reprezentanța Națională s-a organizat într-un nou corp, Adunarea Deputaților. Prin suprimarea Senatului s-a mai produs o încălcare a Constituției. Dar ceea ce a fost mai grav în raport cu mecanismele constituționale anterioare a fost faptul că regele nu mai avea dreptul să dizolve Parlamentul.

În perioada care a urmat, Mihai I a semnat toate actele care i-au fost înaintate, chiar dacă nu era de acord cu ele. În fapt, „*Mihai încetase a mai fi un arbitru în disputa politică, între partide, neputându-și îndeplini principala sa prerogativă constituțională*”². În consecință, comuniștii și-au extins controlul pe care îl dețineau în domeniul executiv și asupra puterii legislative cu toate urmările de rigoare asupra actului de decizie în politica externă.

Subordonarea liderilor din Partidul Comunist din România pe linie politică față de Moscova a creat o gravă incompatibilitate cu funcțiile oficiale pe care le dețineau în statul român. În ianuarie 1945, Gheorghe Gheorghiu-Dej și Ana Pauker s-au deplasat la Moscova pentru a purta „negocieri” în legătură cu Căile Ferate Române. Cu acest prilej, comuniștii de la București au primit „directive” potrivit cărora va fi dezbătută problema co-beligeranței, a Transilvaniei de Nord și a prizonierilor români aflați în Rusia, „*promițând că acestea vor fi rezolvate în conformitate cu dorințele românilor și chiar că România va fi primită în rândul Națiunilor Unite, de îndată ce guvernul român va fi încredințat în totalitate frontului de extremă stânga*”³. Elementele „târgului” propus de sovietici sunt disproporționate deoarece obiectivele politice ale Partidului Comunist din România

¹ Angela Banciu, *Istoria vieții constituționale în România (1866–1991)*, București, 1996, p. 190.

² Ioan Scurtu, *Monarhia în România 1866–1947*, București, 1991, p. 166.

³ Gheorghe Buzatu, *Românii în arhivele Americii*, Iași, 1992, p. 19.

sunt puse în relație directă cu obiectivele naționale la Conferința de Pace. La momentul respectiv asemenea practici au părut normale pentru comuniștii români, unii dintre ei fiind formați în centrele speciale ale Uniunii Sovietice.

Cuvântarea lui Groza din 12 septembrie 1947, cu ocazia aniversării a trei ani de la încheierea armistițiului dintre România și Națiunile Unite, este relevantă pentru modul în care factorii de decizie români au acționat la Conferința de Pace. În cuvântare, Groza s-a referit la mărinimia rușilor, deoarece, „*pentru prima oară în istorie, învingătorul salvează și consacră libertatea națională a statului învins*”⁴. De fapt, libertatea națională la care se referă Groza era libertatea noilor autorități comuniste de a epura societatea românească de reprezentanții altor curente politice sau de gândire.

Negocierea, atât cât a fost posibilă în contextul intern și internațional respectiv, și semnarea Tratatului de Pace dintre România și Națiunile Unite pe data de 10 februarie 1947 s-au produs în formula instituțională prezentată mai sus.

2. CARACTERISTICILE SITUAȚIEI INTERNAȚIONALE ÎNTRE ÎNCHEIEREA CONVENȚIEI DE ARMISTIȚIU DINTRE ROMÂNIA ȘI NAȚIUNILE UNITE (13 SEPTEMBRIE 1944) ȘI CONFERINȚA DE LA POTSDAM (17 IULIE – 2 AUGUST 1945)

Convențiile de armistițiu au fost considerate de aliați drept bază pentru pacea impusă foștilor sateliți ai Germaniei. Convenția de armistițiu dintre România și Națiunile Unite a recunoscut anexiunile sovietice din iunie 1940 și pe cele care au urmat în toamna anului 1940. De asemenea, arbitrajul de la Viena a fost declarat nul și Transilvania „*sau cea mai mare parte a ei*” urma să fie restituită României. Cererile delegației românești au vizat, în principal, acceptarea cobeligeranței României și evacuarea țării de către Armata Roșie după terminarea războiului. În redactarea Convenției nu a fost acceptată nicio sugestie românească.

Trebuie precizat faptul că o convenție de armistițiu este dominată de rațiuni militare. Astfel, ea nu ține „*a fi creatoare de situații de drept, cât de a crea situații politico-diplomatice menite de a avea un cert efect militar*”⁵. Acest lucru explică și formularea ambiguă din textul Convenției referitoare la revenirea Ardealului de Nord la România. În viziunea aliaților, recunoașterea în acel moment a drepturilor românești asupra întregului teritoriu al Transilvaniei ar fi putut să îndepărteze capitularea Ungariei. În ceea ce privește cobeligeranța României, este semnificativă discuția dintre reprezentanții americani, englezi și sovietici, în contextul negocierilor pentru încheierea armistițiului cu România care au avut loc la Moscova în septembrie 1944. În acel context, Harriman, ambasadorul american, a

⁴ *Apostolii păcii la Conferința de Pace de la Paris*, București, 1946, p. 21.

⁵ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris 1920–1947*, București, 1996, p. 193.

întrebat care este atitudinea Moscovei privitor la posibilul statut de cobeligeranță ce i s-ar acorda României. Vișinski, comisarul sovietic pentru politică externă, a replicat că „*ar fi prematur să se facă această concesie românilor în avans, dar a fost de acord cu Sir Archibald Clark Kerr (n.n. – ambasadorul britanic la Moscova) că <ar trebui să li se permită să spere că ar putea să o câștige>. Harriman s-a declarat de acord cu această interpretare*”⁶.

În continuare, este util de făcut o analiză comparativă între convențiile de armistițiu încheiate de Bulgaria (28 octombrie 1944), Finlanda (19 septembrie 1944) și Ungaria (20 ianuarie 1945). Astfel, la Bulgaria și Finlanda lipsește prevederea din preambulul Convenției cu România potrivit căreia „*acceptarea condițiilor este motivată de recunoașterea înfrângerii României în războiul împotriva URSS, Regatului Unit, SUA și celorlalte Națiuni Unite*”. Practic, această redactare nu recunoaște acțiunea politică de la 23 august 1944 și pune accentul pe o înfrângere militară a României. În ceea ce privește clauzele teritoriale, acestea sunt: complete și precise cu Finlanda, mai dure decât la pacea din mai 1940; mai puțin precise cu România (frontiera pe brațul Chilia, statutul Dunării, cea mai mare parte a Transilvaniei); incomplete și neprecise cu Bulgaria. Referitor la servituțile politice înscrise în convențiile de armistițiu, acestea sunt: clare, precise și limitate cu Finlanda; mult mai reduse, dar mai puțin clare cu Bulgaria; clare și de o amploare mai mare cu România. Clauzele militare ale convențiilor de armistițiu sunt: concrete pentru România (prin convenția încheiată la 25 septembrie 1944 se stabilesc efectivele, caracterul lor, planul de acțiune etc.); limitate pentru Bulgaria. Astfel, lipsesc precizările asupra scopului angajamentului militar, cantității, limitei de spațiu și timp, ceea ce exprimă dezacordul dintre aliați.

Diferențele în tratarea de către marile puteri a celor cinci foste state aliate ale Germaniei au avut atât cauze obiective, cât și subiective. Astfel, trebuie menționat că frontul germano-finlandez nu a intrat adânc în teritoriul sovietic după 1941, iar Finlanda nu a intrat sub ocupația completă a Armatei Roșii. Faptul că interesele occidentale erau mai mari pentru zona de nord a Europei a permis Finlandei să obțină condiții mai bune din partea sovieticilor. În ceea ce privește elementele subiective, un exemplu potrivit este cel al relațiilor bulgaro-sovietice care au avut un curs ascendent imediat în perioada post-conflict datorat apartenenței comune la familia popoarelor slave.

Un moment semnificativ pentru sistemul de relații internaționale l-a reprezentat stabilirea de către Churchill și Stalin la Moscova, în perioada 9–17 octombrie 1944, a procentajului potrivit căruia sovieticii urmau să dețină 90% din influența din România, iar anglo-americanii 10%. Dincolo de discuțiile privind moralitatea unui asemenea demers, trebuie precizat că Churchill a negociat în condițiile în care Armata Roșie era deja în România, intrase în Balcani și amenința serios pozițiile

⁶ Idem, *România și organizarea postbelică a lumii 1945–1947*, București, 1988, p. 44.

britanice din Grecia. Londra a reușit să-și mențină influența în Grecia, cedând spații în care interesele sale erau imposibil să fie prezervate în condițiile prezenței masive militare sovietice. Faptul că discuțiile purtate de Churchill la Moscova în octombrie 1944 au început să prindă conținut este demonstrat și de următoarea rezoluție pusă de premierul britanic la 2 martie 1945 pe o telegramă britanică expedită de misiunea de la București prin care s-a propus ca sovieticii să nu mai aibă inițiative în România decât prin Comisia Aliată de Control: „*nu cred că suntem liberi să luăm o atitudine atât de fermă, ținând seama de angajamentul nostru față de Stalin și stricta observare de către el a Gentlemen's Agreement-ului în privința Greciei*”⁷.

Capitularea Germaniei la 9 mai 1945 a impulsat eforturile aliaților de a reglementa problemele aflate în suspensie. Prin Conferința de la Potsdam, organizată de către SUA, URSS și Marea Britanie în perioada 17 iulie – 2 august 1945, pregătirile pentru încheierea tratatelor de pace au intrat în linie dreaptă. Aici s-a hotărât înființarea unui consiliu și a unui secretariat cu sediul la Londra pentru pregătirea tratatelor de pace dintre Națiunile Unite, pe de-o parte, și România, Italia, Bulgaria, Finlanda și Ungaria, pe de altă parte. În această conjunctură, România s-a confruntat cu pasivul prezenței militare îndelungate și importante pe frontul de Est, cu o apartenență la o altă familie de popoare decât cea slavă, cu o propagandă ostilă instrumentată de Moscova cu tradiție de cel puțin două decenii, dar și cu dezinteresul evident al puterilor occidentale față de acest spațiu. Ceea ce pe timp de pace a individualizat din punct de vedere politic și cultural România pe harta Europei de Est nu a făcut decât ca, în condițiile sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial, să contribuie la impunerea unor condiții de armistițiu și apoi de pace dificile.

3. EVOLUTIA SITUAȚIEI INTERNAȚIONALE ÎNTRE CONFERINȚA DE LA POTSDAM (17 IULIE – 2 AUGUST 1945) ȘI ÎNCHEIEREA TRATATULUI DE PACE DINTRE ROMÂNIA ȘI NAȚIUNILE UNITE (10 FEBRUARIE 1947)

Pe data de 11 septembrie 1945 au început la Londra lucrările Consiliului pentru realizarea păcii cu cei 5 foști sateliți ai Germaniei. Un alt principiu stabilit pentru consultările Conferinței a fost cel exprimat de reprezentantul SUA, James F. Byrnes, potrivit căruia „*cei care au făcut războiul trebuie să facă pacea*” și că „*este imposibil să se pună în vigoare tratatele de pace care stabilesc frontiere și decid soarta coloniilor dacă aceste tratate nu sunt acceptate de principalele state aliate*”⁸.

În condițiile amplificării crizei politice din România, convorbirile au fost suspendate la 22 septembrie 1945, iar prima sesiune a Consiliului s-a încheiat cu

⁷ *România. Viața politică în documente*, vol. III *Anul 1945*, coord. Ioan Scurtu, București, 1994, p. 68.

⁸ Eliza Campus, *Din politica externă a României 1913–1947*, București, 1980, p. 576.

rezultate minime și fără să se emită un comunicat. În perioada 16–26 decembrie 1945, s-a organizat Conferința miniștrilor de Externe ai SUA, URSS și Marii Britanii la Moscova ca soluție pentru depășirea crizei. Schimbările modeste impuse guvernului Groza prin includerea a doi reprezentanți ai opoziției, pentru a dobândi reprezentativitate și recunoaștere internațională, nu au făcut decât să constituie un câștig real pentru URSS și succese aparente, de imagine, pentru Marea Britanie și SUA. În aceste condiții, pe data de 5 februarie 1946, SUA și Marea Britanie au recunoscut guvernul prezidat de Petru Groza, a cărui poziție pe plan internațional s-a consolidat.

Așa cum transmitea Agenția Reuters din Londra, la 22 aprilie 1946, *„în România, cooptarea a doi membri ai partidelor de opoziție în guvern nu a avut alt rezultat decât acela de a expune doi oameni fără putere atacurilor publice ale colegilor lor”*⁹. Toate protestele celor doi reprezentanți ai PNL și PNT referitoare la abuzurile comuniștilor nu au reușit să determine schimbări în actul de guvernare.

Evenimentele din Polonia din vara anului 1945 și impactul mediatic al „grevei regale” din România au atras atenția guvernelor și opiniei publice occidentale asupra imixtiunilor sovieticilor în viața internă a acestor state. Diferențele dintre declarațiile asumate de sovietici privind „Europa eliberată” și practicile acestora în zona de ocupație a Armatei Roșii au devenit din ce în ce mai evidente. Astfel, *„brutala încălcare a prevederilor constituționale la București a sfârșit prin a pune capăt iluziilor occidentale, mai ales celor ale lui Roosevelt, în privința politicii sovietice”*¹⁰. Din păcate pentru tradițiile democratice ale României, pentru schimbarea strategiei occidentale față de Uniunea Sovietică a fost nevoie de timp. Noile concepte de politică externă nu au putut fi integrate în pacea care era pe punctul de a fi semnată. În această situație, formula britanică stabilită între Churchill și Stalin la Moscova, în octombrie 1944, a continuat să funcționeze. Astfel, în plină „grevă regală” la 17 septembrie 1945, Marea Britanie a propus ca în redactarea tratatului de pace cu România să se introducă o clauză prin care să se permită staționarea trupelor sovietice în țara noastră.

Deschiderea dezbaterilor Conferinței de Pace a avut loc la Palatul Luxemburg pe data de 26 iulie 1946, iar lucrările au continuat, într-o primă etapă, până la data de 15 octombrie 1946. Pe data de 31 iulie 1946 a fost publicat, simultan, la Londra, Paris, Moscova și Washington, proiectul Tratatului de Pace cu România. Documentul a demonstrat unitatea dintre aliați, existând acordul acestora asupra a 36 de articole din 38 și asupra a 3 anexe din 6.

Conferința a fost structurată în felul următor: 5 membri ai Consiliului miniștrilor Afacerilor Externe: China, SUA, Franța, Marea Britanie și URSS; alți 17 (în total 21 de puteri aliate și asociate): Australia, Belgia, Belarus, Brazilia,

⁹ Conferința de la Paris a miniștrilor de Externe ai URSS, SUA, Marea Britanie și Franța, Ministerul Informațiilor, p. 3.

¹⁰ Vlad Georgescu, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, București, 1992, p. 243.

Canada, Etiopia, Grecia, India, Noua Zeelandă, Norvegia, Țările de Jos, Polonia, Cehoslovacia, Uniunea Sud-Africană, Ucraina și Iugoslavia; 5 subiecți ai Conferinței: Italia, România, Bulgaria, Ungaria și Finlanda; state cu rol consultativ: Mexic, Cuba, Egipt, Iran, Albania și Austria. În ceea ce privește metodologia Conferinței de Pace, aceasta a fost următoarea: marile puteri au avut rolul hotărâtor, iar puterile asociate au putut formula observații și propuneri. Acestea erau supuse votului și dacă aveau majoritate erau din nou înaintate Consiliului celor 5 mari puteri; subiecții puteau prezenta memorii scrise și orale în plenul Conferinței sau în comisii, dar opiniile lor nu erau material de lucru decât dacă erau însușite ca amendamente de unul din celelalte state. De asemenea, aceste state aveau dreptul de a-și expune punctele de vedere numai atunci când erau solicitate. Inițial, cei 21 puteau adopta o hotărâre numai dacă întruneau 2/3 din voturi, iar apoi prin majoritate simplă.

Dincolo de normativele de mai sus, „deciziile concretizate în textele tratatelor de pace au fost marcate de o serie de înțelegeri dintre marile puteri prestabilite – la Teheran, Ialta, Potsdam sau cu alte ocazii – dar și divergențe, care reapăruseră între acestea, îndeosebi din vara anului 1945”¹¹. Un exemplu referitor la modul în care au funcționat lucrurile este acela al cobeligeranței României. Cererea de obținere a cobeligeranței țării noastre a fost efectuată de delegația României, ca stat învins, subiect al Conferinței. Ea a fost preluată de delegația Cehoslovaciei care a susținut-o ca amendament în lucrările uneia din comisii. În urma votului din comisie, amendamentul a fost respins și lucrurile au rămas așa cum au fost stabilite anterior de către marile puteri. În această situație, dar și în multe altele, trebuie remarcată „mașina de vot” avută la dispoziție de Marea Britanie prin dirijarea statelor din Commonwealth. Prin această pârghie, Londra și-a impus mai multe puncte de vedere la Conferința de Pace.

În perioada 4 noiembrie – 11 decembrie 1946 s-au desfășurat la New York lucrările Consiliului celor 4 mari (SUA, Marea Britanie, China și URSS). Cu această ocazie au fost definitive, cu mici ajustări, proiectele de tratate redactate anterior. Pe data de 20 ianuarie 1947, la sediul Departamentului de Stat s-au semnat tratatele de pace, iar peste 6 zile documentul a ajuns în capitala României. În ședința Consiliului de Miniștri de la București din data de 1 februarie 1947 s-a hotărât, formal, semnarea lui.

4. PRECIZAREA ȘI EVOLUȚIA FACTORILOR DE RISC

Perioada de insecuritate maximă pentru țara noastră a fost între 24 august și 13 septembrie 1944 când România s-a angajat într-o campanie militară alături de

¹¹ Ștefan Lache, Gheorghe Țuțui, *România și Conferința de Pace de la Paris din 1946*, Cluj-Napoca, 1978, p. 6.

Națiunile Unite fără niciun fel de înțelegere scrisă. După încheierea operațiunilor militare, principalul risc la adresa României în absența unui tratat de pace l-a reprezentat nerecunoașterea internațională a frontierelor. Frontiera de vest a României a continuat să fie contestată de Ungaria, care și-a dezvoltat o campanie susținută în capitalele puterilor aliate. Pretențiile Budapestei au fost restrânse treptat de la recuperarea integrală a Ardealului de Nord obținut în 1940, la revendicarea unui teritoriu de 22.000 km², pentru ca în cele din urmă să nu mai fie cerut decât un teritoriu „nesemnificativ” de 4.000 km². Acest curs descendent al pretențiilor maghiare asupra Ardealului a fost determinat de fermitatea manifestată de aliați în privința dosarului respectiv. Ca o ultimă soluție, Budapesta a încercat să lase problema frontierei româno-ungare în suspensie după încheierea tratatelor de pace, dar nici în această privință nu a avut câștig de cauză. Autoritățile române au avut în permanență în atenție acest aspect, mai ales în condițiile în care Franasovici, reprezentantul României la Londra, transmitea la 1 aprilie 1946 că „*în mod cert, americanii sunt pentru unele rectificări sau ajustări la frontiera de vest a Transilvaniei, rectificări pe care nu consider însă a fi în intențiunea lor de prea mare importanță*”¹².

Nici frontiera româno-sovietică din zona Maramureșului nu a fost restabilită fără emoții. În această zonă, cu sprijin sovietic, naționaliștii ucraineni au încercat să provoace o secesiune a Maramureșului românesc. Riposta fermă a românilor și schimburile de populație făcute într-un termen scurt au împiedicat finalizarea acestor planuri.

Un alt factor de risc pentru România a fost acela că, în lipsa ajungerii la un acord între aliați privind pacea, s-a permanentizat instabilitatea instituțională. Cadrul oferit de Convenția de armistițiu nu a făcut față evoluțiilor rapide de pe plan intern și internațional. Abuzurile Armatei Roșii au făcut ca, uneori, regiuni întregi să fie scoase de sub autoritatea Bucureștiului. În timp, pe măsură ce administrația românească și-a întărit prezența în teritoriu, comanda armatei sovietice a impus un comportament mai strict trupelor. De la atacurile directe cu armament de război asupra unor primării, efective reduse de jandarmi dispersate în localitățile rurale sau depozite de alimente, Armata Roșie a trecut la tactici mai subtile care au constatat în pregătirea și înarmarea unor formațiuni paramilitare de sorginte comunistă. Acestea au organizat acțiuni de terorism politic împotriva opoziției tradiționale, mai ales în preajma alegerilor parlamentare din noiembrie 1946.

Un alt factor de risc determinat de întârzierea încheierii unui tratat de pace între România și Națiunile Unite l-a reprezentat dezorganizarea completă a sistemului militar. Uniunea Sovietică a impus României în perioada 1944–1945 mai multe schimbări în sistemul militar care au constatat, mai ales, în desființarea unor mari unități și unități și confiscarea de echipament. Aceste presiuni au

¹² Arhivele Ministerului Afacerilor Externe (în continuare: AMAE), fond Conferința de Pace de la Paris, vol. 69, f. 16.

continuat și după încetarea operațiunilor, iar epurările din rândurile ofițerilor, subofițerilor și maiștrilor militari s-au desfășurat pe criterii politice sub controlul Partidului Comunist din România. În perioada 1945–1948, au fost îndepărtate din armată 32.368 de cadre, dintre care 12.003 ofițeri (2/3 din cadrele existente în activitate la 9 mai 1945)¹³. În raportul anual asupra României întocmit de Adrian Holman, reprezentantul Marii Britanii la București, se spune că prin semnarea de către rege a decretului privind trecerea în rezervă a unor cadre militare, selectați de Ministerul de Război și de Secția Culturală și de Propagandă a Armatei controlate de comuniști, „se pare că a renunțat la singurul mijloc de rezistență armată”¹⁴.

Un alt factor de risc pentru România, în lipsa unui tratat de pace, a fost acela al colapsului economic. Interpretarea de fiecare putere învingătoare în folosul său a daunelor pe care trebuia să le plătească România a creat grave prejudicii economiei țării noastre. La acest lucru s-a adăugat, din martie 1945, începerea procesului de instituționalizare a jafului practicat de sovietici asupra resurselor industriale, de transport și de materii prime ale României prin înființarea de societăți mixte. Confiscarea de către sovietici a unor cantități imense de bunuri și instalații industriale din România ca reparații de război, înainte de stabilirea unor acorduri în acest sens, nu a putut fi controlată în absența unui tratat de pace.

Alături de riscurile teritoriale, politice, militare și economice prezentate mai sus, nu trebuie neglijate nici riscurile umanitare derivate din inexistența unui tratat de pace. Este vorba de situația prizonierilor de război români a căror soartă nu putea fi reglementată în absența unui tratat de pace. La încheierea conflagrației mondiale situația prizonierilor de război români era următoarea: 180.000 capturați și dispăruți pe frontul de Est înainte de 24 august 1944; 130.000 capturați de sovietici după 24 august 1944; 36.000 capturați de germani și unguri după 24 august 1944. Din acești prizonieri de război s-au mai întors în țară numai 83.000. La situația tragică a prizonierilor de război s-a mai adăugat deportarea unei părți a populației. În aceste condiții, fără niciun fel de justificare în afară de dreptul forței aplicat după model sovietic, au fost deportați 20.000 de civili din Moldova și 72.000 de etnici germani din Transilvania. La momentul respectiv, a existat riscul permanentizării unor asemenea practici, întrucât Uniunea Sovietică avea experiență în deportarea unor mari grupuri de populații.

Un alt risc pentru România, derivat din suma celorlalte, l-a reprezentat căderea țării sub control sovietic total. În condițiile în care evaluările analiștilor anglo-americani relevau, „aproape de fiecare dată, interesul limitat sau chiar absența oricărui interes al Marii Britanii și SUA pentru România”¹⁵, cu toate

¹³ Gavril Petre, Eftimie Ardeleanu, *Epurări, disponibilizări, deblocări în armata română în perioada 1946–1948*, în vol. *Anul 1946 – începutul sfârșitului*, București, 1996, p. 253–256.

¹⁴ *România. Viața politică în documente*, vol. I *Anul 1947*, coord. Ioan Scurtu, București, 1994, p. 566.

¹⁵ Radu Ciuceanu, *Misiunile lui A.I. Vâșinski în România*, București, 1997, p. 11.

clauzele împovărătoare ale viitorului tratat de pace, un bun câștigat îl reprezenta recunoașterea țării ca subiect de drept internațional.

5. FIXAREA ȘI EVOLUȚIA OBIECTIVELOR

În februarie 1945 a fost creată Comisiunea pentru Studiul Problemelor Păcii, organ tehnic premergător condus de Eugen Filotti, care a preluat materialele întocmite anterior de guvernarea Antonescu. Această structură a avut 30 de ședințe plenare în cursul cărora a stabilit că România trebuie să se orienteze exclusiv către obținerea recunoașterii internaționale a frontierei de Vest de dinainte de izbucnirea războiului. Această poziție a fost asumată și de Gheorghe Tătărescu, vice-președintele Consiliului de Miniștri și ministru al Afacerilor Străine, în ședința din 12 aprilie 1945, deoarece „*în problema revenirii teritoriului cedat la răsărit nu mai avem nici o șansă, și, în consecință, nu mai are rost să insistăm*”¹⁶.

Pe data de 9 august 1946, Consiliul de Miniștri de la București a adoptat poziția de principiu și componența delegației la Conferința de Pace, iar a doua zi a fost publicată *Atitudinea României față de Conferința de Pace*. Cu acest prilej s-au stabilit următoarele obiective: cobeligeranța și revenirea Ardealului de Nord; condiții mai bune pentru armament; reparații nu mai mari decât cele din Convenția de armistițiu; libertate economică; problema Dunării să fie soluționată ulterior.

În discursul lui Tătărescu din 13 august 1946 au fost prezentate din nou principalele obiective ale României la Conferința de Pace: obținerea cobeligeranței și revenirea Ardealului de Nord; obținerea de despăgubiri de la Germania și Ungaria; recunoașterea începerii luptei alături de aliați de la data de 24 august și nu de la data de 12 septembrie 1944; rediscutarea clauzelor economice, deoarece dacă s-ar menține acestea, „*România s-ar găsi în situația de a asigura obligațiuni pe care nu le-ar putea satisface și totodată ar vedea restaurarea sa economică iremediabil compromisă*”¹⁷; aliații cu care nu ne-am confruntat direct să renunțe la pretențiile lor privind despăgubirile de război, în condițiile în care „*rușii cer numai o cincime din reparațiile la care sunt îndreptățiți*”¹⁸.

Chiar dacă nu are relevanță decizională, trebuie precizat punctul de vedere al lui Grigore Gafencu, liderul „grupului de la Paris”, exprimat într-o scrisoare către Iuliu Maniu din 17 septembrie 1946, potrivit căruia Maurer a declarat comisiei europene că până în acel moment România a dat părții sovietice un miliard de dolari SUA. Potrivit lui Gafencu, delegația a fost evazivă când comisia a cerut mai multe date pe această temă, iar „*prin acest refuz de a înfățișa situația reală a țării, delegația oficială și-a încălcat cea mai elementară datorie de a apăra interesele*

¹⁶ Valeriu Florin Dobrinescu, *România și Ungaria de la Trianon la Paris*, p. 201.

¹⁷ *Apostolii păcii la Conferința de Pace de la Paris*, p. 14.

¹⁸ *Ibidem*, p. 20.

*românești, atât de grav primejduite*¹⁹. Cu toate aceste critici, delegația României nu și-a schimbat obiectivele în ceea ce privește posibili debitori. În afară de limitele obiectivelor delegației României la Conferința de Pace ce țineau de contextul internațional, grupul de la Paris a identificat și altele care nu au beneficiat de această scuză: nu s-a cerut evacuarea trupelor străine; repatrierea prizonierilor; asigurarea libertăților politice și reducerea plăților exorbitante, cu toate că puterile occidentale au arătat solitudine în privința reparațiilor ungarilor și finlandezilor, dar nu și nouă. În acest context, *„delegația română s-a mărginit să atace doar cererile de despăgubiri formulate de Puterile Occidentale”*²⁰.

Cel puțin prin prisma documentelor pe care le-am studiat până în prezent, nu am identificat o ierarhizare a obiectivelor și fixarea unor plaje de negociere pentru atingerea fiecăruia în parte. Totuși, este mai mult decât evident că recunoașterea internațională a revenirii Ardealului de Nord la România a fost obiectivul cel mai important. În aceste condiții, obiectivele României la Conferința de Pace nu au avut o dinamică deosebită. S-a urmat cu fidelitate linia fixată de sovietici înainte de deschiderea Conferinței, iar apoi s-a insistat pe obiectivele agreate de Moscova (despăgubiri de la alte state decât Uniunea Sovietică, îngreunarea accesului occidental în Comisia Dunării etc.). Totuși, se remarcă pentru negocierile de la New York că autoritățile române s-au concentrat pe atingerea unor obiective economice.

În condițiile în care problema Transilvaniei a fost soluționată de către aliați pe data de 7 mai 1946, în cea de-a 19-a ședință plenară a celor 4, devine oarecum desuetă afirmația lui Gheorghe Tătărescu din ședința Consiliului de Miniștri din 23 septembrie 1946 conform căreia *„accentul preocupărilor noastre, a activității noastre, a întregii acțiuni a căzut în primul rând pe tot ceea ce trebuie să facem și să pregătim pentru a câștiga rezultate fericite în această problemă (n.n. – a Transilvaniei)”*. Probabil că, în lipsa unor informații concrete privind negocierile de culise dintre aliați, Tătărescu a menținut acest obiectiv ca prioritate absolută.

Un alt obiectiv al delegației române aflat în strânsă interdependență cu situația internațională a fost acela de a se obține recunoașterea declarației de război a României împotriva Ungariei din 8 septembrie 1944. Aliații au creat un artificiu pentru a nu recunoaște această situație, astfel încât, *„starea de război dintre România și Ungaria, potrivit articolului 8, lua sfârșit prin intrarea în vigoare a Tratatului de pace între statele aliate și România, la care Ungaria nu era parte. Aceasta era o procedură absolut neuzitată, în sprijinul căreia nu exista nici un precedent internațional”*²¹. Astfel, situația particulară a României la Conferința de Pace ca stat învins, dar care a avut și o contribuție militară valoroasă la înfrângerea Germaniei și Ungariei, a determinat artificii juridice în înțelegerile finale.

¹⁹ Grigore Gafencu, *Politica în exil 1942–1952*, București, 2000, p. 150.

²⁰ *Ibidem*, p. 151.

²¹ Eliza Campus, *op. cit.*, p. 206.

Rezultatele dovedesc că obiectivele minimale care au fost fixate la București nu au putut fi atinse. Conferința a admis că la 24.08.1944 România a încetat războiul alături de Reich, dar a afirmat că abia la 12.11.1944 a intrat în războiul antihitlerist. Ca atare, României i s-au făcut concesiile militare și economice minore. La 10 octombrie 1946, Conferința a dezbătut și adoptat pe capitole Tratatul de Pace cu România. Textul final a fost adoptat la Conferința de la New York (octombrie – noiembrie 1946).

6. INSTRUMENTE PENTRU ATINGEREA OBIECTIVELOR

Cel mai important instrument pentru autoritățile de la București în vederea încheierii păcii a fost diplomația. În perioada 1945–1947 diplomația Bucureștiului a acordat cea mai mare însemnătate preparativelor în vederea participării României la Conferința de Pace. Totuși, și acest instrument a fost grav afectat de imixtiunile sovietice. Potrivit unei comunicări a lui Roy M. Melbourne, de la Misiunea Statelor Unite de la București, din 30 iulie 1945 *„în legătură cu epurarea de la Ministerul de Externe, Misiunea (SUA) a fost informată prin surse de încredere că autoritățile sovietice au cerut Ministerului de Externe înlocuirea tuturor diplomaților din străinătate care au servit sub dictatură. [...] Rușii și comuniștii din guvernul FDN doresc să plaseze în străinătate, în serviciul diplomatic român, un număr substanțial de persoane din propria lor tabără politică”*²². Aceste măsuri au îngreunat activitatea Ministerului Afacerilor Străine și pe cea a delegației României la Conferința de la Pace întrucât noii veniți nu erau, în general, pregătiți pentru activitatea diplomatică. Cu toate aceste dificultăți, Ministerul Afacerilor Străine de la București a depus eforturi pentru a restabili contactele diplomatice în capitalele de interes. La data de 6 august 1945 s-au stabilit relații diplomatice între URSS și România. De asemenea, în ianuarie 1946 au fost reluate raporturile diplomatice cu Marea Britanie și SUA. Aceste tatonări pe plan diplomatic au permis delegației României la Conferința de Pace să-și stabilească o agendă de discuții și să pregătească din timp dosare pentru a susține poziția Bucureștiului.

Pe data de 11 august 1946 a sosit la Paris delegația română, la două săptămâni după deschiderea Conferinței. Aceasta a fost condusă de Gheorghe Tătărescu, iar delegații principali au fost următorii: Gheorghe Gheorghiu-Dej, Lucrețiu Pătrășcanu, Ștefan Voitec, Lotar Rădăceanu, Gheorghe Maurer, g-ral Dumitru Dămăceanu, Richard Franasovici, Simon Stoilov, Horia Grigorescu, Șerban Voinea, Mitiță Constantinescu, Elena Văcărescu, Florina Baltazar. Reprezentativitatea acestei delegații a fost pusă în discuție atât pe plan intern, cât și pe plan extern. Astfel, Emil Hațieganu și Mihail Romniceanu au contestat în ședința Consiliului de Miniștri

²² Dinu C. Giurescu, *Imposibila încercare. Greva regală, 1945*, București, 1994, p. 135.

din 23 septembrie 1946 activitatea delegației de la Paris: „*delegațiunea trimisă de guvern la Paris n-a putut reprezenta națiunea, ci un guvern dictatorial ieșit din lovitură de stat*”²³. Pe plan extern, principalul contestatar al delegației României a fost grupul coagulat în jurul lui Grigore Gafencu.

În contextul sfârșitului celui de-al Doilea Război Mondial armata a reprezentat un factor important de descurajare și de impunere în raporturile internaționale. Comportamentul acesteia pe frontul de Vest a făcut ca anumite clauze ale păcii să fie redactate în favoarea României. La 23 august 1944 armata română număra: 55 divizii cu servicii aferente; un corp de armată a aerului cu 500 de avioane de linie; 4 brigăzi cu 202 baterii; o flotă cu 7 unități navale și formațiuni militare teritoriale. În aceste condiții, se explică interesul rapid al sovieticilor de a lipsi autoritățile românești de capacitatea de apărare armată. Conform memoriilor lui Cortland van Rensselaer Schuyler, reprezentantul american în Comisia Aliată de Control în România, după martie 1945 „*armatei i-a fost redusă puterea, recruții au fost privați de arme și trimiși acasă. Mulți noi ofițeri comuniști au fost numiți în posturi cheie*”²⁴.

Un instrument folosit în adoptarea unor decizii de politică externă la momentul respectiv l-a constituit și presa, folosită atât ca sursă de documentare, cât și de promovare a unor idei favorabile. Dacă presa autohtonă era strict cenzurată, nu același lucru se putea spune despre cea din statele occidentale. Aceasta era monitorizată atent de către autoritățile de la București, prin Ministerul Informațiilor, pentru a obține date și reacții referitoare la lucrările Conferinței de Pace. De exemplu, presa engleză scria în aprilie 1946 că „*ideile sovietice, cu sau fără tratate, vor continua să exercite o mare influență în bazinul dunărean în timp ce influența anglo-americană va marca un regres*”²⁵. De asemenea, postul britanic „News of the World” a afirmat la 21 aprilie 1946 că „*peste tot, afară de Italia, suntem în prezența a ceea ce pare a se afirma drept o ocupație rusească a tuturor punctelor strategice*”²⁶.

Alături de datele obținute din mass-media și din discuțiile directe cu participanții la Conferință, în actul de decizie în politica externă un instrument important l-au constituit informațiile cu caracter confidențial. Schimbările intervenite pe plan intern în România și în aparatul diplomatic au dislocat numeroase contacte de nivel pe care le aveau reprezentanții țării noastre. De asemenea, Serviciul Special de Informații și organisme specializate ale Armatei

²³ *România. Viața politică în documente*, vol. II *Anul 1946*, coord. Ioan Scurtu, București, 1996, p. 335.

²⁴ Ioan Chiper, Florin Constantiniu, Adrian Pop, *Sovietizarea României. Percepții anglo-american*, București, 1993, p. 45.

²⁵ *Conferința de la Paris a miniștrilor de Externe*, p. 5.

²⁶ *Ibidem*, p. 3.

erau în plină restructurare condiționată de faptul că au participat activ la Campania din Est. Totuși, menținerea unor profesioniști în Ministerul Afacerilor Străine a permis autorităților de la București să obțină informații cu caracter confidențial care au contribuit la luarea unor decizii. Prin telegrama din 1 iulie 1946 de la Paris, Franasovici a prezentat constituirea unei echipe speciale formată din Dem Dimăncescu, consilier de Legație, T. Mihăilescu, consul general, și M. Mărculescu „prin care am ținut un contact permanent și confidențial cu Secretariatul Internațional al Conferinței (M.M. Granville, Philippe Clement – dl. Dimăncescu), Quai d Orsay (Offroy, Baserant – dl. Mărculescu), presa franceză și anglo-saxonă (d-nii Mihăilescu și Dimăncescu) [...]”. În afara acestor contacte, menținem și alte legături de natură strict confidențială și personală cu membri ai delegațiilor Marilor Puteri²⁷. Rezultatele unei asemenea strategii nu au întârziat să apară. Astfel încât prin telegrama din 19 august 1946, același ambasador a comunicat următoarele: „cu mare greutate am putut obține ultimul proiect al clauzelor economice ale Tratatului de pace cu România, cuprinzând atât prevederile asupra cărora au căzut de acord supleanții celor Patru precum și diferitele propuneri privitoare la articolele asupra cărora acordul nu este stabilit. Voi trimite o fotocopie cu primul curier”²⁸. Este greu de stabilit dacă genul acesta de informații au permis autorităților de la București să facă schimbări importante în deciziile pe care le adoptau, dar cel puțin hotărârea finală a Conferinței nu a mai putut constitui o surpriză.

În același context, prin adresa Misiunii Speciale de la Paris către Centrala MAS din 24 iulie 1946, semnată de Dem Dimăncescu, se comunica: „am onoarea de a trimite excelenței voastre, aici alăturat, textul proiectului de Tratat de Pace cu țara noastră, care a fost obținut dintr-o sursă foarte confidențială de către domnul consul general Titus Mihăilescu”²⁹. De asemenea, faptul că autoritățile de la București au avut proiectul de tratat cu o săptămână înainte ca acesta să devină public nu a putut schimba lucrurile, dar cel puțin a putut contribui la constituirea unei reacții mai rapide.

7. RAPORTUL DINTRE INSTRUMENTE ȘI SITUAȚIA INTERNAȚIONALĂ

Folosirea instrumentelor de mai sus a fost limitată datorită condițiilor externe. Altfel spus, „întreaga evoluție politică și economică a României, după 1945, a fost determinată de Soviete prin executanții lor, Partidul Comunist din România și organizațiile create ad-hoc sau afiliate”³⁰. Practic, administrația internă și

²⁷ AMAE, fond Conferința de la Paris, vol. 69, p. 221.

²⁸ Ibidem, f. 268.

²⁹ Ibidem, f. 348.

³⁰ Dinu C. Giurescu, *Imposibila încercare*, p. 27.

reprezentarea Bucureștiului pe plan extern nu au putut funcționa la parametrii normali. Aceste limitări au ieșit și mai bine în evidență în ceea ce privește mandatul delegației române la Conferința de Pace. Astfel, într-o notă a delegației române despre criteriile ce trebuie avute în vedere în activitatea desfășurată la Conferința de Pace se arată că „eventualele doleanțe ale României față de URSS să nu fie prezentate în plen, ci rezolvate în discuții bilaterale cu delegația sovietică, sau la Moscova cu guvernul URSS”³¹. De asemenea, s-a dispus ca „toate contactele cu membrii altor delegații, în afară de cele autorizate expres, să înceteze”³². Dacă indicațiile de mai sus se refereau la metodologie și principii de lucru, în practică „recomandările diferitelor state din grupul învingătorilor erau privite prin prisma contribuției lor la cauza aliaților și nu pe baza dreptului internațional sau a punctelor de vedere istorice, etnice etc.”³³. Astfel, delegația română a încercat să obțină statutul de cobeligeranță „dar, în general, delegația română nu a contestat nici o problemă de importanță vitală pentru Uniunea Sovietică”³⁴.

Rolul armatei în promovarea intereselor naționale a avut un curs descendent după încheierea conflagrației mondiale și în timpul pregătirii Conferinței de Pace. În februarie 1945 Comisia Aliată de Control (Sovietică) a trecut la dezarmarea trupelor române din interiorul țării. În asemenea condiții, acest instrument nu a mai avut capacitatea să intervină pentru a impune revenirea la un curs normal, democratic, pentru România postbelică. De altfel, armata română nici nu avea o tradiție de intervenție în sfera politică.

Prin alegerile falsificate din 19 noiembrie 1946 care au fost „câștigate” de Blocul Partidelor Democratice cu 68,62%, forțele politice cu reală reprezentare la nivelul populației au fost împiedicate să aibă acces la putere. Administrația centrală și locală stabilită după acest moment a fost un instrument controlat aproape în totalitate de oameni fideli Moscovei. Această realitate a fost surprinsă și de diplomatul american Burton Y. Berry, care a notat la momentul respectiv că „România, ca și fiecare din celelalte țări din acea arie, este dominată – militar, politic și economic – de Uniunea Sovietică. După semnarea Tratatului de Pace, amenințarea cu dominația militară va rămâne, iar cea politică și economică vor fi intensificate”³⁵.

Planul Marshall privind reconstrucția Europei după război nu a fost acceptat de către guvernul Groza, la indicațiile Moscovei, ceea ce nu a făcut decât să adâncească ruptura dintre Europa Occidentală și ceea ce avea să devină din punct de vedere geopolitic Europa de Est. La rândul său, doctrina Truman, lansată în anul 1947, nu a avut niciun efect asupra condițiilor păcii.

³¹ AMAE, fond Conferința de la Paris, vol. 74, f. 282–283.

³² Ibidem.

³³ Ștefan Lache, Gheorghe Țuțui, *op. cit.*, p. 238.

³⁴ Keith Hitchins, *România 1866–1947*, București, 1998, p. 526.

³⁵ Dinu C. Giurescu, *Cade Cortina de Fier. România 1947*, București, 2002, p. 16.

8. ANALIZĂ

Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial a reprezentat o situație inedită pentru continentul european, mai ales pentru partea răsăriteană a acestuia. Între înțelegerea arătată de SUA intereselor Uniunii Sovietice în direcția stabilirii unei influențe solide în statele situate la vest de frontiera sa și poziția Marii Britanii de delimitare a sferelor de influență printr-o abordare ce ține mai mult de tradiția colonială a acestei țări, cel mai mult a avut de câștigat Stalin care și-a impus în fața aliaților poziția de forță susținută de un argument imbatabil: existența Armatei Roșii în statele ce făceau subiectul acestor discuții.

În condițiile în care actul decizional de politică externă a fost concentrat la nivelul guvernului, iar guvernul de la București s-a aflat sub controlul unei fracțiuni comuniste, nereprezentativă la nivel național și subordonată din punct de vedere politic față de Moscova, s-a ajuns în situația paradoxală ca inițiativele noastre de politică externă să semene mai mult cu directive ale Partidului Comunist al Uniunii Sovietice. În această situație, asistăm la o diluare pe termen lung a capacității decizionale a Bucureștiului, astfel că abia în anii '60 România își va recăpăta o anumită autonomie în raport cu Uniunea Sovietică în ceea ce privește politica externă. În această perioadă asistăm la o campanie bine organizată a guvernului Groza de concentrare a întregii puteri decizionale în jurul său, instituția monarhică fiind redusă la o valoare simbolică. Practic, tactica folosită de comuniști este evidentă din perspectivă istorică: ei nu se limitează numai la încălcarea grosolană a legii fundamentale în condițiile sprijinului pe care îl primeau de la autoritățile sovietice, ci, în aparență, folosesc Constituția din 1923 datorită legitimității pe care o avea acest document pentru majoritatea românilor, pentru ca în realitate să o golească de conținut prin diverse inițiative legislative.

În acest context, este evident că România nu-și putea propune și obține foarte mult la Conferința de Pace. Totuși, printre minusurile evidente ale autorităților de la București se numără: evitarea discutării repatrierii sutelor de mii de prizonieri români; asigurarea libertăților politice nu a constituit o prioritate; nu s-a insistat pe reducerea sau obținerea unor condiții mai bune de plată pentru despăgubirile de război; doleanțele economice au fost îndreptate numai împotriva aliaților occidentali. Este greu de stabilit dacă negocierea de către delegația României a unor condiții politice și economice mai bune la Paris ar fi schimbat comportamentul Moscovei în țara noastră, dar cel puțin i-ar fi redus cadrul juridic care i-a permis o dominație economică și politică aproape completă.

Capacitatea decizională a Bucureștiului nu a fost nici măcar de a accepta sau nu condițiile impuse de învingători. În condițiile controlului exercitat prin cadrele verificate ale Moscovei, puterea de decizie a unor „tovarăși de drum” de la București a fost aproape inexistentă. În situația României din perioada 1944–1947 nu se poate vorbi despre intenții ale Bucureștiului de a pune în discuție proiectele

tratatului de pace care i-a fost înaintat de către aliați. Dificultățile pe care le-a întâmpinat I.C. Brătianu la Conferința de Pace de la Versailles, în condițiile în care România era stat cobeligerant, au demonstrat cu prisosință că o asemenea soluție ieșea din discuție.

Răcirea relațiilor dintre aliați în perioada 1945–1947 nu a mai putut produce schimbări majore, în timp util, asupra condițiilor păcii impuse foștilor sateliți ai Germaniei. În perioada 1946–1947, pentru marile puteri a primat realizarea unui compromis cât mai rapid pentru ca situația să nu degenereze. Democrațiile occidentale erau mai vulnerabile din acest punct de vedere decât dictatura sovietică. Pentru Uniunea Sovietică era mai simplu să-și mobilizeze potențialul uman și tehnologic împotriva Occidentului și a știut să-și folosească acest ascendent. Imediat după ce pacea a fost încheiată, asistăm la replierea anglo-americanilor și stabilirea unei poziții mai ferme împotriva sovieticilor prin lansarea doctrinei Truman și a planului Marshall, elemente esențiale în ceea ce va deveni geopolitica Războiului Rece.

Pe termen lung, principiile stabilite la Conferința de Pace nu au reușit să împiedice divizarea Europei în două blocuri militare. S-a spus de mai multe ori că aliații, cu sensul de anglo-americani, au ajuns în situația paradoxală de a câștiga războiul pe câmpurile de luptă, dar de a pierde pacea în fața sovieticilor. Aceste pierderi nu au fost conștientizate de opinia publică și numai parțial de guvernele occidentale în perioada negocierilor de pace. Ele au fost percepute mai târziu sub forma costurilor imense ale cursei înarmărilor, necesare pentru a descuraja prezența militară masivă sovietică permanentizată în inima Europei pe baza juridică oferită de Pacea de la Paris.

Condițiile stabilite pentru România la Conferința de Pace au avut un loc minor în ansamblul reajustărilor strategice efectuate în Europa după cel de-al Doilea Război Mondial. Totuși, importanța Păcii de la Paris pentru evoluția postbelică a României este mai mult decât evidentă. Și asta numai dacă menționăm că acest document este și în prezent la baza recunoașterii internaționale a actualelor frontiere ale țării noastre.

ROMANIA AND THE PARIS PEACE CONFERENCE

Abstract

At the end of World War Two, given that the Government in Bucharest was under the control of a non-representative communist faction politically subordinated to Moscow, Romania's approaches to external policy followed the directions set out by the Communist Party of the Soviet Union. During the peace negotiations, Romania was faced with the liability derived from a long and significant presence on

the eastern front, the hostile propaganda orchestrated by Moscow, and a clear disinterest of the western powers in the related region. Romania's objectives at the Conference included the recognition of her co-belligerent statute and of her declaration of war against Hungary on 8 September 1944, the recuperation of northern Transylvania, compensations from Germany and Hungary, and the renegotiation of economic clauses. Several major issues were avoided by the Romanian delegation, among which the evacuation of foreign troops, the repatriation of thousands of Romanian prisoners, and the granting of political liberties. Additionally, economic claims were exclusively made to the western allies. The Romanian delegation fell short of attaining the minimal objectives set in Bucharest and only managed to obtain minor military and economic concessions. However, the importance of the Paris Peace Conference to the post-war evolution of Romania is more than evident, this document still being nowadays the fundament of the international recognition of Romania's present borders.

SURSE ȘI METODE

DIRECȚII DE CERCETARE ÎN INFORMATIZAREA SURSELOR DE DATE ISTORICE

IRINA GAVRILĂ

Prezentul studiu își propune să contureze, pornind de la încercările de început din domeniul istoriei cantitative, posibilitățile actuale și viitoare ale aplicării informaticii în cercetarea surselor de date istorice.

1. ISTORIE ȘI CALCUL – PERIOADA DE ÎNCEPUT

Impresionantele proiecte de cercetare lexicografică din perioada anilor 1970–1980¹, ca și crearea, în 1966², a periodicului „Computers and the Humanities”, sunt, de cele mai multe ori, considerate a fi debutul cercetării istorice asistate de calculator.

Semnificative pentru istoria artei sunt lucrările Laurei Corti³, marcând, la rândul lor, începutul colaborării dintre istorici și informaticieni într-un sens mai larg. Adevărata aplicare a calculatorului în istorie se lansează mai târziu, dezvoltarea ei în Statele Unite fiind diferită de cea din Europa.

Aspectul predominant cantitativ al istoriei sociale și economice a fost cel care a propulsat cercetarea istorică asistată de calculator în Statele Unite⁴. Thernstrom, Fogel și Engerman pot fi considerați părinți ai noii metodologii⁵. Istoria cantitativă a fost, însă, rapid și virulent criticată pentru că acordă prea multă importanță aspectelor cantitative ale trecutului, în detrimentul analizei calitative.

În Europa, istoria socială nu a reușit să stimuleze interesul pentru metodele cantitative, cel mai bun exemplu fiind cel al Franței, unde grupul de la „Annales” a avut un impact minor asupra comunității istoricilor în ceea ce privește aplicarea statisticii matematice și a calculatorului în

¹ <http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/allc/refdocs/honmems.htm#busa>. Născut la Vicenza în anul 1913, Roberto Busa și-a început cariera la iezuiți, devenind apoi profesor de ontologie și metodologie științifică. În 1946 începe să contureze proiectul Indexului. Până în 1967 lucrează la Gallarate și Milano, apoi la Pisa până în 1969, în Boulder, Colorado, până în 1971, apoi la Veneția, unde, în perioada 1974–1980, editează cele 56 de volume ale Enciclopediei *Index Thomisticus*, însumând 70.000 de pagini.

² A. Gilmour-Bryson, *Computers and Medieval Historical Texts*, în vol. *History and Computing*, ed. P. Denley, D. Hopkin, Manchester, 1987, p. 3–9.

³ L. Corti, *Automatic Processing of Art History Data and Documents*, Pisa, 1984; Idem, *Census: Computerization in the History of Art*, Los Angeles, 1984; L. Corti, M. Schmitt, *Automatic Processing of Art History Data and Documents. Second International Conference – Proceedings*, Pisa, 1984.

⁴ D. Greenstein, *Bringing Bacon Home: The Divergent Progress of Computer-Aided Historical Research in Europe and in the United States*, în „Computer and the Humanities”, 1997, nr. 30, p. 137–148.

⁵ S. Thernstrom, *The Other Bostonians: Poverty and Progress in the American Metropolis, 1880–1970*, Cambridge, Mass., 1973; R.W. Fogel, S.L. Engerman, *Time on the Cross*, Boston, Toronto, 1974.

cercetarea trecutului. Demografia istorică a fost, de fapt, cea care a impus utilizarea calculatorului, rol de lider având *grupul de la Cambridge*, care, inițiat fiind în 1964 și condus de Peter Laslett, a studiat populația și structurile ei sociale.

În această perioadă de început, istoricii erau nevoiți să se bazeze pe un software cu caracter general, care ignora particularitățile datelor istorice, sau să dezvolte, cu ajutorul informaticienilor, un software propriu. Cei mai mulți experimentau sistemele de gestionare a bazelor de date deja existente și care rezolvau problema stocării și regăsirii informației istorice. Datele trebuiau apoi reformatate în scopul analizei statistice, ceea ce presupunea o muncă de programare adițională. În aceste condiții, Manfred Thaller, de la Max Planck Institut für Geschichte din Göttingen, a avut inițiativa de a crea un software specializat pentru prelucrarea datelor istorice. În 1980, el a lansat sistemul de gestionare a bazelor de date istorice CLIO⁶. Flexibil în ceea ce privește formatul datelor de intrare, orientat către structura sursei istorice, cu un set de comenzi relativ ușor de mânuit, sistemul oferea și o viziune clară asupra a ce trebuie să însemne procesarea automată a informației istorice. Această viziune trebuia să se reflecte într-un software capabil să suporte prelucrarea datelor istorice dintr-o varietate de surse, fără a le forța într-un format standard. Mai mult, sistemul avertiza asupra specificului datelor istorice și asupra complexității procesului de interpretare a lor, prevenind astfel concluzii pripite în faza de intrare a datelor.

Deși inițial CLIO a fost conceput numai pentru a asista cercetările de la Max Planck Institut, Thaller l-a oferit și altor centre de cercetare și a solicitat cooperarea pentru dezvoltarea de noi aplicații, ceea ce a deschis cercetării istorice asistate de calculator o nouă eră.

Spre deosebire de Statele Unite, caracterul tradițional al programei analitice din facultățile umaniste europene nu a favorizat însușirea noii metodologii, iar istoricii interesați de noile instrumente de cercetare s-au bazat mai ales pe experiența lingviștilor. În consecință, mare parte din activitate s-a concentrat în jurul studierii textelor vechi, în centre ca CEDOC, în Belgia și CNRS, în Franța⁷. În 1979 apare, în Franța, periodicul „Le Médiéviste et l'ordinateur”, ai cărui creatori sunt Lucie Fossier, Caroline Bourlet și Jean-Philippe Genet, de la Institut de Recherche et d'Histoire des Textes, periodic ce funcționează ca un mijloc de comunicare între medievistii dornici să-și sprijine investigația științifică pe metoda statistică și calculator.

Excepție pentru Europa de Vest face Germania, unde istoricii și sociologii au fondat, încă din 1975, grupul Quantum, cu scopul de a explora, într-o strânsă colaborare, posibilitățile și problemele ce apar în procesarea automată a datelor istorice. Jurnalul acestui grup, „Quantum Information”, își schimbă, câțiva ani mai târziu, numele în „Historical Social Research”, devenind un forum al cercetării istorice cantitative și al celei asistate de calculator.

Fosta Uniune Sovietică este, pentru Europa de Est, un exemplu de cooperare strânsă între istorici, statisticieni și informaticieni. Cercetarea de început viza prelucrarea statistică a datelor din istoria socială și economică, istoria cantitativă afirmându-se definitiv prin anii 1970, când era deja axată chiar și pe probleme de simulare⁸.

Istoricii și-au dat seama curând că le-ar fi de mare folos existența unor organisme capabile să înlesnească comunicarea, schimbul de idei și opinii privind noua metodologie. Așa a luat ființă *Association for History and Computing*, iar în Statele Unite, *American Historical Association* a creat o platformă pentru istoricii orientați către aspectele cantitative.

⁶ M. Thaller, *Automation on Parnassus. CLIO – A Databank Oriented System for Historians*, în „Historical Social Research”, 1980, nr. 15, p. 40–65.

⁷ Centre National de la Recherche Scientifique, cu laboratorul său de studiere a textelor, L'Institut de Recherche et d'Histoire des Textes (IRHT).

⁸ L. Borodkin, *History and Computing in the USSR/Russia: Retrospection, State of Art, Perspectives*, <http://www.ab.ru/~kleio/aik/aik.html> (1996).

Simpozionul de la Hull, din 1983, a avut ca rezultat crearea organismului european *Association for History and Computing*, a cărui lansare oficială a avut loc trei ani mai târziu, la Londra.

În deceniile următoare, au fost organizate conferințe, sub auspiciile nou createi asociații, atât în Europa, cât și în America de Nord, iar comunicările au fost tipărite în periodicul „History and Computing”. Înființarea asociației a coincis cu pătrunderea, din ce în ce mai rapidă, a calculatoarelor în toate domeniile. Ca urmare, în mediul academic, s-a pornit o campanie de instruire a studenților din domeniul științelor sociale măcar în noțiunile de bază ale informaticii. Spre exemplu, din 1985, în fosta Uniune Sovietică, calculatoarele au fost introduse în universități, profesorilor cerându-li-se să aibă certificate de atestare în utilizarea computerului, iar pentru studenți au apărut cursuri obligatorii de informatică⁹.

Acordarea unor fonduri auxiliare a făcut posibilă, în universitățile din Olanda, angajarea unor specialiști care să predea studenților cursuri de calculatoare, cu aplicații specifice în domeniul umanist, așa numita *alfa-informatica* și, totodată, să ofere asistență de specialitate cercetătorilor. Această inițiativă avea însă inconvenientul că nu crea o infrastructură specifică istoriei cantitative. Proiectele de cercetare erau fie prea simple din punct de vedere metodologic ca să atragă atenția informaticienilor, fie prea complicate pentru istorici, care la momentul respectiv erau cu totul nefamiliarizați cu utilizarea statisticii matematice sau a calculatorului.

Rezultate ale cercetării, idei, dezbateri, controverse, proiecte de viitor, opinii asupra metodei cantitative și a software-ului adecvat istoriei, toate acestea au apărut în comunicări, articole, studii și monografii¹⁰.

Există, de fapt, două puncte de vedere asupra aplicării metodelor statistice și a calculatorului în istorie. Primul se axează pe posibilitățile pe care le poate oferi istoriei informatica, în sine. Cei ce îmbrățișează acest punct de vedere au tendința de a supraevalua ceea ce se poate realiza doar prin simpla utilizare a calculatorului în cercetarea istorică. Ei folosesc calculatorul fie și doar pentru a-și exersa și perfecționa cunoștințele dobândite în informatică. Ei admit că software-ul existent acoperă și rezolvă majoritatea problemelor din cercetarea istorică cantitativă, iar istoricilor nu le rămâne altceva de făcut decât să și-l însușească și să-l aplice. Adaptarea noii metodologii la specificul informației istorice nu pare să-i preocupe.

Un al doilea punct de vedere este acela în care accentul se pune pe adaptarea metodelor informaticii la complexitatea și particularitățile datelor istorice, total diferite de cele din mediul afacerilor sau din științele exacte. Adepții acestui punct de vedere pun accentul pe elaborarea unui software specializat, adaptat și extins înainte de a putea răspunde cerințelor cercetării istorice.

Cele două puncte de vedere nu sunt în mod necesar contradictorii și lasă loc nuanțării și abordării combinate. Totuși, primul privește calculatorul ca un instrument gata de a fi folosit în cercetarea istorică, așa cum ai folosi o mașină de scris sau o cameră video, în timp ce al doilea favorizează dezvoltarea unei platforme teoretice pentru cercetarea istorică asistată de calculator, prin aprofundarea metodelor informaticii și adaptarea lor la particularitățile datelor istorice.

Apariția calculatoarelor personale și progresul rapid din domeniul informaticii au făcut ca, în scurt timp, istoricilor să le fie suficientă doar însușirea unor simple comenzi, spre deosebire de anii anteriori când trebuiau să se descurce în hățișul programării în dBASE. Testarea ipotezelor se putea face prin simpla interogare a bazelor de date și se puteau rezolva probleme care până atunci păreau imposibil de soluționate din cauza volumului mare de timp necesar. Calculatorul devenise un instrument inteligent și rapid, la îndemâna istoricului, iar faza de început, în care analiza statistică a

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ P. Denley, *Models, Sources and Users: Historical Database Design in the 1990's*, în „History and Computing”, vol. 6, 1994, nr. 1, p. 33–43; L.J. McCrank, *Historical Information Science. An Emerging Discipline*, Medford, New Jersey, 2002; W.A. Speck, *History and Computing: Some Reflection on the Past Decade*, în „History and Computing”, vol. 6, 1994, nr. 1, p. 28–32.

datelor istorice se rezuma doar la operații simple, elementare, fusese depășită. Calculatorul era cel care executa acum operații variate și înlesnea stocarea și mănuierea unui mare volum de date¹¹.

Adepții noii metodologii se vor confrunta însă, în continuare, cu problemele ridicate de alegerea uneia sau alteia din metodele statisticii matematice sau cu alegerea software-ului potrivit cu scopul proiectului de cercetare respectiv.

Deși este evident faptul că, pentru a le utiliza judicios, istoricii trebuie să știe cât mai mult despre calculatoare, precizându-și strategia de cercetare, totuși, pentru istorie, aplicarea noii metodologii nu trebuie să devină un scop în sine, uitând că, până la urmă, valoarea rezultatelor depinde în cea mai mare măsură de interpretarea datelor calitative și cantitative, de coroborarea surselor editate și inedite, de talentul și temeinicia cunoștințelor acumulate de istoric în ani îndelungi de meserie, ceea ce nu poate fi înlocuit cu dependența de tehnologie¹².

Istoria cantitativă trebuie să se preocupe, în primul rând, de crearea de modele ale trecutului, fără a fi doar un câmp de aplicare al tehnologiei informaticii. Să nu uităm că sistemele de baze de date sunt doar instrumente cu caracter general pentru stocarea și gestionarea informației, ele neavând nimic specific istoriei. Era prin urmare necesar ca aplicarea metodelor statistice și a calculatorului să se îndrepte către ceva care să aducă o contribuție distinctă pentru cercetarea istorică. De fapt, calculatorul doar înlesnește aplicații care se află dintotdeauna în raza vizuală a istoricului. Istoria cantitativă este o abordare formalizată a problemelor din istorie, care cere date și algoritmi, fiind astfel o parte a istoriei ca știință.

Alți cercetători s-au declarat adepții metodelor standardizate, cum ar fi bazele de date relaționale, utile management-ului informației istorice. Aplicarea modelului bazelor de date relaționale pentru stocarea datelor istorice a fost de timpuriu îmbrățișată¹³. Ideea a coexistat cu cea a creării de sisteme expert destinate special informației istorice, așa cum era CLIO. Bazele de date relaționale erau un instrument, prin excelență, potrivit pentru procesarea orientată spre sursă a datelor, unde una și aceeași sursă este în mod diferit mănuită în faze diferite ale cercetării, iar utilizarea surselor diferă de la un moment de timp la altul. Bazele de date relaționale erau utile mai ales în analiza textelor, unde diferite fragmente de text puteau fi reproduse exact în înregistrările de intrare și apoi corelate cu date standardizate, făcând posibile comparații și analize, fără ca textul original să se piardă¹⁴.

Noul sistem de gestionare a bazelor de date, Access, introdus de Microsoft, datorită interfeței lui ușor de utilizat, a înlocuit rapid mai vechile sisteme dBASE și Paradox. Fără a cere prea multe cunoștințe teoretice din partea istoricului, interogările puteau fi realizate la fel de ușor ca și căutările de cuvinte cu un procesor de text. Access masca, însă, adevăratele probleme ale bazelor de date istorice și mulți utilizatori au descoperit, prea târziu însă, că designul bazei de date nu întrunea cerințele cercetării lor.

Flexibilitatea modelelor relaționale, în ceea ce privește adăugarea de noi informații în baza de date, nu rezolva problemele legate de complexitatea datelor istorice. Introducând CLIO, M. Thaller atrăgea atenția asupra acestui aspect și asupra dificultăților ce apar în analiza și interpretarea informației istorice. Dacă întregul proces de regăsire a datelor era lăsat pe seama sistemelor de baze

¹¹ C. Harvey, *The Nature and Future of Historical Computing*, în vol. *History and Computing III. Historians, Computers and Data. Applications in Research and Teaching*, ed. E. Mawdsley, N. Morgan, L. Richmond, R. Trainor, Manchester, New York, 1990, p. 205–211; R.L. Woods, *Skills for Historians: Getting Something Done with a Computer*, în vol. *History and Computing*, ed. P. Denley, D. Hopkin, p. 205–210.

¹² *History and Computing III*, ed. E. Mawdsley, N. Morgan, L. Richmond, R. Trainor, p. XI.

¹³ M. Greenhalgh, *Databases for Art Historians: Problems and Possibilities*, în vol. *History and Computing*, ed. P. Denley, D. Hopkin, p. 156–167.

¹⁴ D.I. Greenstein, *A Source-Oriented Approach to History and Computing: The Relational Database*, în „Historical Social Research”, vol. 14, 1989, nr. 51, p. 9–16.

de date, trebuia găsită o metodă de a încorpora și cunoștințe istorice auxiliare, lucru nu întotdeauna ușor de realizat în sistemele relaționale¹⁵. Designul unei baze de date trebuie să înceapă, pentru istoric, cu un model conceptual solid, care să conțină datele, evenimentele și relațiile dintre ele. Acestui model conceptual trebuie apoi să i se aloce structuri de date care pot fi recunoscute de calculator. De la datele brute, la identificarea indivizilor și a evenimentelor, interogarea datelor la diverse niveluri nu este deloc simplă cu un software standard și, din acest punct de vedere, modelele relaționale pot fi o soluție viabilă. Unele informații pot fi stocate separat și pot fi administrate manual sau prin metode tradiționale de către istoric¹⁶.

Este evident că istoricul se confruntă cu probleme care nu apar în alte discipline și care trebuie să poată fi controlate fără ca el să aibă obligația de a-și însuși cunoștințe de informatică ce depășesc posibilitățile lui de înțelegere. Cu alte cuvinte, informatica este aceea care trebuie să-i furnizeze instrumente specializate. Datele istorice sunt administrate ca fragmente de text, fără a se face vreo ipoteză asupra semnificației lor. Semnificația datelor istorice depinde de interpretarea lor, iar interpretarea este rodul cercetării istorice. Prin urmare, datele trebuie introduse într-un mod orientat spre sursă și nu într-un mod orientat spre software, cu alte cuvinte procesarea datelor trebuie să modeleze întreaga cantitate de informație pe care sursa istorică o conține, încercând să administreze sursele în funcție de o gamă variată de obiective ce stau în fața cercetătorului. Procesarea datelor orientată spre sursă trebuie să furnizeze instrumente variate de analiză, dar să nu-l forțeze pe istoric, în momentul în care creează baza de date, să hotărască ce metode de analiză va utiliza.

Un sistem de gestionare a bazelor de date istorice, sprijinindu-se pe structura clasică, trebuie să fie capabil să regăsească integral texte și documente, să rezolve diferențele de ortografiere în cazul numelor, trebuie să mănuiască datele asupra indivizilor astfel încât să faciliteze corelarea fragmentelor din surse conținând nume de indivizi (nominal record linkage). Un software specializat pentru istorici trebuie să poată efectua și transformări ale datelor, în vederea analizei lor statistice. Deși extrem de utile cercetării istorice, sisteme ca dBase sau Paradox impun structurarea datelor după reguli stricte, ceea ce limitează posibilitățile de analiză. Cercetarea istorică asistată de calculator trebuie să găsească, în viitor, un cadru teoretic specific, care să țină seama de particularitățile datelor istorice. Există, însă, pericolul ca sistemelor de gestionare a bazelor de date create special pentru istorie să le lipsească atributul „user-friendly”, iar pregătirea datelor de intrare, fiind mult prea complicată, să nu justifice scopul final al cercetării.

Referitor la procesarea datelor orientată spre sursă, există și obiecția că prezentarea electronică a informației într-o versiune cât mai apropiată de sursa originală se face în detrimentul analizei.

2. PREZENT ȘI VIITOR ÎN INFORMATIZAREA SURSELOR DE DATE ISTORICE

Variatatea surselor de date istorice implică crearea unei metodologii specifice pentru fiecare categorie de surse. În cele ce urmează vom puncta câteva aspecte ale cercetării pentru *informația istorică text*, *informația istorică cantitativă* și *informația istorică vizuală*.

¹⁵ L. Burnard, *Relational Theory, SQL and Historical Practice*, în vol. *History and Computing II*, ed. P. Denley, S. Fogelvik, C. Harvey, Manchester, New York, 1989, p. 63–71; C. Harvey, E.M. Green, P.J. Corfield, *Record Linkage Theory and Practice: an Experiment in the Application of Multiple Pass Linkage Algorithms*, în „History and Computing”, vol. 8, 1996, nr. 2, p. 78–89; C. Harvey, J. Press, *Databases in Historical Research*, Wiltshire, 1996.

¹⁶ L. Burnard, *Primary to Secondary: Using the Computer as a Tool for Textual Analysis in Historical Research*, în vol. *History and Computing*, ed. P. Denley, D. Hopkin, p. 228–233; L. Burnard, *The Historian and the Database*, în vol. *History and Computing III*, ed. E. Mawdsley, N. Morgan, L. Richmond, R. Trainor, p. 3–7.

a. RELAȚIA ÎNTRE BAZA DE DATE ȘI TEXT

În timp ce *baza de date* este asociată cu existența unor table cu o structură bine definită, *textul* este de obicei asociat cu reproducerea integrală a unui text și cu software-ul de analiză pentru găsirea concordanțelor, numărarea cuvintelor, analiza metrică și de stil sau, mai recent, cu bazele de date care stochează texte sau cu publicarea textelor pe World Wide Web. În bazele de date, *a structura* înseamnă a încadra informația în câmpuri, în timp ce *a structura un text* înseamnă a marca informația prin inserarea de marcate și coduri.

Progresul tehnologic din ultimii ani, mai ales dezvoltarea XML, ca și necesitatea de a digitaliza documentele istorice, au făcut mai evidente similitudinile dintre studiile istorice și cele lingvistice asistate de calculator, studii care până nu demult au avut o dezvoltare paralelă. Istoria se bazează, în principal, pe surse scrise, care au, prin urmare, caracteristicile textelor. Spre deosebire de studiile lingvistice, istoria este interesată de realitatea istorică ascunsă în text și nu de structura textului în sine. În mod tradițional, atenția istoricului este captată de evenimentele cuprinse în text, de numele indivizilor, data nașterii sau a morții, avere, aspectele economice etc. Astfel, textele tind să-și piardă calitățile specifice lor și sunt privite ca fiind liste de date, mai ales atunci când este vorba de documente administrative. Totuși, sursele istorice sunt variate și interpretarea lor trebuie să țină seama de trăsăturile specifice textului, trăsături care pot pune în lumină caracteristici ale autorilor sau ale istoriei manuscrisului respectiv, ca în cazul scrisorilor nedatate, scrise de aceeași persoană, când data probabilă a redactării lor poate fi stabilită prin analiza clusterelor.

Înregistrările istorice nu iau totdeauna forma de liste, la fel de interesante fiind inventarele, actele notariale, testamentele, care îmbină textul cu informația structurată. Cea din urmă va fi utilizată pentru analiza cantitativă, în timp ce textul este necesar interpretării rezultatelor, plasării lor în context istoric¹⁷.

Edițiile digitale, arhivele și bibliotecile digitale sunt în continuă dezvoltare, dar nu ne propunem aici să discutăm problemele pe care crearea și exploatarea lor le ridică atât pentru istorici, cât și pentru informaticieni.

b. DIGITALIZAREA DATELOR ISTORICE ÎN VEDEREA ANALIZEI

Procesul de digitalizare a surselor istorice în vederea analizei este total diferit de cel al elaborării edițiilor critice și istoric se confruntă cu o mulțime de restricții. Nimeni nu dorește să depună mai mult decât efortul absolut necesar pentru introducerea și procesarea datelor, dar complexitatea cercetării istorice poate face dificil de determinat ce înseamnă cu adevărat, în acest caz, *necesar*. De exemplu, în cazul manuscriselor, nu se știe cu siguranță care a fost situația reală și potrivit căror reguli a fost ea convertită într-un raport scris asupra realității. Două nume identice pot reprezenta două „cazuri” asupra unuia și aceluiași individ, dar pot fi și reprezentări a doi indivizi complet diferiți. Modificarea culorii cernelii folosite în documentele oficiale din secolul al XIX-lea poate fi o indicație a schimbării sursei de origine a cernelii, dar și a promovării în ierarhia birocratică¹⁸.

Formularea clară a scopului proiectului de cercetare și limitarea lui în timp, ca și estimarea costurilor vor fi factorii care dictează, până la urmă, soluțiile practice referitoare la cantitatea de informație ce va fi digitalizată și la modul în care se va realiza digitalizarea, multe considerații teoretice, legate în special de re folosirea datelor, fiind, de cele mai multe ori, neglijate. Problemele legate de datele de intrare se referă la:

– *ortografierea informației de intrare*

¹⁷ „History and Computing”, vol. 7, 1995, nr. 3, p. IV–XI, 126–155.

¹⁸ M. Thaller, *Digital Manuscripts: Editions v. Archives*, <http://www.hit.uib.no/allc/thaller.pdf>.

Ortografierea numelor de persoane și a localităților, monedele și unitățile de măsură și greutate vechi cer, pentru a fi analizate statistic, standardizări suplimentare. Întrebarea este în ce fază a cercetării trebuie introdusă standardizarea și cum se poate păstra legătura cu datele originale. Problema principală este conexiunea dintre datele sursă și entitățile istorice, de exemplu localizarea geografică a unui nume de localitate sau care variantă de nume corespunde unui anumit personaj istoric. Pentru că a răspunde la asemenea întrebări presupune o cercetare suplimentară, standardizarea numelor trebuie evitată în faza de intrare a datelor. O problemă asemănătoare este citirea corectă a sursei, pentru că, de exemplu, „Fieraru” poate reprezenta o ocupație, dar și un nume și va trebui să hotărâm în ce câmp anume stocăm informația;

– *modelarea datelor*

Un punct important de discuție este dacă designul bazei de date trebuie să reflecte modelul evenimentului istoric așa cum îl percepe cercetătorul sau trebuie să reflecte structura sursei. Sursa istorică este o rețea complexă de informații, de obicei bine înțelese de istoric, dar dificil de reprezentat într-un sistem convențional de stocare. Deși sistemele de baze de date relaționale permit implementarea de modele ierarhice ale datelor, tipice în cazul textelor, multe dintre materialele istorice nu se încadrează cu ușurință în această schemă. În plus, structura datelor poate varia în cadrul unui grup de surse de același tip sau chiar în cadrul aceleiași surse, ceea ce face ca modelarea datelor să devină un proces extrem de complicat¹⁹.

Lucrurile se simplifică dacă, în proiectarea bazei de date, se ține seama mai mult de scopul cercetării decât de structura sursei²⁰. Modelarea datelor este puternic influențată de natura proiectului de cercetare și de gradul de rafinament al software-ului întrebuitat. Complexitatea și neregularitățile din structura surselor istorice, rigiditatea modelului relațional al bazelor de date istorice, precum și scopul analizei datelor creează și astăzi discuții asupra software-ului orientat spre sursă;

– *corelarea datelor cu sursa-text originală*

Istoricul este obișnuit să se refere în mod constant la originea informațiilor sale, ceea ce afectează arhitectura aplicațiilor specializate. Deși sursele trebuie să fie convertite la o formă potrivită prelucrării pe calculator, multe proiecte au demonstrat necesitatea păstrării legăturii cu textul sursă original. Acest deziderat se poate realiza fie prin simpla atașare, la înregistrările din baza de date, a textelor sursă scanate, fie prin adăugarea câmpurilor text, în care să fie transcrise sursele²¹;

– *orientarea spre sursă sau orientarea spre model*

Începând din anii ‘90, o bună parte a comunității istoricilor a devenit conștientă de problemele specifice ridicate de procesarea datelor istorice²². Utilizarea sau respingerea modelului relațional s-a

¹⁹ J. Burt, T.B. James, *Source Oriented Data Processing. The Triumph of the Micro over the Macro?*, în „History and Computing”, vol. 8, 1996, nr. 3, p. 160–168.

²⁰ J. Bradley, *Relational Database Design and the Reconstruction of the British Medical Profession: Constraints and Strategies*, ibidem, vol. 6, 1994, nr. 2, p. 71–84.

²¹ L. Breure, *How to Live with XBase: the Socrates Approach*, în F. Bocchi, P. Denley, *Storia and Multimedia. Proceedings of the Seventh International Congress Association for History and Computing*, Bologna, 1994, p. 477–484.

²² L. Burnard, *Relational Theory*, p. 63–71; Idem, *The Historian and the Database*, p. 3–7; D.I. Greenstein, *A Source-Oriented Approach*, p. 9–16; C. Harvey, J. Press, *Databases in Historical Research*; Idem, *Relational Data Analysis: Value, Concepts and Methods*, în „History and Computing”, vol. 4, 1992, nr. 2, p. 98–109; Idem, *Structured Query Language and Historical Computing*, ibidem, vol. 5, 1993, nr. 3, p. 154–168.

făcut în funcție de proiectul de cercetare supus discuției și au fost formulate anumite reguli care să-l ajute pe istoric în a lua decizia corectă.

Un punct de vedere este acela că abordarea orientată spre model este potrivită proiectelor de cercetare care își propun să răspundă unor întrebări anume, folosind surse convenționale și acceptând anumite decizii arbitrare asupra datelor, scopul final al cercetării fiind analiza cantitativă²³. Lipsa de timp și de acces la instrumente de prelucrare adecvate sunt argumente în plus pentru a alege un asemenea model. Dimpotrivă, abordarea orientată spre sursă este mai potrivită atunci când istoricul își plasează prioritățile în sfera menținerii integrității surselor și dorește să trateze materialul atât ca text, cât și ca informație structurată, dispunând de un volum mare de timp și de instrumente de lucru sofisticate²⁴. Modelul relațional este potrivit dacă scopul cercetării rezidă în analiza datelor și nu a sursei, dacă datele se pretează agregării și, în consecință, pot fi prelucrate statistic, iar relația dintre obiectele bazei de date poate fi descrisă ca fiind de tipul 1: n.

Problema majoră a cercetării istorice asistate de calculator pare a fi structurarea materialului istoric într-un mod care să fie potrivit complexității sursei, modular, standardizat, permițând alegerea critică a instrumentelor și tehnicilor de procesare existente, fără a avea nevoie de un volum de timp prea mare, atât pentru codificările manuale, cât și pentru aplicarea unor soluții tehnice complexe.

De cele mai multe ori, sistemele de baze de date comerciale satisfac doar în parte dezideratele de mai sus și sunt o bună soluție pentru sursele cu o structură relativ simplă, regulată. Scanarea și codificarea manuală a întregului text nu este o soluție realistă, viabilă pentru majoritatea proiectelor de cercetare din domeniul istoriei.

c. METODE STATISTICE ÎN CERCETAREA ISTORICĂ

Perioada de maximă dezvoltare a cliometriei a fost cea a anilor 1970–1980, când statistica era utilizată mai ales pentru testarea ipotezelor. Astăzi, statistica are mai mult valoarea unui instrument descriptiv, fiind mai puțin folosită ca metodă de inducție, cu alte cuvinte rolul ei este acela de a sumariza datele sau de a ajuta la găsirea de tipare pentru informația din marile baze de date istorice. Motivul acestei schimbări este în primul rând faptul că majoritatea metodelor statistice lucrează cu eșantioane de date cu o distribuție statistică pe care datele istorice nu o satisfac. Un al doilea motiv ar fi acela că istoricii se feresc să facă generalizări pentru o întreagă populație, pornind de la rezultatele statistice obținute pe baza eșantioanelor. De cele mai multe ori, istoricul se mulțumește cu o descriere statistică simplă a datelor și nu testează pentru a verifica abaterea semnificativă de la ipoteza nulă. Cele spuse până acum nu înseamnă, însă, că metodele inferenței statistice sunt cu totul ignorate de istorici, dimpotrivă, o serie de metode noi de inferență statistică își găsesc aplicabilitate în istoria cantitativă. Vom aminti, în cele ce urmează, câteva dintre noile instrumente statistice pentru care se întrevede un viitor promițător în cercetarea istorică viitoare.

O metodă importantă pentru cercetarea istorică este *analiza seriilor temporale*. Modelul seriilor temporale poate fi aplicat oricăror surse pentru care există serii de date diacronice, cum ar fi sursele istoriei economice, care conțin statistici privind comerțul sau navigația, sau sursele demografiei istorice, pentru analiza datelor legate de populație. Cu toate acestea, aplicațiile în afara istoriei economice sunt foarte puține.

În studiile privind populația, se disting trei tipuri de serii temporale, legate de vârstă, perioade și cohorte. Efectele vârstei sunt cele legate de îmbătrânire, în ciclul de viață. De exemplu, indivizii tind să devină mai conservatori pe măsură ce înaintază în vârstă. Efectul legat de perioadă este cel care afectează toate cohortele într-o perioadă istorică dată, de exemplu indivizii care au trecut prin

²³ P. Denley, *Models, Sources and Users*, p. 33–43.

²⁴ J. Bradley, *Relational Database Design*, p. 71–84.

marea depresie sunt mai înclinați să susțină o politică orientată spre grija față de individ. Efectul de cohortă este cel al unei relații unice, la nivelul întregii cohorte față de un eveniment istoric anume. Eliminarea celor trei tipuri de efecte dintr-o serie diacronică de date este rațiunea aplicării analizei seriilor temporale.

Exemple putem găsi în demografia istorică²⁵ sau în istoria politică²⁶. Studiile de istorie a climei au analizat serii de date asupra temperaturii aerului sau au determinat impactul modificărilor condițiilor climatice asupra recoltei²⁷. În istoria socială sunt cunoscute studiile privind legătura dintre tacticile de stradă ale mișcării pentru drepturi civile și mișcările muncitorești din Statele Unite, în perioada de după război²⁸, precum și cele legate de grevele din Olanda²⁹.

În istoria economică, analiza seriilor temporale este un instrument des utilizat, mai ales în ultimele decenii, în primul rând pentru comparații internaționale³⁰. De asemenea, există și interesul pentru aspectul metodologic al analizei seriilor temporale. Spre exemplu, cercetătorii se preocupă de modul în care trebuie privită ea, ca instrument descriptiv sau ca un mijloc de testare a ipotezelor. Au fost introduse metode de analiză a ciclurilor pe termen lung, cum ar fi *ciclul Kondratieff*³¹, metode de filtrare pentru a deosebi un ciclu de celălalt³² sau pentru analiza proceselor stocastice nestacionare³³.

Simularea este simplă ca idee, dar baza statistică a folosirii ei științifice este diversă și complexă. Simularea cu ajutorul calculatorului este creată pentru a evalua comportamentul în interiorul unui sistem bine definit, pentru a determina modele și criterii, pentru a dezvolta strategia de analiză, a prezice rezultate, a determina probabilități și a identifica tipare relaționale.

Un model este întotdeauna punctul de pornire pentru simulare și, pentru o bună analiză, este nevoie de construirea tuturor variabilelor și de stabilirea corectă a relațiilor existente între ele. Un mod de simulare este acela de a schimba parametrii variabili, astfel încât impactul acestor schimbări asupra modelului să poată fi măsurat. Atunci când procesul de simulare constă dintr-un număr finit de

²⁵ T. Bengtsson, G. Broström, *Distinguishing Time Series Models by Impulse Response: a Case Study of Mortality and Population Economy*, în „Historical Methods”, vol. 30, 1997, nr. 4, p. 165–171; J. Schellekens, *Illegitimate Fertility Decline in England, 1851–1911*, în „Journal of Family History”, vol. 20, 1995, nr. 4, p. 365–377.

²⁶ A.C. Pacek, B. Radcliff, *Voter Participation and Party-Group Fortunes in European Parliament Elections, 1979–1999: a Cross-national Analysis*, în „Political Research Quarterly”, vol. 56, 2003, nr. 1, p. 91–95.

²⁷ S. Scott, R.S. Duncan, C.J. Duncan, *The Origins, Interactions and Causes of the Cycles in Grain Prices in England, 1410–1812*, în „Agricultural History Review”, vol. 46, 1998, nr. 1, p. 1–14.

²⁸ L. Isaac, L. Christiansen, J. Miller, *Temporally Recursive Regression and Social Historical Inquiry: an Example of Cross-movement Militancy Spillover*, în „International Review of Social History”, 1998, nr. 43, p. 9–32.

²⁹ S. van der Velden, P.K. Doorn, *The Striking Netherlands: Time Series Analysis and Models of Socio-Economic Development and Labour Disputes, 1850–1995*, în „Historical Social Research”, 2001, nr. 26, p. 222–243.

³⁰ L.E. Raffalovich, *Growth and Distribution: Evidence from a Variable-parameter Cross-national Time-series Analysis*, în „Social Forces”, vol. 78, 1999, nr. 2, p. 415–432.

³¹ C. Diebolt, V. Guiraud, *Long Memory Time Series and Factional Integration. A Cliometric Contribution to French and German Economic and Social History*, în „Historical Social Research”, vol. 25, 2000, nr. 3–4, p. 4–22.

³² V. Mueller-Benedict, *Confirming Long Waves in Time-Series of German Student Population 1830–1990 Using Filter Techniques and Spectral Analysis*, ibidem, p. 36–56.

³³ O. Darné, C. Diebolt, *Exploration in Monetary Cliometrics. The Reichsbank: 1876–1920*, ibidem, p. 23–35.

stări, în care comportamentul viitor al sistemului depinde numai de starea curentă și nu de cele anterioare, avem de-a face cu *modelul lanțului Markov*.

Un alt mod de simulare este acela de a repeta același model, cu aceiași parametri, de un număr de ori, pentru a vedea cât este de stabil modelul. Repetarea simulării poate fi de asemenea folosită pentru a crea un set de date ipotetice, care pot fi apoi testate cu diferite instrumente statistice. Simularea de acest tip poartă numele de *experimentul Monte Carlo*.

În istorie, simularea este rar folosită, chiar și în istoria politică, deși importanța ei a fost subliniată³⁴. O încercare semi-computerizată a fost aceea a simulării izbucnirii primului război mondial³⁵, în timp ce un exemplu de dată mai recentă este simularea pentru a stabili de ce statele Europei de Vest au ajuns la granițe stabile mult mai repede decât cele ale Europei de Est³⁶.

Cele mai multe aplicații ale simulării pot fi găsite în istoria economică și în demografia istorică³⁷. *Metoda Monte Carlo*³⁸ a fost utilizată pentru analiza impactului anotimpurilor asupra căsătoriilor³⁹. În istoria economică, modelarea prin simulare a fost utilizată pentru studierea efectelor macro-economice la nivel de națiune, în Germania⁴⁰ și Rusia⁴¹, sau în cadrul sistemelor urbane⁴². La nivelul micro, trebuie amintite lucrările echipei *Computing and History Group at Moscow State University*⁴³.

„*Data mining*” – *explorarea datelor istorice* – este termenul general folosit pentru o varietate de tehnici de analiză a conținutului unei mulțimi de date. De cele mai multe ori, scopul său este de a descoperi principalele structuri ale mulțimii de date, dar poate avea și scopul de a găsi care sunt cele mai importante variabile, sau care din cazuri sunt legate unele de altele, sau care sunt în afara mulțimii de date. Modul de prezentare a rezultatelor unei astfel de analize este variat, de cele mai multe ori grafic. În cele ce urmează vom prezenta analiza clusterelor.

Analiza clusterelor are ca scop identificarea de subgrupuri omogene de cazuri într-o populație, căutându-se identificarea unei mulțimi de grupuri pentru care variația în interiorul grupului este minimă, iar cea dintre grupuri este maximă. Cele mai multe dintre tehnicile care realizează acest deziderat sunt ierarhice. În analiza ierarhică, primul pas este construirea unei matrice de similarități

³⁴ H. Mielants, E. Mielants, *The Importance of Simulation as a Model of Analysis: Theoretical and Practical Implications and Considerations*, în „Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis”, vol. 27, 1997, nr. 3–4, p. 293–322.

³⁵ C.F. Hermann, M.G. Hermann, *An Attempt to Simulate the Outbreak of World War I*, în „American Political Science Review”, vol. 61, 1967, nr. 2, p. 400–416.

³⁶ M. Artzrouni, J. Komlos, *The Formation of the European State System a Spatial ‘Predatory Model’*, în „Historical Methods”, vol. 29, 1996, nr. 3, p. 126–134.

³⁷ D. Reher, R. Schofield, *Old and New Methods in Historical Demography*, Oxford, 1993.

³⁸ M. Brod, *Computer Simulation of Marriage Seasonality*, în „History and Computing”, vol. 10, 1998, nr. 1–3, p. 10–16.

³⁹ Z. Zhao, *The Demographic Transition in Victorian England and Changes in English Kinship Networks*, în „Continuity and Change”, vol. 11, 1996, nr. 2, p. 243–272.

⁴⁰ A. Ritschl, *Reparation Transfers, The Borchardt Hypothesis and the Great Depression in Germany, 1929–32: a Guided Tour for Hard-headed Keynesians*, în „European Review of Economic History”, vol. 2, 1998, nr. 1, p. 49–72.

⁴¹ R.C. Allen, *Capital Accumulation, the Soft Budget Constraint and Soviet Industrialisation*, ibidem, p. 1–24.

⁴² F. Guérain-Pace, X. Lesage, *Le Système Urbain Français. Les Mesures de l’Inégalité de Distributions de Type Partetien*, în „Histoire & Mesure”, vol. 16, 2001, nr. 102, p. 157–183.

⁴³ A. Andreev, L. Borodkin, M. Levandovskii, *Using Methods of Non-Linear Dynamics in Historical Social Research: Applications of Chaos Theory in the Analysis of the Worker’s Movement in Pre Revolutionary Russia*, în „Historical Social Research”, vol. 22, 1997, nr. 3–4, p. 64–83.

sau distanțe. Această matrice este o tablă în care atât rândurile, cât și coloanele sunt unități de analiză, iar intrările din celulele ei sunt măsuri ale similarității sau distanței pentru orice pereche de cazuri. Apoi se selectează o procedură pentru a se determina câte clustere trebuie să fie create și modul în care se fac calculele. Al treilea pas este selectarea unui mod de a vizualiza rezultatele analizei clusterelor. Cel mai des se utilizează *dendograma*, dar istoricii folosesc și Geographic Information System pentru a da o schiță a rezultatelor. Analiza statistică a rezultatelor obținute din analiza clusterelor poate fi de ajutor în interpretarea lor. Prin anii '90, au fost publicate câteva lucrări introductive de analiză a clusterelor în cercetarea istorică, iar Geographic Information Systems a fost utilizat pentru vizualizarea rezultatelor la nivel de națiune, provincie, district, municipalitate, parohie și chiar gospodărie.

Analiza istoriei evenimentelor studiază comportamentul indivizilor ca proces dinamic al evenimentelor care au avut sau nu loc în viața persoanelor implicate în respectiva cercetare. Variabila dependentă în analiza evenimentelor istorice exprimă riscul sau hazardul ca un anumit eveniment să se întâmple. În plus, analiza evenimentelor istorice nu se axează pe un anumit moment de timp, la care un anumit eveniment a avut loc în trecut, ci pe perioada de timp anterioară producerii lui, atenția fiind focalizată pe modul în care una sau mai multe variabile independente au putut contribui la riscul relativ ca acel eveniment să se producă. Analiza istoriei evenimentelor este un instrument puternic de studiere a dinamicii datelor istorice⁴⁴, existând chiar și un software specializat, Transitional Data Analysis. Metoda a fost inițial aplicată în medicină, sub numele de *analiza datelor de supraviețuire*, fiind îmbrățișată de istorici încă din perioada anilor '80⁴⁵, pentru demografia istorică devenind chiar o procedură standard⁴⁶. Sunt cunoscute studiile demografice privind mortalitatea infantilă⁴⁷, mortalitatea⁴⁸, creșterea copiilor⁴⁹, căsătoriile⁵⁰.

Pentru istoria socială, analiza istoriei evenimentelor și-a găsit aplicare în studiile privind migrația⁵¹, legislația⁵², moștenirile⁵³, iar în cazul istoriei economice în cele referitoare la angajarea în muncă⁵⁴.

⁴⁴ K. Yamaguchi, *Event History Analysis*, Beverly Hills, New York, 1991; H.P. Bloosfeld, G. Rohwer, *Techniques of Event History Modelling. New Approaches to Causal Analysis*, Mahwah, New Jersey, 2002.

⁴⁵ L.E. Raffalovich, D. Knoke, *Quantitative Methods for the Analysis of Historical Change*, în „Historical Methods”, vol. 16, 1984, nr. 4, 149–154.

⁴⁶ G. Alter face o trecere în revistă a utilizării metodei în studiul său *L'Event History Analysis en Démographie Historique. Difficultés et Perspectives*, în „Annales de Démographie Historique”, 1998, nr. 2, p. 165–176.

⁴⁷ T. Bengtsson, *The Vulnerable Child. Economic Insecurity and Child Mortality in Pre-industrial Sweden: a Case Study of Västansfors, 1757–1850*, în „European Journal of Population/Revue Européenne de Démographie”, vol. 15, 1999, nr. 2, p. 117–151.

⁴⁸ C. Cambell, J.Z. Lee, *A Death in the Family: Household Structure and Mortality in Rural Liaoning: Life-event and Time-series Analysis*, în „History and the Family”, vol. 1, 1996, nr. 3, p. 297–328; T. Bengtsson, M. Lindström, *Airborne Infectious Diseases during Infancy and Mortality in Later Life in Southern Sweden, 1766–1894*, în „International Journal of Epidemiology”, 2003, nr. 32, p. 286–294.

⁴⁹ S.J. South, *Historical Changes and Life Course Variation in the Determinants of Premarital Childbearing*, în „Journal of Marriage and the Family”, vol. 61, 1999, nr. 3, p. 752–763.

⁵⁰ M.P. Gutmann, G. Alter, *Family Reconstitution as Event-History Analysis*, în D. Reher, R. Schofield, *Old and New Methods*, p. 159–177; K.D. Cartwright, *Shotgun Weddings and the Meaning of Marriage in Russia: an Event History Analysis*, în „History and Family”, vol. 5, 2000, nr. 1, p. 1–22.

⁵¹ R. Schor, *Histoire de l'immigration en France de la fin du XIXe siècle à nos jours*, Paris, 1996; J. Kok, *Youth Labour Migration and Its Family Setting, the Netherlands 1850–1940*, în

În fine, un alt set de metode ar fi cel al statisticii descriptive și inferenței statistice. Dintre aceste metode vom aminti, în primul rând, *regresia logistică*. Analiza multivariată este extrem de importantă pentru istoricul care dorește să explice variația unei variabile dependente în funcție de o serie de variabile independente. Regresia multiplă tradițională se bazează pe un număr de condiții care nu pot fi ușor întrunite de datele istorice. Lucrurile devin dificile atunci când numărul variabilelor independente este mai mare de doi și efectele interactive modifică rezultatele. Regresia logistică, care are ca variabilă dependentă o variabilă dicotomică, pare a depăși cele mai multe dintre restricțiile impuse de tehnicile tradiționale de regresie. În primul rând, nu presupune existența unei relații liniare între variabila dependentă și variabilele independente. În al doilea rând, nu este necesar ca variabila dependentă să aibă o distribuție normală. Mai mult, variabilele independente nu trebuie să fie variabile de interval. În mod normal, numărul de cazuri în ambele celule ale variabilei dependente dicotomice trebuie să fie suficient de mare. Regresia logistică a fost extinsă și pentru situația în care numărul de cazuri într-una din celulele variabilei dependente este mult mai mic decât în cealaltă. În consecință, analiza multivariată se poate aplica și evenimentelor istorice rare⁵⁵. Până acum, utilizarea regresiei logistice în cercetarea istorică a fost limitată, câteva încercări se pot găsi în demografia istorică⁵⁶ și în istoria politică⁵⁷.

O altă metodă este *regresia pe niveluri multiple*. Chiar dacă datele istorice pe care dorim să le analizăm statistic sunt abundente, numărul variabilelor pe care le putem stabili este de cele mai multe ori limitat, mai ales atunci când atenția este focalizată pe individ și pe relațiile pe care acesta le are cu cei înrudiți lui. În această situație este de dorit ca date adiționale, păstrate la alte niveluri, să poată fi incluse în analiză, fără a pierde instrumentele statistice pentru testarea ipotezelor, ca în cazul regresiei standard.

Pentru viitorul apropiat, vizualizarea sugestivă a datelor, combinată cu tehnicile de extragere a informației din mari baze de date istorice, este scopul dezvoltării statisticii aplicate în cercetarea istorică.

Până nu demult, valoarea *imaginilor* pentru cercetarea istorică s-a considerat a fi limitată. Imaginile jucau rolul principal în special în serierile istorice populare, în care textul era, de cele mai multe ori, fără importanță, atenția cititorului fiind captată de imagini. Lucrările științifice acordau atenție imaginilor numai în măsura în care ele ilustrau textul istoric, completându-l atunci când cuvintele nu reușeau să redea faptele expuse. În prezent, situația se schimbă rapid. Cheltuielile legate de tipărirea imaginilor, ridicate în trecut, sunt acum în limite acceptabile, mai ales datorită noilor

„History of the Family. An International Quarterly”, 1997, nr. 2, p. 507–526; C. Campbell, J.Z. Lee, *Free and Unfree Labor in Qing China: Emigration and Escape Among the Bannermen of Northeast China, 1789–1909*, în „History and Family”, vol. 6, 2001, nr. 4, p. 455–476.

⁵² H.J. McCammon, *Using Event History Analysis in Historical Research: with Illustration from a Study of the Passage of Women's Protective Legislation*, în L.L. Griffin, M. van der Linden, *New Methods for Social History*, Cambridge, 1999, p. 33–56.

⁵³ A. Diekmann, H. Engelhardt, *The Social Inheritance of Divorce: Effects of Parent's Family Type in Postwar Germany*, în „American Sociological Review”, vol. 64, 1999, nr. 6, p. 783–793.

⁵⁴ G. Alter, M.P. Gutmann, *Casting Spells Database Concepts for Event-History Analysis*, în „Historical Methods”, vol. 33, 1999, nr. 4, p. 165–176; S. Drobnic, H.P. Blossfeld, G. Rohwer, *Dynamics of Women's Employment Patterns over the Family Life Course: a Comparison of the United States and Germany*, în „Journal of Marriage and the Family”, vol. 61, 1999, nr. 1, p. 133–146.

⁵⁵ G. King, L. Zeng, *Explaining Rare Events in International Relations*, în „International Organization”, vol. 55, 2001, nr. 3, p. 693–715.

⁵⁶ K.A. Lynch, J.B. Greenhouse, *Risk Factors for Infant Mortality in Nineteenth Century Sweden*, în „Population Studies”, vol. 48, 1994, nr. 1, p. 117–135.

⁵⁷ C. Schonhardt-Bailey, *Parties and Interests in the „Marriage of Iron and Rye”*, în „British Journal of Political Science”, vol. 28, 1998, nr. 2, p. 291–232; P. Cowley, J. Garry, *The British Conservative Party and Europe: the Choosing of John Major*, ibidem, nr. 3, p. 473–499.

posibilități de prezentare a textului tipărit, de exemplu pe Internet. Pe de altă parte, interesul pentru imagine ca sursă istorică este în continuă creștere⁵⁸. Există chiar și încercări de a scrie o istorie numai în imagini⁵⁹. Pentru o lungă perioadă de timp cercetarea istorică ilustrată a fost legată exclusiv de istoria artei, în timp ce în prezent ea este îmbrățișată și de istoria social-economică⁶⁰.

Cantitatea de imagini istorice, disponibile cercetării, a crescut considerabil în ultimii ani, din ce în ce mai multe imagini fiind digitalizate și stocate în arhive vizuale, punând astfel la dispoziția istoricilor o bogată sursă de cercetare în care accesul la mii de imagini se face cu ușurință. Imaginile au devenit informație și se pliază ciclului de viață al informației istorice în același mod ca și textele sau datele numerice. În consecință, posibilitățile de analiză istorică pe baza imaginilor au crescut, de aici decurgând și interesul pentru aspectul metodologic al exploatării lor.

Fotografiile istorice digitalizate trec prin procesul creării, îmbogățirii, regăsirii și analizei. Pe lângă fotografii, se pot utiliza filmele, grafica, fiecare având particularități de stocare, analiză și prezentare. În cele ce urmează ne vom referi la vizualizarea datelor text și la hărțile produse cu ajutorul Sistemului Geografic Informațional, dedicat istoriei.

Pentru a utiliza imagini în cercetarea unei anumite perioade istorice sau pe o temă anume, trebuie ca ele să fie mai întâi digitalizate și introduse într-o bază de date. Există deja sute de astfel de baze de date, variind ca volum de la câteva sute la milioane de imagini, unele accesibile chiar prin Internet. Lucrări de specialitate prezintă detaliile tehnice necesare, legate de fotografia digitală și de problemele care apar în procesul de digitalizare a fotografiilor istorice, pentru Internet⁶¹.

Unele baze de date conțin numai imagini cu rezoluție mică sau comprimate, pentru a reduce costurile și a evita problemele legate de copyright, în timp ce alte baze de date conțin diferite copii ale unei imagini, fiecare cu o rezoluție diferită. Unele baze de date conțin imagini care au fost mărite cu un software special, care îmbunătățește calitatea imaginii.

Bazele de date de imagini diferă și în funcție de modul în care imaginile sunt stocate și păstrate. Tehnicile de păstrare fac obiectul a numeroase studii, cum ar fi cele din cadrul proiectului SEPIA⁶². Deocamdată, cercetările au arătat că nu există procedee standard pentru digitalizarea imaginilor, pentru asigurarea calității lor, pentru tehnicile de păstrare utilizate și pentru metadatele folosite în descrierea lor⁶³.

Un deziderat important este acela de a crea posibilitatea regăsirii sistematice a fotografiilor digitalizate. Regăsirea imaginilor se poate face în funcție de conținutul lor sau de metadatele care le însoțesc. În abordarea pe baza metadatelor, regăsirea imaginilor se face potrivit descrierii lor. Până nu demult, bazele de date cuprinzând colecții de fotografii erau create numai de istoricii de artă. Metadatele pe care le foloseau reflectau interesul lor pentru un subiect sau altul, descriind, de exemplu, în detaliu tipul de hârtie al fotografiei originale, dar neglijând ceea ce ea reprezenta. A descrie ceea ce reprezintă o fotografie este destul de dificil pentru că se poate face într-o multitudine

⁵⁸ P. Burke, *Eyewitnessing: The Uses of Images as Historical Evidence*, Ithaca, 2001; D. Zeldenrust, *Picture the Past, the Use of Documentary Photographic Images in Historical Research*, SEPIA Conference 2003, Helsinki.

⁵⁹ D.J. Staley, *Computers, Visualization, and History: How New Technology Will Transform Our Understanding of the Past*, Armonk, 2003.

⁶⁰ Simpozionul internațional *History and New Media*, Berlin, 9–11 aprilie 2003, este un exemplu în acest sens; v. și <http://clio-online.de>.

⁶¹ F.S. Frey, J.M. Reilly, *Digital Imaging for Photographic Collections – Foundations for Technical Standards*, Rochester, 1999; S.E. Ostrow, *Digitizing Historical Pictorial Collections for the Internet*, <http://www.clir.org/pubs/ostrow/pub71.html>.

⁶² SEPIA project: *Safeguarding European Photographic Images for Access*. <http://www.knaw.nl/ecpa/sepia/>.

⁶³ E. Klijn, L. Sesink, *SEPIA Working Group on Descriptive Models and Tools*, SEPIA Conference 2003, Helsinki.

de forme și diferă de la un privitor la altul. În acest sens se depune un efort susținut pentru standardizarea descrierii imaginii fotografice. De exemplu, proiectul SEPIA a propus descrierea unei fotografii cu ajutorul a 21 de câmpuri.

Descrierea pe baza metadatelor a imaginilor video ridică o problemă majoră, pentru că acestea se modifică permanent. O bandă video trebuie, prin urmare, a fi divizată în segmente, care să fie separat descrise. Pentru a realiza acest deziderat în mod eficient, au fost dezvoltate metode automate de segmentare⁶⁴.

Regăsirea imaginilor în funcție de conținut se bazează pe caracteristicile imaginilor digitale, cum ar fi culoare, textură, formă, avantajul fiind acela al costului redus pentru că nu este necesară adăugarea de metadata. Informatica se preocupă în acest moment de regăsirea imaginilor în funcție de conținut, prin crearea de software de regăsire specializat, testarea lui făcându-se adesea pe fotografii istorice. Rezultatele de până acum nu indică perspective promițătoare, așa că atenția istoricilor și arhiviștilor se îndreaptă spre sistemele de regăsire axate pe metadata. Interogările se bazează, de obicei, pe cuvinte cheie. Din cauza lipsei de standardizare în procesul de îmbogățire al imaginilor, precizia și rezultatele acestei metode sunt de multe ori sub așteptări. De obicei, se utilizează o combinație a celor două metode, cu bune rezultate.

Un alt deziderat al informaticienilor este acela de a crea sisteme de interogare pentru colecții diferite de imagini. Un exemplu interesant, mai ales pentru istorici, este proiectul german *Prometheus*, care se bazează pe sistemul CLIO. Baze de date de imagini sunt localizate pe diverse servere, un server central lucrând doar ca intermediar între bazele de date de imagini și utilizatorul final, dându-i acestuia impresia că face interogările și vizualizează rezultatele dintr-o bază de date unică. *Prometheus* include și un număr de aplicații noi, de regăsire și analiză a imaginilor digitale.

Vizualizarea sau analiza vizuală a datelor se referă la acele metode automatizate în care datele sunt sintetizate și rezumate în mod vizual, comparabil cu ceea ce statistica matematică face pentru datele numerice. În acest sens, vizualizarea nu are ca scop să prezinte rezultate statistice deja cunoscute, așa cum se realizează cu grafice sau hărți, ci își propune să exploreze datele pentru a genera idei sau explorări alternative, adică oferă o metodă de a vedea ceea ce nu se vede⁶⁵.

Pentru cercetarea istorică, analiza vizuală a seriilor de date temporale este de cel mai mare interes. Un număr de aplicații a fost deja dezvoltat de-a lungul anilor, chiar înainte de apariția calculatoarelor. Foarte util ni se pare a fi Geographic Information System, creat special pentru istorie și care poate fi definit ca fiind studiul tiparelor spațiale de schimbare de-a lungul timpului⁶⁶. GIS – Geographic Information System – este un sistem integrat, care stochează coordonatele geografice și datele de cercetare, precum și instrumentele de regăsire și analiză a informației.

Istoricii au îmbrățișat acest sistem recent, pentru motivul că hărțile erau privite doar ca mijloc de prezentare a datelor și nu de analiză a lor, iar GIS era costisitor de utilizat doar în acest scop limitat. În plus, ca software, GIS era destul de greu de înșușit și nu era capabil să importe date din alte sisteme. De asemenea, varianta standard a GIS nu era potrivită pentru mănuierea schimbărilor geografice în timp. Deși un raport din 1994 prezintă câteva proiecte de cercetare istorică care utilizează GIS, numărul lor este neglijabil comparativ cu ceea ce se petrece astăzi⁶⁷. Totuși, GIS nu este nici astăzi folosit pe cât ar trebui, deși acum este capabil să importe date în diferite formate, este

⁶⁴ I. Koprinska, S. Carrato, *Temporal Video Segmentation: a Survey*, în „Signal Processing: Image Communication”, 2001, nr. 16, p. 477–500.

⁶⁵ G.C. Grinstein, M.O. Ward, *Introduction to Data Visualization*, în vol. *Information Visualization in Data Mining and Knowledge Discovery*, ed. U. Fayyad, G.C. Grinstein, A. Wierse, San Francisco, 2002, p. 24–46.

⁶⁶ A.K. Knowles, *Introducing Historical GIS*, în Idem, *Past Times, Past Place. GIS for History*, Redlands, 2002.

⁶⁷ M. Goerke, *Coordinates for Historical Maps*, St. Katharinen, 1994.

lesne de accesat, iar posibilitățile sale de vizualizare sunt excepționale. Există chiar și un software bun, disponibil gratuit, iar problema modificărilor geografice de-a lungul timpului a fost abordată deopotrivă de istorici, geografi și informaticieni.

Pentru cercetarea istorică, GIS trebuie să fie capabil să răspundă la trei întrebări legate de: modificările în timp ale unui obiect din spațiu, modificările în distribuția spațială a obiectului de-a lungul timpului și modificările legăturilor în timp dintre mai multe fenomene geografice.

Studiile au arătat că, deocamdată, nu există un GIS capabil să răspundă celor trei întrebări, ceea ce nu înseamnă că nu s-au făcut progrese în această direcție. De exemplu, în problema modificării granițelor între obiecte din spațiu, de-a lungul timpului, se prefigurează mai multe soluții. Soluția cea mai simplă, aceea de a desena o nouă hartă ori de câte ori intervine o modificare a graniței, ia prea mult timp și spațiu de pe disc și nu înlesnește comparația între modificările spațiale, în timp. O altă soluție este cea care definește timpul ca atribut al unui punct sau obiect din spațiu⁶⁸.

Internetul și costul scăzut al stocării informației pe calculator au stimulat utilizarea imaginilor ca surse ale cercetării istorice. Totuși, existența a sute de colecții mari de imagini digitalizate, în lumea întreagă, nu înseamnă că nu mai sunt necesare prelucrări înainte de a începe o cercetare serioasă, bazată pe astfel de colecții. Includerea metadatelor, care țin de priceperea istoricului și de contextul în care se încadrează imaginile respective, pentru a înlesni o analiză cu rezultate pertinente, ridică probleme serioase cercetătorului. Se încearcă dezvoltarea unor metode care se bazează pe regăsirea în funcție de conținut a imaginilor istorice, deși, pentru viitorul apropiat, este de așteptat ca regăsirea ce se sprijină pe metadata să vină cu rezultate mai interesante din punct de vedere istoric.

Cele mai multe dintre tipurile de analiză a datelor istorice vizuale se înscriu în sfera explorării datelor, ca mijloc de a înțelege și interpreta datele vizuale. Deși au fost perfecționate câteva instrumente informatice în acest sens, mai este încă mult de lucru pentru a prezenta vizual datele care variază în funcție de timp. Tehnicile de vizualizare trebuie perfecționate în strânsă legătură cu cele de analiză a datelor istorice.

La zece ani după conferința de la Hull, în 1994, deși poziția istoricilor care utilizau calculatorul era consolidată, ei erau încă puțini față de cei care apărau punctul de vedere tradiționalist, fiind adversari ai noii metodologii⁶⁹.

Pe de altă parte, chiar și comunitatea adepților era divizată, în ciuda discuțiilor fructuoase și a progresului din domeniu. Dezbaterile din cadrul organizației *Association for History and Computing* nu ajunseseră la concluzii științifice clare, ci doar la susținerea unor puncte de vedere diferite.

Utilizarea calculatorului în istorie avea înțelesuri diverse pentru diferite categorii de istorici. Unii susțineau că tehnologia informaticii trebuie să se aplice pur și simplu în istorie, pentru ei cercetarea istorică asistată de calculator fiind doar o strategie de a obține rezultate cu ajutorul calculatorului. Natura metodelor, limitele lor și ale tehnologiei disponibile erau neglijabile și contau doar rezultatele. Pentru ei calculatorul devenise atotputernic și, din acest punct de vedere, poziția lor era similară cu cea a istoricilor care îi negau total utilitatea.

Un număr mic de istorici pleda, cu argumente solide, pentru utilizarea calculatorului în istorie în sensul unei dezvoltări științifice a domeniului. Totuși, ei nu puneau suficient accent pe însușirea noii metodologii și pe adaptarea metodelor informaticii și statisticii matematice la specificul datelor istorice. În consecință, acest aspect al cercetării a rămas limitat pentru o bună perioadă de vreme. În mare măsură, cercetarea era condusă de specialiști din afara organizației *Association for History and Computing* și rezultatele ei nu se adresau în mod expres comunității istoricilor, cu alte cuvinte asociația nu a reușit să-și atingă pe deplin scopul în care fusese creată. Istoricii nu s-au aplecat asupra

⁶⁸ I.N. Gregory, H.R. Southall, *Spatial Frameworks for Historical Censuses – the Great Britain Historical GIS*, în P.K. Hall, R. McCaa, G. Thorvaldsen, *Handbook of Historical Microdata for Population Research*, Minneapolis, 2000, p. 319–333.

⁶⁹ W.A. Speck, *History and Computing*, p. 28–32.

tuturor topicilor importante ale utilizării calculatorului în istorie, de cele mai multe ori informaticienii fiind cei care au făcut-o.

Dacă ne concentrăm atenția asupra proiectelor de cercetare dezvoltate în ultimii ani, vom fi surprinși de varietatea lor, de la crearea de baze de date vizuale, până la îmbogățirea, regăsirea și analiza informației istorice. Cu toate acestea, foarte puține departamente de istorie din universități au reușit să creeze centre metodologice de cercetare. Ca urmare, s-a acordat insuficientă atenție formulării problemelor istorice de cercetat, precum și a celor din informatică, legate de acestea. De cele mai multe ori, cercetarea aspectelor metodologice lipsește cu desăvârșire.

Succesul centrelor de istorie cantitativă, din cadrul departamentelor de istorie, în care istorici cu o anumită pregătire în informatică își ajutau colegii să depășească dificultățile legate de aplicarea statisticii și a calculatorului în istorie, a fost de scurtă durată. Apariția unor sisteme Windows „user-friendly”, care au rezolvat anumite probleme specifice istoriei, a făcut ca majoritatea istoricilor să creadă că nu este necesar mai mult de atât.

Problemele ce apar în cercetarea istoriei asistată de calculator își află soluția într-o muncă de echipă, interdisciplinară, ceea ce, de cele mai multe ori, nu se pliază pe profilul cercetării istorice tradiționale, în care baza rămâne munca individuală.

În fine, rezultatele aplicării noii metodologii s-au făcut cunoscute doar într-un cerc restrâns de specialiști, majoritatea istoricilor nesusținând valoarea contribuției pe care informatica o poate aduce istoriei. Nu este mai puțin adevărat că, între istorici și informaticieni, colaborarea nu a fost niciodată suficient de strânsă, ceea ce face ca, în prezent, schimbul de opinii și găsirea de soluții să fie dificile.

World Wide Web a inovat modul în care sursele istorice sunt publicate, edițiile tipărite având acum un puternic concurent în sursele digitalizate, disponibile pe Internet, deși ele sunt încă lipsite de instrumentele caracteristice arhivelor și bibliotecilor digitale. Pentru istoric, calculatorul pune la dispoziție instrumente necesare cercetării, dar aceste instrumente trebuie să fie perfecționate. Calculatorul este util istoricului în măsura în care înlesnește o cercetare sofisticată, inovativă, în care se folosesc instrumentele informaticii, rolul determinant jucându-l tot istoricul și nu informaticianul. Datoria celui din urmă este de a adapta metodele informatice existente la specificul cercetării istorice, astfel încât istoricul să poată da noi soluții unor probleme vechi sau să ridice întrebări pentru care răspunsul este imposibil fără aportul informaticii. Toate acestea sunt simplu de enunțat, dar greu de pus în practică.

Istoricul poate utiliza calculatorul pentru a gestiona și analiza datele de care dispune. Computerul îi oferă informația, reduce timpul necesar căutării și corelează fragmente dispartate de informație, înlesnind analiza cantitativă și calitativă extinsă, imposibil de realizat fără ajutorul lui. În consecință, istoricii doresc din ce în ce mai mult un software ușor de utilizat, pe care să și-l însușească fără a intra prea mult în meandrele metodologice ale informaticii. Pentru a crea un astfel de software, însă, este nevoie de o cercetare profundă și susținută, cu alte cuvinte trebuie să se pună din ce în ce mai mult accentul pe aspectele metodologice ale cercetării istorice asistate de calculator. De fapt aceasta a fost și ideea lui Manfred Thaller atunci când a creat sistemul CLIO. Asta nu înseamnă că fiecare istoric trebuie să se transforme într-un expert în domeniul calculatoarelor, deși numai un bagaj suficient de cunoștințe îi va permite să obțină concluzii pertinente și nu doar simple speculații fără valoare științifică.

Acei istorici care nu sunt dornici să pătrundă în tainele metodelor informaticii, vor fi înclinați să-și adapteze interogările și strategia de cercetare metodelor ușor de utilizat și deja existente. Ei se vor mulțumi să folosească software-ul comercial, care își are limitele sale, bine cunoscute, ceea ce, bineînțeles, nu va fi întotdeauna în detrimentul cercetării respective. Totuși, deși la o primă evaluare a proiectului, software-ul standard poate să pară suficient, s-ar putea obține rezultate mult mai bune dacă s-ar exploata la maximum posibilitățile oferite de tehnologia informatică existentă. Tendința cercetării istorice, de a fi în cea mai mare măsură narativă, probabil că va fi în continuare o barieră psihologică în calea utilizării exhaustive a metodelor informaticii existente în prezent. Prin urmare, ne

putem întreba dacă efortul de a aprofunda cercetarea metodologică din domeniul informaticii aplicate în istorie își are rostul, de vreme ce istoricii sunt mulțumiți și cu o tehnologie mai puțin avansată. Pentru a nu cădea în această capcană trebuie să fim în permanență conștienți că minima rezistență în cercetarea istorică asistată de calculator nu va face decât să transforme calculatorul într-un banal instrument, cu posibilități limitate de aplicare în istorie.

În prezent, există câteva direcții principale de urmat pentru informatizarea surselor de date istorice și anume:

1. *modelarea surselor și standardizarea lor*. Modelarea extinsă a structurii datelor din sursele istorice este importantă pentru perfecționarea instrumentelor informaticii, aplicabile în istorie. Modelarea datelor se aplică întregii structuri a surselor, cât și tiparelor din date, la diferite niveluri, de exemplu referiri la anumite persoane, localități, monede de schimb, perioade de timp. În plus, transformările suferite de datele istorice, de la o structură la alta, după cum o cere scopul cercetării, sunt de asemenea documentate în decursul modelării. Se tinde către o uniformizare a structurii datelor și a metodelor de analiză a lor, ceea ce conduce către standardizarea datelor;

2. *aplicații în procesul de editare*. Astăzi, majoritatea edițiilor de texte istorice și literare folosesc XML. Distincția dintre bazele obișnuite de date și cele care conțin texte în întregime începe să dispară datorită acestui software. Generația curentă de editoare XML este destul de sofisticată, dar rămâne încă primitivă în ceea ce privește procesul editorial al informației istorice. Natura lor rigidă, schematică, este potrivită pentru datele din domeniul afacerilor, dar este de mai mic ajutor în editarea materialului eterogen din istorie, unde există numeroase excepții ce trebuie rezolvate pe moment. Procesul de editare nu mai este legat de termene fixe pentru apariția unei lucrări, el a devenit un proces continuu, realizat prin coroborarea mai multor software-uri. O lucrare devine disponibilă pe capitole, care pot fi recenzate și adnotate on-line de către specialiști din lumea întreagă. Tot acest proces are încă nevoie de o perfecționare metodologică, bazată pe cercetări suplimentare;

3. *descoperirea de structuri și tipare*. Cu excepția edițiilor critice, istoricii vin în contact cu mult material brut, sub formă de text. Aplicarea metodelor din informatică textelor lipsite de o structură anume este o direcție de cercetare promițătoare, care va face posibilă structurarea automată a textelor. Pasul următor va fi acela de a descoperi tipare în texte și de a genera informații prin explorarea textelor, analiza semantică și analiza de conținut. Un domeniu înrudit, a cărui importanță este în creștere, devine și analiza imaginilor;

4. *adaptarea metodelor statistice la specificul cercetării istorice*. Regresia logistică, regresia pe mai multe niveluri, analiza istoriei evenimentelor și inferența statistică sunt doar câteva noi metode statistice pentru explorarea datelor istorice, ale căror rezultate sunt prezentate vizual, într-o manieră interactivă;

5. *adaptarea regăsirii informației la cerințele cercetării istorice*. Regăsirea informației este nucleul procesării datelor istorice și este un domeniu cu grijă studiat în informatică. Particularitățile datelor istorice, complexitatea lor, dimensiunea de timp și spațiu în care ele se situează, fac ca regăsirea lor să fie mai dificilă decât în cazul datelor din alte domenii științifice. Regăsirea informației este în strânsă legătură cu adăugarea de metadate, care a avut un rol esențial în crearea de biblioteci și arhive digitale, dar care este mult mai greu de realizat în cadrul unor proiecte de cercetare restrânse;

6. *multimedia, reconstrucția și simularea*. Un conglomerat deosebit de interesant din punct de vedere al tehnologiei este cel care se dezvoltă în jurul multimediei. Sistemul informatic geografic, aplicabil datelor istorice, tehnicile vizuale de reproducere și analiză a surselor text, reconstrucția în trei dimensiuni a clădirilor sau locurilor istorice sunt tot atâtea domenii în care cercetarea mai are încă multe de adăugat;

7. *publicarea discursului istoric*. În periodicele publicate on-line, de exemplu, ar trebui introduse noi standarde pentru a integra articolele cu alte surse sau date istorice înrudite, publicându-le împreună. Muzeele și bibliotecile organizează din ce în ce mai des expoziții on-line, dar majoritatea întâmpină dificultăți în publicarea cataloagelor, astfel încât acestea să nu se mai limiteze doar la poze și descrieri ale exponatelor. Deși web-ul este o provocare la a folosi cât mai multe structuri de

explorare, este încă nevoie de un efort susținut pentru crearea de software specializat în procesarea de calitate a informației istorice.

3. CONCLUZII

Pentru a dezvolta corespunzător direcțiile de cercetare menționate mai sus, este nevoie de o cooperare organizată, interdisciplinară, în care să fie implicate, deopotrivă, universități, institute de cercetare și organizații guvernamentale. Sistemul de finanțare al cercetării științifice și modul de evaluare al propunerilor pentru proiecte de cercetare este de mare însemnătate. În orice caz, nu este de dorit formularea unui proiect de cercetare mixt, în sensul de a fi o combinație de cercetare tehnică și istorică, în care istoricii să aibă un anumit scop și o dată fixă de livrare a rezultatelor, iar informaticienii să dorească a perfecționa anumite aspecte metodologice pe baza datelor istorice implicate în respectivul proiect. Este cu mult mai bine dacă se lucrează în paralel la două proiecte de cercetare, unul având un scop metodologic, bine conturat, celălalt fiind o cercetare istorică asistată de calculator. Desigur, pentru ca acest gen de colaborare să-și atingă scopul, trebuie să existe, în primul rând, o comunicare efectivă între cele două echipe. Proiectul metodologic trebuie să caute rezolvări pentru problemele ridicate de cel istoric, ceea ce presupune timp. Pe de altă parte, istoricii trebuie să fie suficient de avansați în cercetarea lor pentru a ști ce anume să ceară informaticienilor din proiectul metodologic partener.

Rezultatele parțiale din proiectul metodologic trebuie să fie cu regularitate publicate în revistele de specialitate, chiar dacă nu prezintă un interes imediat pentru istorici, ele fiind totuși o contribuție nu numai pentru informatică, ci și pentru fundamentarea ca știință a cercetării istorice asistate de calculator. Pentru ca această colaborare să însemne într-adevăr ceva, trebuie ca proiectul metodologic să-și pună rezultatele la dispoziția istoricilor din proiectul partener, într-o formă imediat utilizabilă. Simpla lor publicare nu este de ajuns, pentru că ele pot depăși pregătirea în domeniu a istoricilor, fiind astfel de neînțeles, prin urmare de neaplicat. Rapoartele tehnice și demonstrațiile practice sunt cele care înlesnesc imediata lor aplicare.

Informatizarea surselor de date istorice este un domeniu de cercetare interdisciplinar în continuă dezvoltare, în care efortul se îndreaptă nu spre simplul import-export de idei sau metode, ci spre corelarea perspectivelor din istorie și informatică. Acest proces are nevoie și de o schimbare radicală de mentalitate, care nu se poate realiza decât în universități, prin formarea tinerilor istorici ca buni cunoscători a ceea ce metodele statisticii matematice și informatica pot să le ofere.

RESEARCH DIRECTIONS IN THE COMPUTER PROCESSING OF HISTORICAL DATA

Abstract

The article tries to present the main research directions in a new historical field, namely the applications of informatics in historical data processing. The study starts with a few remarks about the beginning of computer assisted historical research, presenting the achievements of the debut period, both in Europe and in the United States.

The second part emphasizes the process of modeling historical sources and the statistical methods suitable for historical data analysis. The innovator role played by the Internet in the publishing of historical sources is stressed, as well. New aspects of computerized historical research, such as data standardization, editing historical sources, finding out data structures and patterns, are mentioned and discussed.

SIGILIILE DE DREGĂTOR ȘI STEMELE VOIEVODULUI MATEI BASARAB (1632–1654)*

MARIA VENERA RĂDULESCU

SIGILIUL INELAR AL PAHARNICULUI MATEI SIGILIUL INELAR AL AGĂI MATEI

La sfârșitul secolului al XIX-lea, Bogdan Petriceicu Hașdeu semna un document datat 1631, fără lună și loc de emitere, anterior urcării lui Matei Basarab pe tronul Țării Românești, act semnat de mai mulți boieri din Țara Românească fugiți în Transilvania, de unde sperau să obțină ajutor pentru întoarcerea în țară. Printre cele 13 sigilii inelare, aplicate pe document, savantul român remarcă: „Pecetea lui Mateiu reprezintă un om șezând în profil pe tron cu sabia în mână, pe vârful tronului o cruce, iar deasupra: **M A T E I U**”¹.

La jumătatea secolului al XX-lea, într-un studiu minuțios, Emil Vârtosu aprofunda aceeași temă și anume sigiliul inelar al paharnicului Matei și mai apoi pe cel al agăi Matei². Em. Vârtosu observa că din perioada când Matei Basarab deținea în divanul domnesc dregătoria de paharnic (1608–1622), unele acte semnate de el, ca martor, păstrează aplicat cu tuș negru, un sigiliu inelar, de formă ovală (16×17 mm), ce redă: „Un personaj boieresc = Matei Basarab, în profil spre dreapta, șezând pe un jilț cu spetează înaltă, ca un fel de strană sau tron, terminată printr-o volută și împodobită, în partea dreaptă, cu o cruce. Matei pare îmbrăcat cu caftan, pe cap poartă pălărie, iar cu mâinile amândouă ține un toiag, care se termină printr-un mâner drept. În partea superioară a sigiliului, Legenda: **M A T E I U** (= Mateiu). Totul închis într-un cerc perlat, spre exterior și unul linear, spre interior”³.

Același autor constata că sigiliul inelar de agă (1622–1632), aplicat cu tuș negru, este un sigiliu rotund, cu diametrul de 16 mm, ce prezintă diferențe minore față de cel de paharnic, diferențe ce se pot observa în redarea mâinilor personajului, în forma toiagului, a jilțului, a crucii, în linia corpului sau în redarea pălăriei⁴.

* Pecețile domnești ce întăreau actele emise din cancelaria lui Matei Basarab nu constituie obiectul studiului de față.

¹ B.P. Hașdeu, *Câteva acte române inedite, din biblioteca Batthianiană din Alba Iulia, 1631–1633. Fondul Codex authenticorum, t. I, p. 67*, în „Columna lui Traian”, an VII, mai 1876, p. 230–231, documentul nu se păstrează în țară; I. Bianu, *Documente românești*, București, 1907, p. 155.

² Emil Vârtosu, *Marii dregători din Țara Românească și Moldova și sigiliile secolelor XVII–XVIII*, în „Studii și cercetări de istorie medie”, an I, 1950, p. 178–180, fig. IV, V; Idem, *Sigilografia Moldovei și Țării Românești*, în DIR, *Introducere*, vol. II, București, 1956, p. 524–525.

³ Idem, *Marii dregători*, p. 178, fig. IV/sus; reproducerea fotografică a sigiliului inelar s-a făcut după documentul emis la 20 aprilie 1618 (7126), Arhivele Naționale Istorice Centrale (în continuare: ANIC), fond M-rea Hurez, XIII/1; DIR, veac XVII, B *Țara Românească*, vol. III, p. 215, nr. 189.

⁴ Emil Vârtosu, *Marii dregători*, p. 178, fig. IV/jos, fig. V, reproducere fotografică a sigiliului inelar după zăpăsul din 14 decembrie 1628 (7137), ANIC, fond M-rea Bistrița, XXIV/11. Pentru zăpăsul menționat de Em. Vârtosu, *Marii dregători*, p. 180, fig. V, cu data de 26 iulie 1622 (7130), ANIC, fond M-rea Câmpulung, XLVI/1, cf. DIR, B, vol. IV (1621–1625), p. 163–164, nr. 175, menționăm că cifra unităților

Între relatările făcute de B.P. Hașdeu și cele datorate lui Em. Vârtosu există diferențe. B.P. Hașdeu observa că aga Matei ține în mână *o sabie*, pe când Em. Vârtosu preciza că acesta este un *toiag*. Forma mânerului toiagului trebuie pusă, după părerea noastră, în relație cu dregătoria pe care o deținea. La sigiliul inelar de paharnic (Fig. 1) mânerul toiagului este ușor înclinat spre exterior, iar la sigiliul inelar de agă (Fig. 2, 3) mânerul toiagului are forma unei măciulii, probabil ferecată. Interesantă este și reprezentarea piesei de mobilier, jilțul, a cărui spetează se termină cu o volută, posibil o amprentă a stilului baroc.

Ambii istorici descriu jilțul ca fiind împodobit cu *o cruce*. Analiza atentă a acestui component din stema personală, așa cum este redat pe sigiliile inelare, permite a observa că elementul grafic ce pare în fundal, de sine stătător, fără nicio relație compozițională cu jilțul, **este o spadă, redată în pal**, cu vârful ascuns de speteaza jilțului; este evidentă lama lungă, garda deschisă (în formă de cruce), cu brațele drepte, precum și mânerul prevăzut cu un cap proeminent⁵.

Observarea detaliilor din stema personală redată în sigiliul inelar al agăi Matei, aplicat pe mai multe documente păstrate astăzi în Arhivele Naționale ale României din București⁶ ne indică cel puțin două variante de sigiliu, este drept, cu diferențe mai greu perceptibile, pe care însă le considerăm importante.

Pentru prima variantă de sigiliu inelar, cea mai frecventă, menționăm actul datat 1628 (7137) noiembrie 17⁷, unde brațul orizontal al *crucii* (?) are capetele terminate drept (Fig. 2); a doua variantă se află la sigiliul aplicat pe actul emis la <1629> iunie 26⁸ (Fig. 3), unde brațul orizontal al *crucii* (garda sabiei) se termină cu mici platforme (lobuli), ornamente întâlnite la spadele occidentale, la sfârșitul secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVII-lea⁹. Se poate constata, de asemenea, dacă admitem că este figurată o spadă, capul mărit al mânerului, pentru a contrabalansa greutatea lamei. Remarcăm și alte diferențe între cele două sigilii. La cel de al doilea sigiliu menționat, personajul poartă un caftan cu mâneci mult mai largi, iar pe vestimentație sunt sugerate câteva falduri, ceea ce ne poate indica o textură mai subțire a materialului. Acesta este un sigiliu oval (17 × 16 mm), iar stilul gravării este diferit.

din an a fost considerată ulterior omisă, iar documentul republicat cu data <1629> iunie 26, cf. DRH, B, vol. XXII, p. 601–602, nr. 312 și *Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Statului*, vol. III (1621–1623), București, 1978, doc. nr. 977, p. 497–498.

⁵ Pentru tipologia săbiilor și spadelor v. Cristian M. Vlădescu, *Încercări asupra periodizării și tipologiei armelor albe medievale occidentale (secolele XV–XVIII)*, în „Studii și materiale de muzeografie și istorie militară”, 1968, nr. 1, p. 77–87.

⁶ Asupra sigiliului inelar al paharnicului și, respectiv, al agăi Matei (Basarab) au fost făcute observații pe următoarele documente păstrate la ANIC, acte emise la: 20 aprilie 1618 (7126), Târgoviște – fond M-rea Hurez, XIII/1; 8 mai 1628 (7136), București – fond M-rea Hurez, XVIII/7; 8 noiembrie 1628 (7137), București – fond M-rea Dintrunlemn, XVII/ 3; 17 noiembrie 1628 (7137) – fond Mitropolia Țării Românești, CCLXXI/1; 30 noiembrie 1628 (7137) – fond M-rea Dintrunlemn, XVI/2; 14 decembrie 1628 (7137) – fond M-rea Bistrița, XXIV/11; 15 decembrie 1628 (7137) – fond M-rea Dintrunlemn, XVI/3; 16 ianuarie 1629 (7137) – fond M-rea Bistrița, LIII/4; 20 martie 1629 (7137), București – fond M-rea Hurez, XVIII/10; 14 mai 1629 (7137) – fond Documente Istorice, C/140; <1629> iunie 26 – fond M-rea Câmpulung, XLVI/1; 5 decembrie 1629 (7138) – fond M-rea Brâncoveni și Mamu, XVIII/13; 12 decembrie 1629 (7138) – fond M-rea Brâncoveni și Mamu, XVIII/14; 14 mai 1630 (7138) – fond Mitropolia Țării Românești, CCCXII/2; 22 mai 1630 (7138), București – fond M-rea Dintrunlemn, IV/12.

⁷ Idem, fond Mitropolia București, CCLXXI/1.

⁸ Idem, fond Mănăstirea Câmpulung, XLVI/1.

⁹ Se constată asemănări cu spada *Landsknecht* folosită de trupele de infanterie germane în a doua jumătate a secolului al XVI-lea (informațiile ne-au fost furnizate de dl Carol König, căruia îi mulțumim și pe această cale); Cristian Vlădescu, Carol König, Dan Popa, *Arme în muzeele din România*, București, 1973, p. 15, fig. 7.

Fig. 1. – Sigiliul inelar și iscălitura lui Mateiu paharnic, pe documentul emis la 1618 (7126) aprilie 20 (ANIC, fond M-rea Hurez, XIII/1).

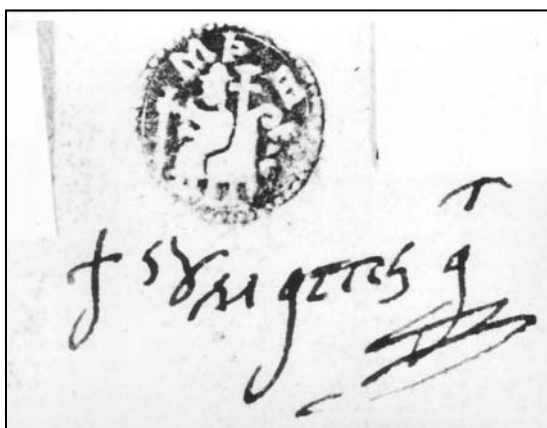
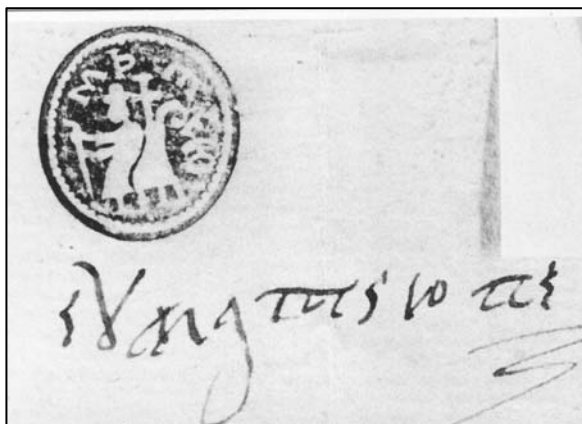

Fig. 2. – Sigiliul inelar și iscălitura lui Mateiu fost mare agă, pe documentul emis la 1628 (7137) noiembrie 17 (ANIC, fond Mitropolia București, CCLXXI/1).

Fig. 3. – Sigiliul inelar al lui Matei aga, pe documentul emis la <1629> iunie 26 (ANIC, fond M-rea Câmpulung, XLVI/1).

Spada ar putea fi interpretată ca o emblemă a nobilei cavaleresti, aspect pe care deținătorul sigiliului îl considera demn și necesar de a fi subliniat. În acest caz jilțul nu poate fi împodobit cu o cruce, cu atât mai mult cu cât nu este redat un prelat, ci un dregător din divanul domnesc¹⁰.

Referitor la folosirea armelor în secolul al XVII-lea, o interesantă relatare ne-a parvenit de la Marco Bandini (1593?–1650), autorul referindu-se la Moldova: „*Ei poartă arcuiri cu tolbe de săgeți, sabia încovoiată (iataganul) sau „framea” și pușini din ei, spada mare cu două tăisuri*”¹¹ (subl. VR). Constatarea poate fi extinsă și pentru Țara Românească.

Curajul, vitejia și dibăcia militară, precum și marea grijă pentru organizarea armatei vor fi puse strălucit în valoare de către Matei Basarab, în timpul anilor de domnie, fapt ce trezește admirația contemporanilor săi, printre care se numără și cronicarul moldovean Miron Costin: „(...) *Matei vodă domnul muntenescu, omu fericit preste toate domniile aceii țări, nemândru, blându, drierptu om de țară, harnic la războaie, așa neînfrântu și nespăimat, cât poți să-l asemeni cu mari oșteni a lumii*”¹².

STEMA LUI MATEI BASARAB PE TIPĂRITURILE EPOCHI TURNUL CHINDIEI

În urmă cu o jumătate de veac, Stelian Metzulescu¹³, pornind de la sigiliul inelar al *Paharnicului Matei* și de la cel al *Agăi Matei*, atrăgea atenția că odată cu urcarea acestuia pe tronul Țării Românești (1632–1654), în câteva tipărituri apărute din porunca și cu cheltuiiala sa, stema voievodului combină stema obișnuită a Țării Românești cu unele elemente ce defineau nota personală în sigiliile anterioare, acum cu modificările impuse de statutul de suveran, descendent din Basarabi, după cum menționau documentele emise de cancelarie.

În *Psaltirea slavonească* de la 1638¹⁴ (Fig. 4), *Pravila* de la 1640¹⁵, *Evanghelia învățătoare* (Cazanie) de la 1642¹⁶, tipărituri executate la Mănăstirea Govora, ca și în *Evanghelia învățătoare* de la 1644¹⁷, tipărită la Mănăstirea Dealu, sub îngrijirea mitropolitului Teofil, stema voievodului redă un scut de tipul *scuta Hispanica*¹⁸ ce are ca mobilă pasărea valahică, conturnată spre dreapta, purtând în cioc o cruce latină. În colțul superior dextra al scutului se găsește soarele, în colțul superior senestra luna (crai nou), iar în jurul acestor doi aștri, câteva stelute.

Scutul este timbrat de o coroană princiară închisă, deasupra cu un glob surmontat de o cruce bizantină. Cercul coroanei este ornamentat cu pietre prețioase, încrustate¹⁹.

Suportii scutului sunt *doi grifoni*, redați doar prin capetele de acvilă, animale fantastice ce apar adesea în heraldică, prin simbolismul lor. Scutul este înconjurat de o ghirlandă din care se desprind simetric, sus și jos, câte două șnururi, terminate cu ciucuri.

¹⁰ V. sigiliul landgravului Conrad II de Thuringia, către 1233–1234, în Ottfried Neubecker, *Le grand livre de l'héraldique. L'histoire, l'art et la science du blason*, Paris, Bruxelles, 1977, p. 226.

¹¹ Marco Bandini, în vol. *Călători străini despre țările române*, vol. V, București, 1973, p. 331.

¹² Miron Costin, *Opere*, București, 1958, p. 168.

¹³ Stelian Metzulescu, *Stema lui Matei Basarab în cărțile bisericești*, în „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare: BOR), an LXXVII, 1959, nr. 3–4, p. 322–342, 329.

¹⁴ Biblioteca Academiei Române, Carte românească veche, nr. 37; I. Bianu și Nerva Hodoș, *Bibliografia românească veche* (în continuare: BRV), t. I, București, 1903, p. 106.

¹⁵ Biblioteca Academiei Române, Carte românească veche, nr. 39; BRV, t. I, p. 108–114.

¹⁶ Biblioteca Academiei Române, Carte românească veche, nr. 42; BRV, t. I, p. 120–124.

¹⁷ Biblioteca Academiei Române, Carte românească veche, nr. 46; BRV, t. I, p. 144–147.

¹⁸ Marcel Sturdza-Săucești, *Heraldica*, București, 1974, p. 28, fig. 3.

¹⁹ Pentru descrierea stemei v. și Stelian Metzulescu, *op. cit.*, p. 130–131.

Fig. 4. – Stema voievodului Matei Basarab, în *Psaltirea slavonă*, Mănăstirea Govora, 1638 (Biblioteca Academiei Române, Carte veche românească).

Pasărea heraldică poartă pe piept un scut mic de tipul *scut polonez*²⁰; în câmpul micului scut este redată emblema lui Matei Basarab într-o manieră foarte asemănătoare, dar nu identică, cu aceea

²⁰ Marcel Sturdza-Săucești, *op. cit.*, p. 30, fig. 10.

avută pe sigiliile inelare din perioada anterioară urcării sale pe tron. În micul scut este figurat un personaj, acesta fiind însuși voievodul, redat, de această dată, din profil spre stânga, șezând într-un jilț cu o spetează simplă. Personajul, îmbrăcat într-o haină lungă (caftan), cu capul acoperit de o cucă, ține în mână un sceptru. Postura este de suveran autoritar, înțelept. În fața personajului se află un turn, considerat de Stelian Metzulescu „un castel”²¹. Turnul, compartimentat pe trei niveluri, are în vârf, poziționat central, un mic compartiment, cu fleșă. Dimensiunea miniaturală a reprezentării nu a permis schițarea grafică a altor detalii (Fig. 5 – detaliu).

Fig. 5. – Detaliu.

În *Pravila* tipărită la Mănăstirea Govora, stema voievodului Matei Basarab este însoțită de versurile în limba slavonă, semnate de *Uriil Năsturel, ot Fierești*:

„Fața aceasta drept stemă pasăre corb poartă,
Pe deasupra al cărui sbor, coroana acum atârână;
El arată pe al unei case prea luminate și prea antice,
Pe al casei neamului Basarab, prea viteazul
Bărbat cu sceptru, ce nu fără spor pe tron se vede.
Ale lui vitejii biruitoare, al multor auz minunează,
Deci tronul, înălțimea acestei case învederează,
Și sceptrul, a lui vitejie curat înfățișează.
Sub dânsul oricărui pământean e pașnică viețuirea.
Nu lăsa să se risipească, Doamne, în perire
A lor coroană, ci ea să nu aibe curmare,
Iar al corbului piept să fie pururea ferit”²².

Redarea unui turn în stema personală a voievodului nu poate fi întâmplătoare și nici fantezistă. El reprezintă, stilizat, **Turnul Chindiei**. Este, din câte cunoaștem, prima reprezentare grafică a acestei opere medievale de arhitectură. În contextul în care turnul este ilustrat nu putem pune la îndoială identificarea pe care o facem imaginii.

Cel ce a conceput stema, desigur Udriște Năsturel, al doilea logofăt al cancelariei domnești și cumnat al voievodului, a redactat o construcție reală. Turnul Chindiei reprezenta pentru Matei Basarab un simbol important al moștenirii istorice. Curtea Domnească din Târgoviște însemna, prin faptele străbunilor, continuitatea unor tradiții de luptă pentru independență, pentru credință, pentru suveranitate. Aceste gânduri trebuie să-l fi însoțit de altfel pe voievod în întreaga sa operă edilitară.

²¹ Stelian Metzulescu, *op. cit.*, p. 130–131.

²² Transcrierea versurilor s-a făcut după BRV, t. I, p. 109.

Ar mai fi de explicat, poate, aparenta neconcordanță cronologică între prima tipăritură religioasă ce include Turnul Chindiei în stema lui Matei Basarab (1638) și data stabilirii reședinței domnești la Târgoviște, știut fiind că în primii săi ani de domnie documentele de cancelarie au ca loc de emitere orașul București. Intențiile voievodului de a-și stabili principala capitală a țării și Curtea Domnească pe malul Ialomiței erau deja exprimate întrucât lucrările de refacere a ansamblului de construcții de acolo trebuie să fi fost deja începute în anul 1638²³.

Turnul Chindiei a atras atenția și interesul istoricilor, arhitecților și arheologilor care au căutat a stabili fazele edilitare și materialele de construcție, evoluția structurii, adaptarea acestuia la rolul de apărare în caz de asediu, ca punct de observație și de pază sau, ocazional, îndeplinind alte diferite funcții.

Donjon al Curții Domnești, construcția a fost ridicată, se pare, în prima jumătate a secolului al XV-lea, zidită peste pridvorul paraclisului din vremea lui Mircea cel Bătrân²⁴. Turnul era alcătuit inițial din trei niveluri, la ultimul nivel găsiindu-se o încăpăre, redusă ca înălțime, având cinci metereze mai scunde, încăpăre folosită ca foisor de strajă și de apărare²⁵.

Câteva însemnări ale călătorilor străini descriu cu multă admirație turnul, rolul său în viața orașului ce-l adăpostea. În anul 1654, Paul de Alep, ajungând la Curtea Domnească de la Târgoviște, ne lasă o interesantă relatare asupra construcției amintite: „În mijlocul acestei Curți este un turn de piatră mare și înalt, care ne-a uimit prin înălțimea lui; acolo se află orologiul orașului și acolo stau de strajă mulți paznici. În timpul cinei aceștia bat dintr-o tobă asemenea unei „khalilie” de la noi, pentru a opri circulația în timpul nopții; după aceea aprind o lumină mare și atâta timp cât rămâne aprinsă lumina, nimeni nu îndrăznește să umble <pe ulițe>”²⁶.

În stema personală a voievodului Matei Basarab, din tipărituri, micul compartiment, redat schematic și aproape imperceptibil în vârful Turnului Chindiei, era folosit, posibil, pentru montarea orologiului sau poate că acolo se aprindea marea lumină, vizibilă, în timpul nopții, de către toți locuitorii urbei. Denumirea de Turnul Chindiei vine, precum se știe, de la funcția sa de a anunța, la apusul soarelui (la chindie), prin semnale sonore și luminoase, încetarea circulației în oraș, respectarea anumitor reguli de conviețuire din partea cetățenilor, în scopul asigurării securității. Rolul important al turnului în viața orașului medieval precum și încărcătura istorică legitimează figurarea sa în stema personală a voievodului Matei Basarab.

O gravură de la sfârșitul secolului al XVII-lea, semnată de Jacobus Peeters, redă în mod fantezist orașul Târgoviște²⁷. Artistul nu omite a plasa în incinta Curții Domnești un turn terminat cu metereze, construcție ce pare a sugera monumentul arhitectonic reprezentativ al orașului.

La mijlocul secolului al XIX-lea, în timpul domniilor lui Gheorghe Bibescu și a lui Dimitrie Știrbei, turnul va fi refăcut, sub influența arhitecturii neogotice²⁸. Înfrățirea anterioară acestei refaceri, dar deja târzie pentru ceea ce ne interesează, construcția fiind mult afectată la acea dată de scurgerea anilor, se păstrează pe un desen din anul 1840, executat de Michel Bouquet²⁹ (Fig. 6 – detaliu). În vârful turnului, centrată, se mai observă o rămășiță de zidărie de formă paralelipedică.

²³ Un reper cronologic care ne trimite la anii de finalizare a lucrărilor edilitare ni-l oferă cronica țării: „Și s-au îndemnat Matei vodă de au făcut cetatea din Târgoviște de iznoavă, leatul 7153”, în vol. *Istoria Țării Românești 1290–1690. Letopiseșul Cantacuzinesc*, ed. critică C. Grecescu și D. Simonescu, București, 1960, p. 106.

²⁴ *Târgoviște, reședință voievodală (1400–1700). Cercetări arheologice 1971–1986*, coord. N. Constantinescu, cap. II *Târgoviște* (în curs de apariție).

²⁵ Cristian Moisesescu, *Târgoviște. Monumente istorice și de artă*, București, 1979, p. 55.

²⁶ Paul de Alep, în vol. *Călători străini despre țările române*, vol. VI, București, 1976, partea I, p. 110.

²⁷ Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de stampe, nr. inv. AG. I/8.

²⁸ Pavel Chihaia, *Două rapoarte ale arhitectului I. Schlatter din anul 1847*, în BOR, 1968, nr. 3–5, p. 371.

²⁹ *Album Valaque. Vues et costumes pittoresques de la Valachie par Michel Bouquet et Létopographies par Eug. Cicéri. Perogio et M. Bouquet*, Paris, 1843, Biblioteca Academiei Române. Cabinetul de stampe.

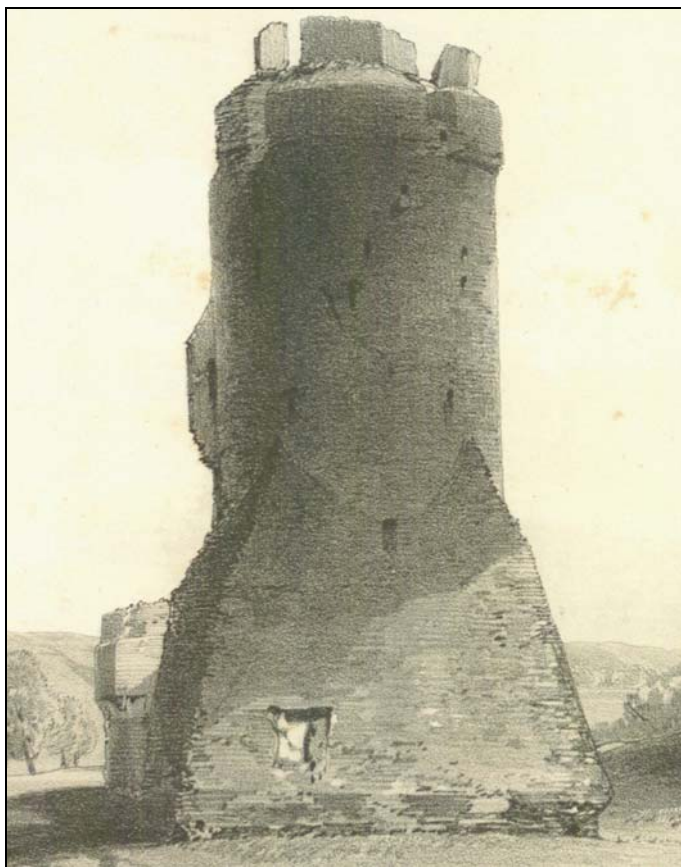

Fig. 6. – Curtea Domnească din Târgoviște, desen de Michel Bouquet, 1840 – detaliu (Biblioteca Academiei Române, Cabinetul de stampe).

✱

Un alt element ce compune stema lui Matei Basarab, în tipăriturile amintite, îl reprezintă **suportii scutului** (Fig. 4). Stelian Metzulescu sesiza, pe bună dreptate, că aceștia sunt doi grifoni (sgriptori)³⁰. Analiza sa se oprește aici, iar în literatura de specialitate nu există, din câte cunoaștem, un alt comentariu referitor la acest subiect.

STEMA LUI MATEI BASARAB PE LESPEDA FUNERARĂ DE LA MĂNĂSTIREA ARNOTA

Grifonul legat atât de pământ, cât și de cer, simbol al celor două naturi – umană și divină – ale lui Hristos, evocând îndoita însușire divină a forței și înțelepciunii³¹, este ales în ornamentație pentru simbolismul său religios.

³⁰ Stelian Metzulescu, *op. cit.*, p. 331.

³¹ Jean Chevalier, Alain Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, vol. II, București, 1995 p. 113.

Stelian Metzulescu, în observațiile sale referitoare la decorul existent pe lespedea funerară a voievodului Matei Basarab, de la Mănăstirea Arnota, desăvârșită operă de artă, scria: „(...) Scutul cel mare este timbrat de coroană de factură imperială și înconjurat de lambrechini, terminat pe umerii lui la dreapta și la stânga cu câte un cap de acvilă, prins fiecare pe o rozetă”³² (Fig. 7).

Fig. 7. – Piatra tombală a voievodului Matei Basarab, Mănăstirea Arnota – detaliu (după *Istoria Artelor Plastice în România*, București, 1970, fig. 96).

Așezați pe umerii scutului ce redă stema Țării Românești, în poziția *ieșind*, redați doar prin capetele lor de acvilă, afrontat, **grifonii** nu au fost sesizați ca atare până acum în descrierea stemei.

³² Stelian Metzulescu, *op. cit.*, p. 335.

Regizarea câmpurilor decorative este opera marelui sculptor sibian Elias Nicolai,³³ autorul minunatei creații de artă plastică. Conceptul stemei personale a lui Matei Basarab, așa cum apare în câteva dintre tipăriturile vremii sau pe piatra tombală de la Mănăstirea Arnota, la care adăugăm, desigur, stema Doamnei Elina din tipăriturile religioase și stema de pe piatra de mormânt a acesteia, de la Biserica Domnească din Târgoviște, se datorează, după părerea noastră, eruditului Udriște Năsturel, al doilea logofăt al cancelariei domnești, cumnat al voievodului. Interesul pentru heraldică, cunoștințele pe care le dobândise în acest domeniu, contribuția remarcabilă în alcătuirea amintitelor reprezentări nu au fost până în prezent suficient subliniate.

THE SEALS OF HIGH-RANKING OFFICIAL AND COATS OF ARMS OF VOIVODE MATEI BASARAB (1632–1654)

Abstract

The present paper adds new elements to the existing information on the coats of arms of Matei Basarab. The annular seal of *paharnic* Matei (1608–1622), and the annular seal of *aga* Matei (1622–1631), affixed to documents of the time, feature an aristocratic character in profile, head facing to the right, seated on a throne with a tall backrest, ending in a volute. A down pointing sword, on a pale, is placed between the character and the backrest, in the background, as a symbol of knighthood. The character (Matei Basarab) is wearing a long coat and a hat. Both his hands are resting on a cane, as a distinct mark of the office he held. The legend of the seals, in Slavon characters, is *Mateiu*. The representation and the legend are placed in a circle with a pearled outer margin and a linear, lightly notched inner margin. The graphic representation of the garment and of the sword indicates two variants of the annular *aga* seal.

The coat of arms of Voivode Matei Basarab (1632–1654), seen in the books printed at Govora Monastery, namely the *Slavon Book of Psalms* (1638), the *Law* (1640), the *Teaching Evangel* (1642), or at Dealu Monastery, such as the *Teaching Evangel* (1644), renders the coat of arms of Wallachia, the crossed heraldic bird, now with a small shield placed on its chest, with the voivodal figure seated on the throne, to the left, holding the scepter. A tower is displayed in front of the voivode, most probably the Chindia Tower of Târgoviște, of particular historical significance to the voivode. The shield is supported by two griffins, rendered just by their eagle heads.

On Matei Basarab's tombstone at Arnota Monastery, a masterpiece of sculptor Elias Nicolai of Sibiu, the coat of arms of the voivode displays a Spanish shield with a medieval helmet as charge, to the right, and the Wallachian heraldic bird holding a patriarchal cross in its beak as crest. The shield, marked by an imperial crown, bears on each shoulder a griffin head, in the position *passant affronté*.

The griffin, connected both to the earth and to the sky, as a symbol of the two natures of Christ – human and divine – and evoking the twofold divine attribute of strength and wisdom, was chosen owing to its religious symbolism.

³³ *Elias Nicolai als Bildhauser der rumanischen Wojewoden*, în „Forschungen zur Volks und Landeskunde”, 1965, nr. 2, p. 62–65; Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, București, 1974, p. 338–351.

MISCELLANEA – PUNCTE DE VEDERE

CÂTEVA PRECIZĂRI PE MARGINEA UNEI RECENZII

DANIELA BUȘĂ

Precizările care urmează au fost generate de observațiile referitoare la volumul III al noii serii a colecției *Călători străini despre țările române în secolul al XIX-lea* și se impun din respect pentru munca asiduă a colectivului care, de ceva vreme, se ocupă de editarea acestor surse documentare.

1. Identificarea călătorilor străini și a însemnărilor de călătorie are la bază o multitudine de surse, precizate de altfel în *Introducerea generală* a primului volum al noii serii (p. 9–13) și asupra cărora nu considerăm oportun să stăruim, mai cu seamă că a făcut-o pe larg, cu rigoarea și competența bine-cunoscute, inițiatorul acesteia, regretatul Paul Cernovodeanu. Ținem să precizăm numai că pe tot parcursul pregătirii pentru editare, munca de depistare și identificare a izvoarelor narative a continuat, rezultatul fiind identificarea unor autori și izvoare, prezente de altfel în paginile publicației noastre.

2. Faptul că „o serie de nume și titluri au fost, în volumul al III-lea, ignorate, deși erau deja semnalate în bibliografia de specialitate” se datorează nu necunoașterii sau lipsei de informare, ci caracteristicii muncii impusă de specificul colecției căruia noul colectiv i-a rămas fidel. În acest sens amintim, deși nu credem că mai este cazul pentru specialiști, că încă de la apariția primului volum al vechii serii, în *Introducerea generală*, erudita cercetătoare Maria Holban, care de altfel a îngrijit mare parte a volumelor vechii serii, preciza că în rândul călătorilor sunt incluși „toți cei ce au stat câtva timp sau au trecut cu vreun prilej oarecare prin țările române și au lăsat o amintire despre cele văzute acolo” (p. XIII), ceea ce înseamnă că scrierile celor despre care nu există dovada că au călătorit în spațiul locuit de români nu pot face obiectul atenției noastre. **De asemenea, numărul mare al călătorilor veacului al XIX-lea, multitudinea însemnărilor de călătorie, importanța, calitatea, diversitatea și relevanța acestora, în majoritatea cazurilor, au impus editorilor o riguroasă și responsabilă muncă de depistare a originalului și a autenticului de plagiat, de „inspirație”, de traducere sau de o simplă prelucrare.** Ea este cu atât mai necesară cu cât mulți dintre peregrini mărturiseau că au pornit în călătorie incitați de lecturile lor, imbold ușor recognoscibil în unele note de drum care preiau pagini întregi din lucrările lui Stanislas Bellanger, Saint Marc Girardin, Alexandre Vaillant etc. Așadar, o asigurăm pe colega noastră că **nu am abdicat de la „vocația exhaustivului”**, impusă de vechea serie, ci dimpotrivă, **ea a continuat să fie valabilă și în cazul noii serii** în ceea ce privește depistarea și identificarea călătorilor, însemnărilor și a datelor despre ei, în măsura în care acest lucru este posibil, editorii străduindu-se să asigure lucrării un caracter cât mai complet, menit a reflecta, edificator și corespunzător, diversele aspecte ale societății românești. În aceste condiții, **nu au fost incluse în volum simple descrieri de natură, ghiduri de călătorie, rapoarte diplomatice (cele care țin de uzanța postului), prelucrări de către terți ale unor relatări de călătorie, traduceri ce omit numele real al autorului în beneficiul traducătorului, note ale unor călători despre care nu avem dovada că au parcurs traseul despre care scriu, plagiate, falsuri.** Au existat și cazuri în care, cu toate eforturile depuse de membrii colectivului, nu s-a reușit găsirea relațiilor de călătorie ale unor peregrini despre a căror existență se știa și care considerăm că-și meritau locul în volum. Asupra acestora continuăm munca de depistare.

„Revista istorică”, tom XIX, 2008, nr. 5–6, p. 575–578

3. Ca atare, în ceea ce-i privește pe călătorii de limba germană precizăm:

a) **Maximilian Heine** este autorul unei cărți de călătorie preluată sau plagiată după alți călători. Dacă recenzenta ar fi consultat cu atenție lucrarea lui Klaus Heitmann, invocată chiar de domnia sa ca sursă de informare (cu titlul corect *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german, 1775–1918. Un studiu de imagologie*), omisiunea nu mai constituia o enigmă. Iată ce scrie Klaus Heitmann: „Evident, nu toți plagiatorii au copiat chiar atât de nerușinat ca ultimii citați. Au fost autori care, deși s-au inspirat neîndoios din *Brockhaus*, și-au ornat cu perifraze judecățile și aprecierile preluate de acolo ori au încercat ca măcar prin exprimări variate să se deosebească formal de sursele lor. Cum a făcut, de pildă, **Maximilian Heine**, fratele poetului, în relatarea călătoriei sale: *Bilder aus der Türkei* (1833, p. 176). În felul acesta, timp de trei decenii și jumătate în literatura amintită s-au putut perpetua clișee neverificate. Unele pomenite plagiate, cum sunt cele ale lui von Jenny, Hütz, Kloss, **Heine** și Ungewitter pot fi, eventual, explicate prin împrejurarea că în economia respectivelor lucrări ținuturile românești jucau doar un rol secundar și au fost amintite numai spre a întregi ansamblul.” (p. 76).

b) **J.G. Elsner** – informațiile despre Transilvania sunt sumare, se rezumă la câteva pagini și pot fi găsite și la alți călători. Nu avem dovada că ar fi cunoscut direct Transilvania.

c) **Johann Hehl** și **Anton von Steinbüchel** sunt autori de ghiduri de călătorie.

d) **P.D. Holthaus** este prezent cu însemnările lui de călătorie în vol. II al noii serii a colecției, p. 435–445 și vol. IV, p. 287–305. Opțiunea noastră a avut în vedere tocmai relevanța notelor de călătorie pentru progresul înregistrat de societatea românească în decurs de peste un deceniu. Însemnările privind călătoria din 1836 urmează să facă obiectul unui volum *Addenda* alături de alte relații de călătorie ale primei jumătăți a secolului al XIX-lea care, din varii motive, nu se regăsesc în volumele publicate.

e) Referitor la însemnările naturalistului **Julius Edler**, care însoțit de farmacistul **Joseph Szabo** a făcut o călătorie în Moldova în 1835, însăși colega noastră a precizat că ele sunt de fapt „o scurtă descriere” în care „se găsesc însemnări sintetice” și „date sumare” și că au fost deja publicate.

f) În ceea ce-l privește pe **F. Tietz** ne exprimăm regretul că până în prezent nu am reușit să intrăm în posesia lucrării sale.

4. Călătorii de limba engleză:

a) Despre consulul britanic în principate **E.L. Blutte** (1826–1834) se cuvin câteva precizări. Așa cum arată Paul Barbu în studiul invocat și de colega noastră (*Procesul de etnogeneză în însemnările lui E.L. Blutte*, în vol. *Românii în istoria universală*, vol. II/1, Iași, 1997, p. 11–17), Blutte și-a petrecut vara anului 1833 la Vălenii de Munte „în compania maiorului Constantin Gh. Filipescu, a editorului I.G. Gorjan, a tânărului Stamat Zonara și a profesorului școlii normale din localitate”, cu care a purtat o serie de discuții, materializate la sfârșitul vacanței în note strânse într-un „caiet manuscris foarte voluminos” (p. 12). Cu excepția însemnărilor despre etnogeneza poporului român, pe care le socotim mai puțin relevante, fiind rezultatul discuțiilor cu interlocutorii săi, restul notelor s-a pierdut sau nu a fost încă găsit. Or, tocmai pe acestea le consideră Paul Barbu a fi deosebit de interesante (opinie pe care o împărtășim) datorită informațiilor despre „situația Principatelor române, aflate atunci sub regimul Regulamentului organic, care asigura marii boierimi dominația social-economică și politică și menținea protectoratul Rusiei țariste și suzeranitatea Porții otomane, serios obstacol în afirmarea poporului român ca entitate distinctă” (p. 12).

b) **David Urquhart** a publicat *Turkey and Its Ressources, Its Municipal Organization and Free Trade; the State of English Commerce in the East; the New Administration of Greece, Its*

Revenue and National Possessions la Londra în 1833, lucrarea fiind rezultatul misiunii secrete în Turcia în intervalul noiembrie 1831 – septembrie 1832. Așa cum arată distinsa cercetătoare, academician Cornelia Bodea, în studiul său dedicat lui Urquhart (*David Urquhart, Principatele și mișcarea națională română*, în vol. *Unirea Principatelor și puterile europene*, București, 1984, p. 30–56), „nu reiese însă de nicăieri din carte că atunci ar fi cunoscut situația principatelor *de proprio visu*”, ci că acest lucru îl va face cu ocazia vizitelor ulterioare (p. 33). Tot domnia sa ne spune că publicistul scoțian a vizitat principatele în mai multe rânduri, dintre care reținem primele două voiaje și anume: ianuarie 1835, 13–16 iulie 1836. Așadar, **la 14 martie 1836, data raportului cuprins în nota nr. 63 a ediției în limba franceză a lucrării citate mai sus, Urquhart nu se afla în București. Ca atare, ori este un fals, ori raportul este greșit datat.** Tot academician Cornelia Bodea arată că lucrarea lui Urquhart „a circulat printre români în traducerea franceză” semnată de Xav. Raymond (1836), însoțită de o parte introductivă scrisă de Gustave d’Eichthal, „scriitor saint-simonian”, ale cărui idei au fost percepute de cititorii români ca aparținând lui Urquhart (p. 41). Raportul din martie 1836(!) se află în ediția din 1837.

5. Călătorii de limbă franceză:

a) **Lucrarea lui M. de L.** „ancien agent diplomatique” – este, potrivit aceleiași pertinente cercetătoare, Cornelia Bodea, o „**broșură polemică**”, „**un pamflet**” (p. 40). Ne surprinde că recenzenta nu cunoaște faptul că sub această „identitate” se ascunde după unele opinii Ion Ghica (cf. Pompiliu Eliade, *La Roumanie au XIX-e siècle*, vol. II, *Les trois plénipotentiaires 1828–1834*, Paris, 1914, p. XIV; G. Zane, *O scriere necunoscută a lui Ion Ghica în „Portofolio” a lui David Urquhart*, Iași, 1943), după altele F.C. Laurençon (cf. I.C. Filitti, *Domniile române sub Regulamentul organic, 1834–1848*, București, 1915, p. 106, 111).

b) **J.M. Lejeune** – este traducătorul lui Raicevich (vezi în acest sens *Călători străini despre țările române*, vol. X, partea I, p. 490). În *Bibliografia istorică a României*, vol. II, *Secolul XIX*, t. I, J.M. Lejeune este prezent cu traducerea din italiană a lucrării lui Raicevich, *Voyage en Valachie et en Moldavie avec des observations sur l’histoire, la physique et la politique ...*, Paris, 1833, contribuția acestuia constând în câteva note de subsol (p. 116, voce 2054). Nu cunoaștem ca Lejeune să fi călătorit în spațiul locuit de români, ca atare lucrarea *Sur la Moldavie*, pe care nu am reușit să o depistăm, este, cel mai probabil, o prelucrare sau tot o traducere și, prin urmare, irelevantă.

c) **Însemnările de călătorie ale anonimului francez** sunt de interes secundar, deoarece, așa cum arată cei care i-au semnalat existența (Iosif Pervain, Ana Ciurdariu, Aurel Sasu), **sunt „rezumate după traducerea maghiară din Nemzeti Társalkadó”.**

d) **Memoriul baronului Jud de la Rue** urmează să facă obiectul unui volum *Addenda*. În cazul său, călătoria s-a produs la scurt timp după cea a baronului Charles de Bois Le Comte și, date fiind importanța și complexitatea memoriului și a misiunii celui din urmă, am preferat să-l publicăm pe ultimul.

e) Absența descrierii monumentelor istorice din Oltenia atribuită generalului **Pavel Kiselev** a fost opțiunea chiar a celui care publicat textul relatării, regretatul Paul Cernovodeanu, care considera că autorul acestui memorial de călătorie nu este Kiselev, ci unul dintre însoțitori (Paul Cernovodeanu, Alvina Lazea, p. 169).

f) **Helmuth von Moltke**. Descrierea monumentelor dobrogene la care face referire colega noastră se găsește și la alți călători și, ca atare, am fost nevoiți din motive de spațiu editorial să renunțăm la ea. Cât privește prezența în volum a jurnalului și scrisorilor, noi le considerăm de maximă importanță pentru istoria românilor prin datele și informațiile furnizate, iar afirmația recenzentei o socotim gratuită și în necunoștință de cauză. La o consultare sumară se poate lesne constata că textul jurnalului prezent în volum este o traducere după originalul din limba germană

(p. 118–138), iar C.I. Karadja nu a făcut decât să-l semnaleze și să atenționeze asupra unor puncte din traseu în cele câteva pagini (*Craiova și Muntenia în 1835, după ziarul de drum al contelui Moltke*, în „Arhivele Olteniei”, VIII, 1929, nr. 45–46, p. 528–530); scrisorile constituie o revizuire și îmbunătățire a vechiului text publicat în 1915.

6. Datele bio-bibliografice oferă informații despre viața și activitatea călătorului fără pretenția de a fi exhaustive; un spațiu mare acordat acestora ca și inserarea în text a numeroase amănunte ar fi în detrimentul spațiului acordat relatării de călătorie propriu-zise, pe care o considerăm ca fiind mult mai relevantă, însemnată și în spiritul colecției. Referințele bibliografice sunt selective și privesc cele mai importante lucrări care vizează expres drumețul în cauză. Am căutat să menționăm de fiecare dată primele note, însemnări, traduceri sau articole din istoriografia română care privesc un călător. Nu ne-am propus să întocmim o bibliografie cu toate referințele despre fiecare călător apărute pe plan intern și internațional.

7. Cât privesc unele inadvertențe din textul tradus, asigurăm cititorii că sunt fără voia noastră și ne cerem scuze. La fel și în cazul celor semnalate la indicele de materii și nume proprii.

Cu acestea sperăm ca precizările de față să lămurească lectorii asupra variatelor aspecte ale muncii noastre.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

SIMPOZIONUL: „INSTITUTUL DE ISTORIE „NICOLAE IORGA” LA 70 DE ANI”

24–26 octombrie 2007

Sub emblema „Porți deschise”, în ultima decadă a lunii octombrie 2007 s-au aniversat 70 de ani de la fondarea Institutului de Istorie Universală, moment de cotitură în evoluția cercetării istorice românești.

În prima zi, ședința festivă a fost deschisă prin alocuțiunea directorului Institutului, Ovidiu Cristea, care a pus în evidență momentele cheie din istoria acestei instituții. S-au lecturat numeroase mesaje și salutări provenite din țară și străinătate: din partea Academiei Române; a secției de Științe Istorice și Arheologie; a Facultăților de Istorie din București, Iași și Cluj; a Institutului de Studii Sud-Est Europene etc. Selectul auditoriu a fost onorat de prezența Președintelui României, Traian Băsescu, al cărui discurs îl tipărim integral.

În ambient academic s-a acordat titlul de „Membru de Onoare” al Institutului distinșilor istorici: Vasilka Tăpkova-Zaimova (Bulgaria); Alberto Castaldini (Italia) și Cezare Alzati (Italia). După vizionarea filmului comemorativ „Nicolae Iorga”, personalitatea istoricului fondator a fost evocată de Cornelia Bodea și Andrei Pippidi. După-amiază a conferențiat Alberto Castaldini despre *Gli ebrei nello spazio romeno in alcune testimonianze italiane dell'Età moderna*.

Joi 25 octombrie, la dezbaterile *Vocația europeană a istoriografiei române actuale*, moderată de Ovidiu Cristea și Alberto Castaldini, au participat profesori și cercetători din București, Cluj (Adrian Andrei Rusu), Iași (Ștefan S. Gorovei, Petronel Zahariuc) și Constanța. Tematica a declanșat intervenții incitante ale participanților asupra situației precare a învățământului și cercetării. În aceeași zi s-au lansat cărți editate de membrii Institutului: *Enjeux politiques, économiques et militaires en mer Noire (XIVe–XXIe siècle)*. *Etudes à la mémoire de Mihail Guboglu*, sous la direction de Faruk Bilici, Ionel Căndea, Anca Popescu, Edit. Istros, Brăila, 2007; *Români și bulgari. Provocările unei vecinătăți*, volum de studii coord. de Mariana Cojoc, Florin Anghel, Magdalena Tiță, Edit. Cartea Universitară, București, 2007; Gheorghe Lazăr, *Les marchands en Valachie, XVIIe–XVIIIe siècles*, Institutul Cultural Român, București, 2007; Violeta Barbu, Constanța Ghițulescu, Gheorghe Lazăr, Andreea Iancu, Florina Constantin, *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, Institutul Cultural Român, București, 2007; *Spectacolul public între tradiție și modernitate*, coord. Constanța Ghițulescu și Mária Pakucs-Willcocks, Institutul Cultural Român, București, 2007. Ziua s-a încheiat prin conferința susținută de Vasilka Tăpkova-Zaimova, *Les historiens roumains et historiens bulgares – un demi-centenaire de coopération scientifique*.

În ultima zi, vineri 26 octombrie, au susținut comunicări: Ovidiu Cristea, *Institutul de Istorie „Nicolae Iorga” – perspective noi de cercetare*; Nagy Pienaru, *Periodicele Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”*; Violeta Barbu, *Marile colecții de izvoare*; Ileana Căzan, *Școala doctorală, laboratoarele de cercetare*. Numeroși istorici au omagiat-o pe distinsa cercetătoare Aurora Iliș cu prilejul împlinirii vârstei de 90 de ani.

De-a lungul celor trei zile, prin sârguința unor tineri istorici și a corpului de bibliotecare s-au organizat expoziții tematice. S-au expus fotografii și fotocopii ale unor epistole, acte, documente aparținând lui Nicolae Iorga și Gheorghe I. Brătianu, cât și cărți rare aflate în patrimoniul bibliotecii. Încheiem succinta prezentare cu o singură concluzie: o manifestare științifică reușită.

Nagy Pienaru

„Revista istorică”, tom XIX, 2008, nr. 5–6, p. 579–592

DISCURSUL PREȘEDINTELUI ROMÂNIEI, TRAIAN BĂSESCU,
LA ANIVERSAREA A 70 DE ANI DE LA ÎNFIINȚAREA
INSTITUTULUI DE ISTORIE „NICOLAE IORGA”

„Încep prin a mulțumi Institutului, în primul rând, pentru invitația pe care mi-a făcut-o de a participa la acest eveniment. Este ocazia de a arăta respectul meu pentru ceea ce faceți dumneavoastră, respectul statului român pentru munca dumneavoastră. Fondarea Institutului reprezintă un moment important pentru cercetarea românească, datorită valorii sale de exemplu. Într-adevăr, Nicolae Iorga și-a dedicat întreaga sa energie făuririi unui institut în care spiritul adevărului științific să domine analiza și prezentarea istoriei naționale. Moștenirea pe care marele istoric român a lăsat-o acestui institut, care din 1956 îi poartă numele, este una dublă: Iorga cerea atât respectarea trecutului, cât și racordarea cercetării naționale la cercetarea europeană. Ambele exigențe sunt astăzi la fel de valabile. Vorbind despre necesitatea dezvoltării istoriografiei românești, el rostea aceste cuvinte memorabile: „Un popor care nu își cunoaște istoria este ca un copil care nu își cunoaște părinții”. La acest crez esențial al cercetării istorice, care vizează datoria recuperării memoriei naționale, s-au raliat mari personalități ale culturii românești. Institutul dumneavoastră a avut șansa de a fi fost condus de-a lungul deceniilor de mari savanți precum Gheorghe I. Brătianu, Andrei Oțetea sau Șerban Papacostea. Toți au dirijat echipe de cercetare care au adus renumele instituției, devenite o referință în lumea academică. Echipa actuală a Institutului are misiunea de a păstra și de a consolida această tradiție a excelenței academice. Lecția lui Iorga trebuie luată în serios. Într-o vreme în care Europa era departe de a fi un proiect politic, Nicolae Iorga a luptat pentru depășirea localismului în studiul istoriei românilor. El a pledat pentru integrarea trecutului nostru în istoria universală și pentru asumarea explicită a dimensiunii europene a națiunii române. Știu că, prin programele pe care institutul dumneavoastră le dezvoltă, continuați tradiția fondatorului. Am aflat, pe de altă parte, că Institutul, sprijinit de Academie, și-a asumat o misiune importantă, aceea de a publica colecțiile de izvoare naționale. Este, de altfel, destul de straniu că aceste izvoare nu au fost până acum editate. Fără aceste prețioase instrumente de lucru, e greu să studiezi istoria românească în spirit european. Eu sper că a trecut vremea condițiilor financiare precare și a echipamentelor electronice ieșite din uz. Sunt foarte sensibil, trebuie să recunosc, la problema dotării instituțiilor de cercetare și de educație, motiv pentru care întotdeauna am fost un susținător al creșterii bugetelor pentru aceste instituții. Cercetarea patronată de Academia Română, prin rețeaua sa de institute și centre de cercetare, este doar o parte a cercetării românești, cealaltă fiind cercetarea universitară. Ambele sunt vectori potențiali ai unei societăți construite pe cunoaștere. Cea de-a doua are avantajul de a fi conectată nemijlocit la procesul educațional. Ambele tipuri de cercetare contribuie însă la definirea unor cadre de analiză ale realității politice și sociale. Din această perspectivă, integrarea în centrele de cercetare ale Academiei a tinerilor absolvenți cu rezultate excelente n-ar trebui să excludă perfecționarea planurilor de studii din instituțiile universitare. Pornind de la exemplul Institutului dumneavoastră, aș vrea să mă refer la situația generală a cercetării fundamentale. Primul lucru pe care vreau să-l subliniez este acela că, în opinia mea, este absolută nevoie de stabilirea unor criterii de evaluare unitare aplicate tuturor centrelor de cercetare, pentru că doar așa se poate crea un spațiu de excelență academică. Al doilea lucru pe care doresc să-l subliniez este că în ultimii ani, cercetarea românească a făcut pași importanți din punctul de vedere al ralierii la cercetarea europeană de înalt nivel. Cu toate acestea, nu putem ignora faptul că mai e de parcurs un drum lung și dificil în vederea atingerii unor standarde europene și internaționale. Așa cum pot fi depășite dificultățile materiale existente, tot așa trebuie depășită lipsa de cooperare internațională. Între instituțiile de cercetare și de învățământ ar trebui să existe o colaborare și un sprijin reciproc. În cazul dumneavoastră de pildă, Academia Română, Universitățile din România, Bibliotecile și Arhivele ar trebui să colaboreze pentru a asigura o continuitate a muncii depuse de

cercetători, indiferent de afilierea instituțională. E vorba despre o muncă vitală pentru viitorul intelectual al României. Accesul neîngrădit al cercetătorilor la surse, schimbul de baze documentare, colaborările inter-instituționale sunt elemente de bază în asigurarea progresului cunoașterii. Aici aş vrea să-l citez din nou pe Nicolae Iorga, care spunea că „Arhivele nu sunt simple depozite de acte vechi, ci adevărate laboratoare de cercetare științifică”. Cooperarea între institute și specialiști preocupați de aceleași tematici de cercetare, atât din țară, cât și din străinătate, sunt elemente de bază în constituirea unor cercetări temeinice. Astfel, parteneriatele pe care institutele de cercetare și universitățile le dezvoltă aduc creșterea vizibilității, dar și a calității muncii de cercetare. Din această perspectivă, nu trebuie uitat faptul că, la nivel european, parteneriatele interdisciplinare, cooperarea între cercetători din domenii conexe, constituie o necesitate în articularea marilor direcții de analiză. Proiectele de cercetare de amploare, care primesc finanțare europeană, tratează în general teme transversale și reunesc echipe de istorici, sociologi, specialiști în științe politice, juriști, economiști etc. De altfel, această dimensiune nu caracterizează doar științele umaniste, dar și pe cele tehnice. Am spus-o de mai multe ori în ultimele luni și o mai spun o dată: educația și cercetarea constituie elemente de bază în consolidarea viitorului nostru pe plan european. Trebuie, însă, înțeles că, fără depunerea unor eforturi comune de unificare a spațiului academic, de cooperare și de formulare a unor proiecte pentru atragerea de finanțări importante, spațiul cercetării nu se va putea constitui, în ciuda existenței unor cercetători de excepție, într-un spațiu al performanței academice. Cercetarea academică are nevoie de cercetarea istorică într-un mod care e particular. O societate care nu își cunoaște și nu își asumă trecutul nu poate privi spre viitor. O societate care nu valorizează cunoașterea și progresul în cunoaștere este condamnată la marginalizare și stagnare. Nu putem vorbi despre o reformă a educației, fără ca spațiul cercetării să fie angrenat în acest proces. Când spun „spațiul cercetării” îi am în vedere în primul rând pe cercetători: nu funcționarii guvernului stabilesc formulele instituționale cele mai adecvate. Dumneavoastră sunteți cei care trebuie s-o facă: dumneavoastră veți ști de altfel să mențineți o justă cumpănă între inovație și tradiție europeană, un raport pe care această instituție îl întrupează încă din momentul creării sale. Esențiale rămân, în procesul de reformă a cercetării, motivația, pasiunea pentru adevăr și vocația personală a fiecăruia dintre dumneavoastră.

Vă doresc mult succes.”

SIMPOZIONUL NAȚIONAL: „RESTAURAREA ȘI CONSERVAREA ÎN JUDEȚUL ARGEȘ – REALIZĂRI ȘI PERSPECTIVE”

Câmpulung Muscel, 28–29 iunie 2007

În zilele de 28–29 iunie 2007, sub patronajul Muzeului Municipal Câmpulung Muscel, al cărui director este Ștefan Trâmbaciu, s-a organizat cel de-al șaptelea Simpozion Național „*Restaurare și conservare în Județul Argeș – realizări și perspective*”. Lucrările au fost moderate, organizate și conduse de restaurator Donia Poștoacă, șefa secției Restaurare–Conservare din același muzeu.

În cadrul Simpozionului au luat cuvântul în plen, pentru deschidere, Ștefan Trâmbaciu, Călin Andrei, primarul Municipiului Câmpulung Muscel, Spiridon Cristoceă, directorul general al Muzeului Județean Argeș, Petre Miniș, directorul Muzeului „Teoharie Antonescu” – Giurgiu, Mihai Gorgoi, inspector superior – Ministerul Culturii și Cultelor, Filofteia Pally, directoare generală a Muzeului Viticulturii și Pomiculturii – Golești, Radu Ștefan Vergatti – Universitatea Pitești. Imediat după cuvântările în plen a fost vizitată expoziția „Istoria sportului muscelan”, organizată și prezentată de Nicolae Petrescu, directorul Muzeului Sportului, București. Cu acel prilej, au fost oferite diplome și medalii mai multor sportivi de seamă, participanți la eveniment. Caracterul acelei manifestări a fost

neobișnuit în Județul Argeș, mai ales că în fața publicului au fost aduse trofee de-a lungul anilor la Olimpiade și la campionatele mondiale.

Deoarece la lucrări nu au participat toți cei înscriși în program, redau numele și titlurile comunicărilor tuturor acelor care au fost prezenți: Mihai Oproiu, Universitatea Valahia Târgoviște (*Din problemele restaurării Curții domnești din Târgoviște*); Radu Oprea, Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Argeș (*Pe marginea unui raport din 1910 al secretarului Comisiunii Monumentelor Istorice*); Aurel Moldoveanu, Centrul de Pregătire Profesională în Cultură, București (*Ce pot face muzeele mici pentru îmbunătățirea condițiilor microclimatice*); Donia Poștoacă (*Conservarea preventivă, restaurarea și relația muzeu-școală*); Ligia Drăghici, restaurator, corp carte veche pergament, Muzeul Județean Brașov (*Restituiri – Din activitatea laboratorului de restaurare carte veche și documente al Muzeului Județean Brașov*); Valerica Sârghie, Daniela Moga, restaurator, corp carte veche, Muzeul Județean Brașov (*Restaurarea și punerea în valoare a colecției de hârtii aparținând marelui cartograf german Johann Baptist Homann și urmașilor săi*); Victoria Vasilescu, restaurator, Muzeul Național Peleş, Complexul Posada (*Restaurarea și conservarea unei armuri din sec. XVI*); Rodica Ganea, chimist restaurator, Muzeul Național Peleş, Complexul Posada (*Restaurarea unui scut persan din prima jumătate a sec. XVI*); Mihaela Nicolae, Carmen Ceaușu, Emil Păunescu, Muzeul „Teoharie Antonescu”, Giurgiu (*Acțiuni și metode de conservare a fondului documentar „prof. Dumitru Berciu”*); Ștefania Dănăilă, Muzeul Curtea de Argeș, Ștefan Dănăilă, Direcția pentru Cultură, Culte și Patrimoniu Cultural Național Argeș (*Despre conservarea preventivă. Obligațiile conservatorilor la Curtea de Argeș*); Ion Neacșu, expert restaurator, șeful laboratorului restaurare-conservare, Muzeul Militar Național „Regele Ferdinand”, București (*Un monument rătăcit în istorie: „Statuia generalului Florescu (1895)”*); Rodica Udrișteoiu, Muzeul „Alexandru Ștefulescu”, Târgu Jiu (*Restaurarea unui pistol oriental din colecția Muzeului Județean Gorj*); Gheorghe Soare, restaurator, Muzeul Național Peleş, Posada (*Restaurarea unei tobe orientale din sec. al XVII-lea*); Ioan Prahoveanu, Gheorghe Dinuță, Muzeul Satului Brănean (*Salvarea, păstrarea și protejarea „in situ” a patrimoniului etnografic*); Gabriela Nițulescu, Târgoviște (*Preocupări pentru conservarea și restaurarea cărții în epoca modernă*); Elena Gheorghe, Muzeul Județean Buzău (*Conservarea documentelor din arhiva școlii*); Anișoara Vătușiu, restaurator textile, Muzeul Olteniei, Craiova (*Problematika restaurării și conservării unui obiect de cult din sec. XIX*); Georgeta Ciorteanu, restaurator metale, Muzeul Olteniei, Craiova (*Tehnici complexe folosite pentru restaurarea unor pistoale din colecția Muzeului de Istorie Brașov*); Cornelia Manu, conservator, Muzeul Municipal Câmpulung Muscel (*Conservarea creștăturii în lemn „Păpușare” de la secția de etnografie și artă populară*); Maria Țanea, Constantin Țanea, restaurator, Muzeul Satului Vâlcean, Bujoreni (*Casa memorială „Ion Ene Frișcea” din comuna Ciofrângeni Județul Argeș – un demers cultural reușit*); Gabriel Pletea, șeful secției Restaurare-Conservare, Muzeul Județean Argeș, Pitești (*Restaurarea tapiseriei din piele a unui scaun neoclasic*); Ștefan Buturugă, restaurator, Muzeul Național al Agriculturii, Slobozia (*Restaurarea obiectelor din piele și blană, aplicație la patrimoniul Muzeului Național al Agriculturii*); Gerard Călin, muzeograf, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii, Golești (*Restaurarea băii turcești din incinta Muzeului Viticulturii și Pomiculturii Golești*); Luigi Șuța, restaurator, Muzeul Județean Argeș (*Restaurarea pianului „Blutner” din patrimoniul Muzeului Județean Argeș*); Sorian Uvy, muzeograf, Muzeul Național Filatelice, București (*Criteriile de alcătuire a unei colecții filatelice și măsuri de conservare*); Nicoleta-Elena Pascu, conservator, Lucia Bucșan, conservator, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii, Golești (*Efectul infiltrației apei pluviale la bordeiul din Castranova – Dolj*); Malvine Vochin, Cătălin Vochin, restauratori, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii, Golești (*Vernisarea operei de artă*); Cristian Deliu, restaurator, Muzeul Județean Argeș (*O efigie din zanac de pe un album contemporan*); Rodica Nițu, Muzeul Municipal Câmpulung Muscel (*Conservarea mozaicului de Murano de la Mausoleul Mateiaș*); Mariana Dubaș, conservator, Muzeul Viticulturii și Pomiculturii, Golești (*Prevenirea și limitarea dezastrelor ce pot provoca daune ireparabile patrimoniului cultural*); Consuela Grecu, conservator, Muzeul Municipal Câmpulung

Muscel (*Starea de conservare a colecției de artă plastică a Muzeului Municipal Câmpulung – factori și propuneri*); Donia-Felicia Poștoacă, Sanda Safta, muzeograf, Muzeul Municipal Câmpulung (*Restaurarea unor vase ceramice arheologice de tip Cucuteni și a unor vase din Muscel sec. XX*).

Mai multe discuții a generat luarea de cuvânt a lui R. Șt. Vergatti, *Probleme ale restaurării monumentelor românești istorice și de artă din Județul Argeș în raport cu publicul*, al cărui text, în rezumat, îl reproducem în continuare.

„Comunicarea încearcă să sintetizeze experiența multor ani de vizitare a monumentelor istorice și de artă din România și de aiurea, numeroase discuții publice și private, lecturi și idei dintr-un și pentru un curs de management muzeal.

Am acceptat cu bucurie participarea la sesiunea de față deoarece cred că Județul Argeș, în limitele sale actuale, reprezintă unitatea administrativă cu cel mai bogat patrimoniu de monumente românești din fosta Țară Românească. Afirmația îmi este susținută de existența pe teritoriul lui a primelor două foste reședințe domnești (Câmpulung Muscel și Curtea de Argeș), a unei curți domnești (Pitești), a singurei cetăți rămase de la faimosul Vlad Țepeș (cetatea Poienari), a unor biserici unicate din secolul al XIV-lea (Cotmeana, Brădet etc.), a celei mai vechi case boierești urbane (casa Ștefănescu – Câmpulung Muscel) etc. Ele atestă o continuitate de locuire de la daci și de la romani, care au lăsat și ei pietrele să vorbească despre traiul lor pe meleaguri argeșene; vârsta de mijloc este continuată în aceeași zonă argeșeană și de monumentele ridicate de oamenii moderni și contemporani. Ei au lăsat aici Mausoleul de la Mateiaș, Barajul de la Vidraru, Drumul Transfăgărășan etc. Este schița unui evantai care îmi fundamentează și îmi permite mai bine să continui discuția.

Problema care se pune pentru cei preocupați și responsabili de activitatea de cultură și de educație din Județul Argeș este, în primul rând, a păstrării tuturor monumentelor și apoi, în măsura necesității, a restaurării. Problema păstrării este delicată, deoarece trebuie să se lupte cu interesele, lăcomia și inconștiența oamenilor. Un singur exemplu este suficient. Locuința boierească Ștefănescu, datând din 1735, este afectată de o construcție modernă, al cărei acoperiș lasă apa să se scurgă pe monumentul istoric și de arhitectură. Mai mult, poarta de intrare în curte a fost distrusă acum circa patru decenii de un camion care aducea lemne. Ciudat cum au fost date aprobările pentru construcția distructivă din apropierea monumentului și cum nu s-a găsit nimeni să refacă poarta de intrare. Poate se va învrednici Academia Română, care este proprietara locului.

La rândul ei, Cetatea Poienari, singura rămasă de la Vlad Țepeș Dracula, este lăsată în voia lui Dumnezeu. Cele 1400 de trepte ale scării care urcă din drum la cetate sunt mai bune sau mai rele, în orice caz încă accesibile. Dar instalația de lumină construită acum circa patru decenii cu ajutorul celor de la Barajul Vidraru este distrusă. Nu s-a dat curs cererii formulate de cei de la fosta Panam care doreau să organizeze vizite ale turiștilor din SUA și să pună în scenă acolo spectacole de sunet și lumină. Seria exemplurilor negative poate continua. Dar nu acesta este rostul meu. Pentru factorii responsabili apare, în prim plan, necesitatea conservării monumentelor în starea în care sunt. În vederea atingerii acestui țel este nevoie să fie atras publicul din localitățile unde se găsește monumentul și apoi turiștii. În acest scop trebuie puse, la intrarea în fiecare monument, scurte indicații cu istoricul și importanța monumentului. Poate astfel se va ajunge la respectul cuvenit față de monumente, față de trecutul neamului. Nu vor mai fi lăsate graffiti ciudate pe zidurile monumentelor, în mod cert distructive, în niciun caz benefice. Dacă se face primul pas și se realizează conservarea, se poate trece la cel următor, la restaurare.

Argeșul oferă un exemplu pozitiv prin maniera în care a reușit să restaureze pictura medievală din Biserica Domnească Mare din Curtea de Argeș. Oare el nu ar putea fi urmat? Răspunsul ar putea să fie pozitiv. Așa cum monumentul modern de la Mateiaș, evocator pentru formarea României Mari, este întreținut de asemenea manieră încât să corespundă cerințelor minime ale publicului, acest deziderat ar putea fi împlinit peste tot în Argeș. Pentru a-l realiza sunt, însă, necesare muncă, studiu, talent în expunere, timp pentru educarea argeșenilor și vizitatorilor meleagurilor lor. Închei sperând că o vor face toți cei din partea locului, pentru a nu fi ca niște bogați care-și risipesc inconștient averea.”

Radu Ștefan Vergatti

A 50-A EDIȚIE A CURSURILOR DE VARĂ ALE UNIVERSITĂȚII POPULARE „NICOLAE IORGA”

Vălenii de Munte, 12–14 august 2007

Cu sprijinul Ministerului Culturii și Cultelor, al Academiei Române, al Instituției Prefectului Județului Prahova, al Consiliului Județean Prahova, al Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Prahova, al Primăriei și Consiliului Local Vălenii de Munte, al Casei de Cultură Vălenii de Munte și al Clubului Istoricilor „Nicolae Iorga”, a fost organizată cea de a 50-a ediție a Cursurilor de vară ale Universității Populare „Nicolae Iorga” aflată în cel de-al 99-lea an al existenței sale, a cărei deschidere a avut loc în ziua de duminică 12 august 2007 cu dezbateră „Idealul moral al lui Nicolae Iorga și moralitatea lumii sale. Realități românești, între limită și aspirații”, susținută de către Răzvan Theodorescu, Valeriu Râpeanu, Ion Bulei și Petre Țurlea, moderator fiind Constantin Stere, directorul executiv al Direcției Județene pentru Cultură, Culte și Patrimoniul Cultural Național Prahova. Potrivit afirmațiilor organizatorilor, „... și la această ediție, frământărilor complexe ale lumii în care trăim Universitatea de la Văleni, prin programul său, încearcă să le furnizeze unele răspunsuri credibile, aspirând, în acest fel, să-și conserve prestanța de Tribună Națională, imprimată, cu aproape un secol în urmă, de ilustrul său patron spiritual, căruia nu vom înceta să-i elogiem lucrarea și să-i urmărim, cu modestie, pilda educativ-patriotică”. Dar ceea ce considerăm a fi esențial în desfășurarea cursurilor de vară a fost participarea românilor de pretutindeni, ceea ce s-a întâmplat și în acest an, grupul cel mai numeros fiind al celor din Republica Moldova care au fost însoțiți de un colectiv al Teatrului Național din Chișinău, ce a oferit și un spectacol de teatru cu piesa „Polul Sud” de Manfred Karge.

Din programul manifestărilor spicuim câteva exemple care arată că și astăzi în pragul centenarului existenței Universității se acordă un interes substanțial problematicei naționale și locului României în lume. Nicolae Iorga sublinia că: „*Rostul învățământului istoric, în primul rând al cunoașterii istoriei este îmbogățirea informațiilor despre umanitate și despre sine însuși în umanitate, prin cunoașterea tuturor lucrurilor pe care le-au făcut oamenii totdeauna. Este o îmbogățire, o integrare și o înălțare a vieții fiecăruia*”. În acest sens vom cita: masa rotundă cu tema „Nicolae Iorga și noul concept de civilizație sud-est europeană-pontică” susținută de Mircea Malița, Răzvan Theodorescu, Gheorghe Zbucă și poetul Valeriu Matei; dezbateră problematicei „Integrarea și mondializarea – arta și cultura românească la confluența cu schimbarea”, susținută de Eugen Simion, Răzvan Theodorescu, Mircea Malița, căroră li s-au adăugat Virgil Nițulescu, secretar general al Ministerului Culturii și Cultelor, și Valeriu Matei de la Chișinău; prelegerile „Legăturile lui Nicolae Iorga cu Casa Regală”, „Familia Munteanu-Râmnic și Universitatea Populară Nicolae Iorga”, prezentate de Petre Țurlea și Paul D. Popescu; masa rotundă „Prof. univ. dr. Ion Zamfirescu, un mare învățat și susținător al lui Iorga – 100 de ani de la naștere”, la care și-au adus contribuția criticul literar Valeriu Râpeanu, Mariana Tușescu, Constantin Aslam, Marin Diaconu, Al. I. Bădulescu; dezbateră „Răscoalele țărănești de la 1907 – Nicolae Iorga și problema țărănească”, avându-i ca participanți pe Nicoleta Ciachir de la Universitatea din Sofia și Gelcu Maksutovici. În cadrul acestei dezbateri a fost prezentată și cartea regretatului Nicolae Ciachir cu titlul *Un istoric român ancorat în lumea contemporană*.

De mare audiență s-au bucurat și mesele rotunde, cu teme precum: „Moldova lui Ștefan cel Mare la 550 de ani de la urcarea sa pe tron: realități și perspective. Nicolae Iorga și Basarabia”, cu participarea istoricilor din Republica Moldova Anatol Petrenco, Ion Țurcanu, Gheorghe Palade, Maria Danilov și Ion Negrei; „Momente de eroism: Mărăști, Mărășești, Oituz, iulie–august 1917”, susținută de Gheorghe Buzatu, Nicolae Ciobanu, Constantin Hlihor și Jipa Rotaru; „Marile Puteri și România la Conferința de Pace de la Paris, 1946–1947”, dezbătută de Gh. Buzatu, Constantin Bușe, Ion Bulei,

Ioan Chiper, Ion Calafeteanu și Constantin Hlihor. Ca în fiecare an trebuie să relevăm și valoroasa contribuție a membrilor Clubului Istoricilor „N. Iorga” condus de Constantin Găucan.

Dintre numeroasele manifestări cultural-artistice precum seri muzicale și de poezie, expoziții, lansări de cărți, excursii la monumente, parade folclorice, muzică de promenadă, aniversări religioase, remarcăm în mod cu totul aparte serata muzeală de la Complexul Memorial „Nicolae Iorga”, coordonată de Doina Popescu, având ca generic „Nicolae Iorga, un nume înscris cu litere de aur în cartea demnității românești”, în cadrul căreia au susținut comunicări-eseu Georgeta Filitti și ministrul de stat Dinu Zamfirescu, precum și momentul poetic „Au fost tăind un brad bătrân”, realizat de talentatul actor Eusebiu Ștefănescu.

Încheierea celei de a 50-a ediții a Cursurilor de Vară ale Universității Populare Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte a stat sub egida preocupărilor pentru aniversarea Centenarului existenței acestei importante instituții naționale creată în anul 1908 ce urma să aibă loc în anul următor [2008].

De altfel, trebuie să remarcăm activitatea prodigioasă a cronicarului Constantin Manolache, care, la deschiderea fiecărei ediții, pune la dispoziția participanților volumul de consemnări asupra ediției anterioare, în condiții grafice de excepție, executat la Edit. Libertas din Ploiești, dând o imagine cât mai completă și autentică asupra tuturor manifestărilor.

Gelcu Maksutovici

CONFERINȚA: „PHOTOGRAPH HERITAGE IN CENTRAL, SOUTHERN AND EASTERN EUROPE: PAST, PRESENT AND FUTURE”

Bratislava, 5–8 noiembrie 2007

Volumele de istorie a fotografiei universale își opresc, de obicei, aria cercetării la Viena. Tot ce depășește, spre est sau spre sud, această graniță virtuală intră într-o pată albă, o *terra incognita*, pentru istoricii de specialitate. Foarte mulți nu pot accepta că bucureșteanul Szathmari a fost *primul* fotoreporter de front în Războiul Crimeii și, de aceea, îl ignoră cu premeditare ori îi amintesc numele doar în treacăt, fără a menționa vreuna dintre imaginile luate atunci de el, pe malurile Dunării, cu unsprezece luni înainte de Roger Fenton, care a fotografiat în Crimeea.

Institutul Getty pentru Conservare (*The Getty Conservation Institute*) din Los Angeles a inițiat o conferință internațională care a reunit muzeografi, conservatori, restauratori și istorici ai fotografiei din zonele europene excluse din marile compendii de istoria fotografiei semnate de nume sonore în materie, vechi sau noi, precum Helmut Gernsheim¹, Beaumont Newhall², John Szarkowski³, Michel Frizot⁴ sau Quentin Bajac⁵. În acest fel, s-a creat o breșă în zidul până acum impenetrabil clădit de cercetătorii occidentali ce nu se interesau de aspectele – de altfel, deloc neglijabile – ale fotografiei din restul continentului. S-a dovedit că, în majoritatea țărilor ce și-au trimis reprezentanții la această reuniune, există deja istorii naționale și locale ale fotografiei, cercetători și istorici cu serioase cunoștințe în materie – capabili să intre în dialog (și chiar în polemici constructive) cu omologii lor din țările așa-zis „dezvoltate” –, precum și un interes deosebit pentru acest subiect, care să facă posibilă publicarea de lucrări de specialitate și organizarea de expoziții și muzee. Toate acestea sunt, însă, totalmente necunoscute publicului larg apusean și extrem de rar amintite de marii cercetători ai domeniului.

¹ Helmut Gernsheim, Alison Gernsheim, *The History of Photography*, London, New York, Toronto, 1955.

² Beaumont Newhall, *The History of Photography*, Boston, 1982.

³ John Szarkowski, *Photography Until Now*, New York, 1989.

⁴ *A New History of Photography*, ed. Michel Frizot, Köln, 1998.

⁵ Quentin Bajac, *L'image révélée. L'invention de la photographie*, Paris, 2001.

S-a dovedit, de asemenea, că între țările vecine ce formează această zonă nu prea există legături de colaborare și că valorile fotografiei naționale sunt necunoscute de la una la alta. De aceea, reuniunea ce s-a desfășurat în intervalul 5–8 noiembrie 2007, la Bratislava – inspirat intitulată *Moștenirea fotografică în Centrul, Sudul și Estul Europei: trecut, prezent și viitor* (Photograph Heritage in Central, Southern and Eastern Europe: Past, Present and Future) – a avut un rol salutar pentru cunoașterea dintre specialiștii țărilor din acest areal și a patrimoniului lor fotografic.

Institutul Getty a colaborat strâns cu Academia de Arte Plastice și Design din Bratislava și cu Biblioteca Națională Slovacă din Martin pentru organizarea acestei manifestări științifice de înaltă ținută ale cărei lucrări s-au desfășurat la Centrul de Conferințe SUZA din capitala slovacă.

Limba oficială a consfătuirii a fost engleza. Totuși, participanții ce proveneau exclusiv din țări de altă limbă nu s-au simțit încurcați de accentul local al englezei lor ori de inerentele greșeli gramaticale deoarece principalii organizatori, chiar dacă aveau cetățenie americană, erau de baștină din aceleași zone central și est-europene la fel ca și invitații: Dusan C. Stulik este ceh, iar Art Kaplan bielorus. Așa că orice temere a fost lăsată deoparte și dialogul s-a legat, încă de la prima întâlnire, foarte firesc, ca între prieteni vechi ce nu se mai văzuseră de multă vreme.

În prima parte a conferinței au avut loc comunicări de largă respirație, informative, susținute de organizatori și de câțiva invitați de onoare. Dusan C. Stulik a deschis lucrările cu o conferință ce purta un titlu foarte incitant și semnificativ pentru perioada actuală, când fotografia clasică bazată pe principiul negativ/pozitiv, ce folosește drept suport filmul și copiile pe hârtie sensibilă, a fost înlocuită de digitalizare: *Fotografia a murit. Trăiască fotografia!* Grant Romer de la Muzeul Internațional al Fotografiei de la Casa George Eastman din Rochester, statul New York – o legendă vie a conservării fotografiei, în special a dagherotipurilor al cărei pionier a și fost, autor al unor importante studii de specialitate și expertul nr. 1 în domeniu pe plan internațional – a vorbit despre *Originile, evoluția și transformarea conservării fotografiei*. Acest subiect a atins un punct nevralgic privind metodele moderne de „prezervare și conservare” a acestor piese fragile care apelează în general la digitalizare fără a se mai sinchisi de originale. De altfel, chiar sistemul educațional pentru conservatori – acolo unde există – este în curs de radicală modificare din acest motiv și, după opinia conferențiarului, lasă mult de dorit din cauză că vechile procedee de sensibilizare a peliculei cu săruri de argint sunt pe cale de dispariție. Cuvintele lui Grant Romer au pus pe gânduri asistența și au tras un semnal de alarmă asupra viitorului fotografiilor de patrimoniu național și universal. În întâmpinarea acestei probleme stringente pentru păstrarea în condiții optime a fondului de fotografie istorică din muzee și biblioteci au venit Kathleen Dardes de la Getty Conservation Institute prin comunicarea *Făurirea unei practici comune în conservare prin educație* și Nora Kennedy, conservator la Metropolitan Museum of Art din New York și deținătoare, în două mandate, a poziției de coordonator adjunct al Comitetului de Conservare al ICOM, prin comunicarea *Idealuri și realități: educația și calificarea conservatorilor de fotografie*. Foarte aplicată la subiect a fost intervenția lui Art Kaplan, *Știință la purtător: recenta întrebuintare la fotografie a laboratorului portabil al Institutului de Conservare Getty*, impresionând audiența prin utilajele sofisticate aflate în dotarea instituției organizatoare, ce se manifestă ca diagnostician și medic curant al fondurilor de fotografie din întreaga lume.

Partea a doua a primei zile de conferință și cea de-a doua zi integral au fost rezervate prezentatorilor oficiali ai fiecărei țări invitate ce aveau la dispoziție câte o jumătate de oră pentru a face o succintă expunere, ilustrată cu proiecții, asupra fotografiei din patria lor. Titlurile stabilite de organizatori erau stereotipe: *Istoria și conservarea fotografiilor în...* urmând numele țării respective. Prezentatorii oficiali au fost, în ordinea intrării, următorii: Barbara Burianova de la Academia de Arte Frumoase și Design din Bratislava – membră și în comitetul de organizare din partea gazdelor –, Adrian-Silvan Ionescu, de la Institutul de Istorie „N. Iorga”, Azra Bečević Sarenkapa de la Muzeul Național din Sarajevo, Bosnia-Herțegovina, Snežana Pajović, de la Arhivele Statului din Kotor, Muntenegru, Lenka și Pavel Schuefler de la Academia de Arte ale Spectacolului din Praga – ei fiind singurii care s-au îndepărtat de la structura stabilită și și-au modificat titlul comunicării în *Mituri și simboluri în fotografia cehă*, care aborda un subiect colateral ce excludea vederea de ansamblu asupra fenomenului artei camerei obscure din țara lor –, Nadejda Savcenko de la Muzeul Național de Istorie și Cultură Belarusă din Minsk, Andreas Krase de la Muzeul Orășenesc din Dresda, Izabela Zajac de la

Facultatea de Conservare și Restaurare a Operelor de Artă din cadrul Academiei de Arte Frumoase din Varșovia, Polonia, Jana Kolar, șefa Departamentului Conservare al Bibliotecii Naționale și Universitare din Ljubljana, Slovenia, Katalin Bognár de la Muzeul Național Ungar de la Budapesta, Ștefan Belishki de la Departamentul Conservare al Academiei Naționale de Arte din Sofia, Bulgaria, Hrvoje Gržina de la Arhivele Statului din Zagreb și Milica Djordević, fotograf profesionist din Belgrad. Reprezentanții Albaniei, Macedoniei și Republicii Moldova nu au onorat, din diverse motive, invitația. Din toate expunerile a reieșit că toate țările posedă un foarte bogat patrimoniu de fotografie cu valoare artistică, istorică și documentară – unele piese de importanță capitală pentru istoria fotografiei universale –, dar minime cunoștințe, preocupări și posibilități de conservare a acestora. Proiecțiile cu imagini din depozite, cu precarele condiții de păstrare ale fondului fotografic din majoritatea muzeelor, au fost peremptorii pentru sărăcia mijloacelor de conservare a acestui patrimoniu.

A treia zi a fost dedicată prezentărilor de colecții importante și rezultatelor cercetărilor aplicate la conservarea și restaurarea unor piese de excepție. Dusan Stulik, Tram Vo – ambii de la Institutul de Conservare Getty – și Antonin Dufek de la Galeria Moravă din Brno au avut comunicarea *Colecția de fotografii a Galeriei Morave: întrebări ale custozilor, răspunsuri ale oamenilor de știință*; Alena Makova a dat citire referatului semnat de ea și colaboratoarele ei, Ivana Weisssova și Maria Valova, intitulat *Păstrarea și conservarea fotografiilor în colecțiile Bibliotecii Naționale Slovace din Martin*; Carmen Tănăsioiu de la Muzeul Național de Artă al României a susținut comunicarea *Despre arhiva de fotografii regale a Castelului Peleş*; Petra Vávrová de la Institutul de Tehnică a Chimiei din Praga a prezentat o curiozitate deosebit de interesantă, *O raritate în tehnica fotografică: fotografia pe suport de eternit* (o placă din fibre de ciment); Martin Becka, fotograf profesionist de origine cehă stabilit la Paris unde s-a dedicat cercetării calotipiilor, a semnat comunicarea *Cercetări cehe în Franța: experimente pe negative de hârtie*; Karolina Lewandowska de la Galeria Națională de Artă Zacheta din Varșovia a avut lucrarea *Custozii de sală și stabilirea îndreptarului pentru intervenții*; Jana Krizanová de la Academia de Arte Frumoase și Design din Bratislava care activează temporar la Institutul de Conservare Getty a prezentat lucrarea *Închegarea unei colecții fotografice pentru studiu la GCI [Getty Institute of Conservation] și AFAD [Academy of Fine Arts and Design]*, în care a subliniat necesitatea existenței unui asemenea fond documentar ce permite cercetătorilor să se familiarizeze cu diferitele tehnici și materiale fotografice; au urmat trei intervenții ale unor specialiști români: Iuliana Ciotoiu de la Muzeul Național al Satului a avut comunicarea *Biblioteca digitală „Dimitrie Gusti” pentru imagini etnografice*; directoarea aceleiași instituții, Paula Popoiu, a semnat *Imaginea etnologică drept document*, iar Rodica Antonescu, distins restaurator de hârtie de la Muzeul Municipiului București, a expus, în lucrarea intitulată *Provocările conservării fotografiilor la Muzeul Municipal*, rezultatele unora dintre intervențiile sale asupra unor fotografii din colecția familiei Aman. Este de precizat că România a avut delegația cea mai mare și reprezentativă pentru istoriografia, colecționarea și restaurarea fotografiei de valoare patrimonială.

După-amiaza a fost organizată o masă rotundă la care s-a dezbătut situația conservării fotografiei pe plan mondial și european, de unde a reieșit că specialiștii americani, ajutați de tehnologia de vârf pe care o posedă, acordă mare atenție conservării, care, în Europa – mai ales în țările din fostul lagăr socialist –, se află la un nivel inferior de dezvoltare din cauza lipsei fondurilor necesare, a aparatului de ultimă generație și a cadrelor specializate. De fapt, în majoritatea acestor țări nu există o școală superioară de conservare și restaurare, sau, dacă aceasta există, domeniile cărora li se acordă atenție sunt tehnicile artelor plastice și decorative, dar nu și fotografiei, care necesită cunoștințe suplimentare în științele fizico-chimice și dotări speciale. O fotografie nu poate fi curățată, ca o pictură pe lemn sau pe pânză, cu soluția nr. 1 sau 2, ci trebuie analizați compuşii substanțelor fotosensibile, ai celor de dezvoltare și fixare, textura suportului etc., spre a diagnostica factorii de degradanți și mijloacele de stopare a acțiunii acestora și de remediere a deteriorărilor. S-a impus, ca o necesitate stringentă, organizarea unor cursuri de vară pentru conservatori ce vor fi subvenționate de Institutul Getty și se vor desfășura tot la Bratislava, oraș ales pentru avantajele amplasamentului său geografic într-o zonă ușor accesibilă tuturor cursanților din arealul învecinat.

Ca o încununare a consfăturii, în aceeași seară, Dusan Stulik a conferențiat despre *Cercetări științifice recente asupra Primei Fotografii a lui Joseph Nicéphore Niépce*. Această expunere a fost o

demonstrație de forță privind modul de analizare a acelei imagini foarte valoroase ce a aparținut cândva celebrului istoric al fotografiei, Helmut Gernsheim care, atunci când în 1963 și-a vândut prețioasa colecție la Universitatea Texasului din Austin, a adăugat-o în chip de cadou la lotul inițial pentru că o considera neprețuită și nu putea să stabilească o sumă anume pentru ea. În consecință, imaginea a fost adusă, în luna mai a anului 2002, din Texas în California, cu toată precauția și în condiții deosebite de securitate, într-un container blindat, dotat cu sisteme speciale de păstrare a microclimatului și aflat constant sub observația unui specialist. De când a fost dăruită, heliografia nu mai fusese scoasă din rama-casetă ce o închidea și în care se știa că era introdus un gaz protector ce s-a dovedit a fi doar ... aer. Timp de două săptămâni a fost supusă unor amănunțite examene fizico-chimice efectuate cu o aparatură sofisticată ce nu pune în pericol integritatea acelei heliografii neclare, luată de Niépce de la fereastra conacului său de pe moșia Le Gras, din localitatea Saint-Loup de Varennes. Când Gernsheim a reprodus-o în ediția impozantei sale cărți, pe clișeu tipărit au fost făcute mai multe retușuri spre a da concretețe și accente zonelor flu ce erau dominante. După aceea, toți autorii au preluat și perpetuat în cărțile lor aceeași ilustrație denaturată, falsificată în favoarea lizibilității. Abia acum, după minuțioasele cercetări de la Institutul Getty, heliografia lui Niépce – botezată, pe bună dreptate, „Prima Fotografie” – și-a recăpătat adevărata față, unde, după macrofotografiere cu aparatură digitală, au fost relevate alte acoperișuri și coroane de arbori, care până atunci fuseseră invizibile. O casetă nouă, umplută cu un gaz inert, precum și monitorizarea constantă asigură, de acum înainte, protecția acestui obiect excepțional. Expunerea lui Stulik a fost însoțită de proiecții ale unor instantanee luate în fiecare stadiu al analizei.

În holul sălii de conferințe fusese organizată o mică expoziție cu aspecte din evoluția fotografiei slovacă. Pe mesele din jur erau stivuite, spre distribuire, pliante turistice și culturale promoționale sau cărți poștale cu reproduceri de vechi fotografii din colecții locale. Am resimțit lipsa unei expoziții de carte de specialitate și de albume de fotografie modernă și contemporană. Niciunul dintre participanți nu s-a gândit să aducă mostre ale eforturilor sale științifice spre a le împărtăși colegilor, ceea ce a fost, cu siguranță, o scădere a manifestării. Va trebui să așteptăm, probabil, un răstimp de cel puțin un an până când lucrările conferinței vor fi editate într-un volum ce va da măsura valorii fotografiei din centrul, sudul și estul Europei.

Adrian-Silvan Ionescu

CONFERINȚA: „STALINISM REVISITED: THE ESTABLISHMENT OF COMMUNIST REGIMES IN EAST-CENTRAL EUROPE AND THE DYNAMICS OF THE SOVIET BLOC”

Washington D.C., 29–30 noiembrie 2007

După 60 de ani de la conturarea în Europa răsăriteană a monolitismului politic de esență stalinistă, Institutul Cultural Român a organizat, în colaborare cu University of Maryland – College Park (Department of Government and Politics), conferința internațională intitulată *Stalinism Revisited: The Establishment of Communist Regimes in East-Central Europe and the Dynamics of the Soviet Bloc*. Manifestarea științifică s-a desfășurat la Washington, D.C. în zilele de 29 și 30 noiembrie 2007 sub patronajul profesorului Vladimir Tismăneanu (director al Centrului pentru Studiul Societăților Postcomuniste) și a beneficiat de sprijinul mai multor instituții: Woodrow Wilson International Center for Scholars (în special al Cold War International History Project, avându-l ca director pe Christian Ostermann), Ambasada României în Statele Unite (consiliera Cristina Gaginski) și Center for Eurasian, Russian and East European Studies (CERES) de la Georgetown University (coordonator: Matthew Tyrrell).

În deschiderea conferinței, care s-a desfășurat pe trei secțiuni (*Stalinism Revisited, The Cominform and the Sovietization of East-Central Europe* și *Communist Takeovers in East-Central Europe*), au vorbit Daniela Gîțman, însărcinat cu afaceri a.i. al Ambasadei României (gază a manifestării în prima zi), Horia-Roman Patapievic, președintele ICR, și ambasadorul Thomas W. Simons Jr., care a susținut prima prelegere principală (*Europa răsăriteană între URSS și Occident: reflecții asupra originilor și evoluțiilor Războiului Rece*).

În cadrul celui dintâi *panel*, care l-a avut drept comentator pe Charles Gati (de la School for Advanced International Studies, SAIS, Johns Hopkins University), Agnes Heller (profesoară la New School, New York) a abordat problema implicațiilor pe care le-a avut în țările est-europene, mai ales în Ungaria, impunerea de către Moscova a unei scheme a legitimității întemeiate îndeosebi pe charisma liderului. Reluând discuțiile despre modelul clasic totalitar, profesoara Heller a insistat asupra faptului că stalinismul, ca și fascismul, reprezintă negarea oricăror forme de pluralism (instituțional, cultural ori civic). O abordare dintr-o altă perspectivă, adeseori polemică în raport cu discursul istoriografic dominant al cercetătorilor est-europeni (*Popular Democracy. An Illusion?*) a dezvoltat Alfred J. Rieber, autorul controversatului studiu *The Crack in the Plaster: Crisis in Romania and the Origins of the Cold War* (apărut în „Journal of Modern History”, 76, martie 2004, nr. 1), care și-a concentrat atenția asupra conceptului de *democrație populară* și a teoretizării lui în cadrul dezbaterii interne din PCUS și de la nivelul inteligenței provenite din științele sociale.

Dacă Ivo Banac de la Yale University a analizat intențiile care s-au aflat la baza constituirii Cominformului, precum și rolul pe care l-a căpătat această organizație odată cu ruptura sovieto-iugoslavă din 1948 (*The Cominform, the Yugoslav Defiance, and the Process of Sovietization*), Mark Kramer, director al Cold War Studies Program la Harvard University, s-a concentrat asupra interacțiunii din primii ani postbelici între politicile sovietice în regiunea est-europeană și evoluțiile interne din URSS, legate îndeosebi de intenția lui Stalin de a reveni la impunerea unui strict control dictatorial (*Stalin, Soviet Policy, and the Communist Bloc in Eastern Europe, 1945–1953*). Comentariile lui Vladimir Tismăneanu, *discussant* al secțiunii dedicate Cominformului și sovietizării în Europa Centrală și de Est, au întregit în mod fericit dezbaterile pe marginea unor teme sensibile și demne de analiză și în viitor. În prima zi a conferinței au mai prezentat comunicări: János Rainer, directorul Institutului 1956 (o reconsiderare a temei stalinismului din Ungaria și a reverberațiilor acesteia în controversele contemporane din acea țară), Claudiu Secașiu (reflecții privitoare la distrugerea opoziției democratice anticomuniste) și Dorin Dobrinu (o perspectivă comparativă asupra rezistenței armate anticomuniste din România).

În cea de-a doua zi a manifestării – găzduită de Wilson Center, prestigios centru de cercetare academică și Memorial consacrat președintelui Woodrow Wilson – asistența a fost captivată de prelegerea ținută de profesorul Kenneth Jowitt de la University of California, Berkeley și Hoover Institution, Stanford University, având ca temă problema complexității și a ramificațiilor generate de „breșele”/„străpungerile” revoluționare (*Revolutionary Breakthroughs and the Fate of Leninism in East Central Europe*). Ultima secțiune a conferinței, consacrată preluării puterii de către comuniști în Europa răsăriteană, s-a desfășurat în două sesiuni, moderate de Christian Ostermann și Charles King (Raftiu Chair, Georgetown University), care au comentat cu competență interesante comunicări rostite de John Connelly, Bartłomiej și Antoni Kaminski, Ekaterina Nikova, Dragoș Petrescu, Bradley Abrams, Svetozar Stojanovic, Bogdan Cristian Iacob, intervenții dedicate impunerii modelului stalinist, cu particularitățile sale în funcție de țară, în Germania de Est, Polonia, Bulgaria, România, Cehoslovacia, Iugoslavia și, iarăși, România. În cazul RDG, profesorul John Connelly (University of California, Berkeley) a sesizat aparentul paradox al dezvoltărilor politice: deși stalinizarea nu a atins cotele înalte din celelalte state ale zonei, regimul a evoluat spre un neostalinism cu nuanțe dintre cele mai represive. Bogdan Iacob, care a fost sufletul acestei conferințe, asigurându-i succesul în plan administrativ, a susținut comunicarea *Fighting for the Intellectual Sphere: Control, Manipulation and Cooption in the Restructuring of the Romanian Academy*, o analiză percutantă a influențelor pe care le-au avut reorganizările instituționale ale Academiei asupra funcțiilor și rolurilor îndeplinite de institutele de cercetare din domeniul istoriei. O intervenție înrudită, la nivel tematic, a avut subsemnatul (*Propaganda and Culture in Romania at the Beginning of the Communist Regime*).

Concluziile reuniunii – prima dintr-o serie anuală inițiată și susținută de Institutul Cultural Român în capitala americană pe teme de maximă stringență istorică, intelectuală și politică – au fost trase de Vladimir Tismăneanu, care s-a concentrat asupra subiectelor principale ale conferinței (rolul Moscovei în schimbările de la nivelul partidelor comuniste est-europene, aspectul neunitar al sovietizării, alternanța între continuitate și schimbare și persistența unei logici a pedagogiei infernale). Profesorul de la Maryland, promotorul acestui proiect academic menit să conecteze cât mai solid cercetările din România cu discuțiile din comunitatea epistemică internațională, a subliniat în final că odată cu integrarea în NATO și în Uniunea Europeană a statelor din Europa Centrală și de Est dispare sentimentul înstrăinării cultural-politice, atât de specific zonei. Conferința a fost și o pledoarie pentru istoria comparată, pentru dialogul academic în contradictoriu, dar cu păstrarea respectului pentru interlocutor (cum a fost palpitantul duel retoric dintre profesorii Vladimir Tismăneanu și Alfred Rieber), valori care de multe ori au lipsit în spațiul cultural românesc, lucru care s-a vădit și odată cu contestarea vehementă, pronunțat partizană și uneori de-a dreptul nejustificată a *Raportului Final* al Comisiei pentru analiza dictaturii comuniste. Următoarea conferință, consacrată „Promisiunilor anului 1968: Iluzii, Criză, Utopie”, urma să aibă loc la începutul lunii noiembrie 2008 sub egida acelorași instituții organizatoare.

Cristian Vasile

ALBEȘTI – BIHOR: LA 500 DE ANI

Satul Albești, comuna Răbăgani, județul Bihor marchează anul acesta 500 de ani de existență. Localitatea este atestată documentar din anul 1508 sub numele de Albest și apoi de Albolfalwa/Alebefalwa¹. Era pe vremea de sfârșit de Ev Mediu când populațiile migratoare fuseseră asimilate sau contribuiseră, prin amestecul lor cu cele localnice, la nașterea multor popoare din Europa de astăzi: gallo-romanii i-au asimilat pe franci și s-a născut poporul francez; în Spania sunt asimilați vizigoții; în Italia, longobarzii, iar în cazul poporului român, elementului național daco-roman i s-a adăugat cel slav.

Nu vom zăbovi asupra contextului general al apariției, în această perioadă, a multor localități din Transilvania, dar vom aminti un studiu² aparținând lui Emil Petrovici, invocat de Antonie Plămădeală în lucrarea sa *Romanitate, continuitate, unitate*. În acest studiu se pomenește că numeroase toponime desemnând multe localități din Ardeal, între care și satul Albești, au fost preluate odată cu venirea ungurilor, unele păstrând înțelesul inițial, atunci când s-au tradus, iar altele rămânând ca atare, decenii sau chiar secole de-a rândul. În anul 1692, după ce habsburgii cuceresc Bihorul, ei desființează Pașălâcul de Oradea și, implicit, Sangeacul de Pomezueu, din care făcea parte și satul Albești. De data aceasta este menționat cu numele de „Albezt”³.

Localitatea este amintită mai frecvent în secolul al XVIII-lea. Astfel, Diac Ioan din Câmpanii de Pomezueu, un mare copist al vremii, a terminat de scris, în anul 1741, un „Minei”, în folosul satului Albești. Cu prilejul „Conscrierii bisericilor din districtul Orăzii”, din anul 1786, Albeștiul apare ca filie cu 35 de gospodării, fără a avea parohie și biserică. Cu toate acestea, credincioșii din sat au fost citați de-a lungul vremii ca beneficiari de tipărituri bisericești de mare valoare, dintre care amintim: *Evangelhie* – București, 1760; *Octoih* – Blaj, 1792; *Triod* – Blaj, 1800; *Minolghion* – Blaj, 1871 ș.a.⁴

¹ Dan Ispas, *Câteva date privitoare la obștea ortodoxă din Albești*, în „Bunavestire”, Beiuș, 2003, nr. 1 (80).

² Gavril Hădăreanu, *Torțe arzânde în Țara Beiușului*, Beiuș, 1995, p. 36.

³ Vidu Bidilean, *Spiritul și amintirea la 80 de ani*, București, 2008, p. 20.

⁴ Ioan Degău, N. Brânda, *Beiușul și lumea lui – studiu monografic*, vol. I, Oradea, 2008, p. 638.

Între anii 1828 și 1851, așezarea apare înscrisă în documentele vremii cu denumirea de „Albest”, o formă apropiată celei de astăzi. Începând cu anul 1913, capătă numele de Fehérak (Loc alb) și se păstrează așa până după încheierea Primul Război Mondial (1918). Tradiția orală despre sat spune că prima biserică ortodoxă s-ar fi aflat pe coama dealului, de deasupra satului, la capătul de sus dintre cele două ulițe, în imediata vecinătate a cimitirului de astăzi. Probabil că locul s-a ales după modelul altor biserici ortodoxe, așezate, în general, pe deal. Biserica actuală a fost construită în anul 1870 și a fost ridicată din piatră, prin contribuția benevolă a credincioșilor din Albești, fiind situată chiar în centrul așezării, la câteva sute de metri mai jos de cimitir. Lăcașul este conceput în stil ardelenesc, în formă de corabie, având o suprafață de 135 m.p. La început biserica a avut un singur clopot, iar în perioada celui de al Doilea Război Mondial s-au mai adăugat încă două. Astăzi, chemarea credincioșilor la rugăciune sau cu orice alt prilej (vestirea sărbătorilor, deceselor, a unor eventuale incendii, pericole naturale – furtuni, grindină etc.) se face auzită prin dangătul clopotelor în tot satul. Pe parcursul timpului, s-a înlocuit acoperișul din șindrilă cu tablă (1911–1912), iar în anii 1965–1966 s-au efectuat reparații capitale, peretele dinspre miazăzi fiind reconstruit în întregime. Între anii 1978–1981, sub coordonarea parohului de atunci, Liviu Ungur, au fost consolidate fundația și zidurile, iar acoperișul a fost înlocuit. După anul 2000, sub conducerea părintelui Iosif Sabău – actualul paroh al satului –, cu sprijinul Consiliului Parohial și prin mărinimia credincioșilor, s-a trecut la pictarea interiorului în frescă, iar noul iconostas a fost sculptat în lemn de stejar. Revenind la istoria localității, vom consemna că în anul 1862 mulți albeșteni și țărani din alte sate, sub conducerea judeului (primarul) din Răbăgani, au participat la manifestările românilor din depresiunea Beiușului pentru a cere introducerea limbii române în administrație și justiție, pentru a asigura „egala îndreptățire a tuturor compatrioților”.

De asemenea, mulți locuitori din Albești, prin acțiunile lor, au sprijinit material și financiar Războiul de Independență (1877–1878). Dintre aceștia amintim, conform surselor citate mai sus, pe Gheorghe și Catalina Marchiș, M. Popovici, I. Balașiu, pe protopopul ortodox de la centrul de comună Răbăgani, Elia Moga ș.a. Dar locuitorii satului și-au dat și jertfa supremă pentru întregirea neamului și apărarea țării. În Primul Război Mondial, pe fronturile de luptă au murit 10 albeșteni, iar în cel de-al Doilea Război Mondial și-au pierdut viața 18 oameni. În amintirea lor se înalță în fiecare an slujbe de pomenire la Paștele Morților (prima Duminică după Înviere).

Satul Albești s-a făcut cunoscut și printr-o prezență activă în viața social-politică din preajma și după Primul Război Mondial. Astfel, Gașpar Gheorghe (Ghigea Ioanii Țăleasă) și Rada Gheorghe (Ghiurca Ilioc) aveau răspunderi în cadrul Partidului Național Român (PNR), devenit după război Partidul Național Țărănesc (PNȚ), ocupând pe rând postul de birău (un fel de responsabil) al satului, iar Popa Ioan (a Floarii) activa la Partidul Național Liberal (PNL). Păcat că prezența acestora pe scena politică n-a avut ca efect măcar construcția unei școli primare, mulți copii dotați urmând școala în alte localități. Prima școală primară a funcționat în casa familiei Borza din perioada interbelică. Astăzi, funcționează o școală primară de 4 clase, s-a construit un cămin cultural, există o prăvălie sâtească cu bar de zi, iar satul este racordat la rețeaua de apă.

Localitatea ca atare este situată pe drumul care duce de la Oradea la Beiuș la 45 km de centrul de județ. În comuna Răbăgani, șoseaua se bifurcă spre Dobrești, fost centru minier de bauxită, și la 3 km la stânga trece peste pâraul Vida (Holod), afluent al Crișului Negru, de unde se ajunge în centrul satului. Satul este așezat pe două coame de deal și pe spațiul dintre ele. În diminețile senine, se văd Carpații Apuseni cu Vârful Vlădeasa și Curcubăta Mare, drumul montan ce duce la Stâna de Vale și, ceva mai în apropiere, Biserica din Deal și turnul Școlii Normale din Beiuș. Restul înălțimilor de dealuri ce înconjoară localitatea – Dosul, Arsurile, Dealul Mușii, Măgura, Osoiul – sunt mai scunde. Albeștenii sunt oameni harnici, deși s-au împușinat în ultimii ani, mulți plecând la orașe și chiar peste hotare. În prezent, sunt familii mutate definitiv în Australia, SUA, Franța, Germania sau tineri care lucrează temporar în Spania, Anglia, Italia, Austria etc.

Vom mai aminti că ocupația principală rămâne cultivarea cerealelor, plantelor tehnice, vitipomicultura, zootehnia ș.a., iar mai nou găsim crescătorii de pești și melci. Documentele vremii amintesc că la Răbăgani exista un mare grânar bisericesc încă din secolul al XIX-lea care era aprovizionat și cu produse din Albești. Și nu în ultimul rând, pe aceste meleaguri s-au păstrat nenumărate obiceiuri care atestă permanența de-a lungul celor 500 de ani de existență.

Vidu Bidilean, Ioan Crișan

PROGRAMUL: „EUROPA CENTRALĂ, ȚĂRILE ROMÂNE ȘI SPAȚIUL PONTIC”. LISTA COMUNICĂRILOR DIN NOIEMBRIE 2007 – IULIE 2008

- I. Vineri, 9 noiembrie 2007: Ovidiu Cristea, *Campania de la Caldiran. Un izvor venețian inedit*.
- II. Vineri, 14 decembrie 2007: Marian Coman, *Valahia în reprezentări cartografice în secolele XV și XVI*.
- III. Miercuri, 23 ianuarie 2008: Anca Popescu, *Toponimie și structuri teritorial-administrative în sandjak-ul de Silistra (sec. XV-XVI)*.
- IV. Miercuri, 13 februarie 2008: Ștefan Andreescu, *Giovanni-Andrea și Giacomo di Promontorio: doi frați genovezi în slujba sultanilor otomani*.
- V. Luni, 3 martie 2008: Sergiu Iosipescu, *Contribuții la războiul româno-ungar din 1330*.
- VI. Joi, 27 martie 2008: Nagy Pienaru, *Românii și tătarii. Țara Românească și Hoarda de Aur în vremea lui Mircea cel Bătrân*.
- VII. Miercuri, 9 aprilie 2008: Virgil Ciocîltan, *Reflecții pe marginea comerțului eurasiatic în Evul Mediu*.
- VIII. Joi, 22 mai 2008: Ovidiu Cristea, *O „glumă” siciliană – supremație maritimă și prestigiu în Mediterana secolului al XII-lea*; Marian Coman, *Terminologia statală medievală și rivalitatea moldo-munteană*.
- IX. Luni, 23 iunie 2008: Șerban Papacostea, *Djihad și Cruciată în Marea Neagră la mijlocul secolului al XIV-lea*.
- X. Joi, 31 iulie 2008: Ileana Căzan, *Domni români creditori ai Casei de Austria. Studiu de caz: datoria către Mihai Viteazul și urmașii săi*.

NOTE ȘI RECENZII

* * *Mesurer la monnaie. Banques centrales et construction de l'autorité monétaire (XIXe–XXe siècle)*, ed. OLIVIER FEIERTAG, Albin Michel, Paris, 2005, 310 p.

Lucrarea pe care o semnalăm în rândurile de față cititorilor „Revistei istorice” abordează o arie de cercetare relativ restrânsă, cea a sistemelor statistice ale băncilor centrale, aducând informații prețioase asupra creării și utilizării unor instrumente teoretice, precum și a statisticii în măsurarea monedelor, prin prisma dezvoltării politicii monetare. Ea reunește, de fapt, contribuțiile participanților la întrunirea ce a avut loc în perioada 5–6 iunie 2003, în Galeria Aurită a Băncii Franței, al cărei secretariat general a păstrat, la sfârșitul secolului al XIX-lea, dezvoltarea studiilor economice și a funcției statistice. Formalizarea analizei economice a fost impulsionată, la începutul secolului XX, de Albert Aupetit, secretarul general de atunci al Băncii Franței. În timp, studiile economice și statistice au devenit obiectivul central al Direcției de Studii și Relații Internaționale.

Deși măsura statistică este punctul central de dezbateră al cărții, informația ar putea fi completată printr-o cercetare asupra corelației dintre statistică și istoria teoriei monetare. De asemenea, se poate discuta modul în care relația dintre Stat și băncile centrale a influențat situația existentă la nivelul diferitelor țări.

Secretarul general al Băncii Franței, Yves Barroux, este autorul unui *Cuvânt înainte*, urmat de introducerea lui Olivier Feiertag (*Pour une histoire de l'autorité monétaire des banques centrales*) și de cele treisprezece capitole care acoperă perioada 1797 până în prezent, referindu-se la situația din Franța, Marea Britanie, Grecia, Spania, Belgia și Italia. O parte substanțială din introducere, precum și trei dintre capitolele cărții sunt dedicate Franței. În introducere, Olivier Feiertag precizează că serviciile statistice și de analiză din băncile centrale s-au dezvoltat în paralel cu cele de aceeași natură din economie, în contextul unei economii mondiale deschise și supuse unor crize financiare recurente, situație existentă la sfârșitul secolului al XIX-lea și care s-a accentuat datorită perturbațiilor macroeconomice dintre cele două războaie mondiale. Bineînțeles, această dezvoltare a fost influențată și de comanda socială exigentă din statele democratice. Un rol important în coordonarea statisticii monetare, mai ales între cele două războaie mondiale, l-au avut instituțiile internaționale, aspect subliniat în contribuțiile lui Michel Margairaz și Pablo Martin Aceña.

Perioada 1797–1844 este abordată de Judy L. Klein în studiul *L'arithmétique politique de la Banque d'Angleterre de 1797 à 1844*, orientat spre cercetarea istoriei statisticii și care examinează, de fapt, contribuția pe care Banca Angliei a avut-o în dezvoltarea indicilor și a metodei mediilor mobile, instrumente statistice create în 1797, respectiv 1832, mai mult pentru a ascunde adevărata situație a Băncii, aflată atunci într-un moment dificil.

Cinci dintre capitolele lucrării sunt consacrate creării și dezvoltării serviciilor de studii statistice și economice dintr-un număr de bănci. Spre exemplu, Rosanna Scatamacchia (*L'émergence du service des études de la Banque d'Italie et le développement de sa fonction d'expertise, 1894–1947*) prezintă apariția serviciului de studiu statistic al Băncii Italiei, serviciu care a jucat nu numai un rol de creare și difuzare a informației statistice, dar și un rol de formare a economiștilor teoreticieni, ca și a statisticienilor, producând o cercetare economică de înalt nivel. Ca și în Franța, acest proces a început la sfârșitul secolului al XIX-lea, când Banca Italiei, fondată în 1894, trecea printr-o criză majoră, și s-a accentuat între cele două războaie mondiale, atingând apogeul prin crearea Fundației Stringher, în 1930.

„Revista istorică”, tom XIX, 2008, nr. 5–6, p. 593–605

În studiul intitulat *La Banque de France, la BRI et la création du service des études de la Banque d'Espagne au début des années 1930*, Pablo Martín Aceña prezintă serviciul de studii al Băncii Spaniei, creat în 1930, când puterea bancară spaniolă încerca să stabilizeze moneda națională cu ajutorul Băncii de Reglementări Internaționale și a Băncii Franței. Acest serviciu de analiză, deși a fost înființat târziu, s-a caracterizat prin publicații de mare calitate și prin analize monetare extrem de moderne pentru anul 1930. Serviciul de studii al Băncii Naționale a Greciei este obiect de studiu pentru George C. Kostelenos în articolul *La Banque nationale de Grèce et ses statistiques monétaires (1841–1940)*. Acesta se concentrează asupra utilizării datelor de bilanț ale Băncii pentru a face o analiză a performanței acesteia potrivit riscului și randamentului. Statisticile sunt utilizate pentru crearea de serii monetare macroeconomice, în măsura în care Banca Națională a Greciei a fost, până în 1928, principalul emitent de bancnote și principala bancă comercială a țării.

Albert Edouard Janssen și Paul Van Zeeland sunt cei care au impulsionat, începând din 1906, dezvoltarea unui serviciu de studii al Băncii Naționale a Belgiei, proces prezentat în articolul scris de Ivo Maes și Erik Buyst, *La création d'un service d'études à la Banque nationale de Belgique au début des années 1920*. În perioada 1897–1920, Banca Franței, guvernată de Georges Pallain, își dezvoltă un adevărat birou de studii economice. Alain Plessis este cel care analizează obligațiile și inițiativele Băncii în ceea ce privește publicarea datelor statistice de bilanț, a celor monetare și financiare, în studiul *La Banque de France et la production de statistiques au XIXe siècle*. Rolul instituțiilor internaționale în elaborarea statisticilor monetare este subliniat în contribuțiile lui Michel Margairaz (*La SDN, les banques d'émission et les statistiques monétaires entre les deux guerres: harmonisation des usages et convergences des pratiques*) și Piet Clement (*Les statistiques de la Banque des Règlements internationaux et la coopération monétaire et financière internationale, 1930–2000*). Cel dintâi evocă eforturile secretariatului Societății Națiunilor pentru a da un caracter unitar statisticilor monetare elaborate de băncile centrale din diverse țări, în anii 1920. Margairaz pune accentul pe reuniunea internațională a serviciilor de studii ale instituțiilor emitente de bancnote, reuniune ce a avut loc la Banca Franței în aprilie 1928, arătând cât de dificilă este unificarea unor statistici produse de sisteme financiare structural diferite și că sarcina coordonatorului este în primul rând aceea de a înțelege aceste diferențe.

Articolul lui Piet Clement este dedicat dezvoltării publicațiilor statistice ale Băncii de Reglementări Internaționale în perioada 1930–2000. În ciuda tensiunilor monetare caracteristice anilor 1960, aceste publicații au evoluat de la compilații de statistică macroeconomică națională la statistici cu caracter specific financiar și monetar. După cum am mai spus, în economia lucrării Franța deține un loc substanțial. Olivier Feiertag este autorul unui amplu studiu dedicat impactului pe care l-a avut asupra Băncii Franței venirea câtorva politehnicieni și economiști statisticieni, grupați la început într-o mică secțiune de studii econometrice, creată în 1969 (*Greffe économétrique et genèse de l'école de la Banque de France, 1969–1985*). Părerea autorului este că introducerea tehnicilor econometrice a pus bazele unei adevărate politici monetare, conducând, în același timp, și la un salt teoretic. Analiza sistemului financiar francez, bazată pe lucrările lui Denizet și John Hicks, se încadrează într-o adevărată școală existentă pe lângă Banca Franței, ale cărei deziderate se plasau atât pe orbita teoretică, cât și pe cea a analizei datelor statistice și a dezvoltării metodologiei econometrice. Concluzia autorului, cum că această școală a pregătit reformele anilor 1980, poate fi discutată.

Yves Barroux, în studiul *La Banque de France et la greffe économétrique: dynamisme et freins (1969–1985)*, se referă la rolul jucat de serviciul de studii econometrice al Băncii Franței în direcția analizei economice și a creării de serii statistice indispensabile testării modelelor, serii statistice ce au devenit cu adevărat disponibile, cantitativ și calitativ, abia în anul 1980. Guvernator al Băncii Franței în perioada 1966–1973, André De Lattre discută asupra procesului de modernizare a Băncii, prin recrutarea unui personal de înaltă calificare, prin informatizare, prin deschiderea către universități din afara Franței, proces menit să conducă la transformarea profundă a politicii monetare

din următoarele două decenii (*Moderniser et ouvrir la Banque de France, 1965–1970*). Patrice Baubeau, autorul studiului *Le capital de la Banque de France et le choix monétaire de la reconstruction: analyse et enseignements des bilans d'une banque centrale*, se apleacă asupra capitalului Băncii Franței, rezultat al evoluției acesteia de la bancă privată, ce trebuia să-și garanteze pasivul, la instituție emitentă, quasi publică și implicit garantată de stat. Ultimul studiu al lucrării este cel al lui Jean Cordier, *Le système européen de banques centrales et la percée des statistiques monétaires européennes depuis les années 1980*, care abordează aspectele caracteristice sistemului european de bănci centrale și statisticilor europene, prezentând legătura, din ce în ce mai strânsă, dintre etapele de integrare europeană și cele ale unificării și integrării sistemelor statistice.

Originalitatea studiilor, bogăția informației, claritatea prezentării, precum și diversificarea în timp și spațiu fac din lucrarea coordonată de Olivier Feiertag un material deosebit de interesant și util pentru cei pasionați de istoria bancară.

Irina Gavrilă

GABRIEL BADEA-PĂUN, *The Society Portrait: from David to Warhol*, The Vendome Press, New York, 2007, 224 p. + il.

La sfârșitul anului 2007, un istoric de artă român, Gabriel Badea-Păun, s-a lansat în același timp pe piața cărții de artă pariziană, londoneză și new-yorkeză, cu un elegant volum, *Portraits de société, XIX–XX siècles*, cu varianta englezească *The Society Portrait. From David to Warhol*. Tipărit în condiții grafice excepționale de prestigioase edituri Citadelles & Mazenod din Paris, Thames & Hudson din Londra și The Vendome Press din New York, volumul – mai bine zis, albumul – oferă o viziune integratoare asupra portretisticii mondene din intervalul desemnat prin numele celor doi reputați pictori luați ca reper. Încă de la început, autorul – ce și-a obținut titlul de doctor în istoria artei la Universitatea Paris IV Sorbona, cu o teză despre pictorul Antonio de La Gandara – atrage atenția că abia din secolul al XIV-lea se poate vorbi despre portret ca gen în sine, pornind de la un model viu și nu rod al imaginației artistului și descrierii contemporanilor ce-l cunoscuseră pe acela demn de a fi imortalizat pentru viitorime. Primele portrete în adevăratul înțeles al cuvântului sunt acelea ale regilor Jean le Bon al Franței și Richard II al Angliei. În Franța, după fondarea Academiei, în 1666 este instituită ierarhia genurilor plastice în care portretul ocupa locul al doilea ca importanță. Iar această ierarhie urma preceptele bisericii catolice. În țările protestante, unde alegoria nu-și găsea locul în lăcașurile de cult, portretul s-a dezvoltat mai repede și a devenit chiar genul dominant.

Portretul era – sau ar fi trebuit să fie – rezultatul colaborării dintre pictor și model: de aceea, Van Dyck prânzea cu aceia pe care trebuia să-i picteze spre a se familiariza atât cu trăsăturile, cât și cu felul lor de a fi, de a se comporta. Toaleta era foarte importantă pentru că trebuia să-l reprezinte pe cel portretizat în fața contemporanilor și a posterității. În consecință, artiștii dădeau sugestii esențiale în privința nuanțelor, texturilor și formelor veșmintelor pe care le luau, pentru poză, beneficiarii: Whistler a desenat personal rochia doamnei Frances Leyland, Philip de László a recomandat celebra casă Worth pentru toaleta doamnei Livingstone Freyer, iar La Gandara și-a însoțit modelele la cumpărături. Pictorul trebuia să fie și un perfect diplomat pentru a-și satisface comanditarul. Autorul relatează o povestioară despre Hyacinthe Rigaud care detesta să picteze portrete de femei pentru că experiența îl învățase că, de le reprezenta așa cum erau în realitate acestea ar fi fost dezamăgite, iar dacă le făcea așa cum se doreau ele nu ar mai fi avut rost să-i pozeze. Și în ținuturile noastre a circulat o asemenea povestire, în 1844, intitulată *Portretul damelor* și publicată anonim în „Albina Românească” – dar foarte posibil a-i aparține chiar spiritualului Gheorghe Asachi, proprietar și

redactor al ziarului. Se știe că John Singer Sargent spunea, mai în glumă, mai în serios: „De fiecare dată când pictez un portret pierd un prieten.”

La cel dintâi capitol, *Portrait: Between Reality and the Ideal, Truth and Beauty*, Gabriel Badea-Păun încearcă să creeze un dialog cu cititorii și-și intitulează, incitant, subcapitolele cu câte o întrebare: *Appearance and Reality?*, *Timeless Draperies or the Latest Fashions?*, *And the pose?*, *How Much Did a Portrait Cost?*, *Nineteenth-Century Portraiture: Continuity or a Break with the Past?* Aceasta este o metodă alertă, gazetărească, de a suscita interesul.

Tipul de poză s-a stabilit de-a lungul timpului creând un tipar, să-i spunem național, din care generațiile ulterioare nu au mai îndrăznit să iasă: în Italia secolul al XVI-lea, în Spania și Anglia secolul al XVII-lea, iar în Franța secolul al XVIII-lea au fost definitorii. Categoriile stabilite de Tizian, Velasquez, Van Dyck, Rigaud și Reynolds au fost imitate, fără rezervă și din abundență, de maeștrii secolului al XIX-lea. Autorul găsește chiar modelele unor portrete de Whistler și Sargent la Velasquez (p. 26).

Sunt date informații interesante despre prețurile percepute pentru portret. Cei mai bine plătiți artiști au fost Léon Bonnat și Carolus-Duran care cereau între 25.000–50.000 franci. Într-o scrisoare către un client, Giovanni Boldini dădea o listă a onorariilor sale în funcție de poză și de dimensiune. Spre a oferi o echivalență a valorii banului în acele vremuri, G. Badea-Păun precizează că o reședință de dimensiuni medii costa 80.000 franci în Arondismentul 17 al Parisului, la 1900. Sumele solicitate bogaților americani ce-și petreceau timpul în Europa erau infinit mai mari, iar apariția lor ca principali beneficiari a stricat piața finelui de secol XIX. Unii dintre pictori ajungeau la fel de bogați ca și clienții lor și trăiau pe picior mare. Bonnat se purta ca un mecena și, din câștigul de la fiecare portret, făcea câte o generoasă donație la Muzeul Luvru pentru achiziționarea de noi lucrări importante de Rubens, Van Dyck, Rembrandt, Goya etc. Dar, după Războiul cel Mare, situația se schimbă și magnații doritori să li se păstreze trăsăturile prin penelul unui artist monden nu au mai fost la fel de entuziaști în a investi în portret.

Autorul atrage atenția asupra scăderii interesului pentru portret după al Doilea Război Mondial nu numai între virtualii beneficiari, ci și în cadrul muzeelor și vizitatorilor acestora. Abia după 1988 când a fost organizată retrospectiva Winterhalter succesiv la Petit Palais din Paris și la National Gallery din Londra interesul a cunoscut o creștere bruscă, iar instituțiile muzeale și-au revizuit atitudinea față de portretele mondene uitate în depozite și au început să caute altele, noi, spre completarea colecțiilor.

Când intră în subiectul propriu-zis, autorul devine deosebit de meticulos în prezentarea marilor portretiști cărora le face o fișă biografică amănunțită și analizează lucrările cele mai reprezentative pentru gen. Din păcate lipsește aparatul critic: niciunul dintre savuroasele citate ori vreuna dintre referirile făcute la unul sau altul dintre autorii ce s-au ocupat de studiul portretului ori au scris o monografie de artist nu se regăsește în note de subsol ori finale. Cunoscându-i acribia științifică din anterioarele publicații punem această scădere pe necesitatea sacrificării acestui „balast științific” la cererea editorilor, pentru a face din volum o carte cu adevărat „mondenă”, care să nu-i plictisească și obosească pe „mondenii” care ar fi cumpărat-o.

Jacques Louis David, pictor al revoluției – cu care s-a identificat și din cauza căreia puțin a lipsit să-și piardă capul, prieten al lui Robespierre, Ministru al Artelor ce, drept meschină răzbunare că fusese nedreptățit la începuturile sale, a desființat Academia – apoi al Consulatului și al Curții Imperiale, este exilat de Bourboni după Restaurație și moare, la Bruxelles, de cancer buco-facial (ce-l desfigurase), lăsând un mare vid între portretiștii mondeni.

După Restaurație, școlii neoclase a lui David începe să i se opună spiritul romantic de filiație britanică adoptat de tinerii pictori francezi pentru care o călătorie în Anglia devenise obligatorie la fel ca acel *grand tour* întreprins de britanici pe continent. Unii dintre nobilii francezi refugiați în Anglia în timpul revoluției la revenirea în țară aduceau manierele și gusturile britanice pe pământul patriei; apoi, erau vizitați de prieteni insulari. De asemenea, englezi aventurieri și curioși veniseră la Paris să

„vadă” revoluția, dar se întorseseră acasă, în grabă, în timpul terorii pentru a reveni după căderea lui Napoleon. Colonia engleză de acolo număra 25.000 de persoane în acele vremuri.

Deși Joshua Reynolds, fondatorul Academiei Regale, a fost părintele portretului romantic de societate, totuși Thomas Lawrence a atins celebritatea continentală fiind căutat și recunoscut atât de mult încât ajunge să-l aibă drept model pe Papa Pius VII – portret ce-l fascina pe Delacroix – și pe comandanții învingători la Waterloo ce i-au dus faima până în îndepărtata Rusie.

Spiritul britanic fusese implantat și în Franța: Alfred de Dreux, autor de portrete ecvestre – el însuși mare amator de echitație – ajunge pictor al curții lui Ludovic Philippe, pe care, după 1848, îl și însoțește în exil, la Londra, dar revine la Paris odată cu instaurarea celui de-al doilea Imperiu francez. Sfârșitul său este tragic și se datorează tot dragostei pentru cai: moare într-un duel cu Marele Ecuier al Curții în urma unui diferend privind calul pe care era reprezentat Napoleon III în portretul aflat atunci în lucru.

La Expoziția Universală de la Paris din 1855, Franța a plasat arta în centrul atenției nu cum se procedase în 1851 la cea de la Londra: peste 5.000 de opere de artă au fost expuse în Palatul Artelor, iar competența lor apreciere a căzut în sarcina unui juriu format din 60 de membri, între care se aflau Ingres și Winterhalter, ambii importanți portretiști ai vremii (p. 69). Autor de mari compoziții istorice sau alegorice, Ingres spunea că portretistica îl distrage de la pictura istorică pe care o prefera. Dar aceasta nu l-a împiedicat să execute un număr impresionant de portrete pentru care făcea, mai întâi, un desen foarte amănunțit începând cu o schiță a modelului în poziția dorită, figurat nud – chiar dacă, prin statutul înalt ce-l avea, acesta nu-i putea poza astfel –, pentru a avea o imagine clară asupra trupului și a așezării firești a îmbrăcăminții, a scurgerii spectaculoase a faldurilor rochiei. Apoi, la chip, purcedea cu partea cea mai importantă, ochii, după care urmau părul și trăsăturile generale. Desena totul dintr-o linie, fără a folosi vreodată guma.

Pentru cei care nu cunoșteau acest amănunt, se precizează că au fost doi pictori Winterhalter, frați buni, Franz Xavier – de departe cel mai cunoscut prin portretele sale imperiale și regale – și Hermann (p. 82). Regina Victoria este cucerită de portretele de familie ce i le făcuse cel dintâi; de asemenea, suveranei îi plăcea să-l vadă pe artist lucrând și i-a cerut să o învețe și pe ea să picteze (p. 88). Prințesa Pauline de Metternich, eleganta și excentrica soție a ambadorului austriac la curtea Franței, a fost una dintre beneficiarele artei lui Winterhalter. Ea spunea că pictorul „le făcea pe femei să pară proaste. Nu că le-ar fi păsat. Ele totdeauna consideră că asemănarea este perfectă atunci când arată ca modelele coaforului.” (p. 96). Celebru pictor a fost invitat la majoritatea curților europene, de la Londra și Paris la Viena și St. Petersburg, pretutindeni fiind bine primit și răsplătit, chiar dacă decorațiile cu care a fost distins nu erau de prea mare însemnătate.

Un alt mare capitol este *Realism versus Impressionism*. În anii '70–'80 ai veacului, portretul începe a nu mai fi motivul unei relații contractuale dintre artist și model. Vizitatorii Salonului așteptau cu nerăbdare să vadă pe simeze chipuri cunoscute sau necunoscute. În unele cazuri, pentru a atrage atenția asupra măiestriei lor, expozanții își etichetau lucrarea *M-me X* sau *M-lle Y*, iar publicul se căznea să identifice modelul. Alteori, dimpotrivă, portretizau personaje la modă, actori și actrițe cunoscute, cărora nu le percepeau vreun onorariu deoarece simpla cinste de a fi lăsați să le immortalizeze trăsăturile îi făcea publicitate semnatarului. Existau și patroni ai artelor care nu se mulțumeau cu un singur portret și puneau pe mai mulți pictori să-i picteze, precum Robert de Montesquiou sau Anna de Noailles (p. 102).

Între 1907–1910, Societatea Națională de Belle-Arte a organizat patru expoziții retrospective de portret la Palais du Domaine de Bagatelle. Fotografia influențează portretistica pictată: Dubufe, Delacroix, Tissot, Degas și Manet luau multe poze pregătitoare unui portret în ulei. Autorul comite aici o eroare afirmând că dagherotipului îi lipsea claritatea, or, este știut că această tehnică producea cele mai clare imagini ce nu au fost depășite, prin metode tradiționale, nici chiar azi (p. 104).

În ultimul sfert al veacului, Anglia devine un spațiu prielnic de activitate pentru mai mulți pictori francezi: James Tissot stă 11 ani fiind asaltat de comenzi, Paul-Albert Besnard petrece 3 ani la

Londra, Jules Bastien-Lepage stă mai puțin, dar influența sa va fi totală asupra picturii engleze. Toți trei adoptaseră un stil ce făcea legătura dintre academism și recent-afirmatul impresionism, fără a fi asimilați integral niciunui.

Din cauza noutății manierei lor, cât și a etichetării peiorative de impresionism, artiștii acestui grup nu prea erau căutați de mondeni: Manet și Degas portretizau, în special, membrii familiei; în schimb, Monet și Renoir, care aveau o situație financiară precară, au depins mult de acest gen găsindu-și clientela în clasa de mijloc, negustori bogați și intelectuali, care nu aveau prejudecăți în privința noutății tehnicii și a opoziției aruncat asupra acestor neînregimentați și rebeli. Cel din urmă a avut chiar succes la salonul din 1879 cu *Portretul doamnei Charpentier cu copiii* (p. 128) și la cel din 1881 cu portretul micilor surori *Alice și Elisabeth Cahen d'Anvers*, ce se țin de mână, dar care a displăcut atât de mult părinților – și chiar modelelor – încât au ascuns lucrarea într-un bufet din camera servitorilor, unde a fost redescoperită și apreciată la justa valoare abia după 29 de ani, în 1910 (p. 128). De altfel, Renoir era un admirabil portretist al copiilor.

John Singer Sargent, nutrit din stilul lui Velasquez și Hals, va deveni maestrul necontestat al portretelor de grup, care erau și cel mai dificil de realizat. Capodopera sa, *Ducele de Marlborough cu familia* (1904), fusese comandată de beneficiar pentru a face un pandant la marele portret de familie pictat de Reynolds în 1778; aici Sargent a apelat la simbolistica gesturilor – fiul cel mare, moștenitorul titlului, e plasat în punctul principal de vedere, între părinți, mama ținând, protector, mâna pe el, iar copilul are mână pe spada tatălui, ca semn al continuității, în vreme ce fiul mai mic este în prim plan, alături de căte. Ducele poartă uniforma Ordinului Jartierei, iar pentru ceilalți maestrul a ales niște costume inspirate din portretul lui Van Dyck, aflat în colecția ducală (p. 140, 144).

Philip de László a pictat circa 3.000 de portrete. Stilul său și al lui Sargent a devenit etalon pentru portretistica britanică și americană, fiind urmat îndeaproape de artiștii locali dedicați acestui gen. Aceasta se datora și faptului că școala olandeză din secolul al XVII-lea fusese redescoperită datorită monografiilor dedicate lui Van Dyck și Frans Hals, semnate de Sir Lionel Cust (1901) și, respectiv, G. S. Davies (1902). Lui Hals i-a fost organizată și o retrospectivă la Royal Academy în iarna aceluiași an. Este regretabil că autorul nu a comentat și reprodus, între celelalte exemple din opera lui László, remarcabilul portret al Reginei Maria a României, purtând diadema rusească, cu briliante, pe care le rearanjase după o concepție proprie, ca și portretul Regelui Carol II.

Ibericul Joaquín Sorolla y Bastida a făcut o frumoasă carieră de portretist, atât în Europa, cât și în cele două Americi. Printre modele s-a aflat și familia regală spaniolă, pentru care a executat 16 pânze. Primea comenzi de la magnatii chileni și argentinieni, pentru care, spre a-i scuti de o călătorie obositoare peste ocean pentru necesarele ședințe de poză, lucra după fotografii. Elvira Valdés de Errázuriz i-a trimis, alături de fotografii, și rochia pariziană în care se dorea reprezentată (p. 152). Portretul lui Louis Comfort Tiffany – celebrul maestru al sticlăriei și bijuteriei americane Art Nouveau – așezat în fața șevaletului, în mijlocul unei fabuloase grădini cu flori de pe malul oceanului, cu penelul și paleta în mână, este unul dintre cele mai inspirate și expresive.

Americanul James Abbott McNeill Whistler, care a ajuns cu destul de mare greutate și întârziere la celebritate, a fost asaltat de cereri pentru portrete venite din partea conaționalilor, fapt ce l-a făcut să exclame, cu cinismul-i caracteristic „Where were they when I wanted to paint them?”

După Primul Război Mondial, comenzile de portret scad în chip alarmant, iar artiștii trebuie să lupte pentru supraviețuire (p. 181). Totuși, se impun și în această perioadă câțiva portretiști mondeni, unii chiar prin celebritatea adusă de viața lor epatantă, chiar scandaloasă, precum olandezul Kees van Dongen sau vampa ruso-poloneză Tamara de Lempicka, poreclită „diva Art Deco” pentru că lucrările ei figuraseră la expoziția acestui curent cu care se confunda.

Al Doilea Război Mondial a dat lovitură de grație atât vechii nobilimi, cât și portretiștilor ei. După încheierea conflictului, alături de câțiva pictori care continuau tradiția genului – între ei chiar Dali – se impune fotografia cu valoare artistică drept substitut al producției penelului. Sir Cecil

Beaton se remarcă între marii fotografi care au realizat portrete memorabile, precum acela al Reginei Elisabeta II a Marii Britanii, în costum de încoronare. Ultimii ani ai secolului XX nu mai aduc nimic interesant în materie de portret, ce pare un gen revolut. De aceea și expediază autorul această perioadă în câteva paragrafe. Doar în Regatul Unit este încă în vogă datorită existenței celebrei National Portrait Gallery pentru care se fac comenzi pictorilor marcanți spre a îmbogăți patrimoniul cu chipurile personalităților de marcă ale actualității. Pe deasupra, în fiecare an acolo se organizează un concurs de portret contemporan, fapt care îi încurajează pe plasticieni să persevereze în acest sens.

Legende și comentariile ilustrațiilor fac savoare lucrării lui Badea-Păun. Acestea se parcurg cu mult interes pentru că dau informații ce nu se rezumă doar la artist și la operă, ci investighează și genealogia/biografia modelului, uneori mai interesantă decât a pictorului. Sunt amintite perioada când a fost lucrat tabloul, timpul afectat execuției, locurile unde a fost expus și posesorii vremelnici. Pentru portretele unor mari personalități ori datorate unor mari maeștri, este rezervat un spațiu mai amplu (2 pagini) și este oferită o documentație suplimentară: fotografii ale modelului sau autorului, afișe (dacă era vorba de un reprezentant al lumii spectacolului), schițe premergătoare, variante ori portrete pictate de alții aceluiași beneficiar. Așa este cazul portretului *doamnei Récamier* datorat lui David, cel al *Baroanei de Rothschild* și al *ducelui de Orléans*, ambele de Ingres, al tragedienei *Sarah Bernhardt* de Georges Clairin, al curtezanei *Valtesse de la Bigne* de Henri Gervex, al *ducelui de Marlborough cu familia sa* de Sargent, al *prințului Felix Iusupov* – asasinul cu trăsături angelice al lui Rasputin – de Valentin Serov, al celebrului dandy *Robert de Montesquiou* de Whistler și al *maharajahului de Indore* de Bernard Boutet de Monvel.

La o lucrare de așa anvergură erau inerente și unele scăpări. Astfel, *portretul colonelului F.G. Burnaby* (p. 117) datorat lui Tissot este reprodus invers (dreapta trebuia să fie stânga) – s-a recurs, probabil, la acest artificiu pentru a închide compoziția paginii, fără a se avea în vedere că se face un deserviciu remarcabilei lucrări. În prezentarea portretului *contelui Nikolai Dmitrievici Guriev* (p. 69) de Ingres se strecoară o eroare în desemnarea mâinilor: „(...) capă contelui, care este trasă în jos cu mâna stângă. Mâna sa stângă înmănușată ține cealaltă mână de culoarea muștarului (...)”. Astfel, ar părea că modelul are două mâini ... stângi! E posibil ca această inadvertență să se datoreze editorilor pentru că, în orice analiză plastică, mâna stângă a modelului este mâna dreaptă a privitorului și invers. Ținând seama de această regulă, Badea-Păun a desemnat corect mâna înmănușată ca fiind stânga, dar cea cu care contele își strângea capă era dreapta.

Din bibliografie lipsește un titlu de referință pentru subiectul ales, anume *Portretul în Renaștere* de John Pope-Hennessy, apărut la Phaidon Press în 1966 și publicat în traducere românească la Editura Meridiane în 1976.

În lucrare nu au fost incluși, pe nedrept, portretiștii din Europa Centrală și de Est, precum germanii Franz von Lenbach și Anton von Werner, polonezul Tadeusz von Ajdukiewicz – portretist de curte al kaiserului Franz Joseph pe care acesta, vizitând Bucureștii în 1896, l-a recomandat regelui Carol I, pentru care a lucrat până la moarte –, rușii Vasili Perov, Ilia Repin și Nikolai Ghe, iar, dintre români, dacă Theodor Aman nu și-ar fi putut găsi locul cu portretele sale academiste realizate protipendadei bucureștene de dinainte și de după Unirea Principatelor, atunci **sigur** George Demetrescu Mirea trebuia să figureze printre marii autori de portrete mondene, mai ales că, încă de pe când, la Paris, era elev al lui Carolus-Duran și-l avea coleg pe John Singer Sargent, a pictat chipul micului Maurice Lecors (1881) și al contesei de Chèvremont (1883) pentru ca, întors în patrie, să aibă drept model elitele românești (prințesa Elena M. Ghica, prințul D. Ghica, Constanța general Argetoianu, actrițele Aristizza Romanescu și Rita Doria, C. Esarcu, Al. Odobescu, B.P. Hașdeu, N. Kretzulescu, general Gr. Cantilli, diplomatul D. Ollănescu-Ascanio). Eustațiu Stoenescu își avea locul între portretiștii mondeni ai mijlocului secolului XX, cu o strălucită carieră atât în România – unde a immortalizat, în mai multe cadre, pe regii Carol II și Mihai I –, cât și în Europa și Statele Unite. De asemenea, în chip inexplicabil, lipsește și americanca Cecilia Beaux, cu admirabilele sale chipuri

ale conaționalilor bogați și rafinați din Epoca Aurită (The Gilded Age), ce știau să aprecieze pictura franceză în spiritul căreia lucra artista.

Am fi simțit nevoia ca, la sfârșitul lucrării, să găsim niște fișe biografice ale artiștilor al căror nume a apărut pe parcurs pentru că altfel se creează un dezechilibru între marii maeștri precum David, Ingres, Winterhalter, Sargent, Whistler sau Boldini, pentru care sunt date informații ample în text, și plasticienii mai puțin cunoscuți marelui public, dar ale căror reproduceri îi arată a fi artiști foarte buni și demni de memorat; în acest fel volumul ar fi fost completat în chip fericit.

Acestea sunt câteva observații care, la o eventuală nouă ediție – de ce nu, chiar în limba română –, ar putea, prin rectificări și adăugiri, să îmbogățească lucrarea. Scrisă plăcut și ușor de lecturat, atractivă prin bogăția informațiilor și prin ilustrațiile selectate cu grijă din marile muzee ale lumii și din colecții particulare, greu accesibile, cartea lui Gabriel Badea-Păun, *The Society Portrait. From David to Warhol*, este o lucrare de referință peste care nu se va putea trece cu indiferență.

Adrian-Silvan Ionescu

STANCA BOUNEGRU, *Biserica Sfânta Parascheva din Brăila. Monografie*, pref.

P.S. dr. Casian Crăciun, Episcopul Dunării de Jos, Edit. Episcopiei Dunării de Jos, Galați, 2005, 228 p. + 2 pl.

Istoria locală este un domeniu neglijat, deși după 1989 ne-am fi așteptat poate la o explozie a contribuțiilor originale odată cu multiplicarea numărului de studenți de la universitățile de stat, dar și cu apariția a numeroase alte facultăți de istorie, fie de stat, fie private. Motivele acestor lipsuri sunt multiple. Pe de o parte, înainte de 1989, cele trei facultăți de istorie de la București, Iași și Cluj au funcționat ca „uzine” producătoare de profesori de liceu și gimnaziu, repetitori ai istoriei naționale și destinați strict consumului gen „Magazin istoric”, foarte puțini absolvenți fiind încurajați către contribuții proprii, mai mult în vederea sau după angajarea în institutele de istorie. Pe de altă parte, obsesia istoriei „naționale” i-a determinat pe numeroși istorici din centrele universitare apărute după 1989 să se limiteze la „sinteza” cursurilor universitare, studenții lor realizându-și tezele de licență, atunci când erau predispuși să și le scrie ei înșiși, prin reluarea unor teme și surse deja abordate de către profesorii lor.

O lucrare de istorie locală ce tinde să contrazică aceste gânduri negre aparține unei destoinice și inimoase cercetătoare de la Arhivele Județene Brăila, Stanca Bounegru, și reprezintă istoria unui loc al memoriei, important încă și pentru Brăila de astăzi, Biserica Sf. Parascheva din Brăila. Istoria unui centru comercial și agrar precum Brăila reprezintă istoria unui mediu cosmopolit și chiar multicultural, dominat din punct de vedere comercial de evrei și greci, iar din punct de vedere demografic de români, dar având comunități puternice de armeni, catolici, lipoveni, țigani etc. Istoria parohiei Sf. Parascheva, locuită în majoritate de români cu o deosebită varietate a ocupațiilor, oferă o părțică din acest exemplu de *entangled histories*. Arhiva parohială a fost cercetată în amănunt și dincolo de istoria evenimentială, absolut necesară pentru a plasa un fapt de istorie cotidiană în context, numeroase practici și mentalități sunt documentate cu multă destoinicie și imaginație.

După ce prima biserică construită între mai 1877 și 1886, la dimensiunile unei catedrale, s-a prăbușit în 1896, parohia Sf. Parascheva a beneficiat de construirea în același an a unui paraclis ce a fost consolidat ulterior de mai multe ori (de exemplu, între 1970 și 1972 cu 42.000 de lei strânși de la enoriași!), precum și a unei noi biserici de dimensiuni mari, începută în 1933 și aproape terminată în

1958 când s-a decis demolarea ei, împreună cu o altă biserică, Sf. Spiridon, „pentru înfrumusețarea orașului”. Stanca Bounegru documentează cu minuțiozitate contribuțiile enoriașilor și colectele realizate de preoții parohi, dar oferă și numeroase date despre transformările demografice ale parohiei și componenței etnice, despre activitatea administrativă a preoților parohi. Aproape jumătate din volumul monografiei este reprezentată însă din exemple ale practicilor religioase ale comunității, precum rolul corului bisericii, slujbele dedicate eroilor căzuți în Războiul de Independență și în Primul și al Doilea Război Mondial, popularitatea procesiunilor religioase înainte și mai ales după regimul comunist, activitatea în beneficiul săracilor, de educație religioasă etc.

Această lucrare este o contribuție din cele mai valoroase la istoria comunităților religioase din România, având în vedere starea actuală a istoriografiei BOR. Obişnuți cu poncife precum „românii s-au născut creștini”, „creștinismul de două mii de ani” etc. pe care le plasează aproape obligatoriu în partea introductivă a operelor lor, acești cercetători păstrează „stilul Mircea Păcurariu” de a reproduce listele de epitropi și protopopi, preoți și diaconi, adnotându-le cu câteva informații despre activitatea lor „în slujba Bisericii”, fără a-și mai propune să cerceteze și să historicizeze semnificația actelor religioase. Din contră, prin cercetarea construcției, din colectele viitorilor enoriași, a unui număr foarte mare de biserici în jumătatea de secol a domniei lui Carol I se poate documenta un proces de confesionalizare și cristalizare a unei identități religioase puternice a părții profunde a societății românești, neatinsă aproape deloc de procesul de laicizare limitat mai curând la elitele politice și culturale.

Silviu Hariton

TRAIAN CEPOIU, *Campania militară de la Tabla Buții. 1916*, Edit. Scrisul Prahovean, Cerașu, 2007, 126 p.

Între scrierile valoroase privitoare la participarea României în Primul Război Mondial apărute recent, cu prilejul aniversării a 90 de ani de la desfășurarea luptelor de la Mărășești – Mărăști – Oituz, se remarcă o carte-document ieșită din comun prin bogăția informației, a documentelor, în mare parte inedite, referitoare la monumentul eroilor de la Tabla Buții ridicat în memoria jertfelor făcute de români în apărarea graniței țării la începutul operațiilor militare inamice din anul 1916. Meritoriu este efortul făcut de teologul Traian Cepoiu, care, deși nu este de formație istoric, se dovedește a fi un bun cercetător al istoriei locale, având sagacitatea de a interpreta evenimentele locale în contextul general al războiului și de a reda, pe bază de documente, informații de primă mână, necesare pentru înțelegerea corectă a unor fapte petrecute în perimetrul cercetat.

Autorul își începe lucrarea cu un scurt istoric al campaniei militare din 1913, la care au luat parte și locuitori ai comunei Cerașu din județul Prahova, situată la acea vreme la granița de nord a țării cu Austro-Ungaria, punct geostrategic militar la trecătoarea Tabla Buții – Tătaru, pentru a releva faptul că: „anumite persoane supuse altor state, care cinematografiază văile râurilor noastre și liniile ferate ce trec în munți. Aceste persoane au asupra lor hărți cu indicațiunile pozițiilor noastre muntoase” (p. 9). Astfel luăm cunoștință că punctul strategic de la Tabla Buții (cota 1380) se afla atât în atenția organelor de spionaj străine, cât și a autorităților române care au luat din timp măsuri de securizare a granițelor muntoase cu Austro-Ungaria, ce „indicau în mod cert că ziua intrării României în război era foarte aproape” (p. 13). Autorul prezintă pe larg cu date statistice, hărți, schițe organizarea teritoriului, întăririle de pe mamelonul numit Tabla Buții situat la numai 700 de metri de graniță, precum și cele din apropiere de pe muntele Tătaruș, pentru a recrea situația în care a început campania militară din anul 1916 și contextul în care s-au desfășurat luptele de apărare a frontierelor țării, în perimetrul Tabla Buții – Tătaru, unde avea să fie ridicat, ulterior, monumentul de cinstire a eroilor neamului, atât de mult timp uitat.

Dar ceea ce dorim să scoatem în evidență sunt capitolele: *Cultul eroilor neamului* (p. 41–48) și *Cimitirul eroilor militari Tabla Buții* (p. 49–78), care conțin multe date inedite, unele culese din documente, altele din cercetarea personală a autorului asupra locului, arhivelor din satele înconjurătoare, convorbirilor avute cu veterani ai războiului din 1916–1918, dar și din cel de-al Doilea Război Mondial, concluziile personale și eforturile autorului de a reface moral și material „Cultul eroilor” în această parte a țării prin edificarea unor noi monumente menite a perpetua respectul față de eroii neamului.

Ilustrul istoric Gheorghe Brătianu, voluntar în anii 1916–1918, participant activ la luptele de pe frontul din Moldova, în prima sa lucrare memorialistică *File rupte din cartea războiului*, ne-a redat starea de spirit a românilor la începutul războiului: „... generația nouă dorea Ardealul, nu pe temeiul unor drepturi istorice, nu pentru că un mare voievod român cârmuise doi ani în Alba Iulia, ci pentru că, timp de zece veacuri, stăruise, sub jugul străin, o populație românească asuprită” (*op. cit.*, p. 20), la care tatăl său Ion I.C. Brătianu îi răspunsese: „vezi, momentul de față e hotărâtor. Dacă se încheie pacea fără noi, vom fi zdrobiți între o Ungarie mare și o Bulgarie mare” (*ibidem*, p. 23).

Aceasta era starea de spirit a poporului român la începerea operațiilor militare ale României, iar meritul lui Traian Cepoiu constă în faptul că o descrie pe plan local și în concepția oamenilor de rând, a țăranilor prahoveni din satele aflate la granița cu Imperiul Austro-Ungar. Autorul cărții este hotărât să trezească atenția cititorilor asupra necesității cultivării spiritului patriotic real prin exemplele concrete date de eroii neamului în apărarea pământului național, cu referiri la evenimentele de istorie modernă și contemporană, îndeosebi în anii Primului Război Mondial, legați de monumentul Tabla Buții, scriind: „Jertfa de sânge a celor peste 800.000 ostași români căzuți pe toate fronturile, în campaniile militare, sau a civililor din spatele frontului, luptând concomitent atât cu dușmanii, dar și cu neajunsurile materiale cotidiene, cu mizeria și boala, avea să fie încununată prin materializarea celui mai îndrăzneț vis care domina de secole întreaga suflare românească de pe ambele versante ale Carpaților: făurirea integralei spirituale a neamului românesc – unirea cea mare, făurirea României Mari, reintegrarea noastră istorică pentru care, nici o jertfă nu putea fi prea mare” (p. 41). Acesta este crezul autorului pentru a face să reînvie interesul de a perpetua „cultul eroilor neamului” în primul rând prin refacerea monumentelor, păstrarea și îngrijirea lor cu respectul cuvenit. De asemenea ne amintește că: „cimitirul eroilor militari Tabla Buții a fost înființat imediat după încheierea Primului Război Mondial în 1919, și se află la aproximativ 20 km nord de satul Slon, aparținător comunei Cerașu, pe vechea frontieră româno-austro-ungară, 1335 m altitudine, la marginea platoului (șaua) Tabla Buții ... în imediata apropiere (150 m la sud) a cetății medievale cu același nume ... Cimitirul a fost plasat pe proprietatea Elenei Kretzulescu, care a donat terenul necesar ...” (p. 49). În continuare sunt prezentate documente, fotografii ale cimitirului luate recent, portrete de eroi, ceremonii ce au avut loc aici de-a lungul vremii, la care au fost prezente personalități politice și oameni de cultură din București, Ploiești și din Ardeal, printre care Nicolae Iorga, Const. C. Giurescu, Dumitru Munteanu Râmnic, cu fotografiile acestora, precum și monumentul „Tabla Buții”, inaugurat în anul 1998 din inițiativa Primăriei Cerașu, pelerinajele de aici, între care ultimul citat în carte a avut loc la 6 august 2006. În continuare sunt date alte monumente din perimetrul apropiat de Tabla Buții, precum troițele de la Slon, Cerașu, fiecare descrise cu istoricul lor și imagini fotografice recente, însoțite de tabele amănunțite cu numele eroilor și chiar al celor mobilizați pe front din această parte a țării, dar cel mai interesant ni se pare a fi tabelul „eroilor militari care odihnesc în cimitirul de la Tabla Buții, precum și al celor 159 de ostași – eroi din comuna Cerașu – căzuți pentru întregirea neamului în anii 1916–1919, însoțite de o bogată bibliografie.

Cartea se citește cu sufletul la gură fiind una de evocare, cu patos și bine documentată, despre un monument al eroilor ce merită cunoscut și vizitat, dar ea se constituie și într-un imbold adresat în primul rând actualei generații de a nu-și uita eroii, o pledoarie sinceră despre necesitatea cultivării dragostei și respectului așa cum se făcea prin „Cultul Eroilor Neamului”.

Gelcu Maksutovici

SPIRIDON CRISTOCEA, ȘTEFAN TRÂMBACIU, *Câmpulungul Muscelului reflectat în catagrafia din 1838*, Edit. Ordessos, Pitești, 2007, 252 p.

Cu puțin în urmă, a apărut cartea *Câmpulungul Muscelului reflectat în catagrafia din 1838*, rodul a doi autori cunoscuți pentru strădania lor în arhive și în slujba muzei Clio: Ștefan Trâmbaciu, directorul Muzeului Orășenesc Câmpulung Muscel și Spiridon Cristoceă, directorul Muzeului Județean Argeș. După o cercetare laborioasă, ei au putut să dea la lumină o parte însemnată a celei mai mari, mai complete și mai puțin cunoscute catagrafii din Valahia, aceea alcătuită în anul 1838. Practic, documentul reprezintă un recensământ fiscal care a redat exact situația întregii populații din Țara Românească. Pentru orașul Câmpulung Muscel, actul este extrem de important. În cele cinci monografii care au fost dedicate acestei așezări urbane, nu a fost folosită catagrafia din anul 1838. Cei doi valoroși istorici au putut arăta că în acel an populația orașului se cifra la 6.278 locuitori de ambele sexe. Ei erau grupați în 1.494 familii, fiecare cu un număr variabil de membri. Ca atare, ar fi fără folos să recurgem la o medie aritmetică lipsită de orice relevanță în cazul de față.

Însemnat este că în catagrafie s-a păstrat parfumul epocii. Orașul Câmpulung Muscel a fost împărțit în „mahalale”, formă administrativă păstrată pentru unele părți ale Bucureștiului sau ale altor localități urbane din Valahia. Se folosesc încă termeni cu caracter arhaizant, ca „sin” pentru fiu sau „zet” pentru ginere. Nu este neobișnuită această formă de scriere, existentă încă și în numeroase acte juridice sau de stare civilă și în alte localități ale țării.

Impresionantă este meticulozitatea cu care au fost înregistrați toți membrii unei familii și întreaga avere. S-a mers până la numărarea pomilor din gospodărie deoarece aceștia, în multe cazuri, aduceau venituri însemnate proprietarilor. Fiecare membru al comunității orășenești câmpulungene era calificat din punctul de vedere al stării civile, al avuției, al corectitudinii pe care o avea în comportarea sa cotidiană. Astfel s-a realizat o fotografie de moment a unui oraș de mărime medie în Valahia. Este extrem de important ca număr de locuitori, deoarece dacă se discută din acest punct de vedere, demografic, se situează la nivel mediu și pe plan balcanic. Nu trebuie să se uite că în acel moment Sofia, Belgrad, Atena numărau cel mult 20.000 suflete fiecare în parte.

Textul apare și mai valoros pentru cititor dacă este privit cu atenție și prin prisma imaginilor care-l însoțesc. Sunt numeroase fotografii și gravuri de epocă ale unor artiști consacrați, cum au fost C. Popp de Szathmary, H. Trenck, Alex Antoniu etc. Ei au avut meritul de a conserva monumentele istorice din Câmpulung în gravuri, acuarele, în stampe și în fotografii, unele de tip daguerotipe, care astăzi au o valoare de neprețuit pentru orice istoric.

Sperăm ca remarcabila editare a catagrafiei din 1838 să intre cât mai repede în circuitul publicului larg și așteptăm cu nerăbdare de la cei doi autori și alte opere cu aceeași pondere științifică.

Radu Ștefan Vergatti

MONICA JOIȚA, *Relații culturale italo-române (1927–1956). Documente diplomatice italiene / Relazioni culturali italo-romene (1927–1956). Documenti diplomatici italiani*, vol. I, Edit. Clusium, Cluj, 2007, 210 p.

Opera prezintă trei decenii de raporturi culturale dintre Italia și România, în ansamblul unor tematici ca fondarea institutelor de cultură și a școlilor italiene în străinătate sau istoricul Institutului Italian de Cultură din București și al catedrei de limbă și literatură română de la Universitatea din Roma, pentru care se ilustrează activitatea italianistului Claudiu Isopescu (1939–1942 și 1951–1954).

Dezvoltarea unor asemenea raporturi a fost stimulată de factori precum întemeierea catedrei universitare de italiană în centre ca București, Cluj, Iași etc. și a catedrei de română de la Universitatea română, crearea Școlii Române din Roma, a Casei Române din Veneția și a Institutului Italian de Cultură din București.

Documentele valorizate – de ordinul sutelor – sunt integral inedite și provin majoritar din fondul *Romania*, constituit în Archivio Storico Diplomatico al M.A.E. de la Roma, care a preluat și importantul fond format pe lângă Ministerul Culturii Populare, un fond intens politizat. Cercetarea și selecția documentelor au solicitat în largă măsură și explorarea aprofundată a corespondenței diplomaților italieni acreditați la București, respectiv Alberto Martir Franklin, Pompeo Aloisi, Carlo Durazzo, Gabriele Preziosi, Ugo Sola și Renato Bova Scoppa, publicată în parte în *Documenti Diplomatici Italiani*.

Capitolelor dedicate activității Institutului Italian de Cultură de la București și a catedrei de limbă și literatură română de la Universitatea din Roma, le sunt integrate altele, destinate unei aplicări prin natura sa mai puțin gratificantă pentru cercetător, ca aceea ce restituie cu pacientă rigoare instrumentele legislative care au constituit cadrul narativ aflat la baza promovării relațiilor italo-române în domeniul culturii, un domeniu tot mai subordonat criteriilor politice, diplomatice și culturale specifice regimului fascist. Prestația specifică în această ultimă materie interesează prima reformă a institutelor de cultură italiană din străinătate, din anul 1926, cu intervențiile legislative posterioare, normele juridice asupra funcționării școlilor italiene din afara Italiei, Convenția italo-română referitoare la catedra universitară de limbă și literatură română de la Roma precum și – în anexă – Legea italiană din 22 decembrie 1990 asupra reformei institutelor italiene de cultură și promovării culturii și limbii italiene în străinătate. Reconstituită punctual, activitatea profesorală a lui Claudiu Isopescu impresionează prin substanța și varietatea tematicii tratate, inclusiv în anii exilului său postbelic, pentru care ne permitem să semnalăm amănuntul atât de semnificativ că prima prelegere din 1952 – de la 18 noiembrie – a fost consacrată comemorării centenarului morții lui Nicolae Bălcescu, în exil, la Palermo.

Lucrarea este prefățată de Alberto Castaldini, directorul Institutului Italian de Cultură din București.

Doctor în filologie și doctorand în Științele Educației, Monica Joița, autoare, între varii volume, a unor notabile studii cantemiriene încadrate în istoria mentalităților, a unei ediții Coșbuc și a unor numeroase contribuții de cercetare, este în prezent director interimar al Institutului Român de Cultură și Cercetare Umanistică de la Veneția, a cărui activitate editorială și aceea atât de specifică și angajantă cu bursierii nu pot fi subliniate îndeajuns.

Ștefan Delureanu

SORIN LAVRIC, *Noica și mișcarea legionară*, Edit. Humanitas, București, 2007, 312 p.

Există în cercetarea culturii românești din secolul al XX-lea încă destule teme-tabu, capcane sau obscurități, pe care nici valorificarea critică a moștenirii culturale din anii 1970 și 1980, pe de o parte, și nici recuperarea prin memorialistică sau exegeză de după 1990, pe de altă parte, nu au reușit să le înlăture sau, după caz, lămurească. O confirmă și lucrarea recent apărută privind relațiile dintre filozoful Constantin Noica și mișcarea legionară, adică un subiect despre care aproape fiecare om de cultură (pretinde că) știe câte ceva și este curios să afle mai multe.

Tema este pretențioasă și îl expune pe cercetătorul îndrăzneț unor multiple provocări, de care autorul se arată conștient. Sorin Lavric formulează în *Cuvântul înainte* un set de trei întrebări (care se reduc, în fond, la una singură) privind adeziunea unor intelectuali valoroși la totalitarism, în general,

și la mișcarea legionară, în particular. Pentru deplina înțelegere a problematicei, consider utilă completarea acestuia cu cel puțin alte două întrebări.

Mai întâi, o întrebare cu caracter general privind degingolada și derapajele civilizației europene din ultimul secol, pe fondul căreia a avut loc promovarea în conștiința publică și punerea în practică a unor ideologii marginale, extremiste, care disprețuiau valori fundamentale ale civilizației europene. Ideologia legionară (ca și restul ideologiilor totalitare și integriste) nu doar făcea confuzii între contemplație și acțiune, mistică și politică, viață și ideologie, ci, pur și simplu, propunea o abordare calitativ diferită a problematicei lumii și vieții, a cugetului și sufletului omenesc, în care hotarele dintre acestea dispăreau în modul cel mai firesc.

Urmează, apoi, o întrebare punctuală privind modul în care viața personală și profesională a lui Noica a influențat apropierea de identificare cu doctrina și acțiunea politică de orientare legionară. Răspunsul la această întrebare formează, până la urmă, tema centrală a cărții.

Lucrarea cuprinde șapte capitole și un epilog. În primele capitole sunt schițate, în paralel, începuturile și locul mișcării legionare în viața publică românească, pe de-o parte, și prima parte a vieții lui Noica, pe de altă parte. Sub raportul elementelor de noutate documentară, contribuțiile cele mai valoroase se regăsesc în ultimele două capitole, în care sunt analizate publicistica lui Noica din oficiosul legionar din septembrie–octombrie 1940 și preocupările sale din perioada de marginalizare, represiune și, ulterior, de reabilitare.

Privită în ansamblu, lucrarea lui Sorin Lavric pune în circulație o sumă de comentarii interesante privind laboratorul de creație al lui Noica și relațiile acestuia cu personalități ale vieții intelectuale din generația sa. Cu toate acestea, impresia pe care mi-a lăsat-o cartea la o primă lectură și pe care mi-a menținut-o o altă lectură la intervalul de câteva luni este aceea că multe dintre întrebările pe care autorul le ridică rămân fără răspuns sau răspunsurile se bazează în prea mare măsură pe lucruri aflate din auzite. Am identificat două cauze ale acestei situații. Mai întâi, cantitatea de informații inedite despre tânărul Noica în perioada relațiilor sale cu mișcarea legionară este relativ restrânsă, iar unele evenimente istorice sunt prezentate unilateral sau deformat. Se impunea despuieră și altor documente de arhivă privind traseul său școlar (elev, student, doctorand, bursier în străinătate etc.) și, ulterior, profesional, precum și lărgirea bazei documentare privind anii 1930 și 1940, în general. Memorialistica și convorbirile private ale autorului cu contemporani ai evenimentelor sunt utile, uneori chiar de neînlocuit, dar numai în completarea altor surse. În aceste condiții, aparatul critic al lucrării este, la rândul lui, destul de subțire. Iar apoi, unei lucrări de istorie culturală i se potrivește un stil sobru, precis, fără repetiții și, evident, fără elemente de oralitate. Pe un plan mai larg, exprim rezerve față de moda de tratare eseistă și/sau publicistică a unor teme științifice.

Atunci când, având deja studii superioare medicale, urmezi (la o distanță de două decenii după semnatarul acestor rânduri) o facultate de profil, este limpede că te mână în luptă, cum spunea poetul, o mare pasiune pentru gândirea omenească. O dovedește și lista sa de lucrări de până acum. Cred, de aceea, că autorul volumului recenzat este cel mai îndreptățit să adâncească cercetarea temei și să pregătească o a doua ediție a cărții, așteptată – în continuare – de cititori.

Robert Păiușanu

„REVISTA ISTORICĂ” publică în prima parte studii, note și comunicări originale, de nivel științific superior, în domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile: Surse inedite, Probleme ale istoriografiei contemporane, Opinii, Viața științifică, Recenzii, Note, Buletin bibliografic, Revista revistelor, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sunt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sunt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici culese pe computer în programul WORD for WINDOWS sau într-unul compatibil. Notele din text vor fi numerotate în continuare. Textul imprimat va fi însoțit de discheta aferentă. Ilustrațiile vor fi plasate la sfârșitul textului. Rezumatele vor fi traduse în limbi de circulație internațională. Responsabilitatea pentru conținutul materialelor revine în exclusivitate autorilor. Corespondența privind manuscrisele și schimbul de publicații se va trimite pe adresa redacției, B-dul Aviatorilor nr. 1, sector 1, 011851 – București, tel. (4)021 212.88.90, e-mail: revistaistorica@hotmail.com; revistaistorica@yahoo.com.

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

REVISTA ISTORICĂ
REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
REVUE DES ÉTUDES SUD-EST EUROPÉENNES
DACIA – REVUE D'ARCHÉOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE.
NOUVELLE SÉRIE
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ȘI ARHEOLOGIE
MATERIALE ȘI CERCETĂRI ARHEOLOGICE
ARHEOLOGIA MOLDOVEI
ARHIVELE OLTENIEI
EPHEMERIS NAPOCENSIS
ARS TRANSILVANIAE
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „G. BARIȚ”, DIN CLUJ-NAPOCA
– SERIES HISTORICA
– SERIES HUMANISTICA
ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A.D. XENOPOL”, IAȘI
STUDII ȘI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
– SERIA ARTĂ PLASTICĂ

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI ROMÂNE

- DAN BERINDEI, **Les Roumains en Europe au XIXe siècle**, 2008, 696 p.
- NAGY PIENARU, TUDOR TEOTEOI (sub îngrij.), **Ion Matei, Reprezentanții diplomatici (capuchehăi) ai Țării Românești la Poarta Otomană**, 2008, 324 p.
- DORINA N. RUSU (sub îngrij.), **Nicolae Iorga. Scrieri alese și cuvântări rostite la Academia Română**, Partea I, 2008, 750 p.; Partea II, 2008, 676 p.
- ARMAND GOȘU, **Între Napoleon și Alexandru I**, 2008, 290 p.
- CAMIL MUREȘANU, NICOLAE ȚIROIU (sub îngrij.), **Alexandru Lapedatu (1876–1950). Scrieri istorice**, 2008, 606 p.
- VIOLETA BARBU, **Purgatoriul misionarilor. Contrareforma în țările române în secolul al XVII-lea**, 2008, 770 p.
- LIVIU BOTEZATU, ELA COSMA ș.a., **Dicționar al personalităților Revoluției de la 1848–1849 din Banat și Transilvania. Biografii istorice transilvane**, 1, 2008, 454 p.
- SIMION RETEGAN (coord.), **Mișcarea națională a românilor din Transilvania între 1849–1918. Documente**, vol. V, 2008, 734 p.
- PETRE ROMAN, ANN DODD-OPRIȚESCU, **Ostrovul Corbului între km. fluviali 911–912. Morminte și așezări preistorice**, 2008, 178 p.

ISSN 1018–0443